

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

I rigsarkivets tjeneste

I rigsarkivets tjeneste

Nogle erindringsblade
fra
årene 1934-62

Af
Harald Jørgensen

*»Kun hvad der er skrevet overlever«
Jac. Paludan 1972*

København 1977

Harald Jørgensen
I rigsarkivets tjeneste
© Harald Jørgensen 1977
Special-Trykkeriet Viborg a-s

Indhold

Mit første møde med dansk arkivvæsen 1927-34	7
Ung arkivar på rigsarkivets 2. afdeling 1934-41	27
Læsesalstjeneste i 1941	63
Turnusarkivar i landsarkiverne	
i København og Åbenrå 1941-43	81
Læreår i rigsarkivets »sekretariat« 1943-45	100
Samarbejdet med Axel Linvald 1945-56	116
Arkivundersøgelser i Berlin 1947-48 og i London 1954	157
Deltagelse i nordisk og internationalt samarbejde 1935-62	185
Deltagelse i Arkivarforeningens virksomhed 1935-62	193
Sekretariatschef under Svend Aakjær 1956-62	208

Forord

Ved en frokost på landsarkivet 1. juni 1974 i anledning af mit 40 års jubilæum i dansk arkivvæsen tog personalet ved Grethe Ilsø det løfte af mig, at jeg på et eller andet tidspunkt ville skrive mine arkiverindringer. Der var efterhånden så få personer tilbage, der havde oplevet dansk arkivvæsen i 1930erne for slet ikke at tale om det foregående tiår.

I marts 1975 fik jeg tid og lyst til at gå igang med opgaven, og i løbet af ca. 2 måneder havde jeg udarbejdet et manuskript, der skildrede mit arkivalske liv fra begyndelsen af min karriere og indtil foråret 1975. Jeg havde altså taget min landsarkivartid med. Manuskriptet blev henlagt 21. april 1975, da jeg på det tidspunkt mente, at jeg burde have afslutningen med.

Under et sommerferieophold i Humlebæk i år gennemlæste jeg påny det udarbejdede manuskript, foretog tilføjelser og udeladelser og førte fremstillingen frem til min afgang fra landsarkivet med udgangen af januar 1977. Dette revisionsarbejde fandt iøvrigt sted med benyttelse af A.D. Jørgensens gamle skrivebord, som er ned-arvet i min familie.

Ved den fornyede gennemlæsning af manuskriptet tog jeg den endelige beslutning på indeværende tidspunkt at offentliggøre den del af manuskriptet, som vedrører årene 1934-62. Skildringen af

min virksomhed som landsarkivar og af de personer, som jeg i denne forbindelse kom i kontakt med, bør først offentliggøres senere, når begivenheder og personer kan ses i et dybere perspektiv.

Et manuskript som det, der nu udsendes, må ikke betragtes som en skildring af rigsarkivets historie i årene 1934-62. Det kan højst betragtes som et bidrag til denne historie. Fremstillingen behandler først og fremmest de begivenheder, som jeg selv medvirkede i, og den skildrer en række personer, således som jeg oplevede dem. Jeg forventer ikke, at alle mine læsere vil tage mine ord for den endelige og fuldstændige redegørelse for udviklingen. Hvornår kan man i det hele taget afsige en endelig historisk dom om et hændelsesforløb? Derimod nærer jeg naturligvis det stille håb, at de personer, der har interesse for rigsarkivet som institution, vil kunne læse beretningen med udbytte.

Humblebæk d. 15. juli 1977

Harald Jørgensen

Mit første møde med dansk arkivvæsen 1927-34

Mit første møde med dansk arkivvæsen går tilbage til hine fjerne tider, da jeg var elev i Viborg Katedralskole. Vi havde en gymnasieforening, der hed »Minerva«, og i følge gammel tradition, var det en af eleverne i 2. gymnasieklasse, der fungerede som formand eller »præsident«. Mindre kunne ikke gøre det. Efter sommerferien i 1923 rykkedes jeg op i 2.G, og af kammeraterne blev jeg valgt til »præsident«. Jeg efterfulgte Jean Ricard, den senere amtmand i Randers og yngste søn af min fars kollega, landsdommer Frederik Ricard, kendt i sine yngre år som en flittig og højt beundret viseforfatter og bidragyder til københavnske revyer (fx Taksameterkusens datter). Også Jean Ricard havde kunstneriske anlæg. Han forstod at maskere sig, og han kunne tegne. Ældre elever i Viborg katedralskole mindes endnu hans vellignende og komiske karrikaturtegninger af lærerkollegiet.

Som formand for »Minerva« var det min opgave at sørge for foredragsholdere til elevforeningens møder. Formodentlig inspireret af min far udvalgte jeg mig landsarkivar Georg Saxild som offer, og en dag opsøgte jeg landsarkivaren på hans »embedskontor«. Landsarkivet i Ll. St. Hansgade i byens dengang vestligste udkant præsenterede sig ganske i den tilstand, hvori arkitekt Hack Kampmann havde afleveret det i 1891. Det lå i et smukt haveanlæg,

og foran landsarkivarboligen var rejst en majestætisk flagstang. Det mest imponerende var dog den pompøse indgangsportal i østerlandsk stil. Jeg erindrer, at vi ivrigt diskuterede, hvad vi skulle gøre med den, da den nødvendigvis måtte falde i forbindelse med nybyggeriet 1961-63. Egentlig burde den have endt sine dage på et museum. Den var imidlertid et monstrum uden lige. Man nøjedes derfor med at sikre sig en række gode fotografier af »genstanden« og iøvrigt overgive den til den evige fortabelse.

Jeg fandt landsarkivar Saxild i den gamle læsestue, der var indrettet i boligens vestre del med direkte adgang gennem en forbindelsesbygning til det fornemme arkivmagasin. Læsestuen gik gennem hele husets bredde og havde vinduer mod syd og nord. Den eksisterer endnu og bruges som konferenceværelse. De oprindelige vægreoler med deres typiske udskårne nærmest gotiske tinder kan også nydes idag, og på væggen hænger bl.a. et stik af A.D. Jørgensen mage til det, der også hænger andre steder i forskellige arkivlokaler. Læsestuen var iøvrigt møbleret med et langt bord med plads til en halv snes mennesker. Ved den sydlige bordende havde landsarkivaren sin kontorplads, flankeret på begge sider af sine nærmeste medarbejdere, på det tidspunkt underarkivar Hans Knudsen og registrator Hofman Bang. Ved den nedre bordende sad dagens arkivgæster. Jeg blev mange år senere klar over, at det var traditionen fra det gamle gehejmearkiv, der her var videreført. Også i gehejmearkivet havde salig C.F. Wegener daglig præsideret for bordenden, flankeret af sine medarbejdere og med de få arkivgæster for den nederste bordende og under skarpt opsyn.

Jeg blev venligt modtaget af Saxild, der kendte min far fra tidligere arkivbesøg, og som ikke undlod at fortælle mig, at han skyldte A.D. Jørgensen, at han i sin tid var blevet ansat først som assistent ved det sjællandske landsarkiv, senere forflyttet til Viborg og i foråret 1897 udnævnt til provinsarkivar på indstilling af A.D. Jørgensen. Han udtalte i denne forbindelse mange venlige ord om sin første øverste chef. Jeg fremførte mit ærinde og fik tilsagn om, at

landsarkivaren ville optræde som foredragsholder i gymnasieforeningen. Såvidt jeg erindrer, indledte han en diskussion for og imod dødsstraf, et emne som åbenbart dengang interesserede unge gymnasiaster. Således forløb mit første besøg i et dansk arkiv. Jeg skal blot tilføje, at jeg ikke i min gymnasietid aflagde landsarkivet flere besøg. Jeg hører altså ikke til den gruppe af skoleelever, der allerede i skoletiden begynder med genealogiske studier. Genealogi har yderst sjældent stået på min spiseseddel.

I sommeren 1925 tog jeg studentereksamen fra Viborg katedralskole og lod mig efter sommerferien immatrikulere ved det filosofiske fakultet ved Københavns universitet. Jeg havde gennem hele gymnasietiden interesseret mig for historie. Arvelig belastet som jeg var, blev det først og fremmest de nationale brydninger i Sønderjylland, der fængslede mig. Jeg valgte derfor historie som hovedfag og for at komme let over det, dansk som bifag. Allerede i mit rusår fulgte jeg en række forelæsninger og øvelser hos professor Aage Friis, og han blev den af mine universitetslærere, der fængslede mig mest, og som jeg kom i mest personlig kontakt med. Det skyldes også ham, at jeg allerede i min studietid blev en flittig arkivgæst. Det hænger således sammen.

I 1927 havde dr. phil. P. Munch taget initiativet til oprettelsen af »Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi«, og det er sandsynligvis også ham, der med støtte fra Niels Neergaard, foranledigede, at rigsdagen besluttede at overdrage instituttets historiske medarbejdere red. Povl Engelstoft og mag. art. Hans Jensen at forfatte et skrift om de rådgivende danske stænderforsamlinger i anledning af det forestående 100-års jubilæum i 1931. Som bekendt blev det Hans Jensen, der løste denne opgave, medens Povl Engelstoft fik overdraget andre historiske hverv. Til brug for Stænderværket skulle der ansættes en studentermehjælper. Engang i foråret 1927 blev jeg stævnet til møde hos Aage Friis i villaen på Solsortvej. Han tilbød mig her at overtage denne tjeneste og meddelte samtidig, at man havde fastsat timebetalingen til 2 kr. Nogen tid efter kom

instituttets bestyrelse til den opfattelse, at 2 kr. var en altfor fyrstelig betaling, og at studentermedhjælperne for fremtiden kunne nøjes med 1,50 kr. Af sær nåde fik de først ansatte lov til at beholde de 2 kr.

Efter at have modtaget min »udnævnelse«, præsenterede jeg mig for mine fremtidige arbejdsgivere. Jeg kendte ingen af dem på det tidspunkt, og de havde formodentlig heller ingen anelse om min eksistens. Mødet med dem fandt sted i en af de midlertidige barakbygninger bag det kgl. bibliotek, der under 1. verdenskrig var blevet opført for at rumme de mange ekstraordinære udvalg og kommissioner, der forvaltede den særlige kriselovgivning. Mine to arbejdsgivere var yderst overrasket, da jeg troppede op. Ingen havde fundet det nødvendigt at orientere dem. De affandt sig imidlertid pænt med deres skæbne, og hermed indledtes et til tider dagligt samarbejde med Hans Jensen, der kom til at strække sig over flere år.

Det første, der nu skulle ske, var at få udarbejdet et sagregister og en talerfortegnelse over forhandlingsprotokollerne fra de to kongerigske stænderforsamlinger. Der eksisterer en trykt Stændertidende, men i den ældste tid offentliggjorde man ikke navnene på de personer, der tog ordet i forsamlingerne. De originale forhandlingsprotokoller opbevaredes på det tidspunkt i rigsdagens arkiv og var anbragt på loftet i Christiansborg slot. Sammen med Hans Jensen og en anden af instituttets unge medarbejdere, nemlig daværende stud. mag. F.W. Wendt, hentede vi disse protokoller og bar dem i triumf over Rigsdagsgården til rigsarkivet. Jeg erindrer endnu, hvorledes vi gratiøst, men med nogen ængstelse hoppede ind i de permanent gående elevatorer i rigsdagsfløjen med favnen fuld af protokoller, og hvorledes vi krydsede gennem trafikken i Rigsdagsgården.

Det var på denne måde, at jeg kom til at arbejde på rigsarkivets læsesal, og at jeg i årene 1927 til 1929 blev, om ikke en daglig gæst, så dog en hyppig besøgende. Da min første opgave var afsluttet,

aftaltes det, at jeg fortsat skulle bistå Hans Jensen med Stænderværket. Hans Jensen var ingen ynder af at arbejde med arkivalier, og jeg tror aldrig, at han egentlig forstod, hvorledes man skal finde frem til det arkivmateriale, man har brug for. Min opgave blev derfor at fremlede arkivalierne og foretage omfattende ekscerpter. Der er ingen tvivl om, at dette arbejde gav smag for arkivarbejde, og lidt efter lidt overbevistes jeg om, at det var på dette område, at min fremtidsvej måtte komme til at ligge. At slægtstraditionen også har spillet ind, skal jeg ikke benægte, men jeg tror faktisk, at studenterårenes praktiske arkivarbejde afgjorde min fremtidsskæbne.

Ved hjælp af rigsarkivets »adgangsbog« kan mit første besøg på læsesalen dateres ganske nøjagtigt. Det fandt sted 29. april 1927. På den tid var rigsarkivets indgangsdør altid aflåst. Den besøgende måtte ringe på en dørklokke, og kort efter lød en svag brummen, der markerede, at døren kunne åbnes. Når man var kommet indenfor, opdagede man, at man blev skarpt fikseret af en midaldrende dame, der befandt sig bag et højsiddende oplukkeligt vindue. Det var kustode Rasmussens kone, som blandt sine forskellige hverv også var dørvogterske. Kustode Rasmussen havde tjenestebolig i rigsarkivets stueetage, og i tidsrummet fra kl. 10 til 17 var fru Rasmussen bundet til dørklokken. Hun kunne åbne sit vindue og give den fremmede besked om, hvor han skulle gå hen, men de fleste har nok fundet vejen gennem smedejernsporten med Frederik VIII.s forgyldte navnetræk til stenvindeltrappen, der førte op til den store fælles vestibule på 1. sal. Her måtte man passere endnu en dør, der dog altid holdtes åben mellem 10 og 17, og man befandt sig i rigsarkivets vestibule. Man måtte selv finde ud af at anbringe sit overtøj i garderobeskabene langs væggene og placere sin eventuelle paraply i de fint pussede messingparaplystativer under de to store vinduer. Vestibulen var nemlig fuldstændig tom. Man havde god tid til at se sig omkring og beundre det ret pompøse rum med det hvid- og sorttavlede gulv og de imponerende gengivelser af detaljer af det danske rigsvåben på væggene. Disse pragtfulde barakorna-

Rigsarkivets læsesal således som den præsenterede sig, da jeg for første gang kom på besøg. Billedet er taget fra indgangsdøren og mod magasinet. Til venstre for denne inspektionspulten og bag pulten den åbne dør ind til registraturværelset. På modsat side ses døren til det såkaldte »taleværelse«.

menter havde i en fjern fortid prydet arkivskabene i Den røde bygnings arkivetage. Fra vestibulen var der til højre for indgangsdøren adgang til rigsarkivets 2. afdeling. Skulle man på læsesalen, gik man til venstre gennem en lille mellemgang. Man passerede her vaskerummet med vinduer ud mod Rigsdagsgården og lige overfor var en indgangsdør, forsynet med et fint messingskilt med påskriften: arkivar. Gennem en dobbelt svingdør kom man ind i læsesalen.

Læsesalen havde på det tidspunkt sin gamle indretning. Der var jo heller ikke gået mere end 17 år, siden den var blevet taget i brug. De gamle borde med grønt linoleum på bordpladen eksisterede endnu og naturligvis også de gamle stole, som havde den uskik, at jakkelommen ofte hang fast i det halvrunde armlæn, når man rejste sig op. Stolene var allerede da temmelig gamle. Læderpolstringen havde kendt bedre dage, og ældre besøgende ømmede sig. Fire af

bordpladserne ud mod midterkorridoren var udstyret med høje læsepulte og tilsvarende stole. Disse pladser var reserveret personalet, og for de lavbenede var anskaffet små træskamler. Der var to sådanne pulte umiddelbart indenfor indgangen og to i salens baggrund. Også læsesalens vægge var prydet med gengivelser af detaljer i det danske rigsvåben, men der var dengang meget højere til loftet, og dekorationerne sad tilsvarende højt. Salen havde en meget spartansk loftsbelysning, og da man naturligvis ikke kunne arbejde ved dette sparsomme lys, var der på samtlige borde monteret lamper med grønne glaskupler, ophængt i pompøse bronzealger og prydet med nydelige små kongekroner. Ved hver plads var der et primitivt blækhus, anbragt i en træbakke. Desuden var der hængt de fornødne penneskafter med stålpenne. Engang om ugen gik den vagthavende arkivbetjent, han førte endnu på dette tidspunkt titel af »arkivbud«, sin runde med den store firkantede flaske med Rønnings skriveblæk og sørgede for at holde en passende »vandstand« i blækhusene. Samtidig udskiftedes stålpenne. Disse meget nødvendige rekvisitter afhentedes i den ledende arkivars kontor (det var på det tidspunkt den lærde dr. William Christensen), som nidkært vågede over, at der ikke blev ødslet med de dyre dråber og de kostbare stålpenne. Til hver arbejdsplads hørte endelig en gammeldags blæksuger af træ i vuggeform.

Det har åbenbart altid været sik på rigsarkivets læsesal, at den nyankomne skulle bevæge sig gennem hele salen for at nå frem til inspektionspulten i salens baggrund. Hvor ofte har jeg ikke set en nyankommet besøgende stå lige indenfor døren og se sig en smule forvildet omkring. Blev han endelig observeret fra inspektionspulten, forsøgte den inspektionshavende enten ved fagter og gebærder eller ved en højlydt rømmen at tiltrække sig den nyankomnes opmærksomhed. Ofte lykkedes det ikke, og med største uvilje og undertiden irriteret måtte den inspektionshavende forlade sit højsæde og gå den indtrædende i møde. Men helst ikke mere end 3-4 skridt fra »Hlidskjalf«. Således var den almindelige betegnelse for

inspektionspulten i hine fjerne tider, og som en anden Odin vågede den inspektionshavende over, at læsesalens ordensreglement blev nøje overholdt. Selv om der sad tjenstgørende personale på pultene ved indgangsdøren, betydede de altid den besøgende, hvor han havde at henvende sig. Det var nemlig et absolut privilegium for den inspektionshavende at modtage alle nyankomne og sørge for, at de fik indskrevet deres navn og ærinde i adgangsbogen. Det var også den inspektionshavende, der gav den fornødne instruktion og anviste de registraturer og andre hjælpemidler, som skulle benyttes. Var man efterhånden blevet et kendt ansigt på læsesalen, kunne man nok driste sig til at rette en forespørgsel til en af de andre arkivarer. Jeg har aldrig kunnet forstå, hvorfor man ikke anbragte den inspektionshavende umiddelbart inden for adgangsdøren. Traditionens magt er imidlertid stor, og den gamle orden opretholdes endnu den dag idag. Da vi i 1960'erne planlagde den nye læsesal på Jagtvejen, sørgede vi naturligvis for, at inspektionsskranken blev anbragt umiddelbart indenfor indgangsdøren.

Såvidt jeg erindrer var det arkivar Emil Marquard, der var inspektionshavende, da jeg for første gang dukkede op på læsesalen. Marquard var en lille elskværdig mand, som jeg senere kom til at sætte megen pris på. Han var iført datidens sædvanlige »arkivaru-niform«: en gammel slidt jakke. Alle arkivarer skiftede til »arkiv-jakke«, når de trådte i funktion. Enkelte anlagde alpakkajakker, men også disse havde som regel set bedre dage. Marquard varetog som regel inspektionen fra kl. 11 til 16, afbrudt af en meget lang frokostpause, helliget omfattende avisstudier. Det var i datiden helt utænkeligt, at andre end arkivarer kunne varetage den inspektionshavendes hverv. Hans fornemste opgave var at modtage de besøgende og give den fornødne vejledning. Hertil hørte også at tyde vanskelige ord og passager i de benyttede arkivalier. På det punkt var Marquard enestående. Det var yderst sjældent, at han måtte give op, og han beherskede desuden udmærket tysk og fransk, navnlig det første. Han havde tilbragt hele sin ungdom i

Emden og gået i tysk skole. Den inspektionshavende førte desuden dagbogen, modtog bestillinger og sørgede for deres ekspedition og modtog ligeledes afbenyttede arkivalier. Dagen igennem foretog han ustandselige indførsler i dagbogen, således at han kunne føre kontrol med, hvor mange bind og pakker den enkelte besøgende havde rekvireret. Maksimum var 50 arkivenheder. Et viskelæder var derfor et uundværligt rekvist på den inspektionshavendes arbejdsplads. Fra 10 til 11 varetoges vagten af arkivar C. S. Christian- sen. Som regel tilbragte han sin vagt med ivrig samtale med arkivar H. S. A. Nygård, der havde sin faste arbejdsplads inde i katalogvæ- relset. Nygård hørte til den brigade, der svor til alpakkajakken, og han bar desuden altid en sort silkekalot. De yngre arkivarer, der var knyttet til læsesalstjenesten, havde alle deres faste arbejdsplads på læsesalen, og de deltog sammen med de to arkivbetjente i den daglige fremtagning af arkivalier. Indsætningsarbejdet udførtes derimod alene af arkivbetjentene Chr. Østergaard og Herman Møl- ler. Marquard var i 1925 blevet udnævnt til arkivar. Resten af det videnskabeligt uddannede personale på læsesalen i 1927 førte titel af underarkivarer. Det var på det tidspunkt dr. Holger Hjelholt, frk. Henny Glarbo og frk. Johanne Skovgaard samt Svend Aa- kjær. I visse perioder sås også underarkivar P.B. Grandjean. Se- nere på året i 1927 arriverede Bjørn Kornerup fra landsarkivet i Viborg og anvistes tjeneste på læsesalen.

I 1928 indtraf en længere pause i mit daglige arbejde på rigsarki- vets læsesal, idet jeg havde opnået et statsstipendium til at besøge en international sommerskole i Genève. På vejen til Schweiz gjorde jeg ophold i Kiel og havde her lejlighed til for første gang at besøge et udenlandsk arkiv. Statsarkivet for Slesvig-Holsten residerede på det tidspunkt i Karlsstrasse i Kiel. Bygningen blev totalt ødelagt under et luftbombardement i den sidste krig. Mit ærinde i statsar- kivet havde forbindelse med Stænderværket, og jeg erindrer tyde- ligt den betagelse, der greb mig, da jeg holdt den originale stænder- protokol fra Slesvig fra 1842 i min hånd og bladede frem til de

sider, der indeholdt referatet af Peter Hiort Lorenzens tale. Referatet var overstreget og erstattet med indførslen: Han talte dansk og vedblev at tale dansk. Efter hjemkomsten i oktober genoptog jeg arbejdet på rigsarkivets læsesal og fortsatte indtil sommeren 1929, da jeg helt måtte bryde af for at påbegynde eksamenslæsningen. I juni 1930 blev jeg cand.mag. i historie og dansk.

Endnu en arkivinstitution fik jeg lejlighed til at besøge i min studentertid. Det var det sjællandske landsarkiv på Jagtvejen.

Foråret 1928 var for mit vedkommende først og fremmest beslåglagt af arbejdet med specialestudiet. Jeg havde valgt mig perioden 1830-48 i dansk historie, og min faste arbejdsplads i disse måneder var det kgl. biblioteks læsesal. Specialestudiet afsluttedes dengang med, at man skulle besvare en større opgave, hvortil der blev tilstået én 3 uger. Senere fulgte en mindre skriftlig opgave, der uden hjælpemidler skulle afvikles på 4 timer. Det var en forudsætning, at fagprofessoren skulle godkende emnet for specialestudiet, men iøvrigt blev han ikke belastet fra studentens side ved arbejdet udførelse. Når man mente, at man var klar til prøven, gav man professoren besked, og for mit vedkommende var det Aage Friis. Han overrakte personlig opgavens ordlyd og udtalte ved den lejlighed, at han nok havde på fornemmelsen, at det var de nationalpolitiske problemer, der havde optaget mig mest. Det var derfor rimeligt, at jeg fik et emne, der lå denne problematik så fjernt som muligt. Opgaven lød derfor på en redegørelse for husmænds og landarbejderes forhold i perioden 1830-48.

I en sådan situation var der ikke andet at gøre end med dødsforagt at kaste sig over emnet og i første række udnytte den foreliggende litteratur og de trykte »kildepublikationer«, bl.a. de værdifulde amtsbeskrivelser. Jeg må have haft et vist overskud af kraft og optimisme med hensyn til, hvad der kunne nås på de 3 uger. I hvert fald besluttede jeg et fremstød til landsarkivet, idet jeg mente, at det ville kunne gøre afhandlingen mere levende og tungtvejende, hvis jeg kunne inddrage hidtil ubenyttet materiale fra fx eksisterende

fæsteprotokoller. 8. juni 1928 besøgte jeg for første gang det sjællandske landsarkiv, hvor jeg blev modtaget af landsarkivar Holger Hansen. Han stod i døråbningen til sin lille kahyt ved siden af læsesalen for at se, hvem det nu var, der havde ringet på landsarkivets dør. Jeg kendte ham kun af udseende, men min far, der nogle år i forvejen under et sommerferiebesøg i hovedstaden havde arbejdet på landsarkivets læsesal, havde fortalt mig om ham. Til brug for sine Ørsted-studier havde far haft lyst til at kigge i Hof- og Stadsrettens voteringsprotokoller fra 1801-10. Da de blev bragt frem fra magasinet, viste det sig, at de var aflåsede. Holger Hansen fremskaffede straks en skarp kniv og sprættede resolut protokollerne op. Hvis nogen i fremtiden får brug for disse protokoller, har han her forklaringen på, hvorfor de har dette molesterede udseende. Mange år senere skulle jeg selv arbejde med et tilsvarende materiale fra en senere periode. Det var i Hans Knudsens tid. Han foretrak imidlertid at hidkalde en låsesmed, der dirkede alle de resterende protokoller op. Vandalismen gentog sig altså ikke.

Af landsarkivets adgangsbog fremgår det, at jeg søgte oplysning om forskellige fæste- og lejekontrakter på huse på sjællandske godser, og af dagbogen fremgår det, at jeg benyttede fæsteprotokoller og andet materiale fra Holsteinborg godsarkiv. Ialt fik jeg forelagt 4 bind og 6 pakker. Det blev kun til dette og et fornyet besøg d. 16. juni. Så var der ikke tid til flere arkivstudier. Kun ved at arbejde hele den sidste nat, inden opgaven skulle afleveres, lykkedes det at få afhandlingen afsted i rette tid. Kort efter fulgte den lille opgave, og dens emne lå heldigvis mere centralt i min interesse-sfære. Jeg fik en pæn karakter for mit specialestudium, og det var jo kærkomment, da den talte dobbelt. Mit første besøg i landsarkivet blev en ren fransk visit, men det afslører, at jeg allerede dengang havde lyst til at udnytte arkivalier til egne studier. Om landsarkivet bliver der iøvrigt rig lejlighed til at berette senere, så jeg skal ikke gøre mere ud af dette besøg.

Fra eftersommeren 1929 og til eksamensterminen i juni 1930

koncentreredes hele arbejdsindsatsen om eksamenslæsning. Jeg skulle op efter den dengang gældende to-fagsordning, hvilket vil sige, at samtlige skriftlige og mundtlige prøver i begge fag skulle aflægges indenfor nogle få uger. Det krævede en fantastisk oplæsning af stoffet, og det må her erindres, at man i hovedfaget opgav hele verdenshistorien og Nordens historie fra tidernes morgen og indtil 1920. Da juni måned 1930 gik mod sin afslutning, kunne jeg kalde mig cand.mag. Og hvad så?

Det stod mig på det tidspunkt ganske klart, at jeg ikke ønskede en fremtidig lærergerning ved gymnasieskolen. Jeg tog derfor ikke som de fleste af mine samtidige den pædagogiske prøve. Derimod kunne jeg udmærket tænke mig at blive arkivar.

For at undersøge mulighederne for en ansættelse ved arkivvæsenet, vandrede jeg en dag op ad den bekendte vindeltrappe i rigsarkivet. Jeg standsede ikke som sædvanlig på 1. sal, men fortsatte endnu højere op, indtil jeg stod overfor døren med det blanke messingskilt: Rigsarkivaren. Dette høje embede beklædtes på det tidspunkt af L. Laursen, som min farmoder havde kunnet berette en hel del om, da han som ung student var kommet på Lindevej for at bistå min bedstefader med forskelligt arbejde. Nu arriverede mange år efter sønnesønnen af Laursens første arbejdsgiver, og han kiggede naturligvis interesseret på det fremmødte håbefulde menneske.

Der findes et gammelt fotografi fra 1910, der viser rigsarkivar V.A. Secher i det nyindrettede rigsarkivarkontor. Omtrent således så også Laursens kontor ud. Skrivebordet havde samme placering og ligeledes gæstestolen, hvor jeg blev budt til sæde. Den høje reolopsats på skrivebordet fandtes ligeledes, og busten af A.P. Bernstorff, der nidkært vågede over rigsarkivarens beskæftigelse ved skrivebordet, fandtes ligeledes. Det var først Axel Linvald, der ryddede op i busterne. Jeg mindes ikke skindtæppet under konferencebordet. Det havde formodentlig møllene taget sig af i de ca. 20 år, der var forløbet, siden man havde indrettet rigsarkivarkontoret.

Dr. William Christensen (til venstre) og rigsarkivar L. Laursen (til Højre). Billederne stammer fra 1933.

Mine to ældste afdelingschefer. Til venstre arkivar Christiansen og til højre arkivar Marquard.

Jeg tror også, at man havde fået udskiftet de gamle telefonapparater på skrivebordet. Jeg mindes dem i hvert fald ikke. Men een ting gjorde stærkt indtryk på mig. På skrivebordet stod en mærkelig pagodeagtig tingest i gult blik, formodentlig et blækhus. Ser man nøje på det gamle billede, kan man konstatere, at også V.A. Secher var faldet for dets skønhed. Det endte senere i chefsværelset på 1. afdeling, hvor man havde mere sans for den slags traditionsrige snurrepiberier end oppe i »Højheden«.

Jeg fremførte mit ærinde for rigsarkivaren, men fik venligt og bestemt at vide, at her måtte foreløbigt alt håb lades ude. Der var nogle ældre aspiranter til arkivarstillingerne, som havde rimeligt krav på at gå forud for mig, bl.a. nævnedes Erik Kroman og C.O. Bøggild Andersen. Stillingerne ville kun blive ledige ved enten død eller naturlig afgang. Rigsarkivet havde nogle få år i forvejen måttet affinde sig med nedlæggelse af 4 stillinger i den Neergaardske

nedskæringsperiode. De øjeblikkelige chancer for ansættelse ved arkivvæsenet var derfor lig nul. Endvidere føjede Laursen til, at det ikke var en god idé af en ung mand på 23 år at søge en fast stilling ved arkivvæsenet. Jeg skulle benytte lejligheden til at se mig lidt om i verden. Det ville jeg ikke få nogen chance for, hvis jeg først blev ansat. Det var naturligvis ikke nogen lystelig besked, men man var da heldigvis i besiddelse af en ikke ringe portion ungdommelig optimisme.

Det er ikke formålet i denne forbindelse at fortælle almindelige livserindringer. Jeg skal derfor koncentrere mig om at omtale sådanne begivenheder, som direkte peger frem mod min fremtidige arkivgerning.

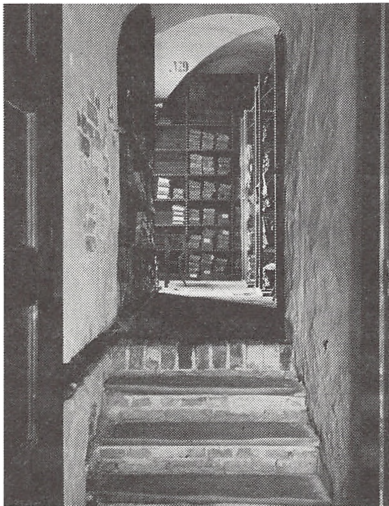
Det var i datiden en absolut forudsætning for ansættelse i arkivvæsenet, at man på den ene eller anden måde kunne dokumentere interesse og evner for videnskabeligt arbejde. Forelå der ikke tydelige beviser herpå, var ens chancer for ansættelse minimale.

Rigsarkivaren og andre institutionschefer var på det tidspunkt i den lykkelige situation, at de kunne vælge og vrage mellem flere ansøgere til de få embeder. Det var i 1930'erne ikke alene på det almindelige arbejdsmarked, at der herskede en fortvivlet stor arbejdsløshed. Også de unge akademikere måtte regne med, at selv et fint eksamensbevis ikke var nok til at erhverve fast stilling. Mange af mine jævnaldrende gik flere år som dårligt betalte timelærere eller vikarer ved forskellige skoler, inden de reddede sig et adjunktur, og jeg selv tilbragte 4 år med løst arbejde her og der, bl.a. på Politikens redaktion, inden jeg nåede indenfor arkivvæsenets mure. Da det omsider lykkedes, skyldtes det i høj grad, at jeg havde benyttet ventetiden til at fremskaffe beviser på, at jeg virkelig var istand til at arbejde videnskabeligt.

Efter overstået eksamen genoptog jeg mit medarbejderskab ved Stænderhistorien. I 1931 udsendtes 1. bind af Hans Jensens værk, og hensigten var derefter at få 2. bind færdigt til det nye jubilæumsår i 1934. Mit arbejde bestod i denne periode udelukkende i frem-

dragelse af det kildemateriale, som skulle benyttes til dette bind. I denne forbindelse blev jeg også sendt til det preussiske gehejme-statsarkiv i Berlin-Dahlem for at gennemgå den preussiske ministers korrespondance med Auswärtiges Amt. I modsætning til, hvad tilfældet var i det danske rigsarkiv, fik en udenlandsk forsker anvist en bestemt arkivar, som han under sine studier skulle holde sig til. Arbejdet med Stænderhistorien ebbede ud i løbet af 1932-33, men efter aftale med Hans Jensen fik jeg lov til at offentliggøre en del af det arkivmateriale, vi havde indsamlet til belysning af den første fase af stænderforfatningens tilblivelse. Det blev en samling på 148 dokumenter, der indleveredes til offentliggørelse i »Danske Magazin«. Manuskriptet må være blevet afleveret senest inden udgangen af 1933, idet jeg i forbindelse med denne udgave havde forhandlinger med rigsarkivar Laursen, der på det tidspunkt var sekretær i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og redaktør af »Danske Magazin«. Det blev en meget grundig og lærerig kommentar, jeg fik til mit arbejde, og forhandlingerne fandt sted i rigsarkivarkontoret. Her blev pinlig nøjagtighed i gengivelse af historiske dokumenter nøje indskærpet, og et vist ungdommeligt overmod venligt, men bestemt pillet ned. Aktstykkerne, der fyldte 166 tryksider, lå længe i korrektur og fremkom først i 1936 på et tidspunkt, hvor jeg var udnævnt til arkivar.

I forbindelse med mit arbejde med Stænderhistorien bør jeg også nævne arkivar Georg West, der døde 14. maj 1930. Han havde på forskellig måde hjulpet mig til rette med arkivalier fra det slesvig-holsten-lauenborgske arkiv, som han selv havde beskæftiget sig en del med. Han sluttede sin arkivgerning som ledende arkivar på 2. afdeling, og jeg havde i hans kontor adskillige forhandlinger med denne fine ældre herre. Man sagde, at han havde fået et legemligt knæk ved mangeårigt arbejde i de gamle uopvarmede magasinrum, og jeg husker tydeligt, at han altid bevægede sig ud i magasinerne iført overfrakke. Under et af mine besøg tog han mig også ned i den såkaldte nederste hvælving, som idag benævnes »Kongehushvæl-

Den gamle indgang fra gehejmearkivtrappen til nederste hvælvning før ombygningen til den senere kongehushvælvning.

vingen«. Den gamle indgang er nu muret til, men den befandt sig nederst på gehejmearkivtrappen, og den ses endnu inde fra Kongehushvælvningen. Nederste hvælvning præsenterede sig endnu på den tid i sin gamle skikkelse. Hvor gammelt interiøret var, ved jeg ikke, men hvælvningen var udstyret med faste og solide træreoler, der gik helt op i hvælvningens kapper. Når man kom ind i hvælvningen, slog en duft af årgammelt støv den besøgende imøde. Jeg kan endnu genkalde denne overvældende og koncentrerede støvlugt i mine næsebor. I hvælvningen opbevarede de sidste rester af Gottorperarkivet og af det slesvig-holsten-lauenborgske kancellis arkiv, hvoraf en del senere blev afleveret til det preussiske statsarkiv i Kiel. De enorme arkivpakker havde endnu deres originale indpakning og de gamle skilte. Hvad der især gjorde indtryk på mig, var den usædvanlig tykke snor, som var anvendt ved indpakningen. Mange år senere har jeg i det nyoprettede statsarkiv på Gottorp slot set om ikke de samme pakker, så nogle der havde ganske samme udseende.

Arbejdet med Stænderhistorien var ikke det eneste arbejde, der optog mig i de nærmeste år efter eksamen. Allerede om sommeren

1930 henvendte jeg mig til professor Aage Friis og spurgte forsigtigt, om det ikke kunne tænkes, at universitetet ville udsætte en prisopgave i historie, der lå inden for mit interesseområde. Jeg ville gerne prøve kræfter på en konkret videnskabelig opgave. I efteråret 1930 bekendtgjorde universitetet, at der ønskedes besvarelse af en prisopgave med følgende ordlyd: J. S. Møstings virksomhed og betydning som statsmand efter 1813. Jeg tog straks denne opgave op, som naturligvis kun kunne besvares ved gennemgang af et omfattende arkivmateriale, og hermed var jeg beskæftiget hele 1931. I januar 1932 afleveredes opgaven til universitetet, og jeg modtog i efteråret 1932 universitetets guldmedalje for denne afhandling. Overrækkelsen fandt sted ved rektor, professor C. E. Bloch, og ved min side stod den unge retshistoriker Stig Iuul, der ligeledes modtog en guldmedalje. Han var naturligvis korrekt påklædt: kjole og hvidt. Jeg mødte i min gamle studentsmoking fra Viborg.

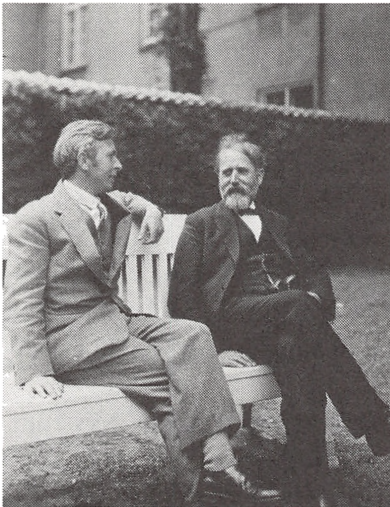
Det meste af 1932 tilbragte jeg på studieophold i Paris og Genève med en kort udflugt til Haag, hvor jeg deltog i et internationalt historikermøde, opfordret hertil af Aage Friis. I Haag var jeg ligeledes sammen med daværende rådstuearkivar Axel Linvald, et bekendtskab som skulle få afgørende betydning for min fremtid. I Paris fulgte jeg forelæsninger på Sorbonne og arbejdede iøvrigt dels på nationalbiblioteket dels på det stemningsfulde Bibliothèque Mazarin. Det var den franske revolutionshistorie, der interesserede mig. Et resultat af mine studier offentliggjordes i Historisk Tidsskrift under titlen Fransk Revolutionshistorie efter Verdenskrigen (1918-30). Det var ikke mit første bidrag til Historisk Tidsskrift. Nogle år i forvejen havde jeg fået trykt en lille afhandling om finansforvaltningens omdannelse i 1816, en udløber af mine Møsting-studier. Historisk Tidsskrift redigeredes på det tidspunkt af Axel Linvald.

Det tidspunkt nærmede sig nu, hvor der skulle skiftes rigsarkivar. I begyndelsen af året 1934 fyldte rigsarkivar Laursen 70 år, og

med udgangen af februar trådte han tilbage fra sin stilling. Som ny rigsarkivar udnævntes fra 1. marts 1934 rådstuearkivar Axel Linvald.

Der havde været stor spænding om denne udnævnelse, og som hyppig gæst på rigsarkivets læsesal kunne jeg ikke undgå at høre både det ene og det andet. Alle vidste jo også, at jeg aspirerede til en stilling i rigsarkivet. Derfor blev jeg af og til trukket ind i de livlige debatter. Jeg havde i disse spændende måneder lejlighed til at besøge Linvald på hans kontor på Københavns rådhus, og her faldt talen ganske naturligt også på den forestående udnævnelse. Linvald greb op i bogreolen og fremtog Hof- og Statskalenderen, og sammen studerede vi de mulige ansøgers alder og anciennitetsforhold. Resultatet af undervisningsminister Fred. Borgbjergs overvejelser blev, at han bestemte sig for Linvald. Størst var skuffelsen hos dr. Eiler Nystrøm, der ikke kunne holde den for sig selv, men tydeligt lod den komme til orde også overfor mig. Han var venlig nok at tilføje, at nu lysnede det nok for mig. Også dr. Holger Hjelholt var skuffet, men han beholdt sin skuffelse mere for sig selv. I hvert fald blev jeg ikke direkte gjort delagtig i den. De to herrer glemte imidlertid aldrig, at de var blevet vraget, og på mange måder kom det til at præge den daglige tilværelse i rigsarkivet i de kommende år. »Den lille mand« blev en ofte benyttet betegnelse på den nye rigsarkivar, og føjede man til: og så er han jo ikke engang doktor!

Rigsarkivarskiftet i 1934 medførte, at der på engang blev flere stillinger ledige, hvad der ikke havde været tilfældet i mange år. Lederen af 1. afdeling, dr. William Christensen havde ingen lyst til at fortsætte under en ny rigsarkivar, og han søgte derfor om afsked med udgangen af maj 1934. Han stod da umiddelbart foran sin 68 års fødselsdag. Hermed mistede rigsarkivet en af sine lærdeste medarbejdere og kyndigste udgivere, men en mand, som levede helt isoleret fra det øvrige personale, og som i flere henseender må kaldes en særling. Hans arbejdsdag var inddelt efter klokkeslet, og

Dr. Erik Kroman og dr. E. Nystrøm.

Arkivar Nygård og dr. Hjelholt.

onde tunger sagde, at han på de daglige ture mellem hjemmet på Vester Voldgade og rigsarkivet tog nøjagtigt samme antal skridt. Efter sin afsked kom han ikke så sjældent på rigsarkivets læsesal for at veksle et par ord med gamle kendinge. Han døde først i 1949.

Den anden plads, der blev ledig, var arkivar Flemming Dahls embede. Der gik mange vanvittige historier om denne selvoptagne mand, men jeg skal nøjes med at citere lektor Hans H. Fussings udtalelse: Hvad havde vort liv været uden Flemming Dahl! Jeg har indtryk af, at de fleste medarbejdere i rigsarkivet drog et lettelsens suk, da Dahl 25. april 1934 blev udnævnt til Linvalds efterfølger som rådstuearkivar. Endelig indtraf der i de samme måneder et dødsfald indenfor kredsen af rigsarkivets arkivarer. Arkivar H. C. Roede, der havde virket i rigsarkivet siden 1895, afgik pludselig ved døden 6. marts 1934. I løbet af et par måneder var der således ikke mindre end 3 arkivarstillinger, som skulle nybesættes. En sådan chance var noget helt eventyrligt.

Det varede nogle måneder, inden stillingerne blev opslået ledige,

men for mit vedkommende gjorde det ikke noget, at der indtrådte en længere ventetid. Jeg kunne med nogen lunde sikkerhed regne med, at jeg ville blive en af de udvalgte. Jeg havde planlagt at holde ferie i Finland i maj, og inden afrejsen havde jeg aftalt med den nye rigsarkivar, at jeg skulle tiltræde et vikariat på 2. afdeling fra 1. juni 1934. Dr. Nystrøm ønskede at komme væk fra rigsarkivet en vis tid. Muligvis overvejede han også at søge sin afsked ligesom dr. William Christensen, men dels var han ikke så velhavende som dr. Christensen, og dels var han jo lige fyldt 60 år. Efter nogle måneders orlov vendte han derfor påny tilbage til sin gamle plads på rigsarkivets 2. afdeling.

Jeg skulle altså virke som vikar på 2. afdeling for dr. Nystrøm. De økonomiske vilkår for en vikar var et månedligt vederlag på 200 kr., som betaltes af den orlovsnydende. Betalt vikar over rigsarkivets kasse var et ukendt begreb på den tid. Dr. Nystrøm havde personlig underrettet mig om, at det beskedne beløb var fastsat for at gøre det muligt for en ældre arkivar at få tjenesteorlov, og fjøede han til, jeg ville nok selv engang blive glad ved denne ordning. Jeg forlod Helsingfors med fly tidligt om morgenen d. 1. juni. På grund af tidsforskellen kunne jeg sagtens nå at indfinde mig ved normal åbningstid på 2. afdeling, nemlig kl. 11. Nogle måneder efter blev de ledige arkivarstillinger slået op, og der meldte sig en række ansøgere. De 3 udvalgte blev mag.art. J. O. Bro-Jørgensen, der allerede på det tidspunkt havde en længere vikartjeneste i rigsarkivet bag sig, cand.mag. Arthur G. Hassø, der gennem flere år havde virket aktivt som historiker, og forfatteren af nærværende linier. Vore udnævnelser gjaldt fra 1. aug. 1934. Vi var nu, som det dengang hed, arkivarer af 2. grad på prøve. Der var da gået nøjagtig 4 år, siden jeg havde taget min eksamen. Min »arbejdsløshedsperiode« var hermed forbi.

Ung arkivar på rigsarkivets 2. afdeling 1934-41

Fra 1. aug. 1934 tilhørte jeg dansk arkivvæsens medarbejderskare. I de første 2½ år var jeg ganske vist på prøve, men fra 1. dec. 1936 var jeg fast ansat. Når min aspiranttid blev 5 måneder længere end normalt, hang det sammen med, at jeg allerede i min studentertid havde haft en mavelidelse, der i årene 1934-36 havde medført ret langvarige hospitalsindlæggelser. I 1934 og 1935 havde jeg haft fornøjelsen af at blive behandlet af overlæge dr. med. Knud Secher, en søn af den tidligere rigsarkivar dr. jur. V. A. Secher. Da jeg en dag røbede overfor den ellers ret utilnærmelige overlæge, hvem jeg var sønnesøn af, vakte det nok nogen større interesse for patienten, men ikke større sympati. Fædrenes synder nedarves nu engang på børnene, og der var ingen tvivl om, at overlægen havde den faste overbevisning, at A. D. Jørgensen i sin tid havde gjort den daværende provinsarkivar blodig uret. Mit mavetilfælde medførte, at den lægeerklæring, der skulle præsteres som betingelse for fast ansættelse, ikke blev så hvid som ønskeligt. Da rigsarkivarens første indstilling forelå, blev svaret derfor henholdende. Linvald var ikke glad, da han kaldte mig op for at meddele mig dette resultat. Men 5 måneder senere lod ministeriets lægekyndige konsulent sig overbevise om, at man nok kunne godkende mig som et tåleligt liv, og fremtiden skulle jo vise, at denne antagelse ikke var helt urigtig. Trods et par senere hospitalsindlæggelser, har jeg i skrivende stund 16½ år bag mig uden en eneste sygedag. Man kan vel da sige, at

jeg hermed har tjent ind, hvad jeg i mine yngre år har belastet institutionen med af sygedage.

Inden jeg i detaljer går i gang med at skildre min daglige virksomhed i de nærmeste år efter ansættelsen, skal jeg ganske kort præsentere rigsarkivet og dets personale i det Herrens år 1934.

Institutionen havde fra 1. marts 1934 fået en ny chef, nemlig rådstuearkivar Axel Linvald. Han havde i sin ungdom arbejdet en halv snes år i rigsarkivet, afbrudt af visse rejser, og var derefter søgt ud af institutionen for at overtage ledelsen af Københavns rådstuearkiv. I dette lille, men ret selvstændige embede havde han haft mulighed for at udfolde et arkivalisk initiativ både med hensyn til registrering af arkivalier og kassation. Han overtog sit nye embede med ønsket om både at modernisere hele forretningsgangen og også at få taget nye opgaver op. Hans forgænger rigsarkivar Laurson, der af alle anerkendes som en fremragende arkivar og en flittig udgiver af historiske kilder, var blevet chef i en altfor høj alder, hvor lysten til at tage nye initiativer nærmest var udslukt. Han citeredes ofte for udtalelsen: »jeg er sgu' ligeglad« og berømt er ligeledes hans replik til overbibliotekar Carl S. Petersen fra det kgl. bibliotek, der en dag opsøgte ham for at interessere ham for en ny opgave: »Det skal De sgu' ikke gøre Petersen, det får De kun ulempe af«. Der er ingen tvivl om, at Linvald kom til rigsarkivet med det faste fortsæt at få pustet nyt liv i institutionen. Han havde ganske bestemte planer, som han ønskede realiseret, og det lykkedes ham faktisk at opnå betydelige resultater, inden en ny verdenskrigs udbrud blokerede fortsatte initiativer.

Man kan ikke sige, at han var fremmed for institutionen, da han efter 12 års fravær vendte tilbage, og han kendte fra tidligere tid de fleste af de mennesker, han skulle arbejde sammen med og støtte sig til. I første række var det de to afdelingschefer arkivarerne Carl S. Christiansen og Emil Marquard. De var begge gamle i gårde og fast forankret i en tradition. Jeg har på fornemmelsen, at Linvald til at begynde med så en smule ned på dem. Det ændrede sig med årene.

Ingen kunne vel vente, at de skulle udvise særligt initiativ, men de var begge helbefarne arkivarer og specialister indenfor deres respektive interesseområder. Og så var de til det yderste loyale overfor deres nye og yngre chef, hvad man ikke i samme udstrækning kan påstå om deres direkte efterfølgere. Det var derfor ikke mærkeligt, at Linvalds dom om disse to gamle arkivarer med årene ændrede sig i positiv retning.

I saglig henseende støttede Linvald sig til disse to ældre tjenestemænd, og de kaldtes ofte til mundtlige konferencer med rigsarkivaren. Mig bekendt kom de aldrig samlet til disse møder, men hver for sig. I henhold til den eksisterende arkivorganisation var rigsarkivaren foruden at være daglig leder af rigsarkivet også øverste chef for det samlede arkivvæsen, hvilket vil sige, at også de fire landsarkiver sorterede under ham. I de specielle landsarkivsager støttede han sig i høj grad til landsarkivar Hans Knudsen, hvis udtalelser om principielle spørgsmål spillede en betydelig rolle for ham. Iøvrigt har jeg indtryk af, at også arkivar Christiansen blev inddraget, når landsarkivernes problemer stod under debat, men det drejede sig dog først og fremmest om budget- og regnskabsmæssige problemer, som iøvrigt var arkivar Christiansens embedsområde. Naturligvis hændte det af og til, at andre af arkivarstaben kaldtes til konference med rigsarkivaren, men det hørte til sjældenhederne. Selv bevægede Linvald sig kun lidt omkring i institutionen, og det var ikke hans koutyme at opsøge medarbejderne på deres sædvanlige arbejdspladser. Han opholdt sig fortrinsvis på sit kontor og her indtog han også sin daglige frokost. Følgende episode kan derfor siges at være ret symptomatisk. En dag henvendte en besøgende sig i rigsarkivet for at tale med rigsarkivaren og traf i vestibulen en person, som ikke hørte til den faste stab, men havde en midlertidig beskæftigelse. Den fremmede spurgte efter Linvald, hvorefter personen råbte ind på 2. afdeling: »Har vi én, som hedder således?«

Noget af det første, som Linvald tog sig for, da han havde overtaget sit embede, var at få egen telefon. Endnu rigsarkivar Laursen

havde betjent sig af det gamle system med en partstelefon. Byen 478 x var rigsarkivarens nr., og Byen 478 y var rigsarkivets almindelige kaldenr. Nu opnåede rigsarkivet at få en hel telefon, anbragt på 2. afdeling med tilkaldemulighed. Rigsarkivaren kunne desuden over lokaltelefonen kalde de to afdelingschefer, ligesom disse kunne tale indbyrdes. Endelig kunne 2. afdeling kalde personalet på 1. afdeling, hvis der var telefonsamtaler til en af disse. Der skulle gå adskillige år, inden rigsarkivet kom i besiddelse af et mere udbredt lokalt telefonanlæg end sige centralbord med omstilling til de forskellige kontorer.

Det varede heller ikke længe, inden Linvald fik ommøbleret sit embedskontor. Det fra Secher arvede møblement blev kastet ud og erstattet med et herreværelsesmøblement, som Linvald havde arvet efter sin svigerfader, og som var tegnet af maleren Harald Slott-Møller. Også de gamle gibsbuster af A. P. Bernstorff og Frederik VI forsvandt ved den lejlighed ud i forkontoret. Derimod beholdt Linvald et par af de gamle egeskabe og det gamle bord fra det kgl. bibliotek, og han sørgede ligeledes for, at billedrækken af tidligere rigsarkivarer blev hængt op på en ny måde, og at der fremskaffedes en vellignende tegning i stort format af rigsarkivar Laursen (malerinden Gerda Ploug Sarp).

I det daglige kontorarbejde støttede Linvald sig til Elna Kringelbach, datter af forlængst afdøde arkivar G. N. Kringelbach og af uddannelse fransk translatør. Hun var den første kvinde, der ansattes i rigsarkivet, og hun beklædte en registratorstilling siden 1907. Hun førte rigsarkivets journal og kopibog og renskrev på maskine de breve, der udgik fra rigsarkivet. Linvald ville gerne have dikteret sine breve til frk. Kringelbach, bla. fordi han ofte led af skrivekrampe. Men det var frk. Kringelbach ikke særlig interesseret i. Hun havde gennem årene været vant til at renskrive efter koncept, og det passede hende bedst. Foruden at passe korrespondancen leverede hun i vid udstrækning bekræftede afskrifter, og hun var en dygtig skriftlæser. Der kom af og til endnu en dame i »sekretariatet«, hvis

De 3 gratier. Til venstre registrator Boddil Bang, stående registrator Elna Kringelbach og siddende på bænken frk. Ellen Wanscher.

Kustode R. Rasmussen og frue. I 35 år havde de deres hjem i rigsarkivet. Allerede fra 1912 havde kustode Rasmussen virket som arkivbud.

man tør driste sig til at bruge en sådan betegnelse på rigsarkivaren og hans registrator. »Højheden« var ellers den betegnelse, som normalt anvendtes. Den pågældende dame var frk. Ellen Wanscher, en elskværdig og ladylike dame af det bedste københavnske bourgeoisie, som trængte til lidt afveksling i sin daglige tilværelse og nogle håndører til at supplere renteindtægterne. Hun kom nogle ugentlige timer efter behag for at katalogisere den nyanskaffede litteratur til håndbiblioteket, som var opstillet i kontorerne bag rigsarkivarens arbejdsværelse. Frk. Kringelbach og frk. Ellen Wanscher klædte hinanden, og de var ligeledes på fornavn, hvilket var noget helt enestående i det datidige rigsarkiv. I fællesskab udstrålede de hygge og elskværdighed og en egen atmosfære af solid og fornem borgerlighed. Jeg kom meget tidlig på en ret fortrolig fod med frk. Kringelbach, som jeg plejede at kalde min »arkivmoder«. Jeg bevarede kontakten med hende, også efter at hun havde

forladt rigsarkivet, og har ofte besøgt hende i hendes hyggelige pensionistbolig i Øster Voldgade.

Bevæger vi os fra »Højheden« ad den smalle jernvindeltrappe ned til etagen nedenunder, kom man dengang som nu til rigsarkivets 1. afdeling, hvis hovedopgave var at forvalte det bevarede arkivmateriale ældre end 1848 og at betjene publikum på læsesalen. Jeg har allerede i det foregående tegnet et billede af den gamle læsesal, og det skal ikke gentages her. På dette sted skal jeg blot for oversigtens skyld nævne de personer, der udgjorde 1. afdelings samlede personale.

Som omtalt havde dr. William Christensen forladt rigsarkivet i foråret 1934, og hans stilling som ledende arkivar på afdelingen var overtaget af arkivar Marquard, der altså nu var at træffe i det højloftede chefskontor i umiddelbar tilknytning til læsesalen. Arkivar Nygård sad på sin gamle plads i registraturværelset, og dr. Holger Hjelholt var rykket op på »Hlidskjalf«. Endvidere sad på læsesalen arkivarerne Johanne Skovgaard, Henny Glarbo, Bjørn Kornerup, Erik Kroman og som den sidst ankomne Arthur G. Hassø. Til afdelingen hørte endelig førstebetjent Chr. Østergaard og arkivbetjent Herman Møller.

Fra læsesalen skal vi herefter via Vestibulen bevæge os over på rigsarkivets 2. afdeling, der i de følgende år skulle være min faste arbejdsplads. Såvidt jeg ved, blev nyansatte arkivarer som regel henvist til at begynde deres arkivaruddannelse på 2. afdeling. Vi var imidlertid 3 arkivarer, der begyndte på samme tid, og det blev derfor besluttet, at den ene skulle tildeles 1. afdeling og de to andre (Bro-Jørgensen og jeg) 2. afdeling.

2. afdeling, hvis opgave det var at forvalte det modtagne arkivmateriale, der var yngre end 1848, og at varetage arkivvæsenets forhold til centraladministrationen, herunder at foretage dagligt udlån til diverse ministerialkontorer, residerede dengang som nu på 1. sal i den gamle gehejmearkivbygning fra 1720. I selve rumafdelingen er der ikke sket ændringer siden 1910, da 2. afdeling blev

installeret her, men udstyr og inventar er naturligvis udskiftet. Da jeg indfandt mig på afdelingen i 1934, havde man i »store kontor« de to gamle læsesalsborde fra tiden før 1910, og jeg skal ikke kunne sige, hvor meget af det gamle inventar, der havde samme alder, eller var anskaffet i forbindelse med den store ombygning i 1910.

Min første afdelingschef var arkivar C. Th. Christiansen, der residerede i kontoret lige til venstre for indgangsdøren og med vinduer ud mod rigsdagsgården. Han havde det sædvanlige store skrivebord med reolen med de to hylder opstillet på selve skrivebordet. Det lille lokale var endvidere monteret med en lille sofa, et fralægningsbord og et par stole. Gardinerne erindrer jeg tydeligt. De var af svært stof, tungede og udstyret med mange små kugler, og så havde de en gendarmblå farve. Det var en rigtig klunkestue. På bagvæggen fandtes en jerndør ind til et aflåset rum med hylder. Her opbevaredes afdelingens forråd af skriveblæk, registratursedler og snor til ompakning af arkivpakker. Næsvise yngre arkivarer udstyrede chefen med titlen »lordseglgarnsbevareren«. Christiansen havde overtaget chefsstillingen efter arkivar West i 1930, og han beklædte denne stilling indtil sin afgang i 1938, da han fyldte 70 år. Ved sin afgang modtog han som tak fra personalet et sølvfad. Det var vist første gang i institutionens historie, at man var enedes om en så grandios gestus. Men arkivar Christiansen havde også i mange år varetaget personalets interesser under igangværende lønforhandlinger.

Den officielle åbningstid på 2. afdeling var fra kl. 11 til 16. Christiansen kom som regel kl. 10 og arbejdede i den første time med sine ældre finanspolitiske studier. På slaget 11 gik døren til chefskontoret op, og dagens tjenstlige arbejde kunne begynde.

Som afdelingschef optrådte Christiansen særdeles tilbageholdende. Den engang fastlagte arbejdsgang og arbejdsrytme forløb roligt fra dag til dag. Chefen passede sit, medarbejderne deres. Når posten kom ned ovenfra, fordelte Christiansen den mellem de respektive medarbejdere, og man gik igang med at besvare eventuelle

forespørgsler. Besvarelsen udfærdigedes altid i hånden på et brækket gult folioark (dobbelt), således at den indkomne skrivelse kunne lægges indeni. Besvareelserne afleveredes til Christiansen, som bragte dem videre til rigsarkivaren, der skulle godkende alt, inden det gik til renskrift hos frk. Kringelbach og til underskrift hos rigsarkivaren.

Foruden at være leder af 2. afdeling varetog Christiansen hvervet som rigsarkivets bogholder og kasserer. Han førte personlig kassebogen og foretog alle kontante udbetalinger. Pengekassen, der normalt kun indeholdt beskedne beløb, blev ved hver arbejdsdags afslutning låst ned i skrivebordet, og den voluminøse kassebog anbragt i det lille aflåse rum. De månedlige lønudbetalinger var overladt kustode Rasmussen. I god tid havde rigsarkivaren modtaget lønningschecken fra finansministeriets anvisningskontor. Den 1. i måneden stillede kustoden hos rigsarkivaren for at få den underskrevne check, som han derefter hævdede i nationalbanken. Han anbragte sig derefter nede i tjenesteboligen for at fordele beløbet efter lønningslisten. Herefter gik han omkring i huset med lønningslisten, hvorpå der skulle kvitteres, og naturligvis begyndte han altid oppe hos rigsarkivaren. Det kontante beløb udleveredes i en konvolut, og han forlod aldrig nogen uden at have fået konvolutten tilbage. Den skulle anvendes næste gang, og flere af konvolutterne var rene antikviteter. Lønningsbeløb, som ikke kunne afleveres, deponeredes i rigsarkivarens pengeskab.

Til regnskabsførerens pligter hørte ligeledes at udarbejde de månedlige regnskabsoversigter og sørge for, at bilagene var i orden. Endvidere foretog Christiansen udarbejdelse af forslag til budget og tillægsbevilling. Hele denne virksomhed medførte uundgåeligt flere daglige ture op og ned ad vindeltrappen til rigsarkivarkontoret. Man havde en checkkonto i den sjællandske Bondestands sparekasse, men alle småbeløb udbetaltes kontant. En fast månedlig gæst i afdelingschefens kontor var maskinmester Carl Th. Christiansen fra Slotsholmens kedelanlæg, fader til museumsinspektør

Tage E. Christiansen, der hver måned hævede et kontant beløb på ca. 5 kr. som rigsarkivets vederlag for tilsyn m. elevatorer m.m.

Da Christiansen gik af i 1938, blev det overdraget dr. Kornerup at virke som bogholder og kasserer, og i denne egenskab kom han til at sidde i det nuværende overarkivarkontor i sekretariatsetagen. Han bevarede dog indtil videre den sene læsesalsvagt mellem kl. 16 og 17. Christiansens afløser som leder af 2. afdeling blev arkivar Marquard. Om han var særlig glad ved at blive forflyttet, skal jeg lade være usagt. Når Linvald traf dette valg, hang det måske sammen med, at Marquard fra gammel tid var specialist i de udenrigsministerielle arkiver og igennem mange år havde opretholdt en snæver personlig kontakt med skiftende udenrigsministerielle arkivarer. Nogen større interesse for centraladministrationens nyeste arkivalier mindes jeg ikke, at han udviste. Han opretholdt de løbende forretninger og ikke mere. Jeg kom godt ud af det med ham, men han kunne ikke goutere det ret radikale kassationsforslag vedr. generalkonsulatet i New York, som jeg engang præsenterede for ham. Alt vedr. den udenrigsministerielle tjeneste var tabu for Marquard. Jeg erindrer med glæde hans interesse for at indvi mig i det udenrigsministerielle arkivsystems mysterier. Jeg kom personlig godt ud af det med Marquard, som altid viste mig stor venlighed. Jeg tror nok, at »de lærde« i institutionen betragtede ham som lidt af en undermåler. Det er naturligvis rigtigt, at han ikke har efterladt sig et videnskabeligt forfatterskab, men hans udgivervirksomhed må man dog tage hatten af for.

Når jeg betragtede Marquard med mildere øjne, end de fleste af mine kolleger ville godkende, hænger det nok sammen med, at jeg kendte ham fra en side, som var ukendt for de fleste. På et meget tidligt tidspunkt havde Marquard anbefalet min optagelse i »Selskabet for historie, litteratur og kunst«, hvor han selv var en højt estimeret næstformand og aktiv deltager i selskabets forhandlinger. Lidt ondskabsfuldt kaldtes dette selskab almindeligvis »Smørbrødsselskabet«, som om ikke andre lærde og kulturelle selska-

ber efter de faglige eller kulturelle nydelser normalt gik over til de mere kulinariske. Man skal have oplevet Marquard i dette selskab for rigtigt at vurdere ham. Han var nemlig også i besiddelse af en både naturlig og elskværdig veltalenhed. Jeg husker ham ganske nøje fra disse regelmæssige sammenkomster siddende på sin faste plads ved hovedbordet og altid iført gammeldags jaket. Romtoddynen fik det venlige og skæggede ansigt til at blusse, og der var meget få emner, som han ikke kunne gribe i farten og yderligere uddybe på en meget elskværdig måde. Men han kunne ikke lide at blive drillet, og trådte man på hans ligtorne, reagerede han kraftigt. Det var navnlig arkivar Hassø, der fandt megen morskab i at finde de ømme punkter frem.

I kontoret ved siden af afdelingschefen havde de to tjenstældste arkivarer deres faste arbejdspladser. Kontoret var udstyret med dobbeltskrivebord med to bogreoler anbragt mod hinanden midt på, således at man kunne have et vist privatliv. Kontoret var iøvrigt sparsomt udstyret, og til gardiner havde der ikke været råd, da indretningen fandt sted. Ved min ankomst til afdelingen benyttedes kontoret af dr. Eiler Nystrøm og arkivar P. B. Grandjean, to diametralt modsatte personligheder, der gensidigt betragtede hinanden som skøre kugler, og som daglig kom i hidsig diskussion. Når bølgerne gik særlig højt, rejste man sig fra sin plads, så man bedre kunne se modparten.

Dr. Nystrøm var ældste arkivar af de to og velbevandret i de fleste ældre arkivfonds. Som bekendt har han efterladt sig et omfattende historisk-topografisk forfatterskab, og han havde ligeledes taget initiativet til og gennemført betydelige udgiverarbejder. For en ung arkivar var han en god mand at konsultere, og man gik aldrig forgæves til ham, når man var ved at køre fast i en undersøgelse. Han foretog hver dag en spadseretur rundt i arkivet. Han var til det yderste kritisk overfor den nye rigsarkivar og kunne desværre ikke holde sin utilfredshed for sig selv. Hans hovedbeskæftigelse i hans sidste funktionsår (han tog sin afsked i 1939) var en gennem-

gang af rentekammerets skov- og jagtsager. Materialet blev gennemgået pakke for pakke, de enkelte skrivelser glattet ud og eventuelt klippet i kanterne. Det flød hver dag med papirstumper omkring skrivebordet, når han på slaget 4 hængte sin slidte kontorjakke på en bøjle og skred ud af afdelingen iført sin sorte, brede grundtvigianerhat.

En del af hans tid gik også med at besvare forespørgsler fra Norge. I mange år havde han virket som kommissionær for det norske rigsarkiv og forestået det store afskrivningsarbejde, som fortsat blev bestilt fra Norge. Det var jo før mikrofilmens tid. Formentlig har han i sine unge år selv leveret afskrifterne. Han var jo i fjern fortid begyndt som skriver i rigsarkivet, og han havde en tydelig og let læselig håndskrift. Senere engagerede han fru Bodil Bang og den færøsk fødte frk. Marie Mikkelsen som afskrivere. Da disse blev ansat som registratorer henholdsvis i rigsarkivet og det sjællandske landsarkiv, blev det hans datter Vibeke Nystrøm, som overtog afskrivningen. Med årene blev hun en fortræffelig afskriver af ældre arkivalier. Da jeg arriverede på afdelingen i 1934, havde hun allerede nogle år haft sin omtrent daglige gang i rigsarkivet. Hun var installeret i kontoret bag ved faderen, og i daglig tale kaldtes dette kontor »det norske kontor«. Familien Nystrøm vågede nidkært over, at ingen fremmede trængte ind på disse enemærker. Navnlig var det strengt forbudt at forgribe sig på den der opstillede skrivemaskine, den eneste der fandtes på afdelingen. Den var norsk statsejendom. Det var fader Nystrøms inderlige ønske, at datteren kunne blive ansat som registrator ved rigsarkivet, men vejen til ansættelse måtte jo gå via Linvald, og det var jo lidt vanskeligt, således som situationen lå. Han talte ved flere lejligheder med mig om sine forhåbninger, som om jeg kunne gøre noget. Jeg blev også, mere end jeg brød mig om, delagtiggjort i hans forbitrelse og skuffelse over, at Linvald besatte registratorstillinger med andre kandidater.

I forbindelse med omtalen af familien Nystrøm bør det også

nævnes, at han og hans fru Ida var yderst gæstfrie. De boede i en villa med en stor have i den yderste ende af Jyllingevej. Huset var ved flere lejligheder blevet udvidet for at skaffe plads til børn og bøger. Allerede som ung arkivar kom jeg adskillige gange til dette gæstfri hjem og traf her både andre kolleger og adskillige historikere og museumsfolk. Ved det festligt dækkede middagsbord sad ægteparret Nystrøm altid ved hinandens side for bordenden, og der blev både talt og sunget meget i det hjem. Den gamle skik med en punchebolle blev ligeledes holdt i hævd. Foruden datteren Vibeke var der to sønner i ægteskabet. Den ene var knyttet til den grønlandske handel. Den anden var arkitekt Arne Nystrøm, der i mange år arbejdede under den kgl. bygningsinspektør, der havde med rigsarkivets bygninger at gøre.

Når Christiansen var på ferie, fungerede Nystrøm som leder af afdelingen, og han nød disse perioder, hvor han kunne give ordrer og modtage vore koncepter. Ved en bestemt lejlighed syntes jeg nok, at han optrådte lidt vel bureaukratisk. Der blev ringet til afdelingen fra politiets efterforskningstjeneste, som bad om en oplysning fra en folketællingsliste. Det var mig, der modtog beskeden, og jeg svarede, at jeg skulle telefonere tilbage i løbet af 10 minutter. I den anledning meddelte Nystrøm mig, at sådan måtte jeg ikke optræde. Rigsarkivets værdighed krævede, at man først gav svar i løbet af et par dage. Min bemærkning om, at jeg kunne tænke mig, at forespørgeren gerne ville have et hurtigt svar, således at han kunne få sagen ekspederet ud af huset, besvaredes med, at det ikke var vor opgave at blande os i det.

Med udgangen af august 1939 søgte og fik Nystrøm sin afsked. Han var i marts 1939 fyldt 65 år. Han kom dog stadig ofte i arkivet og inspicerede sin datter i »norske kontor«. I 1941 blev der atter en stilling ledig som registrator, og Linvald indstillede denne gang frk. Nystrøm, som fik sin gerning på 2. afdeling. På et vist tidspunkt ønskede Linvald at flytte hende til tjeneste på 1. afdeling, men det gik ikke. Frk. Nystrøm mobiliserede sin læge, der afgav erklæring

om, at hun ikke tålte at sidde i træk på læsesalen, og hun blev atter flyttet tilbage til den afdeling, som hun i så mange år havde været vant til at komme i. Jeg erindrer, at dr. Nystrøm takkede mig for mit bidrag til datterens udnævnelse til registrator, som utvivlsomt var ham en stor glæde. Som sandt var, måtte jeg hertil svare, at det havde jeg ikke haft nogen større indflydelse på. Han havde åbenbart den opfattelse, at jeg havde været medvirkende til, at animositeten på højeste sted mod familien Nystrøm var blevet noget neutraliseret.

På Nystrøms 70-årsdag overrakte venner og fagfæller ham en fornem portrætmedaljon, samtidig med at man hyldede ham for hans omfattende og mangesidige forfatterskab. Det var museumsinspektør Victor Hermansen, der havde sørget for det praktiske og bedt billedhuggeren Utzon-Franck om at tegne medaljonen. Da Nystrøm var død i 1948, forærede hans børn et eksemplar af medaljen til ophængning i Nystrøms gamle arbejdsværelse på 2. afdeling. Det stykke grønne klæde, som medaljonen er fæstnet til, er en rest af de gamle vægtapeter, der blev taget ned, da L.de Thurah i 1741-42 ombyggede mezzaninen på Fredensborg slot. Dronning Ingrid havde givet arkitekt Arne Nystrøm tilladelse til at benytte en stump af dette klæde til nævnte formål. 1700-tallet havde været et yndlingsårhundrede for dr. Nystrøm.

Nystrøms genbo i kontoret var arkivar P. B. Grandjean. Han var af uddannelse musiker (han dyrkede i sin ungdom celloen), men han var ligeledes interesseret i heraldik og personalhistorie, og han blev i 1910 udnævnt til registrator i rigsarkivet. Han avancerede senere til arkivar, men ikke uden vanskelighed, da han aldrig havde taget nogen embedseksamen. Efter min mening var der god grund til at se bort fra formaliteterne og lade ham nyde dette avancement. Han erhvervede med årene ved omfattende studier af ældre danske segl og på studierejser til Frankrig og Sverige en omfattende viden på dette specielle felt, og han fik da også den anerkendelse at modtage udnævnelse til statens heraldiske konsulent med forpligtelse til

bl.a. at bistå de kommunale myndigheder med udarbejdelse af nye våben og segl. Stor anerkendelse modtog han ligeledes for sine fornemme udgaver af seglbeskrivelser. Han beskæftigede sig ligeledes med restaurering af segl, og man havde indrettet et lille værksted for ham i forstuen til den gamle egeskabshvælvning. Her sad han i timevis iført blå forklæde og med sine mange små krukker og tænger, der ledte tanken hen på en tandlæge. Han havde lært teknikken i det svenske rigsarkiv, og hans beundrede forbillede og gode ven var friherre Fleetwood. Da egeskabshvælvingen blev ombygget, forsvandt dette værksted, og såvidt jeg erindrer, ophørte samtidig Grandjeans virksomhed som seglkonserverator. Set med nutidens øjne var den anvendte teknik lidet fyldestgørende, idet den ikke gik til ondets rod. Men det kan man ikke bebrejde Grandjean. Ved siden af restaureringen foretog han løbende ordningsarbejder indenfor rigsarkivets seglsamling og var desuden beskæftiget med at tilvejebringe en systematisk samling af laksegl. Han sad personlig i mange år med et tændt stearinlys foran sig og med saks i hånd for at fjerne unødvendige papirrester og klippe seglkanterne til. Når dette rensningsarbejde var udført, oplæbedes de rensede segl i systematisk orden på de specielle bakker og indgik herefter i seglsamlingen.

Som type afveg han stærkt fra sine kolleger. Der var noget udpræget gallisk over ham, og han elskede Frankrig og det franske sprog. Han yndede at iføre sig slængkappe og baskerhue, og han medbragte altid en sølvknappet stok. Han var en stor spøgefugl og kunne til tider virke ret bajadsagtig. Han elskede at drille sine omgivelser, og han og Nystrøm tog daglig en eller flere dyster. Grandjean henkastede en eller anden bemærkning, som han vidste ville irritere Nystrøm, og reaktionen udeblev aldrig. Når Nystrøm blev særlig ivrig i sin ripost, begyndte han at stamme, og det morede Grandjean usigeligt. En dag kom en dame på læsesalen og søgte oplysning om nogle nordnorske områder, som hun mente hendes slægt kunne gøre krav på, da familien efter hendes mening ned-

stammede fra Christian IV. Grandjean førte hende med megen belevenhed ind til dr. William Christensen, som måtte høre på hende og hendes argumentation. Da damen var gået, skred dr. Christensen ud på læsesalen og gav Grandjean følgende besked: De vil nok i fremtiden beholde Deres gale for Dem selv. Og et andet påfund. Grandjean lod gennem hustelefonen dr. Kornerup kalde til telefonen på 2. afdeling med den besked, at ærkebiskoppen i Uppsala ønskede at tale med ham. Kornerup kom strygende over til afdelingen, tog røret og meldte sig. På de smilende ansigter hos de tilstedeværende kunne Kornerup forstå, at man havde holdt ham til bedste, og han var ikke i tvivl om, hvem der var den skyldige. Kornerup og Grandjean stod iøvrigt på god fod med hinanden. De havde mange fælles bekendte, og i flere år kom Kornerup hver eftermiddag på besøg i arkivarkontoret på afdelingen. Døren blev lukket, og i fællesskab diskuterede de tre herrer Nystrøm, Grandjean og Kornerup de sidste nyheder fra den lærde republik og de forskellige videnskabelige selskaber, som de var medlemmer af, og som de samlede på.

Som det vil være fremgået af det foregående, var to af afdelingens 4 arkivarer beskæftiget med arbejder, som intet havde med afdelingens egentlige opgave at gøre. Man skulle ellers synes, at der måtte være adskillige registreringsarbejder indenfor de moderne arkivfunds, som det måtte have interesse at få udført. I en foregående periode var man gået i gang med sådanne arbejder, og da jeg kom til afdelingen, havde jeg god nytte af de mange kasser med registreringssedler, som dengang fandtes. Men i min tid på afdelingen var der ingen, der blev sat til at videreføre dette arbejde. Linvald havde sikkert ingen lyst til at tildele Nystrøm nye arbejdsopgaver. Derimod blev Grandjean på et vist tidspunkt sat til at registrere moderne privatarkiver, fx højskoleforstander Ernst Triers privatarkiv, hvilket absolut ikke morede ham. Den grundtvigske højskoleverden stod ham uendelig fjernt. Da Nystrøm gik af, forflyttede man Erik Kroman til 2. afdeling. Også han havde sit hjerte hos de

ældre arkivfonds, og jeg har indtryk af, at han fortsatte de arbejder, han havde påbegyndt under sin tjenstgøring på 1. afdeling.

Afdelingens øvrige personale, nemlig de to sidst ankomne unge arkivarer samt de to registratorer havde som hovedopgave at administrere det daglige udlån til ministerialkontorerne samt føre afleveringsjournal, og hvad dertil hører. Afleveringerne fandt sted efter en fra gammel tid fastlagt turnus, men da der på det tidspunkt var meget små pladsreserver, var det kun et mindre udvalg af kontorer, som overhoved fik lov til at aflevere. Inden afleveringen fandt sted, blev den normalt synet af en udsending fra afdelingen, men stort set må man sige, at rigsarkivets forhold til centraladministrationen og dens sagsdannelse var ganske passivt. Ingen drømte på det tidspunkt om at øve indflydelse på denne. Derimod var man begyndt at interessere sig for kassationsproblematikken. Initiativet udgik fra Linvald, men det vil jeg vende tilbage til i det følgende.

Ekspeditionen til ministerierne foregik i 1934 og de nærmeste år derefter dels fra det store kontor dels fra »Buret«. Hver mandag formiddag kom ministerialbetjentene ned i kontoret med de store bunker af benyttede arkivalier, den såkaldte arkivpøs. Det var registrator Bodil Bangs opgave at gennemgå pøsen, tage udlånsedlerne ud af udlånskartoteket, der stod opstillet i kontoret, samt foretage eventuelle slettelser af sager, der hidtil havde været opført på de såkaldte mangelslister. Når et ministerialkontor foretog en aflevering, var der som regel en stor portion sager, som enten endnu var i brug, eller var tilakteret nyere sager. Numrene på disse sager opførtes på mangelslisten. Ved gennemgangen af pøsen var det fru Bangs opgave nøje at påse, at tilakterede sager udskiltes og kom på plads. Det gjaldt naturligvis ikke de sager, der stammede fra kontorer, hvor man anvendte det såkaldte rentekammersystem. Fru Bang kunne udmærket få hele arbejdsugen til at gå med gennemgangen af arkivpøsen. Der var jo navnlig i justitsministeriets arkivpøs så mange interessante sager, som man nærmere måtte studere. Hun må med årene have skaffet sig et intimt kendskab til justitsmi-

Indgangen til »Buret«, rigsarkivets ekspeditionslokale for ministerierne. Stående ved pulten arkivbetjent Johs. Gyrstinger.

nisteriets praksis i skilsmisse- og navnesager. Fru Bang var i ung alder blevet enke, idet hendes mand, historikeren Bang døde under den spanske syge. I ægteskabet var sønnen Thøger, der senere blev professor i matematik ved Københavns universitet. Hun underholdt gerne sine omgivelser om sønnens fremskridt i skolen og senere om hans tilværelse som lovende student og begyndende videnskabsmand. Hun kunne være frygtelig stædig og påståelig, men hun var en god arbejdskammerat og meget interesseret i sine omgivelseres færden og oplevelser. Med årene blev hun mere og mere isoleret på grund af en tiltagende tunghørhed, men helt op i sin høje alderdom kom hun trofast, hvergang der kaldtes til møde i arkivarforeningen.

Det egentlige ekspeditionslokale var den hvælving, der i daglig tale gik under navnet »Buret«. Fra kontoret gik man nogle trin op ad gehejmearkivtrappen og kom herfra ind i »Buret«. Denne hvælving havde for år tilbage været benyttet som gennemgang mellem

Den røde bygning og Christiansborg slot, og da den også benyttes af rigsarkivet, havde man opstillet et højt trådnet, således at gennemgangen var adskilt fra rigsarkivets del af hvælvingen. Heraf hvælvingens populære navn »Buret«. For at komme ind i rigsarkivets afdeling måtte man åbne en dør i gitteret. Udenfor kontortid opbevarede denne nøgle på et bestemt søm i 2. afdeling. Det var en simpel »Københavnernøgle« forsynet med et pompøst træskilt. Den mindede i høj grad om en nøgle til et gammeldags das over gården.

Fra »Buret« førte en jerndør ind til ministerialbygningen, og præcis kl. 11 åbnedes denne dør, og de forskellige ministerialkontorers medarbejdere begyndte at strømme til med dagens rekvisitioner på sager, der var afleveret til rigsarkivet. I gamle dage var det sekretærerne, der havde haft den opgave at hente sagerne. Nu var de afløst af kontorpersonale, og det blev mere og mere praksis, at arkivtjenesten overgik til yngste dame i kontoret. Enkelte ældre tjenestemænd kom dog af og til i »Buret«. Jeg gjorde i denne forbindelse bl.a. bekendtskab med kontorchef Otto Bilfeldt og journalføreren fru Holstein, begge fra justitsministeriets 1. kontor. Kontorchef Bilfeldt kom i sin høje alderdom ofte på læsesalen på Jagtvejen. Som pensionist havde han tid til at dyrke slægtshistoriske interesser. Det samme var tilfældet med finansminister, senere nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs.

Foruden at tilrettelægge fremtagningen af de rekvirerede sager, undersøge om sagerne allerede var udlånt eller opført på mangelsliste (i de tilfælde, hvor de ikke var på plads) samt påtegne rekvisitionssedlerne med oplysning herom og endelig at udlevere de ønskede sager, var det personalets opgave at foretage fremvisninger i de opstillede journaler. I de ministerialkontorer, der arbejder efter rentekammersystemet, er sagen henlagt på sidste eventuelt næstsidste nr. Med udgangspunkt i den rekvirerede sags journalnr. måtte man derfor undersøge, om sagen var videreført til nyt nr., og hvis det var tilfældet følge den frem til det sidste nr. I udstykningssager-

ne var der ofte tale om et betydeligt antal fremvisninger, og det var et ret tidrøvende arbejde.

Der var tradition i rigsarkivet for, at de nyansatte arkivarer skulle begynde med at deltage i dette ekspeditionsarbejde, som gav dem en nyttig introduktion i principperne for sagsbehandling og sagshenlæggelse. Man fik også herigennem et grundigt kendskab til administrationens opbygning i departementer og kontorer og ressortfordelingen mellem dem. Man kan naturligvis hævde, at det er et ret rutinemæssigt arbejde, som man ikke behøver at sætte akademisk uddannet personale til at røgte. Jeg har nu aldrig følt mig tynget af dette arbejde, og det er mit indtryk, at jeg ad denne vej opnåede en værdifuld viden om arkivalier og arkivsystemer. Jeg deltog også, efter eget ønske, periodevis i fremtagning og indsætning af arkivalier, der normalt var arkivbetjentenes arbejde, og også dette fandt jeg nyttigt.

Til at begynde med ordnedes det således, at Bro-Jørgensen og jeg skiftedes til at have burtjeneste. Om vi afløste hinanden hver uge eller hver måned husker jeg ikke. På et vist tidspunkt blev Bro-Jørgensen forflyttet til 1. afdeling og afløstes af den nyudnævnte arkivar Henry Bruun, der atter afløstes af arkivar Rise Hansen. Husker jeg ikke galt, måtte også Erik Kroman fra tid til anden tage vagten i »Buret«. Når jeg i modsætning til mine kolleger blev hængende på 2. afdeling gennem en ret lang periode, hænger det nok delvis sammen med, at jeg befandt mig udmærket her, men også at jeg ved siden af »Burtjenesten« blev sat til opgaver, som havde tilknytning til afdelingen. Herom skal jeg berette i det følgende.

Formelt var registrator Eegholm ansvarlig burinspektør, og det var faktisk ham, der skulle sætte Bro-Jørgensen og mig ind i »Burets« mysterier. Det var nu så som så med denne undervisning. Hvorledes Eegholm har fået fast ansættelse i rigsarkivet er mig en gåde. Han var magister i nordisk filologi, og hans speciale var metrik. Han var søn af en velhavende københavnsk isenkræmmer, og han har vel i sin tid søgt stillingen for at have en beskæftigelse på

et nobelt sted. Han kunne naturligvis nok sætte udlånssedlerne ned i nummerorden og foretage fremvisninger, men hans kendskab til centraladministrationen, ressortforholdene og de arkivalske sammenhænge var ikke dybtgående. Man kunne godt forstå arkivbetjent Gyrstingers ønske om at blive Eegholms efterfølger. Han kunne i hvert fald henvise til, at han vidste mere om de nyere arkivalier end Eegholm. Det fortaltes på afdelingen, at Eegholm havde hævdet overfor rigsarkivar Erslev, at han egentlig var ansat på den betingelse, at han kun behøvede at komme i arkivet, når der var brug for ham. Det oplystes ikke, hvem der skulle bestemme det. Erslev havde imidlertid krævet, at han skulle have normal 5 timers daglig tjeneste. Det havde han også i min tid, men han tilbragte nu denne tid på sin egen måde. Udenfor »Buret« var et lille bord og en stol, og her tilbragte Eegholm det meste af tiden læsende avis og rygende sin cigar. Sin frokost indtog han i ministeriernes marketenderi, og turen frem og tilbage gennem den historiske kancelligang blev ofte afbrudt af lange og hyggelige passiarer med ministeriernes embedsmænd. Da Eegholm forlod rigsarkivet ved det fyldte 70. år, var det hans endelige farvel med institutionen. Jeg mindes aldrig at have set ham siden. Som hans efterfølger udpegede Linvald sin halvkusine Gudrun Dahlerup-Petersen, der en lang årrække havde arbejdet med den store danske ordbog. Hun var en betydelig bedre arbejdskraft end Eegholm, langt mere flittig og arbejdsom. Foruden deltagelse i burtjenesten fik hun tid til at udføre forskellige ordningsarbejder indenfor privatarkivområdet. Hun fattede en speciel kærlighed til mig, og selv efter at hun havde forladt arkivet (det skete på grund af svagelighed efter en kort årrække) bevarede hun en rørende interesse for mig og min familie. Man skulle imidlertid være meget forsigtig med, hvad man fortalte hende. Det løb hurtigt videre, og man skulle vogte sig for at sige noget, som ikke talte at blive udbasuneret i højtaler på Rådhuspladsen.

Det manuelle arbejde med ekspeditionerne udførtes af kustode Rasmussen og arkivbetjent Gyrstinger. Den sidstnævnte havde vi

mest at gøre med, da det var ham, der foretog fremtagningerne. Som andre af arkivets betjente havde også han en fænomenal evne til at finde sager, der var gået galt på plads. Han havde indrettet sig en fast arbejdsplads i en dyb vinduesniche i »Burets« baggrund, hvor han havde opstillet en gammel læsepult. Når ekspeditionerne tillod det, kunne man finde ham her optaget af genealogiske studier. Kustode Rasmussen satte jeg overmåde pris på. Han var en gammel tro tjener, der med den største samvittighedsfuldhed udførte sine forskellige pligter. Han havde tjenestebolig i arkivet, og han gik aldrig til ro om aftenen, førend han havde foretaget en sidste runde og konstateret, at alle døre og vinduer var lukket, og lyset slukket. Sammen med Gyrstinger var det desuden hans pligt at sørge for, at samtlige jernskodder i tagetagerne blev lukket til om eftermiddagen og påny åbnet næste morgen. Han havde sikkert ikke meget begreb om arkivalske sammenhænge, men man gik aldrig forgæves til ham, når der var et eller andet, man ikke kunne finde. Han havde ikke een, men flere gange foretaget omflytninger i magasinerne, og han kunne huske protokoller og pakker på deres farve og tykkelse. Han kunne virke en smule brysk, men havde man engang vundet hans tillid, kunne man få ham til at gøre, hvad man ønskede.

Jeg har på de foregående sider forsøgt at tegne et billede af 2. afdeling således som jeg oplevede den ved min tiltrædelse i 1934, og jeg har dvælet ret udførligt ved de personer, der på det tidspunkt bemandede afdelingen. For flertallet af mine læsere vil det kun være navne, som man ikke forbinder meget med. Forhåbentlig er det lykkedes mig til en vis grad at iklæde dem kød og blod. En ung arkivar på den tid, kunne ikke regne med at modtage systematisk oplæring af ældre kolleger. Man var i første række henvist til sig selv, og man måtte gennem praktisk tjeneste forsøge at erhverve de kundskaber, som var nødvendige for at kunne bestride opgaverne. Men naturligvis kunne man altid henvende sig til disse ældre kolleger, der gennem en lang tjenstgøring havde opsamlet et betydeligt

forråd af viden om de forskellige arkivfunds og deres indhold. Og de var ikke karrige med at lade deres viden komme en ung kollega til nytte. De var mine første arkivalske læremestre, og jeg mindes dem derfor med særlig veneration.

Når jeg indtil denne dag stadig har bevaret erindringen om mine første tjenesteår i rigsarkivet i taknemmelig erindring, hænger det også sammen med, at jeg allerede på dette tidlige tidspunkt fik betroet visse arbejdsopgaver, som normalt ikke falder i en ung arkivars lod. Til disse henregner jeg udarbejdelsen af oversigten over centraladministrationen 1914-36, omlægningen af Burtjensesten og medvirken ved rigsarkivarens initiativ til udarbejdelse af omfattende kassationsplaner.

Et spørgsmål, man ofte blev stillet overfor i den daglige burtjenseste, når man ikke kunne finde en sag, var naturligvis, om man også søgte det rigtige sted. Kunne det ikke tænkes, at den pågældende sag ikke var blevet behandlet i det ministerium eller kontor, som man nu gik ud fra måtte være det rigtige sted. Man greb da til Hof- og statskalenderen, der var lidt af en bibel for en ung arkivar, eller til Lov- og Ministerialtidende. Som regel kunne gåden løses ad denne vej, men det var i længden temmelig besværligt. Da denne procedure havde gentaget sig et vist antal gange, vil man formodentlig forstå, at jeg til sidst stillede mig selv det spørgsmål, om det ikke var en god idé engang for alle at få tilvejebragt en oversigt over centraladministrationens udvikling og ressortfordelingen mellem de forskellige ministerialkontorer i den nærmest foregående tid. I 1921 havde den daværende ledende arkivar på 2. afdeling Laursen udgivet: Den civile centraladministration 1894-1913. Var det ikke på tide at etablere en fortsættelse?

Dette spørgsmål stillede jeg i okt. 1934 til arkivar Christiansen, som lod det gå videre til rigsarkivaren, og i løbet af få dage forelå resultatet. Forslaget var godkendt, og jeg kunne gå i gang med det samme. Det lod jeg mig naturligvis ikke sige to gange. Opgaven var enkel, og kunne man koncentrere sig om den, og det havde jeg in-

gen vanskelighed ved, skulle den også kunne gennemføres inden for en rimelig tid. Materialet lå lige for. Der måtte foretages adskillige opslag i diverse forestillingsprotokoller. Undertiden måtte man ty til journalsagerne og i yderste nødsfald, og når materialet endnu ikke var afleveret, gik turen rundt til de forskellige journalførere, der redebont stillede de fornødne oplysninger til rådighed. Jeg fik på disse ture mange gode bekendtskaber i centralforvaltningens forskellige kontorer. I marts 1935 afleverede jeg manuskriptet, der blev nøje gransket. Efter nytår begyndte korrekturlæsningen og sidst på året 1936 udkom skriftet under titlen: Den civile centraladministration 1914-35 indeholdende et tillæg om de overordentlige kommissioner, nævn og udvalg, der var oprettet under og efter verdenskrigen. Jeg erindrer, at jeg under udarbejdelsen havde visse diskussioner med Linvald om afgrænsning af opgaven, og om visse direktorater med rette kunne henregnes til centraladministrationen. Linvald søgte råd hos sin nære ven departementschef K. H. Kofoed, og sådan som han tilrådede, blev det.

Der er nu gået 41 år, siden denne nyttige publikation udkom. Ved adskillige lejligheder har jeg overfor rette vedkommende rejst det spørgsmål, om det ikke var på tide at få udarbejdet en fortsættelse. Hvergang har jeg fået det svar, at opgaven var meget vanskeligere end i min tid, eller at man ikke havde den fornødne arbejdskraft. For et par år siden spurgte rigsarkivar Hvidtfeldt mig, hvorledes arbejdet i sin tid var organiseret. Jeg kunne med sandhed svare: organisationen det var mig. Har man ikke netop i rigsarkivarens spørgsmål til mig, forklaringen på, at gennemførelsen af sådanne konkrete og praktiske opgaver, som alle forstår nytten af, idag sinkes af, at de nødvendigvis skal overvejes i udvalg under endeløse forhandlinger og derefter helst løses kollektivt. Hertil kan måske også føjes den i mine øjne overdrevne og nærmest sygelige trang til, at alt skal være perfekt. Naturligvis skal en institution som rigsarkivet holde sig fjernt fra det overfladiske, men praktiske hjælpemidler er nu engang at foretrække for slet ingen hjælpemidler.

Måtte det friske og personlige initiativ påny få mulighed for at gøre sig gældende.

I juli 1937 ville registrator Eegholm fylde 70 og hermed forlade rigsarkivet. Alle i afdelingen var enige om, at denne begivenhed skulle bruges som anledning til at få Burtjenesten moderniseret. Et hovedformål skulle være at få hele ekspeditionsarbejdet koncentreret på eet sted, således at man slap for hele dagen at løbe op og ned ad gehejmearkivtrappen. Hvem der er den egentlige fader til denne ide, tør jeg ikke idag afgøre. Jeg husker imidlertid, at jeg havde visse diskussioner med Bro-Jørgensen i denne sammenhæng, og at han ved en bestemt lejlighed lod falde nogle syrlige bemærkninger om, at jeg åbenbart ville ordne denne sag helt efter mit eget hoved. Det er imidlertid rigtigt, at omlægningsplanerne optog mig i allerhøjeste grad. På det tidspunkt var Linvald i fuld gang med ret omfattende projekter til ombygning af flere af de gamle hvælvinger i Gehejmearkivbygningen, og en ombygning af »Buret« blev også draget ind i forhandlingerne. I maj 1937 fik vi på afdelingen besked om, at en ændring var forestående, og jeg greb med begejstring tommestok, papir og blyant for at skitsere en nyordning. Gitteret og de gamle træeoler skulle fjernes, og lokalet skulle helt nymonteres med skranke, kartoteksskabe m.m. Christiansen godkendte mit udkast, der derefter gik kommandovejen op til rigsarkivaren, og fra ham til kgl. bygningsinspektør Mogens Clemmensen. I alt væsentligt fulgte man mine udkast.

Ombygningen fandt sted i juli-august 1938, og det var en fryd for øjet at se den renoverede hvælving med den pompøse firkantede pille i midten. Hvælvingen var navnlig prægtig at skue, inden der anbragtes møbler i den. Men det var jo ikke til at undgå. Jeg skal ikke i detaljer redegøre for selve ombygningen. Medens den stod på, var ekspeditionsarbejdet henlagt til »Store kontor«, og det var naturligvis ikke behageligt hverken for arkivets personale eller for ministeriedamerne ustandselig at skulle passere »byggepladsen«. De lokale forhold gjorde imidlertid dette nødvendigt. Ved ombyg-

Ekspeditionslokalet (»Buret«) efter ombygningen i 1938. Siddende ved skrivebordet Harald Jørgensen. I baggrunden står kustode Rasmussen og ved reolen med de opstillede journaler den ældste af brødrene Hendriksen fra det kendte reproduktionsværksted.

ningen fik vi gitteret fjernet, således at hvælvingen fremstod i sin oprindelige skikkelse. Ved indretning af en fast skranke fra væg til pille fik man indrettet en særlig afdeling, beregnet for de ventende ministerielle funktionærer med en sladresofa i baggrunden for at fordrive ventetiden. På indersiden var skranken udstyret med forskellige rum til henlæggelse af fremtagne sager, arkivpøs m.m. De gamle, besværlige kartotekasser til udlånsedlerne blev erstattet med et moderne kartoteksskab, og til personalet anskaffedes nye skriveborde og stole. For fremtiden var hele ekspeditionen koncentreret i dette lokale. Som burinspektor fungerede en vagthavende arkivar, som fik sin plads umiddelbart ved skranken. Til sin assistance havde han de to kvindelige registratorer, der ligeledes fik deres faste arbejdspladser i hans umiddelbare nærhed. Også for arkivbetjent og kustode betød nyordningen en lettelse. Gyrstinger måtte ganske vist opgive sin gamle arbejdsplads i vinduesnichen,

men fandt erstatning ude i magasinet. Til gengæld slap han for turene på gehejmearkivtrappen. Set på baggrund af den tidligere eksisterende tilstand, var det lidt af en revolution, som var indtrådt. Jeg havde haft den personlige tilfredshed at være aktivt med i hele planlægningen, og også i nogle år at kunne nyde dens frugter. Jeg havde ligesom på fornemmelsen, at jeg havde fået min egen lille afdeling og mere ansvar. Jeg har derfor også haft vanskelighed ved at forstå den despekt overfor burtjenesten, som af og til er kommet til orde hos yngre kolleger.

Den tredie store opgave, som blev betroet mig under min tjenstgøring på 2.-afdeling, havde forbindelse med Linvalds initiativ med hensyn til at få udarbejdet nye kassationsplaner. I perioden 1939-40 var det en opgave, der i høj grad beslaglagde rigsarkivarens tid og interesse.

Af min månedsberetning fra juli 1934 fremgår det, at jeg påbegyndte en undersøgelse af New Yorks generalkonsulatsarkiv med en eventuel kassation for øje. Jeg var på det tidspunkt vikar på afdelingen, og det er jo helt utænkeligt, at jeg selv skulle være kommet på en så flyvsk ide. Den må være givet mig ovenfra og formodentlig i den hensigt at prøve, hvorledes jeg ville gribe en sådan opgave an. Jeg husker tydeligt, at jeg gennemgik det ret omfangsrige arkiv, og at jeg udpegede visse saggrupper, som efter min mening uden skade kunne ende i papirmøllen. Jeg husker endnu tydeligere, at arkivar Marquard, da han fik forslaget forelagt, slog syv kors for sig. Forslaget blev henlagt, og når jeg mange år senere som landsarkivar af og til gik en runde i øverste etage af det Nyropske arkivmagasin, som i øjeblikket benyttes af rigsarkivet til opbevaring bl.a. af gesandtskabs- og konsulatsarkiver, standsede jeg nogle gange ved generalkonsulatet i New York. Jeg nikkede genkendende til de gamle brune kartonner, som stadig optager meget værdifuld hyldeplads, og som efter min erindring indeholder en stor portion sager vedr. strandede og druknede søfolk og deres sparsomme efterladenskaber, og som meget nemt ville kunne ud-

skilles. Hvorlænge vil man egentlig opbevare dette og andet ligegyldigt materiale i de mange konsulatsarkiver og til glæde for hvem?

Jeg forestiller mig, at mine foresatte har været tilfredse med den prøve, jeg blev sat på, selv om de ikke besluttede sig til at realisere de stillede kassationsforslag. I hvert fald blev jeg i de kommende år tilkøbt det igangværende kassationsarbejde. Linvald havde i første omgang besluttet at få udarbejdet kassationsplaner over de finansministerielle kontorer arkiver fra perioden 1848-1913, og en væsentlig del af arkivar Christiansens sidste embedsår medgik til en gennemgang af materialet og til opstilling af kassationsregler. Af datidige optegnelser kan jeg se, at jeg fra tid til anden bistod Christiansen med hans undersøgelser. Jeg blev også sat til at undersøge, hvorledes man havde grebet kassationerne an i Sverige og Preussen, ligesom Linvald bad mig udarbejde oversigter over ressortforholdene i justits- og indenrigsministeriet fra 1848-1913. Det var nemlig Linvalds hensigt at fortsætte med disse to ministerier, når arbejdet med finansministeriet var afsluttet. Som bekendt blev dette arbejde i hvert fald bragt til en foreløbig afslutning. Det trak imidlertid ud med hensyn til at få ministeriets godkendelse af forslagene og derefter at få udskilt, hvad der var blevet komdemneret. Dette sidste arbejde blev først foretaget, da jeg forlængst havde forladt afdelingen, men jeg erindrer udmærket, at jeg blev anmodet om at bistå, og at jeg i den forbindelse blev anbragt oppe i øverste etage af Gehejmearkivbygningen. Jeg kan forsikre, at de givne kassationsbemyndigelser blev udnyttet til det yderste.

Af denne redegørelse vil det fremgå, at jeg allerede på et meget tidligt tidspunkt af min arkivarkariere fik lejlighed til at beskæftige mig med det vigtige kassationsproblem, og at det tidligt blev indprentet mig, hvor betydningsfuldt det var, at arkivvæsenet gik i spidsen med udarbejdelse af velmotiverede og omfattende kassationsforslag. Denne lære har jeg aldrig svigtet, også forstået på den måde, at jeg ikke er veget tilbage fra personlig at anvende mange timer på kassation. Nogle mener, at det er spild af tid at beskæftige

sig med udtynding og kassation af det arkivmateriale, som er afleveret til arkiverne, og idag ligger på de mange hylder. Man bør alene koncentrere sig om kassationer i det materiale, som endnu ikke er afleveret. Hertil vil jeg sige, at det strider mod min arkivaliske samvittighed stiltiende at godkende, at vi for tid og evighed skal give plads til arkivstof, som faktisk ingen værdi har. Vi gør både os selv og den fremtidige historiske forskning en stor tjeneste ved at få fjernet så meget af det ligegyldige stof, der vitterlig ligger i vore magasiner. Jeg skal ikke spinde nogen længere ende over dette vigtige tema, men blot afsluttende sige, at jeg ikke fortryder, at jeg til min sidste stund i arkivets tjeneste har medvirket til, at papirfabrikkerne har fået tilført et betydeligt råmateriale. Min gamle ven overarkivar Rasch sagde engang advarende til mig, at det nok blev nødvendigt engang at rejse en skamstøtte over mig. Jeg mener imidlertid, at jeg har fulgt et rigtigt spor og efter evne og mulighed levet op til de krav, man med rette kan stille til en arkivar i en ansvarlig stilling.

Når jeg ikke havde »Burtjeneste«, var min faste arbejdsplads nede i store kontor. Jeg sad i lange perioder ved et af de store gamle arbejdsborde nær ved telefonen, og det var bl.a. min opgave at tage telefonen, når der engang imellem var opkald. Det forekom imidlertid dengang sjældnere end nu. Rigsarkivets kommunikation med omverdenen var endnu i væsentlig grad den gammeldags skriftlige. Jeg fik naturligvis min andel i de skriftlige forespørgsler, som dog heller ikke var mange på 2. afdeling. Jeg husker en enkelt større undersøgelse, som resulterede i en skrivelse på flere sider. Da koncepten var godkendt af afdelingschef og rigsarkivar, blev jeg til min store overraskelse kaldt op i »Højheden« og fik besked om, at rigsarkivaren ønskede, at jeg skulle paraferere denne skrivelse. Det var noget højst usædvanlig i hine tider.

Som andre arkivarer blev jeg naturligvis sat til diverse ordningsarbejder, som dog ikke havde større betydning for afdelingens øvrige funktioner. I begyndelsen ordnede jeg diverse konsulats- og

gesandtskabsarkiver. Jeg startede med konsulatsarkivet i Lübeck, hvorfra jeg bl.a. husker de årlige bestillinger fra gamle dronning Louise på levering af en portion Lübeckermarzipan til julehøjtiden. Senere drog jeg til Italien og via Konstantinopel til Holland og Belgien. Størsteparten af dette arkivmateriale tilhørte perioden 1770-1848.

På et vist tidspunkt ønskede Linvald, at jeg skulle igang med ordningsarbejder indenfor samlingen af privatarkiver, og i en meget lang årrække var jeg beskæftiget hermed.

Som bekendt interesserede Linvald sig alle dage for indsamling af privatarkiver, og netop i disse år gjorde han flere betydningsfulde kup. Hans gode forbindelser til mange sider muliggjorde, at han fik afleveret adskillige meget betydningsfulde politikerarkiver, fx. Niels Neergaards papirer og H. P. Hanssens arkiv.

Efter aftale med enken stillede jeg nogle få uger efter Niels Neergaards død i 1936 i lejligheden i Toldbodgade for at modtage arkivet. Fru Neergaard insisterede paa, at jeg skulle aflægge et besøg i dødsværelset, og hun berettede i detaljer om mandens sidste timer. Jeg fik også budt en af hans yndlingscigarer. Til opbevaring af sit meget omfattende brevarkiv havde Neergaard anskaffet sig et stort mahogniskab, der var inddelt i en mængde små rum ligesom et postkontors brevsorteringshylde. Her lå alle modtagne breve i smuk alfabetisk og kronologisk orden. Det øvrige arkivmateriale lå i mapper på hylde nedenunder. Det overlodes mig at revidere arkivet og udarbejde den fornødne registratur. Jeg var periodevis beskæftiget med dette arbejde i årene 1937-41, og navnlig udskrivningen af de mange sedler til rigsarkivets alfabetiske brevskriverkartotek tog megen tid. Neergaards arkiv er et af de værdifuldeste nyere politikerarkiver, rigsarkivet er kommet i besiddelse af. Jeg har benyttet en del af brevstoffet i min publikation *Tre Venstremænd* (udsendt 1962) og har indenfor Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie aktivt virket for en udgave af de Neergaardske papirer. Hidtil er det kun blevet til forarbejder til en sådan udgave.

Når arbejdet med Neergaards papirer kom til at strække sig over så lang en årrække, skyldtes det, at Linvald pludselig bestemte, at jeg skulle gå i gang med en registrering af H. P. Hanssens papirer. Også det var et meget omfangsrigt arkiv, men den orden, hvori vi havde modtaget det, var ikke så forbilledlig som Neergaards papirer. Fra 1937-40 var jeg meget optaget af denne opgave. Afslutningen trak længe ud, fordi arbejdet blev afbrudt 9/4 1940, men herom mere nedenfor. Den endelige registratur fremtræder idag som en tyk folioprotokol. I henhold til H. P. Hanssens bestemmelser skulle arkivet finde sin endelige plads i landsarkivet i Åbenrå. I juli 1947 ledsagede jeg Linvald til Åbenrå, hvor den officielle overdragelse af papirerne til landsarkivet fandt sted i nærværelse af H. P. Hanssens børn. På grund af min fra ungdommen vakte interesse for nationalitetskampen i Sønderjylland havde det været en rig oplevelse at dykke ned i dette arkiv. Jeg skulle senere få familiens tilladelse til at udnytte det, da jeg gik i gang med mine studier over genforeningens historie.

Linvald interesserede sig iøvrigt for en systematisk indsamling af arkivalier, der kunne belyse det sønderjyske spørgsmål, og han benyttede mig ved den praktiske tilrettelægning af indsamlingsarbejdet. Det lykkedes at opspore en række større og mindre arkiver, og jeg ordnede også en del af disse, fx foreningen Hejmdals arkiv. Fra 1936-38 var jeg iøvrigt formand for denne studenterforening, og det var derfor ganske naturligt, at jeg fik denne opgave overdraget. En anden gruppe arkiver, Linvald interesserede sig for, var højskolemænds arkiver, og rigsarkivet modtog i disse år flere fremstående højskolefolks papirer. Inden for denne gruppe ordnede jeg Hans Rosendals arkiv.

Af yngre kolleger, jeg har arbejdet sammen med på 2. afdeling, var mine to samtidige J. O. Bro-Jørgensen og Arthur G. Hassø, begge betydeligt ældre af år, men med samme udnævnelsesdato. Senere kom Henry Bruun til og i mine allersidste år på afdelingen C. Rise Hansen.

Af de her nævnte kolleger er Bro-Jørgensen den, jeg gennem tiderne har haft mindst personlig kontakt med. Hans tjenestetid på afdelingen var relativt kort, og da jeg fik læsesalstjeneste, var han turnusarkivar på Jagtvejen. Da det blev min tur at aftjene min turnustjeneste, drog han tilbage til rigsarkivets 1. afdeling, som han tilhørte lige til sin afgang. Vi havde meget tidligt et ganske specielt nært samarbejde. Det havde været fast praksis fra gammel tid, at ansættelse som arkivar ved rigsarkivet var betinget af tilfredsstillende aflæggelse af en palæografisk prøve. Der gik blodige beretninger om disse prøver, navnlig i rigsarkivar Sechers tid. Bro-Jørgensen og jeg kunne naturligvis læse gotisk skrift, men vi havde begge fortrinsvis beskæftiget os med arkivmateriale fra 17 og 1800-tallet. Ældre tiders skrift var os aldeles ukendt. Da vi regnede med, at også vi skulle til palæografisk prøve, gik vi i krig med læsning af middelalderlige diplomer, og vi besluttede at starte vore studier i fællesskab i håb om, at den ene blinde kunne hjælpe den anden. Specielt erindrer jeg vore studier over det kendte middelalderlige håndskrift Ribe Oldemor. Så skete det helt uventede, at der kom besked fra Linvald, at han ikke forlangte, at vi skulle stille til palæografisk prøve. Som to skoledrenge, der hører klokken ringe ved timens afslutning, pakkede vi omgående Ribe Oldemor sammen, og hvad mig selv angår, har jeg aldrig siden forsøgt at tyde et middelalderligt diplom, og jeg vil også være ude af stand til at læse en 1500-tals skrift. Og jeg har heller aldrig haft brug for det. Det tilstod jeg engang i et møde i det såkaldte »uddannelsesudvalg« til både forfærdelse og forargelse for flere af de tilstedeværende. Til gengæld kan jeg prale med, at jeg har kunnet læse A. S. Ørstedes fluebenskoncepter aldeles flydende, og at jeg engang har haft den fornøjelse at sætte en af vore førende middelalderlige diplomlæsere skakmat. Som bekendt deltog Bro-Jørgensen ugerne i kollegiale og selskabelige arrangementer udenfor tjenestetiden, og til trods for vort lange arkivalske samliv, var der ingen større fortrolighed mellem os. Dog erindrer jeg hin minderige 5. maj 1945, da vi til fods

vandrede fra rigsarkivet gennem Fælledparken til hans privatbolig på Jagtvejen. Togtrafikken til Humlebæk var blevet afbrudt, og han tilbød mig venlig husly, indtil jeg kunne komme hjem. Som bekendt var der heftig skydning i København den dag, men også glæde i mange hjerter. Bro-Jørgensen forlod rigsarkivet, da han fyldte 67 år i 1969, og han hædredes med et festskrift. Også jeg deltog i den fortjente hyldest, der blev ham til del, og modtog ved den lejlighed et hjerteligt brev fra ham.

Arkivar Hassø var en helt anden type end Bro-Jørgensen, udadvendt og yderst foretagsom. Han var adjunkt ved Metropolitan-skolen, da han søgte over til rigsarkivet, og han havde allerede da en ret omfangsrig og blandet produktion bag sig. Han havde beskæftiget sig en del med 15 og 1600-tallets historie, navnlig den udenrigspolitiske, og iøvrigt var han storleverandør af festskrifter. Han havde forstand på penge, og i krogene hviskede man om de store honorarer, han altid formåede at sikre sig. Om Hassø kan det heller ikke siges, at han var særlig interesseret i 2. afdelings specielle problematik. Han var mere interesseret i sit arbejde med registrering af de ældre udenrigsministerielle arkivalier.

På et meget væsentligt punkt kom Hassø imidlertid til at gøre en betydelig indsats indenfor rigsarkivet. Han var en dygtig amatørfotograf, og han blev fødselshjælper for rigsarkivets kommende fotografiske atelier.

Det fotografiske atelier kom faktisk til verden i vaskerummet på rigsarkivets 2. afdeling. I sept. 1939 udbrød den anden verdenskrig, og hermed aktualiseredes spørgsmålet om, hvorledes en institution som rigsarkivet kunne sikre sine samlinger i tilfælde af, at krigen også skulle komme til at berøre Danmark. Fra begyndelsen af 1930erne var Leica-apparatet blevet taget i anvendelse til dokumentfotografering, og flere historikere havde anskaffet sig et sådant apparat, der gjorde det muligt for dem at erstatte tidsrøvende afskrivning af dokumenter med fotografiske optagelser. Hassø foreslog nu rigsarkivaren, at man under indtryk af den truende krigs-

situation skulle påbegynde en systematisk affotografering af rigsarkivets håndskrevne arkivregistraturer, der jo var helt uundværlige for det daglige arbejde i arkivet, og som repræsenterede skiftende arkivgenerationers flittige og livslange arbejde. Det fornødne apparatur blev indkøbt, og såvidt jeg erindrer, sørgede Hassø også for engagement af en dame, der blev anbragt i vaskerummet på 2. afdeling, hvor de første optagelser fandt sted. Også på dette tidlige tidspunkt havde arkivar Hassø fået kontakt med »The Genealogical Society« i Utah (Mormonkirken), der var begyndt at filme genealogisk arkivmateriale i europæiske arkiver, men på grund af krigen kom dette arbejde ikke i gang på det tidspunkt. Derimod var Hassø i de følgende år rigsarkivarens tekniske konsulent med hensyn til opbygning af det kommende fotografiske atelier. Men dets vugge stod på 2. afdeling.

Med hensyn til Henry Bruun og Rise Hansen skal jeg nøjes med følgende korte bemærkninger. Henry Bruun havde jeg kendt flere år, førend han blev ansat i rigsarkivet. Vi havde begge arbejdet i Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, og efter overstået universitetseksamen i juni 1930 havde man opfordret mig til at indtræde i en lille privat klub »Historikerkredsen af 1929«, hvor Bruun i realiteten var leder. Jeg har i Nordisk Tidsskrift 1974 tegnet et portræt af min gamle ungdomsven, og eventuelle interesserede henvises hertil. På de efterfølgende blade vil jeg desuden få lejlighed til nærmere at omtale forskellige arrangementer, som vi var fælles om. På dette sted skal jeg blot bemærke, at Henry Bruun allerhelst ville have været bibliotekar, men at hans ansøgninger om ansættelse ved det kgl. bibliotek ikke havde givet resultat. Han søgte derfor rigsarkivet, hvor hans farbroder af samme navn i tidligere tid havde beklædt et arkivarembede. Bruun var en udpræget videnskabelig begavelse, og hans interesser lå fortrinsvis i senmiddelalderen og de nærmeste århundreder derefter. Nogen større interesse for moderne arkivalier havde han ikke, og han må også henregnes til gruppen af fremmede fugle, der midlertidigt måtte opholde sig på 2. afde-

ling. Som burinspektor havde han lidt svært ved at skaffe sig den fornødne respekt, og jeg erindrer tydeligt, at han en dag kaldte mig til assistance, da det var nødvendigt at tage de hårde handsker på for at bringe en af de lidt rapkæftede ministerialdamer til orden. Om mit samarbejde med Rise Hansen på 2. afdeling har jeg faktisk ingen særlige erindringer, men vi arbejdede også kun sammen en meget kort årrække. Han var den første af mine kolleger, der var yngre af år end jeg. Alle de andre havde været ældre. Senere fik vi mere med hinanden at gøre, og i Rise Hansen fik afdelingen en medarbejder, der virkelig interesserede sig for de specielle arbejdsopgaver, som nu engang var afdelingens.

Medens jeg var tjenstgørende på 2. afdeling, indtraf rigsarkivets 50 års jubilæum forstået som 50-året for den skelsættende arkivlov af 30. marts 1889. Begivenheden fejredes 1. april 1939 og indledtes med, at Linvald om formiddagen nedlagde krans på A. D. Jørgensens gravsted på Frederiksberg kirkegård og ved monumentet foran det sjællandske landsarkiv. Linvald viste mig den venlighed at invitere mig med på denne tur, og såvidt jeg erindrer, fik jeg lov til at placere kransen ved monumentet, medens Linvald selv tog sig af selve graven. Om eftermiddagen kl. 16 afholdtes en højtidelig reception på rigsarkivets læsesal for indbudte gæster og for det samlede personale. Festen overværedes af statsminister Stauning og en række høje embedsmænd. Også min far var inviteret med. Linvald holdt hovedtalen, og derefter overbragte departementschef Fr. Graae forvaltningens hilsen. - Han dvælede navnlig ved det igangværende arbejde med kassationerne og berørte også de betydelige pladsgevinster, der var opnået dels i Søkvæsthuset dels ved nyopstillingen af arkivalier (arkivpakkerne var i de forløbne år blevet stillet på kant. Som bekendt lå de tidligere ned). Der blev overbragt hilsener fra den historiske videnskab (Aage Friis) og fra personalet (Hans Knudsen). Til sidst fik den norske rigsarkivar Asgaut Steinnes ordet, og han kunne meddele, at kong Håkon VII dagen i forvejen på Oslo slot havde underskrevet en kgl. resolution, i hen-

hold til hvilken det norske rigsarkiv var bemyndiget til at udlevere den sidste rest af den såkaldte »Münchenersamling« til det danske rigsarkiv. Meddelelsen udløste en spontan begejstring fra forsamlingen, og ceremonien afsluttedes med Linvalds takketale. Efter min opfattelse var denne dag den lykkeligste i Linvalds lange funktionsperiode som rigsarkivar. »Münchenersamlingen« er betegnelsen på den del af rigets arkivalier, som Christian II bragte med sig, da han i 1523 drog i landflygtighed. Ad mærkelige veje endte denne samling i centralarkivet i München, hvor den blev opdaget af en norsk historiker i begyndelsen af forrige århundrede. Fra München kom samlingen til Oslo og mindre dele til henholdsvis det svenske rigsarkiv og gehejmearkivet. Ved en arkivalieudveksling mellem Sverige og Danmark var den svenske del af samlingen afleveret til rigsarkivet, og nu kom resten og hovedsamlingen tilbage til det sted, hvor den faktisk hørte hjemme. Det var en smuk norsk gestus og et stort øjeblik for rigsarkivet.

Medens jeg var på 2. afdeling indtrådte også en anden begivenhed, der står ganske klart i min erindring. Jeg tænker på den tyske besættelse 9. april 1940, en dag, som vi, der oplevede den, aldrig kan glemme. Allerede inden jeg forlod hjemmet i Humlebæk, var jeg klar over, at der måtte være sket noget, og da toget rullede ind på Østerport station, så vi de første tyske soldater. Jeg stod som sædvanlig af på Nørreport og skyndte mig ned til rigsarkivet, hvor jeg straks løb på Linvald, som den morgen mødte tidligere end sædvanligt. Allerede da jeg passerede Slotsholmen, bemærkede jeg, at det svirrede i luften med brændte papirstumper, og da vi så ud af vinduet fra »Store kontor«, kunne vi se, hvorledes generalstaben, der dengang havde til huse i Proviantgården, brændte sine arkiver nede på stenbroen. På det tidspunkt var jeg i gang med at ordne H. P. Hanssens papirer, som var anbragt på 2. afdeling. Linvald gav straks ordre til, at arbejdet skulle standses, samtlige skilte fjernes fra pakkerne, og hele arkivet føres til en plads i hovedmagasinet, hvor ingen ville finde på at lede efter dem. Han frygtede,

at visse dele af korrespondancen muligvis kunne indeholde noget af interesse for gestapo. Det er senere blevet mig fortalt, at han samme morgen havde givet ordre til, at nogle arkivalier, som han opbevarede i garagen på Norgesmindevej, straks skulle fjernes og tilintetgøres. Han har aldrig talt til mig derom, men jeg kunne tænke mig, at det drejede sig om korrespondancesager vedr. de tyske flygtninge, der var kommet til Danmark efter Hitlers magtovertagelse. Andre arkivalier blev under den tyske besættelse i hemmelighed bragt til rigsarkivet og gemt her. Bl.a. kom udenrigsministeriets arkivar med nogle hemmelige sager. Af sikkerhedsmæssige grunde var der kun ganske enkelte, der fik kendskab hertil. Som bekendt fik rigsarkivet aldrig besøg hverken af værnemagten eller af gestapo, og da krigen var forbi, kunne rette vedkommende hente sine arkivalier.

En pudsighed fra den sørgelige dag d. 9. april må det måske være mig tilladt endnu at bringe. Som bekendt vandrede dr. Kornerup normalt til fods fra sit hjem på Frederiksberg og til rigsarkivet med ankomst præcis kl. 12. Også 9. april foretog han denne vandring. Til alles forundring lykkedes det ham at ankomme til rigsarkivet uden at bemærke noget som helst ekstraordinært. Først ved ankomsten fik han underretning om, at landet havde været besat siden den tidlige morgenstund. Det kan vel nok kaldes distraktion.

Læsesalstjeneste i 1941

Efter omtrent 7 års uafbrudt tjeneste på 2. afdeling fandt Linvald det rigtigt, at jeg kom til at gøre tjeneste på læsesalen og hermed få kendskab til rigsarkivets ældre arkivfunds. Helt nøjagtigt fandt min flytning sted 17. februar 1941. I de foregående år havde jeg fra tid til anden, når sygdom eller ferie gjorde det nødvendigt, vikariatet i kortere perioder på læsesalen, men det havde kun været gæstebesøgt. Nu skulle en mere alvorlig uddannelse finde sted.

Som alle yngre arkivarer fik jeg min faste arbejdsplads på selve læsesalen. Udover selve bordpladsen rådede jeg over en enkelt skuffe til mine private sager, men der hørte ingen nøgle til denne skuffe. Til de mere voluminøse sager fik man anvist en hylde i magasinet nærmest læsesalen. Overtøjet hængte man i den offentlige garderobe i vestibulen. Enkelte arkivarer havde det privilegium at kunne disponere over et garderobeskab i frokoststuen, og der var et evigt slagsmål om at kunne arve et sådant, når det blev ledigt. Da jeg aldrig har ejet hverken en arkiv- eller en alpakkajakke, har jeg ikke haft bekymringer med hensyn til, hvor jeg skulle anbringe mit almindelige daglige tøj i tjenestetiden.

Min faste plads på læsesalen var ved midterbordet og nærmest vinduet ud mod Rigsdagsgården. Det var en gammel tradition på salen, at personalet havde førsteret til vinduespladserne. Overfor

mig sad arkivar Nygård, som nu var pensionist. Han var stadig iført sin sorte kalot og sin ældgamle alpakkajakke. Han arbejdede på det tidspunkt med udgaven af »Kronens skøder«. Han skulle bevare denne plads i mange år. Som bekendt døde han først i 1964, 95 år gammel. Han mødte punktlig på læsesalen hver eneste dag kl. 10 og forlod rigsarkivet på slaget 15, således som han havde været vant til i sin tjenestetid. Da man under besættelsen indførte sommertid og stillede uret en time frem, afficerede det ikke ham. For ham var klokken stadig 10 formiddag, når læsesalsuret viste 11. Man må beundre den flid og ihærdighed, han udviste, ved gennemførelsen af den nyttige kildepublikation: »Kronens skøder«, men de tykke bind er just ikke morskabslæsning. Meget ofte kunne dr. Hjelholt tilbringe halve og hele timer med samtaler med den gamle arkivar, men det var faktisk også den eneste, han underholdt sig med. Af og til vekslede vi et par ord, bl.a. om min far, som han nærrede stor ærefrygt overfor og altid titulerede excellensen. Jeg tror, at det var Grandjean, der kunne berette, at det havde været Nygård en stor skuffelse, at han havde levet i en tidsalder, hvor der ikke var nogen mulighed for at afslutte sin karriere med en justitsrådstitel. Jeg tror, at hans fader havde haft denne titel.

Leder af 1. afdeling var på det tidspunkt dr. Holger Hjelholt, der 1. april 1938 havde efterfulgt Marquard. Han var nu rykket ind i det kontor, hvor dr. William Christensen i sin tid havde resideret. William Christensen var for Hjelholt idealet af en arkivmand, og han betragtede utvivlsomt Marquards ret kortvarige ophold i dette kontor som lidt af en vanhelligelse. Selv skulle han komme til at residere i dette kontor henved 18 år, og som bekendt fik han et langt og rigt otium, idet han først døde i 1977 i sit 90. år. Han havde den lykke at bevare sin arbejdskraft til det sidste, og han benyttede de mange pensionistår til et omfattende videnskabeligt forfatterskab, der har indbragt ham fortjent anerkendelse.

Betragter man hans arkivalske indsats, har jeg svært ved at se, at den hæver sig over det meget jævne. Han har gjort dagens gerning,

men heller ikke mere. Med personlige initiativer har det været småt bevendt, og på det arkivalske område kan jeg ikke se, at han har brudt nye veje. Jeg skal senere hen i denne fremstilling omtale en bestemt sag, hvor han faktisk tog et initiativ, men det er også det eneste, jeg har kendskab til. Gennem sin lange arkivartilværelse, der hovedsagelig var knyttet til 1. afdeling, udførte han diverse ordningsarbejder, men han har aldrig selv tilrettelagt og udgivet en publikation i serien af »Vejledende arkivregistraturer«. Kender jeg ham ret, har han ofte anvendt en meget smålig kritik overfor sine medarbejderes indsats på dette område. Han udgav et enkelt bind i skriftserien »Fra rigsarkivets samlinger« i forbindelse med arkivjubilæet i 1939, men jeg tvivler på, at han selv havde fået denne idé. Også hans medvirken ved tilvejebringelsen af udstillingen: Danmark gennem 800 år må ikke overvurderes. Initiativet udgik fra Linvald, og ved selve udvælgelsen af de dokumenter, der indgik i udstillingen, benyttede han i høj grad den samling, som Kr. Erslev i sin tid havde skabt. Jeg skal på ingen måde undervurdere hans kendskab til rigsarkivets ældre samlinger, men jeg er ikke imponeret af de synlige resultater af denne viden, og jeg kan heller ikke anerkende ham som nogen inspirerende chef.

Jeg husker dr. Hjelholt tilbage til min studentertid på læsesalen. I de første måneder var han ikke til stede. Han var på det tidspunkt på studieophold i Berlin (Treitschke-studierne). Da han en dag indtog sin plads på læsesalen, troede jeg, at det var en ny arkivbejtjent, som var kommet tilbage fra ferie, men jeg blev naturligvis hurtigt klogere. I hine fjerne tider var han ret venlig overfor mig, og jeg erindrer, at jeg sammen med min gamle studiekammerat Adam Afzelius en dag var inviteret til middag hos ham på Markvej. Efter min ansættelse ved rigsarkivet fik piben unægtelig en anden lyd. Han var ganske klar over, at jeg var Linvalds yndlingsarkivar blandt de nyansatte, og det var ingen anbefaling. Jeg vil også tro, at han i sit stille sind har misbilliget (et af hans yndlingsudtryk), at jeg så hurtigt fik tildelt en række selvstændige opgaver. Min ankomst

til 1. afdeling udløste derfor ingen glæde hos ham, og mit personlige forhold til min nye afdelingschef fik aldrig den venskabelige og imødekommende karakter, som havde præget forholdet til mine to tidligere chefer.

Jeg erindrer, at min far sagde til mig, da jeg blev ansat i rigsarkivet: Hold dig nu fri for den megen snakken i rigsarkivet, som altid har irriteret mig. Jeg må give min fader ret. Der blev snakket megen tid væk i tjenestetiden, og det drejede sig sjældent om tjenstlige sager. Hjelholt var ikke den eneste, min fader havde et godt øje til, men han snakkede meget og gerne. Og så snakkede han desuden uendelig langsomt og krydrede sin tale med talrige »vitser«. Når han havde fyret en sådan tilstræbt morsomhed af, så han på sin tilhører for at iagttage, hvorledes modtagelsen havde været. Kom der blot antydning af et aimabelt smil, brast han selv i en højroset latter. Da der efterhånden blev ansat flere kvindelige medarbejdere i arkivet, fandt han i »damerne«, som han kaldte dem, nye og taknemmelige ofre for sine vittigheder. Disse var også flinke til at titulere ham »dr. Hjelholt«, hvilket han satte megen pris på. Det havde irriteret ham grænseløst, at nogle unge næsvise mandlige arkivarer en kortere tid konsekvent undlod at benytte dokortitlen. Det kunne vi jo også have ladet være med. Jeg skal hermed indrømme, at jeg måske ikke altid optrådte helt så ærbødigt overfor en ældre kollega, som han ud fra sine forudsætninger mente at kunne gøre krav på. Men vi var af natur og indstilling så forskellige, at der måtte opstå kølig luft. I denne forbindelse vil jeg gerne minde om en udtalelse fra Linvald, som ikke een men flere gange sagde: Jeg forventer, at min tid i skærsilden må blive væsentlig forkortet i betragtning af, at jeg har holdt ud med Hjelholt i så mange år.

Inden jeg forlader omtalen af min nye afdelingschef, vil jeg gerne referere endnu et mellemværende. På et tidligt tidspunkt - sandsynligvis inden min arkivartiltrædelse - havde han på læsesalen foreslået mig at udgive dronning Sophies kopibøger 1588-1617. Som bekendt havde Frederik II.s enke som livgeding fået overdraget

Arkivarerne Johanne Skovgaard og Henny Glarbo. Dr. Kornerup og arkivar Grandjean.

Lolland-Falster, og dr. Hjelholt var jo Falsters historiograf. Efter nogen betænkningstid afslog jeg at påtage mig en opgave, der lå så fjernt fra det, jeg videnskabeligt var beskæftiget med. Jeg kunne ikke undgå at mærke, at dette afslag af Hjelholt nærmest betragtedes som en personlig fornærmelse. Det blev hans gode ven, bibliotekar Svend Thomsen, der løste opgaven, og ikke en ung og uforstående personage, der ikke ville sit eget bedste.

Som tjenstgørende arkivarer på læsesalen fandtes på det tidspunkt Johanne Skovgaard og Henny Glarbo. Frk. Skovgaard havde arvet Nygårds plads i registraturværelset. Hun var på det tidspunkt optaget af at udarbejde manuskript til det bind »Vejledende Arkivregistraturer«, som omhandlede Tyske kancellis indre forhold, det slesvig-holstenlauenborgske kancelli og de dermed beslægtede institutioner. Hun deltog meget lidt i det egentlige læsesalsarbejde og kunne derfor koncentrere sig om sin betydningsfulde registreringsopgave. På et senere tidspunkt kom jeg til at assistere hen-

de med »de beslægtede institutioner« og lærte hende derigennem ganske godt at kende. Hun var en ganske djærv kvinde med egne og selvstændige meninger og med en ganske rap replik. Hun betragtedes som rigsarkivets »lærde« dame og ikke uden grund. I besættelsetiden var det hende, der organiserede rigsarkivets bidrag til den norske kollegahjælp, der bestod i, at rigsarkivets personale hver måned frivilligt betalte et vist beløb til indkøb af levnedsmidler. Vore norske kolleger kvitterede for denne hjælp ved efter krigen at invitere bidragsyderne til en uges gratis ophold på et norsk højfjeldshotel. Vi drog afsted i 3 grupper og havde enten på op- eller nedturen lejlighed til at besøge det norske rigsarkiv. Også på et andet område var frk. Skovgaard en energisk inkassator. Hun var tillidskvinde i den nordslesvigske skoleforening og fik overtalt adskillige i rigsarkivet til at stå som medlemmer af denne forening.

Med frk. Glarbo havde jeg betydeligt mere at gøre i min læsesalstid. Fra 10-15, kun afbrudt af frokostpausen, sad hun på »Hlidskjalf« og dirigerede såvel de besøgende som »slaverne« på læsesalen. Selv om jeg en lang årrække havde benyttet diverse arkivmaterialer til egne studier, var der store huller i min viden om ældre arkivfunds og eksisterende hjælpemidler til deres udnyttelse. Jeg havde derfor ofte brug for frk. Glarbos assistance og lærte hende at kende som en hjælpsom og venlig kollega. Hun var også vellidt af de besøgende, og det var som regel hende, der blev udkommanderet, når der kom skoleklasser på besøg, som skulle se den permanente udstilling. Frk. Glarbo havde i mange år selv virket som lærerinde i historie, og hun havde et udmærket tag på at tale til skoleelever. Ældre kolleger antydede af og til, at hendes viden ikke stak særlig dybt. Det er muligt, men det kan jeg ikke vurdere. Jeg var jo selv ret ukyndig på adskillige områder. Hun passede i hvert fald ekspeditionspulten med stor nidkærhed, og i sine seneste funktionsår udgav hun både et bind »Vejledende Arkivregistraturer« og fik afsluttet kildepublikationen »Fonden ad usus publicos« 1827-42, 1947.

Når de to damer havde forladt salen kl. 15, kom dr. Kornerup ned fra »Højheden« og overtog styret. Det meste ekspeditionsarbejde var dog overstået på den tid, da ekspeditionen sluttede på slaget 15,30. Kornerup holdt strengt på reglementet: ingen ekspeditioner efter det fastsatte tidspunkt. Han havde ligeledes eminent evne til at få folk ud af læsesalen. Præcis 5 minutter før kl. 17 lød det med alvorssfuld og bestemt betoning: Læsesalen lukkes. Et sidste ransagende blik ud over læsesalen, hvor den vagthavende arkivbetjent havde travlt med at modtage de sene gæsters ønsker om at få arkivalier reserveret til næste dag, og den lærde doktor skred ud af døren, inden læsesalsuret var blevet færdig med de 5 timeslag.

Bjørn Kornerup, der var dr. theol., havde begyndt sin arkivkarriere i Viborg, og han havde meget mod sin vilje måttet tilbringe to år på dette for ham så fjerne sted. 1. okt. 1927 overflyttedes han til rigsarkivet. Om han har gjort tjeneste på 2. afdeling i de første år, har jeg intet kendskab til. Jeg husker ham kun fra læsesalen. Han havde allieret sig stærkt med dr. Nystrøm og propagerede ivrigt for hans valg til rigsarkivar i 1934. Ingen af de yngre var et øjeblik i tvivl om, hvorfor denne kærlighed var så hed. Vi kunne jo også udregne forskellen i alder mellem Nystrøm og Hjelholt. Det var derfor en sort dag i hans liv, da Linvald satte sig i rigsarkivarens stol. Linvald fortalte mig mange år senere, hvordan Kornerup nærmest med kroppen i vandret stilling var kommet ind i hans kontor for at fremføre sine ærbødige lykønskninger til den nyudnævnte. Det er beklageligt at måtte konstatere, at ingen af de skuffede i 1934 formåede at frigøre sig for deres skuffelse, og at de alle kom i et mere eller mindre skævt forhold til den nye rigsarkivar og han til dem. Sålænge Christiansen og Marquard var i funktion, havde disse spændinger ingen større betydning, i hvert fald ikke for de yngre arkivarer, selv om det kunne virke irriterende i det lange løb at høre rigsarkivaren omtale som »den lille mand«, der jo ikke engang havde taget doktorgraden. Værre blev det, da Hjelholt og Kornerup var blevet afdelingschefer, selv om det var en lettelse i

den anspændte situation, at de to nye afdelingschefer på ingen måde elskede hinanden. Foreløbig kunne jeg imidlertid tage mig disse uoverensstemmelser let, og jeg havde i denne periode det bedste forhold til Kornerup. Vi respekterede alle hans omfattende videnskabelige forfatterskab, og vi erkendte også, at han bevægede sig hjemmevant i de arkivfunds, som havde betydning for dette forfatterskab. Han kunne også udfolde megen personlig charme og var i høj grad selskabeligt anlagt. Jeg erindrer flere hyggelige aftener med hans livlige kone fru Else i hjemmet i Allégade, og særlig mindes jeg en udflugt sammen med ham til en kendt schweizisk klosterrestaurant i forbindelse med det internationale historikermøde i Zürich i sommeren 1938. Han var typen på den gammeldags lærde arkivar, og hans store ideal var den hedengangne gehejmearkivar C. F. Wegener, med hvem han følte et ikke ringe åndeligt slægtskab. Det var ham ligeledes en stor tilfredsstillelse at modtage udnævnelse til kgl. ordenshistoriograf og opnå mulighed for at anlægge og bære uniform. Jeg tror ikke, at jeg går ham for nær ved at sige, at hans videnskabelige sysler og hans optagelse i en række danske og svenske lærde selskaber var det, der optog ham mest og stod hans hjerte nærmest. Arkivet kom i anden række, og efter min mening var det en helt misforståelse at gøre ham til leder af 2. afdeling, hvis arbejdsområde må have ligget ham uendelig fjernt. Når han søgte denne stilling, var det formodentlig også kun i håb om, at det måtte bringe ham et skridt nærmere det store mål: at blive rigsarkivar. Hans mest betydningsfulde indsats i arkivets tjeneste er vel nok den reviderede udgave af V. A. Sechers i sin tid udarbejdede registratur over Danske Kancellis arkiv, hvortil han føjede mindre, men selvstændigt udarbejdede tillæg. Han udførte de tjenstlige opgaver, som fulgte med de skiftende stillinger, han indtog, men heller ikke mere. Han anviste hverken nye veje eller tog større initiativer, og han var ligesom sit store forbillede Wegener ingen ynder af forandringer, heller ikke til det bedre.

Til arkivargruppen på læsesalen i denne periode, hørte også Erik

Kroman og Henry Bruun. Kroman var sent kommet til rigsarkivet, og i de første år, hvor vi var kolleger, havde jeg meget lidt med ham at gøre. Han havde også i disse år en ret lang turnustjeneste på landsarkivet. Han virkede meget stille og indadvendt, og hans interessesfære lå så fjernt fra min som overhoved muligt. Med årene fik jeg mere med ham at gøre, og jeg kom til at sætte megen pris på den tilsyneladende så verdensfjerne kollega. Efter at den ældre generation af arkivarer var gået bort, var han ubetinget rigsarkivets kyndigste medarbejder med hensyn til læsning af gammel skrift, og efter dr. Louis Bobé overtog han helt selvfølgeligt undervisningen i palæografi for historiestuderende. Han gjorde ligeledes en betydelig indsats med hensyn til at få udarbejdet flere bind af de så nyttige »Vejledende Arkivregistraturer«.

Henry Bruun har jeg allerede omtalt, og det var hyggeligt igen at have daglig omgang med ham. Han var lykkelig over at gøre tjeneste på læsesalen, og navnlig interesserede det ham at vejlede forskere, der arbejdede med de århundreder, som han selv bevægede sig hjemmevant i. Han lagde også megen tid og arbejde i besvarelsen af skriftlige forespørgsler fx fra svenske historikere. Han var en slags halvfætter til frk. Glarbo, og han tog hende altid i forsvar, når nogen fremførte kritiske bemærkninger. For en fuldstændigheds skyld skal jeg lige i forbifarten nævne, at også den nybagte cand. mag. Gunnar Olsen i 1941 gjorde tjeneste på læsesalen. Ham vil jeg vende tilbage til i anden sammenhæng.

Foruden de her nævnte arkivarer var der til læsesalen knyttet to arkivbetjente, hvis opgave hovedsagelig var at fremtage arkivalier og påny sætte dem på plads. Ældst i gårde var Chr. Østergaard, som havde tjenestebolig i gehejmearkivbygningens stueetage. Han var af uddannelse murer, men hans far havde i en fjern fortid været arkivbud, som det dengang hed, ved det sjællandske landsarkiv, og sønnen var fulgt i faderens fodspor. Østergaard blev kustode, da Rasmussen forlod rigsarkivet, men han beholdt sin gamle tjenestebolig indtil sin afgang. Når jeg tænker på Østergaard, ser jeg ham

altid for mig i rask trav til og fra magasinet. Ligesom Rasmussen havde han et godt kendskab til arkivopstillingen, og når vi andre ikke kunne finde en eftersøgt sag, lykkedes det som regel for ham. Han havde også den værdifulde egenskab at kunne opspore en sag, der var blevet anbragt forkert. Hans kollega Herman Møller var kommet til rigsarkivet i 1919 og har mig bekendt udelukkende gjort tjeneste på læsesalen. Han var en ganske anden type end Østergaard. Han førte sig med fuldendt fornemhed og afleverede bestilte arkivalier til de besøgende med samme elegance, som når han serverede ved hove. Man han havde også en fortid som herskabstjener og gik stadig i sin fritid ud som lejetjener i herskabshuse og ved diplomatiske receptioner. Jeg har flere gange mødt ham i denne egenskab, og det er ingen overdrivelse, når jeg fortæller, at en væsentlig del af telefonopkaldene til rigsarkivet i tiden før krigsudbruddet i 1939-40, var bestillinger til Herman Møller. Møller var ikke så fiffig som Østergaard til at finde forsvundne sager, men han var en overmåde behagelig og stabil arbejdskraft. Da Rasmussen fraflyttede sin tjenestebolig, rykkede Møller ind i denne. Møller var enkemand, og det blev hans husbestyrerinde, der fik hvervet som døroplukker og serveringsdame på frokoststuen. Da Østergård tog sin afsked, overtog Møller hans tjenestebolig, som i den anledning gennemgik en hovedreparation.

Jeg har hermed præsenteret den kreds af kollegaer, som jeg fik at gøre med under min tjeneste på læsesalen, og lad os herefter se lidt på omgivelserne.

Med hensyn til selve læsesalen er der ingen grund til at sige mere, end hvad der allerede er beskrevet foran s. 12. Siden min studentertid var der ikke sket ændringer, og den daglige tilværelse formede sig som forhen. Derimod kan der være grund til at sige lidt om de til afdelingen hørende magasiner.

Gennem en dobbelt svingdør kom man gennem en kort mellemgang ud på arkivetage 2 A, hvor de mest benyttede arkivalier var opstillet, og hvor personalet havde deres fralægningshylder og de

besøgende deres reserverede arkivalier. 1. afdeling beslaglagde i det væsentlige de 6 nederste etager i det af Secher i 1910 indrettede nye arkivmagasin. Etagerne benævnedes 1 A og B, 2 A og B samt 3 A og B. A-etagerne havde fast gulv, B-etagerne ristegulv. De enkelte etager var inddelt i sektioner, men ikke alle var adskilt fra hinanden med jerndøre. Der var gennemgående trappe fra underste etage til tagetagerne og desuden en kombineret person og vareelevator. Magasinerne havde vinduer både mod Rigsdagsgården og Bibliotekshaven, og der gik korridorer gennem de enkelte etager langs med vinduerne. I tagetagen var der derimod installeret midterkorridor, men den tilhørte 2. afdeling. Endnu på dette tidspunkt - 1941 - var man ikke begyndt at opstille kommoder i vinduesnicherne eller ekstra sidereoler.

Der var endnu et par lokaler, der sorterede under 1. afdeling, nemlig Egeskabshvælvingen og udstillingssalen. I Egeskabshvælvingen havde en så inferior person som jeg intet at gøre. Ekspeditionerne her foretoges i almindelighed af frk. Glarbo. Heller ikke betjentene fik adgang til hvælvingen. De specielle nøgler opbevaredes omhyggeligt i skuffen på ekspeditionspluten. I denne hvælving opbevares som bekendt det fra middelalderen overleverede arkivmateriale samt de ældre dele af kongehusets arkiv og den store traktatsamling. I udstillingen, der var indrettet i øverste etage (den påsatte etage fra 1910) i gehejmearkivbygningen, og som beslaglagde så godt som hele etagen, opbevaredes rigsarkivets kortsamling. Salen var monteret med en række svære skabe med hylder og med jalousilukke. Oven på disse skabe var udstillingsmontrerne anbragt. Hvert skab havde sin nøgle, og man brugte megen tid til at finde den rigtige. Der var et helt nøgleknippe. Jalousierne var meget vanskelige at lukke, og det var nærmest livsfarligt at åbne de store og meget tunge vinduer i monterne. Foruden disse monter fandtes et betydeligt antal svære svingmontrer, fæstnet til kortskabene.

I modsætning til, hvad tilfældet var i de 3 gamle landsarkiver, var

magasinerne opvarmet og udstyret med elektrisk lys. Til hver reolgang hørte en håndlampe, monteret på endevangen og udstyret med gammeldags kultrådspærer. De lange ledninger gjorde det muligt at tage lampen med ind i reolgangen, hvilket i og for sig var praktisk, men pærerens lysstyrke var meget begrænset, og så tog det tid, inden de kom op på fuld styrke. De stammede sikkert fra 1910. Jeg havde i hvert fald aldrig oplevet den slags elektriske pærer andetsteds. Det havde længe været et stærkt ønske at få bedre belysningsforhold i magasinerne, og omkring 1940 var man i gang med at erstatte den gamle belysning med kupler monteret i loftet. Der var stor glæde ved denne reform, i hvert fald i begyndelsen. Efterhånden som man havde glemt besværlighederne med den gamle belysning, kom kritikken og kravene om endnu flere kupler og stærkere pærer.

De ekstraordinære forhold i besættelsestiden medførte, at man måtte tænke på at sikre bygningerne og deres værdifulde indhold mod følgerne af eventuelle krigshandlinger. Udskiftningen af den gamle elektriske installation kunne ses som et led i sikringen af bygningen. En anden forholdsregel var indsætning af selvlukkende jerndøre mellem de enkelte magasinsektioner. Det var naturligvis en daglig kilde til ærgrelse for det personale, der skulle færdes med arkivalier til og fra magasinerne, og det blev en yndet trafik på den ene eller anden måde at gøre døren fast. Det var jo ikke meningen, men det var vanskeligt helt at forhindre det.

Da man var klar over, at det ville være udelukket at få fjernet alt arkivmateriale fra bygningen i tilfælde af overhængende krigsfare, besluttede man at forberede en delvis nedflytning fra de øverste til de nederste etager. Disse måtte derfor sikres på bedst mulig måde. Dette skete hovedsagelig ved opstabling af sandsække indvendig i vinduesnicherne og udvendig foran vinduerne. Det skulle ske i en fart, hvilket havde den beklagelige følge, at indholdet af sandsækkene ikke var helt tørt, således at sækkene rådnete, og sandet væltede ud. Kustode Rasmussen havde et ubehageligt ekstraarbej-

de med kontinuerligt at holde sandsækkebeskyttelsen i orden. Det var både besværligt og dyrt, og på visse steder erstattede man i tidens løb sandsækkene med svære planker. Det var ikke morsomt for personalet at arbejde i etagerne I A og B. Lad gå med, at der ikke var lys, men de rådne sække skabte en ubehagelig odør i magasinerne. Et stykke hen i besættelsestiden flyttede man en del arkivalier ned i disse to etager fra etagerne ovenover, hvilket i realiteten vil sige, at det der opbevarede arkivmateriale var utilgængeligt. Da det skete, var jeg forlængst borte fra afdelingen. Derimod bistod jeg på forskellig måde ved de evakueringer, som allerede blev sat i gang i efteråret 1939. I første omgang evakueredes indholdet af Kongehushvælvingen og Egeskabshvælvingen. Materialet opstilledes først i kælderen under Frederiksborg kirke, men det var et helt fortvivlet sted på grund af fugt. Sammen med nationalmuseet fik man senere rådighed over en del af Esrom kloster, hvortil materialet blev flyttet hen. Lokalerne var her konstant opvarmet og til en højere temperatur end egentlig ønskeligt. Da alle vinduer var tilskoddet, også for at hindre indbrud, var det udelukket at udlufte dem.

De sanitære forhold i rigsarkivet var, set med moderne øjne, yderst primitive. Hver af afdelingerne havde ganske vist deres særlige vaskerum med håndvaske. 1. afdeling rådede over ikke mindre end 3 vaskekummer i sit vaskerum. Med hensyn til toiletforholdene stod det imidlertid pauvert til. Man havde indrettet et meget beskedent herre- og dametoilet i kælderen nedenunder indgangstrappen. For det kvindelige personale og for de kvindelige besøgende var dette eneste mulighed. Ingen vovede naturligvis at benytte rigsarkivarens toilet på 2. sal. Det skulle da lige være frk. Kringelbach og frk. Wanscher. For det mandlige personale var forholdene noget bedre, og der er ingen tvivl om, at man ved ombygningen i 1910 gik ud fra, at rigsarkivets personale også i fremtiden hovedsagelig ville bestå af mænd. De mandlige besøgende måtte naturligvis kun besøge kælderen, medens det mandlige personale på læsesalen havde

adgang til et lukket pissoir i magasinet umiddelbart bag ved læsesalen. Opholdt man sig her, og hørte man hurtige skridt nærme sig, rømmede man sig hørbart for at markere, at etablisementet var optaget. Døren kunne nemlig ikke låses. Desuden fandtes der på forskellige arkivetager, også i Proviantgårdens arkivrum, et antal aftrædelsesmuligheder for mænd, men uden afskærmning af nogen art. I pakt med tidens udvikling er de lidt efter lidt blevet afmonteret, og i det hele taget er toiletforholdene bragt i bedre overensstemmelse med nutidens krav.

Jeg bør vel i denne forbindelse også sige et par ord om rigsarkivets frokoststue. Det var et ret lille lokale med to vinduer ud mod Rigsdagsgården. Man skulle passere kustodeboligens entré for at komme ind i frokoststuen. I stuens baggrund var opstillet enkelte garderobeskabe. Det var dem, der var slagsmål om. Møbleringen bestod af et antal små jernborde med marmorplade. Her spiste på skift hele personalet minus arkivbetjentene, som i hvert fald senere holdt til i cyclekælderen. Enkelte som Linvald og Hjelholt spiste på deres respektive kontorer, og ganske få besøgte ministeriernes marketenderi. Man kunne bestille kaffe, the og mælk hos fru Rasmussen, som også foretog serveringen. Øl var banlyst fra frokoststuen. Rigsarkivet abonnerede på en avis (Dagens Nyheder), som personalet sloges om at få lov til at læse. De ældre kolleger havde absolut privilegium på avisen, hvorfor mange af de yngre foretrak selv at have avis med. Udsmykning var der ikke tale om. Dog mener jeg at erindre, at vi ved besættelsens begyndelse fik ophængt et billede af Christian X til hest. Flere kolleger anbragte ligeledes det kendte kongemærke i knaphullet. Frokostpausen var den eneste afbrydelse i dagens gerning. Senere tiders kaffe- og thepauser var i datiden et ukendt begreb. Skuffekaffe ligeledes. Men enkelte af det mandlige personale skrædede, og der blev også fortæret en del chocolate.

Efter disse strejftogter omkring i huset og på evakueringspladsen i Esrom, skal jeg prøve at give en skildring af en ung arkivars daglige gerning på læsesalen i hin tid.

Hans første og vigtigste opgave var at deltage i ekspeditionen d.v.s. fremtage arkivalier til de besøgende. Det var egentlig betjentenes opgave, men de skulle jo også sætte benyttede arkivalier på plads, og i den periode måtte de yngste arkivarer holde for. Som forholdene nu engang var, har jeg ligesom alle andre slæbt betydelige mængder af folketællinger ind på læsesalen. Transportvogne var nok opfundet dengang, men anvendtes ikke i rigsarkivet. Ved større transporter i magasinerne anvendtes dog sækkevogne, men den til rådighed værende vognpark var beskedent. Naturligvis har jeg også ekspederet andet end folketællinger, men det er nu disse arkivalier, man husker bedst, og de var absolut dominerende. De store aftagere af bindene med folketællinger var de mange erhvervsge-nealoger, navnlig direktør Otto Brenner og hans medhjælper. De havde gyldne tider, for der skulle skaffes materiale frem til de så sørgeligt aktuelle arierattester. Der var fastsat en øvre grænse for, hvad en enkelt person kunne rekvirere i løbet af en dag, nemlig 50 bind og pakker. På de store dage satte Brenner ekstramandskab ind, og så kunne det blive til ret så omfattende ekspeditioner. Ved pulten sad den vagtsomme frk. Glarbo og brugte flittigt viskelæder og blyant. Hvergang en ny portion var blevet taget frem, ændredes tallet i besøgsprotokollen, og når det magiske tal 50 var nået, ringede klokken. Når den besøgende havde afleveret sine bestillingssedler til frk. Glarbo, og hun havde godkendt dem, lød en diskret rømmen, og så vidste man, at nu skulle man afsted.

Når man udtog arkivalier af hylderne, var det strengt påbudt at indsætte en strimmel, hvorpå man skrev det udtagne arkivales titel, navnet på rekvirenten og dato for ekspeditionen. Disse strimler stammede fra kassabilia, og de brugtes atter og atter, indtil de var fuldt beskrevne på begge sider. Der skulle spares, og ingen drømte om på det tidspunkt at sætte staten i udgift ved indkøb af et mere praktisk hjælpemiddel. Når man havde fundet det rekvirerede arkivale, forsynede man bestillingssedlen med antallet af bind og pakker, eventuelt læg, og desuden gav man sedlen sin egen signa-

tur, således at rette vedkommende kunne blive kaldt til orden, hvis der var noget, der var forkert. Efterat man havde afleveret det fremtagne til rekvirenten, afleveredes rekvisitionssedlerne til den vagthavende.

Endnu på dette tidspunkt lå de fleste arkivpakker vandret på hylderne med den traditionelle indpakning mellem to stykker pap og et håndskrevet skilt, sammenholdt med den traditionsrige arkivknude. På grund af pakkernes meget varierende tykkelse gik der megen hyldeplads tabt. Linvald havde derfor dekretet, at materialet skulle pakkes om og stilles på kant, således at det hvilede på den ene langside. Samtidig forsynedes pakkerne med nye skilte, der ofte havde en fortrykt tekst, således at man kun behøvede at tilføje årstal og nr. i håndskrift. Det var i første række arkivbetjent Møller, der var beskæftiget med denne ompakning. Der blev ganske givet indvundet megen hyldeplads ved denne nye placeringsmetode. Linvald yndede at sige, at reformen havde givet en hel magasinetape mere. Det betød også en lettelse i den daglige ekspedition, da pakkerne ikke så nemt kom i uorden. Da man stadig anvendte den gamle metode med de to adskilte stykker pap, kunne det ikke undgås, at arkivmaterialet led en vis overlaster ved at glide frem og tilbage på hylden. Det havde man ikke tænkt på, og det medførte i tidens løb først indførelse af pap med beskyttende slag og senest de moderne arkivæsker.

Foruden ekspeditionerne fik man tildelt adskillige skriftlige forespørgsler til undersøgelse og besvarelse. Også disse var talrige i disse år, og som regel drejede det sig om et eller flere opslag i folketællinger. Jeg har forfattet adskillige af den slags besvarelser, som jo kun behøvede at være ganske korte: Som svar på Deres skrivelse af den og den dato, skal man meddele, at folketællingslisten for det og det sogn indeholder etc. Der blev skrevet en højtidelig koncept, der afleveres til dr. Hjelholt. Mange år senere var det mig en stor fryd ved gennemgang af rigsarkivets journalsager fra besættelsesårene at sende disse folketællingsbesvarelser til papir-

møllen. Det er muligt, at jeg også har haft enkelte mere interessante undersøgelser, men det har jeg ingen erindring om.

Heller ikke på læsesalen gav man sig af med at undervise novicer. Man var overladt til sig selv, og det var op til den enkelte, om han fik lært at benytte eksisterende registraturer og hjælpemidler. Fra min »Stændertid« og fra egne studier (jeg samlede i den periode stof til min disputats om trykkefrihedsspørgsmålet) kendte jeg ret godt de nyere dele af Danske kancellis arkiv, medens jeg bevægede mig mindre hjemmevant i det vigtige rentekammerarkiv. Der fandtes ganske vist fra gammel tid en trykt registratur, udgivet i 1892. Siden da havde man foretaget betydelige nyregistreringer og omflytninger, så den gamle registratur var ikke meget bevendt. På ekspeditionspulten stod imidlertid et eksemplar af denne registratur med utallige rettelser, og den måtte man stadig konsultere, inden man drog ud på sine ekspeditioner. Ofte glippede det for mig, men i så fald tyede jeg til Østergaard, som ofte udenad kunne huske, hvor de enkelte bind og pakker nu var anbragt. Den nye udgave af rentekammerregistraturen, som nuværende landsarkivar Jens Holmgaard fik besørget i trykken, og som udkom i 1964, har formodentlig helt ændret situationen, men den har jeg faktisk aldrig haft lejlighed til at benytte. Jeg husker også fra min læsesalstid besværet med at finde arkivalier i den gruppe, der var henlagt efter registratur 108 a og b.. Her lå bl.a. en række brudstykker af regnskaber, registreret af dr. William Christensen og skiltet med hans kendte lille og zirlige skrift. Da mange af pakkerne var ganske tynde, var skiltene tilsvarende smalle, og det var yderst vanskeligt at tyde teksten. Det gjorde det heller ikke lettere, at denne samling var anbragt på nederste hylde, og at det var meget vanskeligt at holde pakkerne i den rigtige rækkefølge.

Når jeg ikke var optaget af ekspeditioner eller besvarelse af forespørgsler, fortsatte jeg registreringen af Niels Neergaards papirer, og arbejdet blev omsider færdigt. Det var ingenlunde nemt at få plads til sit ordningsarbejde på den tildelte arbejdsplads på læsesa-

len. Skal arbejdet fremmes i nogen lunde rimeligt tempo behøves fralægningsplads. Desuden var det tidrøvende ved arbejdstids afslutning at skulle pakke alt sammen og anbringe det i magasinet, for næste dag at tage det frem igen. Men sådan var nu engang arbejdsvilkårene på læsesalen, og man delte skæbne med alle sine kolleger. Med udgangen af september 1941 var min læsesalstjeneste forbi, og den havde således kun strakt sig over 6½ måned. Meningen var, at jeg nu skulle gøre turnustjeneste på det sjællandske landsarkiv. Jeg kom aldrig senere tilbage til læsesalen, undtagen som vikar i korte perioder i 1943 og 1944. Det havde nok været bedre for mig, om jeg senere havde haft en længere læsesalstjeneste. Men det skulle ikke ske. På det tidspunkt var jeg imidlertid ikke ked af, at jeg skulle bort. Læsesalstjenesten havde ikke budt på større opgaver, således som tilfældet havde været på 2. afdeling, og uden sorg forlagde jeg pr. 1. okt. 1941 residensen til Jagtvejen. Herude lå desuden arkivalier, som skulle udnyttes til brug for disputatsarbejdet.

Turnusarkivar i landsarkiverne i København og Åbenrå 1941-43

Det har fra gammel tid været fast koutume, at alle yngre arkivarer i rigsarkivet som led i deres uddannelse skulle gøre tjeneste i et landsarkiv. Af nærliggende grunde var det det sjællandske landsarkiv, man blev udstationeret i. I min tid var turnustjenesten fastsat til to år. Det er muligt, at man kunne have klaret sig med mindre, men sådan administrerede man nu dengang turnustjenesten. I de senere år har turnustjenesten været skåret ned til 10 måneder. Det er efter min overbevisning for lidt for turnusarkivaren, hvis han virkelig skal gøre sig bekendt med de vigtigste samlinger i et landsarkiv og desuden få et nogen lunde fyldigt begreb om et landsarkivs specielle arbejdsopgaver. Også for uddannelsesinstitutionen er det en ikke ringe belastning, når der så hyppigt skal skiftes turnusarkivarer. Det er jo ikke god latin mere at overlade en ung arkivar til sin egen skæbne og lade ham selv finde ud af problemerne. Han forlanger instruktion og oplæring, og det belaster det faste personale i ikke ringe udstrækning. Det var nok det bedste for alle parter, om man kunne enes om et passende kompromis mellem tidligere tiders 24 måneders tjeneste og den nyere 10-måneders.

Jeg begyndte på det sjællandske landsarkiv 15. sept. 1941, hvor jeg afløste arkivar Bro-Jørgensen, og jeg vendte tilbage til rigsarkivet 1. okt. 1943. Jeg var dog ikke hele denne tid tjenstgørende på

Jagtvejen. Som jeg nedenfor nærmere skal berette, gjorde jeg fra 1. jan. 1942 tjeneste ved landsarkivet i Åbenrå i 9 måneder. Jeg gik min tid ud, som jeg engang spøgefuldt har kaldt denne periode.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm eller som man i daglig tale benævner det: landsarkivet for Sjælland m.m. præsenterede sig i bygningsmæssig henseende stort set, som det i 1893 var afleveret til arkivvæsenet af arkitekt Martin Nyrop. De største ændringer var indtruffet i arkivets nærmeste omgivelser. Da bygningen afleveredes, lå den på en åben plads. Jagtvejen eksisterede som færdselsåre, men den havde kun en spredt bebyggelse. Langs med magasinets nordøstside gik Nordvestvejen som en forlængelse af Rantzausgade, og de to andre gader, som idag afgrænser landsarkivets område, Florsgade og Hiort Lorezensgade, var afstukket i terrainet, men endnu ikke bebygget. Landsarkivets grundareal markeredes ved et højt rødmalet stakit, hvis bærende piller af jern foroven var udformet som et lille skjold malet i de nationale farver, rødt med et hvidt kors. Hovedindgangen mod Jagtvejen var flankeret af tilhugne granitsøjler, de høje søjler bar den store indkørselsport, de mindre havelågen bestemt for de gående. Efter ombygningen i 1964-66 er disse søjler opstillet i en male-risk gruppe ved den nye personaleindgang mod Florsgade.

Omkring århundredskiftet opførtes de store boligkarreer, der idag karakteriserer landsarkivets nærmeste omgivelser. Samtidig voksede et smukt haveanlæg op omkring arkivbygningerne. Den østlige del af haven var reserveret landsarkivaren, og da der i 1920 rykkede en kustode ind i den nyindrettede tjenestebolig, fik han også udlagt et privat haveanlæg. I landsarkivarens have stod et par meget givtige pæretræer, og i pæretiden stilledes ofte kurve frem på læsesalen med nedfalden frugt. Personale og besøgende kunne her forsyne sig efter behov.

Når man havde passeret havelågen ud mod Jagtvejen, gik man ad en anlagt sti frem mod tårnbygningen med det kobberbelagte

spidse tårn, der rummede granitvindetrappen, der førte op til arkivets indgangsdør. Foruden magasinbygningen, der i det ydre står urørt, bestod landsarkivet af en villalignende bygning, der dels indeholdt tjenestebolig for landsarkivaren og kustoden dels læsesal og bogbinderi. En overdækket gang i 1. sals højde førte fra villaen over til magasinet, og det var i hjørnet mellem villaen og overgangen, at tårntrappen var anbragt. Villaen havde i 1920 fået en tilbygning mod nord, således at der kunne indrettes en kustodebolig og på 1. sal en større læsesal. Samtidig havde man ombygget den gamle læsestue.

Landsarkivet åbnedes i den her behandlede periode kl. 11, og læsesalen blev lukket kl. 17. Formelt var der ekspeditionstid i hele denne periode, men i realiteten hentede man ikke nye sager frem fra magasinet efter kl. 16. På vej op ad vindetrappen passerede man herretoiletet, en ikke særlig hygiejnisk installation, og man nåede frem til den egentlige adgangsdør. Den holdtes altid aflåst, da man direkte trådte ind i mellemgangen, der førte over til magasinet. Man måtte derfor ringe på en dørklokke, og ved ekspeditionspulsten på læsesalen var anbragt en knap, som åbnede døren. Man kom så ind i det lokale, som oprindeligt havde været læsestue. Ved ombygningen i 1920 var den blevet opdelt i en række mindre rum. Der var nu indrettet en vestibule med garderober og håndvask. Garderoben var forsynet med et vindue ind til læsesalen, således at den vagthavende kunne kontrollere, at den ankomne gæst ikke bevægede sig over i magasinet. Fra vestibulen kom man ind i et større rum, der var åbent ind mod læsesalen. Væggene var beklædt med bogreoler, og i rummets baggrund var indrettet forskellige skabe. Den resterende del af den gamle læsestue var opdelt i endnu to rum, nemlig et kontor for landsarkivaren og et meget lille lokale, der dels anvendtes til frokoststue dels til skrivestue. Her stod et ensomt gasapparat til fri benyttelse. Landsarkivarens kontor, kaldet »Kahytten«, var ikke stort, og de fleste møbler var fastnaglet til

gulvet. Gennem et lille vindue ind mod læsesalen, kunne landsarkivaren kontrollere, hvad der foregik her. Et grønt gardin beskyttede til gengæld ham mod utidig indblik i landsarkivarkontoret.

Læsesalen, der i den kommende tid skulle blive min daglige arbejdsplads, var et aflangt lokale med vinduer til 3 sider. Væggene var beklædt med bogreoler, og bag den inspektionshavendes faste plads var anbragt de fornødne skuffer til registratursedler m.m. Læsesalen var et typisk Nyrop-produkt med anvendelse af meget træ, bemalet i stærke farver. Vinduerne var ret små, men i sommertiden faldt solen ganske smukt ind i salen. Læsesalen, der havde plads til 32 personer, var monteret med to lange borde med de karakteristiske Nyrop-stole anbragt i 4 rækker. Der var trægulv, som skulle vaskes og ferniseres, hvilket var besværligt. Først i læsesalens allersæneste år, blev der lagt linoleum, og den oprindelige bordbelysning udskiftedes med mere moderne lamper.

Da jeg hin efterårsdag holdt mit indtog på landsarkivet bestod personalet af landsarkivar Hans Knudsen samt 5 tjenestemænd og et bogbinderpersonale på 3 personer.

Landsarkivar Knudsen kendte jeg fra min skoletid i Viborg. Han havde i flere år været knyttet til landsarkivet i Viborg, og han var herfra vandret som landsarkivar til Odense. I 1934 var han blevet landsarkivar på Jagtvejen. Som gammel Viborg-dreng blev jeg budt hjertelig velkommen. Hans Knudsen var en embedsmand af den gamle skole. Når man ikke kendte ham, kunne han virke lidt brysk. Han var en praktisk og meget kyndig arkivmand, og i alle sager vedr. landsarkiverne vejede hans ord tungt. Linvald støttede sig i høj grad på de erklæringer i foreliggende sager, som Knudsen udarbejdede. Jeg blev ligeledes præsenteret for fru Knudsen, f. Købke og de to døtre Gertrud og Rigmor. Kun en almindelig dør adskilte tjenesteboligen fra landsarkivets officielle lokaler, og de forskellige familiemedlemmer havde ofte ærinde til familiens overhoved. Om ikke andet skulle de låne telefonen. Fra gammel tid havde landsarkivet kun een telefon Nora 884 med omstilling til

boligen. Når fruene eller døtrene telefonerede, var landsarkivet afskåret fra omverdenen. Den 14-årige datter Rigmor holdt meget af at opholde sig på læsesalen og at deltage i ekspeditionerne. Det kunne undertiden virke lidt overvældende.

Landsarkivet havde på det tidspunkt to faste arkivarer, nemlig Emilie Andersen og dr. phil. Povl Bagge. Frk. Andersen havde søgt forflyttelse fra Åbenrå til Jagtvejen i 1935, og hun var altså ældst i gårde. Hun og landsarkivaren havde lidt svært ved at komme på bølgelængde, men frk. Andersen, al hendes dygtighed og omfattende historiske viden ufortalt, var også lidt af en særling. Jeg kom imidlertid altid godt ud af det med hende, både dengang og senere. Bagge var Knudsens erklærede yndling, og jeg kendte jo også Bagge udmærket fra tidligere tid. Da jeg arriverede på Jagtvejen, var Bagge beskæftiget med at ordne Roskilde rådstuearkiv, og denne vigtige registreringsopgave optog ham fortsat, da jeg forlod institutionen. Bedst husker jeg Bagge vandrende gravitetisk fra læsesalen til magasinet med et bundt sedler i hånden. Han havde nemlig den betydningsfulde opgave at forsyne Povl Engelstoft med de fornødne data til udarbejdelse af hovederne til de forskellige artikler i den nye udgave af Dansk Biografisk Leksikon. Så var der registrator frk. Marie Mikkelsen, en født færing. Hun havde oprindeligt været boghandlermedhjælper, men var kommet i forbindelse med dr. Nystrøm, der anvendte hende som afskriver til det norske rigsarkiv. I 1924 havde hun søgt en ledig registratortilling på Jagtvejen, og landsarkivar Holger Hansen, der året i forvejen var kommet fra rigsarkivet, har naturligvis kendt frk. Mikkelsen og indstillede hende til stillingen. Hendes hovedvirksomhed bestod i at udfærdige de mange bekræftede afskrifter fra skøde- og panteprotokoller, som i disse år rekvireredes fra de forskellige dommerembeder til henlægning i de nye aktskabe på tinglysningsskontorerne. Alle arkivarer havde efter tur daglige konferencer med frk. Mikkelsen. Hun var en djærv kvinde, fra naturens side udstyret med en dyb stemme og med megen humoristisk sans. Hun røg sine store cerutter og gik

ikke af vejen for en snaps. Der kom ofte landsmænd for at besøge hende og slå hende for større eller mindre beløb, og hun var meget populær i københavnske Færingerkredse. Efter afskeden i 1947 tog hun tilbage til Torshavn, hvor hun havde et lille hus. Jeg modtog af og til en hilsen fra hende, da min ældste søn var født d. 29. juli, Sct. Olaidagen, der jo er den store årlige festdag på de fjerne Atlanterhavsøer.

Foruden de allerede nævnte tjenestemænd var der kustode Axel Nørilit og arkivbetjent Niels Dyhrberg. Sidstnævnte måtte opgive sin stilling nogle år senere på grund af sygdom, medens Nørilit blev sin tid ud. Han kendte arkivet som sin egen lomme, og han var en uvurderlig støtte for en nyankommen turnusarkivar. Hans arkivaliske speciale var landsarkivets samling af skiftearkivalier, og han havde en omfattende virksomhed som genealog. Ham gik man ikke forgæves til, når der var et problem, man ikke kunne klare. Efter sin afsked i 1960 kom han stadig regelmæssigt på landsarkivet, og det er han blevet ved med indtil den dag idag.

Tilbage står at nævne bogbinderiet, der var indrettet under læsesalen. Her regerede siden 1924 bogbinder Niels Gärtig, assisteret af frk. Gerda Friis en datter af landsarkivets første bogbinder og svigerinde til Nørilit. Bogbinderiet arbejdede dengang for alle danske arkivinstitutioner, og hovedvirksomheden bestod i indbinding af biblioteksbind og arkivprotokoller. Endvidere udførte man forskellige konserveringsopgaver. Det var dette område, som havde Gärtigs særlige interesse. Det vender jeg tilbage til i en anden sammenhæng.

Som turnusarkivar var mit vigtigste arbejde at *stå* ved inspektionspulten, føre dagbogen og modtage de besøgende og deres bestillinger. I modsætning til forretningsgangen på rigsarkivets læsesal var en væsentlig del af mit daglige arbejde at vejlede de besøgende, og jeg måtte derfor hurtigst muligt gøre mig bekendt med eksisterende registraturer og hjælpemidler. Jeg deltog også i

fremtagningen af arkivalier, og ofte vandrede jeg turen fra villaen og over i magasinet. Vi havde nogle meget strenge vintre i disse år, og da magasinbygningen var uopvarmet, kunne det undertiden være bitterlig koldt. Jeg har i hvert fald oplevet minus 6 grader og følt kirkebøgerne som isklumper. Der var heller ingen elektrisk lys i magasinet. Vi måtte i den mørke tid klare os med små elektriske lommelamper. Kustode og arkivbetjent fik normeret nogle militærkapper, som de iførte sig, når de i længere tid måtte opholde sig i magasinet fx ved den daglige indsætning af arkivalier. Vi andre søgte på bedste måde at beskytte os mod kulden. Når frk. Andersen af og til måtte ud i magasinet, foregik der inde på læsesalen en omstændelig iklædnings- og afklædningsceremoni, og formummet i diverse sjaler og hovedtørklæder tiltrådte hun vandringen til magasinbygningen.

Af andre funktioner i landsarkivet kan nævnes deltagelse i besvarelse af diverse personalhistoriske undersøgelser, hvoraf der naturligvis var en del. Endvidere fik jeg overdraget diverse ordnings- og registreringsopgaver. Jeg ordnede således Holbæk amts økonomiske selskabs arkiv og blev derefter koblet på ordningsarbejder inden for landsarkivets samling af godsarkivalier. I den første periode arbejdede jeg med Lerchenborg og Adelsborg godsarkiver. Senere blev det Svenstrup og Holsteinborg. I forbindelse med arbejdet med det sidstnævnte gods blev jeg af landsarkivar Knudsen sendt ned til Holsteinborg og havde lejlighed til at føre lange samtaler med lensgreve Bent Holstein og hans kone, forfatterinden David Stranger. Der var ingen tvivl om, hvor deres sympati lå i den forbitrede kamp mellem det tredje rige og resten af verden, men såvidt muligt undgik jeg at komme ind på de dagsaktuelle problemer. Derimod havde jeg megen glæde af at diskutere enevældens sidste dage med grev Holstein, og vi fandt hinanden i en fælles sympati for A. S. Ørsted og hans kreds. Mit »herregårdsliv«, som iøvrigt var yderst behageligt, og som afsluttedes med en

picknick til ægteparrets jagthytte på Glænø, gav rig lejlighed til at glæde sig over de skønne værelser på slottet og de dejlige møbler og malerier.

Foruden godsarkiver ordnede jeg også visse dele af retsbetjentarkiver. Det var først og fremmest Københavns amts nordre birk, jeg kom til at gå ombord i, og jeg fik besked om at foretage en kraftig decimering af embedets offentlige politisager. Jeg har fra min tidligste arkivartid været beskæftiget med kassationsproblematikken, og jeg fik et tydeligt indtryk af, at landsarkivaren betragtede det som en væsentlig side af en arkivars opgave at drage omsorg for, at der blev gennemført omfattende udtyndinger og kassationer, også i det allerede modtagne arbejde. Også Knudsens efterfølgere som landsarkivarer, det gælder både Harald Hatt og dr. Gunnar Olsen, var indstillet på samme linie, og jeg har også selv som landsarkivar gjort en indsats for at videreføre husets værdifulde traditioner på dette område. En af mine sidste opgaver i landsarkivet var at forberede og lede modtagelsen af en ny arkivaflevering fra det Classenske Fideicommiss. Sammen med dr. Fridlev Skrubbeltrang havde jeg været forfatter til fideicommissets store jubilæumsskrift i 1942, og det var kun naturligt, at jeg blev sat ind på denne opgave.

Opholdet på Jagtvejen gav mig endvidere en kærkommen lejlighed til at udbygge mit meget begrænsede kendskab til ældre tiders skrift. I mange år havde landsarkivet i forskellige straffeanstalter fået udarbejdet registre til ældre skifteprotokoller. Disse registersedler skulle kontrolleres, inden de blev renskrevet. Af samtidige optegnelser kan jeg se, at jeg reviderede sedlerne til Nakskov byfogeds skifteprotokol fra 1728-36 og Vordingborg bys skifteprotokol 1748-80. Det var utvivlsomt en gavnlig beskæftigelse. Det var ellers Nørlit, der fortrinsvis løste den slags opgaver.

I løbet af efteråret 1941 erfarede jeg, at min kollega i Åbenrå Johan Hvidtfeldt havde fået orlov i 9 måneder i 1942 for at arbejde i rigsarkivet. Han skulle naturligvis stille vikar, og jeg fik da den flyvske idé, at jeg måske kunne få lov til at passe hans tjeneste i

Åbenrå, medens vikaren fik til opgave at remplacere mig på Jagtvejen. Knudsen havde ikke noget imod dette arrangement, og Linvald syntes også, at det var en god idé. Når jeg søgte at komme til Åbenrå, var det ikke blot af »eventyrlyst«, men også fordi jeg var ganske klar over, at samlingerne i dette arkiv på mange måder afveg fra, hvad man havde i de »kongerigske« landsarkiver. Jeg ville således få en endnu bredere uddannelse, og det kunne jo aldrig skade. Jeg traf den aftale med Hvidtfeldt, at han med familie skulle bo i vores lejlighed i Humlebæk, og at vi skulle rykke ind i den lejede villa, hvor han havde sin bolig, kun nogle få huse fra landsarkivet. Omkring nytårstid 1941-42 drog jeg afsted med kone og to små børn til det for os så fjerne Åbenrå, og 2. jan. 1942 meldte jeg mig til tjeneste hos landsarkivar Frode Gribsvad. Da jeg rejste til Åbenrå efter eget ønske, var der naturligvis ikke tale om, at jeg kunne få nogle af mine udgifter dækket. De 9 måneders ophold i Åbenrå midt under den tyske besættelse og arbejdet på landsarkivet var imidlertid en så stor oplevelse, at de penge var givet godt ud.

For at der ikke skal opstå mytedannelser i denne forbindelse, kan jeg fra min bevarede private regnskabsbog oplyse følgende konkrete tal. Rejsen til Åbenrå kostede 175,70 kr. (børnene var under 5 år), og denne udgift skulle præsteres af en arkivargage, som i januar 1942 beløb sig til 436,25 kr. Heldigvis havde man da ekstraindtægter. Ellers havde det været skralt med husholdningspenge til min stakkels kone resten af måneden.

Der kunne fortælles meget om opholdet i Åbenrå og om de interessante mennesker, som jeg havde den store oplevelse at komme i nær kontakt med, men i denne sammenhæng skal jeg udelukkende koncentrere mig om landsarkivet og mit arbejde her.

Landsarkivet ligger som bekendt ud til hovedvejen Åbenrå-Haderslev, og endnu i 1942 hed denne vej Nørre Chaussé, senere omdøbt til Haderslevvej. Bygningen var taget i brug i 1933. Den var altså forholdsvis ny, da jeg arriverede. I bygningens sydende var indrettet en tjenestebolig for arkivbetjenten, og i den nordlige del

fandtes hovedindgangen. Der var en lille forstue med adgang til toilet, og fra forstuen kom man direkte ind i læsesalen, der havde vinduer mod nord. Væggene var beklædt med bogreoler til håndbibliotek og diverse registraturer. Oven på en af reolerne troned en gipsbuste af A. D. Jørgensen. Han kunne således overvåge ethvert af mine skridt. Midt på gulvet var et stort bord med en halv snes arbejdspladser. I læsesalens baggrund førte en dør ind til landsarkivarens kontor, der ikke var meget større end »Kahytten« på Jagtvejen. En anden dør førte ud til husets indre trappe og de forskellige magasinetager. Også i Åbenrå havde man sandsækkesikringer for vinduerne, men i modsætning til Jagtvejen var der både varme og elektrisk lys i magasinet. Det var ikke nogen overdådig installation, men dog en behagelig afveksling fra Jagtvejens iskolde magasiner. Januar 1942 var jo desuden besættelsestidens koldeste måned. Vi noterede en enkelt søndag minus 26° udendørs, og henne i villaen havde vi is indvendig på væggen i soveværelset op til 1 m.s højde samt store vanskeligheder med vandforsyningen. Min kone og jeg hentede i en vis periode vand på landsarkivet i en stor balje. Man tog alle disse besværligheder, incl. den vanskelige brændselssituation, med godt humør. Vi var jo alle i samme båd.

Også jeg har oplevet den ofte omtalte tomme elevatorskakt. Landsarkivet var som bekendt bygget i en udpræget sparetid. Det mærkedes overalt i huset. Det mest synlige vidnesbyrd om sparsommeligheden var imidlertid, at der aldrig havde været råd til at anskaffe en elevatorstol og den tilhørende mekanik, og som bekendt kom der aldrig nogen elevator i denne skakt. Sammen med arkivbetjenten har jeg været med til at kaste modtagne arkivprotokoller og pakker op gennem skakten til 1. salen. Til glæde for vore nulevende konservatorer i arkivet skal jeg berette, at det naturligvis hændte, at modtageren ikke fik fat i materialet, således at det styrtede ned i skaktens bund og måtte have en tur til. Det lykkedes altid personen i stueetagen at springe til side i rette tid, og der har aldrig

skullet indberettes, at personen på 1. sal havde fået overbalance. Så fik det gå med arkivalierne, som det kunne.

Det var i denne - den på det tidspunkt mest moderne danske arkivbygning - at jeg 2. jan. 1942 blev modtaget af landsarkivar Frode Gribsvad og arkivbetjent Jeppe Juhl, sammen med Hvidtfeldt landsarkivets samlede personale. Jeg har ingen erindring om, at jeg tidligere havde mødt hverken Gribsvad eller Juhl. De havde begge arbejdet i landsarkivet siden indflytningen i det nye hus i 1933. Gribsvad havde dog siden 1923 været bosiddende i Åbenrå, idet han havde været leder af det såkaldte midlertidige arkivdepot i Åbenrå, der dengang havde til huse på loftet i amtsbygningen. Han havde foretaget den første indsamling af det lokale arkivmateriale og ledet overflytningen til nybygningen. Som følge heraf havde han et omfattende kendskab til arkivets samlinger. De havde jo faktisk alle passeret hans hænder, i hvert fald indtil 1933. Man mødte hans karakteristiske, ikke særlig kønne håndskrift, i de fleste registraturer og på talrige skilte på protokoller og pakker. I min tid i Åbenrå var det mest kirkebøgerne, der interesserede ham («kerkebøgerne», som han kaldte dem). Hans hovedbeskæftigelse var at udfærdige dåbsattester. Der kom hver dag en større sending rekvisitioner, bl.a. fra det tyske konsulat i Åbenrå, og en væsentlig del af dagen både i og udenfor tjenestetiden gik med at skrive attester. Denne virksomhed har utvivlsomt givet ham en kærkommen ekstraindtægt, som han omgående omsatte i bogindkøb. Han havde en fantastisk bogsamling indeholdende mange kostbare kunstbøger. Han boede i en gammel villa ganske nær ved landsarkivet, som han havde lejet af postvæsenet. Ikke een, men mange gange udtalte han sin utilfredshed med, at han ikke som de andre landsarkivarer havde fået en billig tjenestebolig. Det varede ikke mange dage, før min kone og jeg blev inviteret til at aflægge Gribsvad-familien et privatbesøg, og invitationerne blev hyppigt gentaget. Gribsvad var blevet sent gift, men havde dog nået at anlægge sig en stor børne-

flok. Nr. 5 ankom nogle måneder, efter at vi havde installeret os i Åbenrå. Et par af børnene var jævnaldrende med vor ældste søn, og det bidrog også til at etablere en nær kontakt med familien Gribsvad. Også efter at jeg havde forladt Åbenrå, bevarede jeg en venskabelig kontakt med Gribsvad lige til hans død i 1961. Også fru Gribsvad, en hyggelig og frodig husmodertype, kom vi ligeledes til at sætte megen pris på. Hun, der var væsentlig yngre end sin mand, lever endnu og har stadig sin daglige gang i landsarkivet (den lokalhistoriske samling). Hende har jeg derfor ofte mødt under mine talrige besøg i Åbenrå i de senere år.

Om Gribsvad som arkivchef er der vel kun det at tilføje, at han med flid og interesse passede de daglige forretninger. Han var en udpræget receptiv natur, videnskabelig meget lidt virksom og uden trang til at gå nye veje. Han havde en ikke ringe historisk viden, navnlig inden for sønderjysk historie, og det havde jeg naturligvis megen glæde af. Vi mødte alle 3 kl. 9, hvorefter landsarkivaren kastede sig over studiet af det daglige nummer af »Jydske Tidende«. På et vist tidspunkt af formiddagen gik han hjem for at drikke formiddagskaffe, og ofte kom et af børnene for at hente ham. Kl. 12 lukkede man arkivet, for at vi alle kunne gå hjem for at spise til middag. Middagspausen varede for arkivbetjenten og mig nøjagtig en time, hvorefter vi atter lukkede op. Gribsvad kom som regel kl. 2 og havde så den sene vagt til kl. 4, da adgangsdøren definitivt blev lukket. Ofte sad Gribsvad længe efter lukketid, og af og til gjorde vi andre ham selskab. Kl. 4 invaderedes lokalerne ellers af fru Juhl, som varetog den daglige rengøring.

Arkivbetjent Jeppe Juhl, havde i en tidligere tilværelse været mejerist, men havde søgt og fået stillingen som arkivbetjent i 1933. Han var en gemytlig og ret snakkesalig person, der gerne fortalte lystige historier. Et af hans yndlingsnumre drejede sig om hans kortvarige indkaldelse som preussisk soldat, og hans oplevelser under tilbageslaget fra Vestfronten. I en cigarkasse opbevarede han endnu jernkorset af 2. grad, som han ligesom tusinder af andre

menige soldater havde modtaget for sin glørværdige krigerindsats. Som arkivbetjent havde han lagt sig efter genealogi, og jeg tror, at han havde adskillige kunder. Han var hjælpsom og venlig mod den nyankomne, og også han og hans kone var meget gæstfrie.

Med et fast personale på 3 mand siger det sig selv, at vi alle i større og mindre udstrækning måtte optræde som altnuligtmænd, bortset fra, at den enkelte varetog visse forretninger, som måtte siges at være hans naturlige. Landsarkivaren havde ledelsen, og hvad man i arkivvæsenet kalder almindelig administration. Hertil hørte bl.a., at han førte kassebogen og varetog kassererforretningerne. Jeg tror aldrig, at landsarkivets kontante kassebeholdning oversteg ca. 200 kr. Når kassen var tom, bevægede landsarkivaren sig personlig i banken og hævdede det fornødne. Det var naturligvis også ham, der udarbejdede budget, forslag til tillægsbevillingslov og de månedlige regnskabsoversigter. Han konciperede ligeledes de ikke særlig omfangsrige månedsberetninger til rigsarkivaren.

Mit specielle arbejdsområde var læsesalen. Jeg var anbragt på læsesalen med ryggen mod landsarkivarkontoret og således, at jeg ikke kunne undgå at se enhver, der trådte ind ad døren. Jeg modtog gæsterne, førte dem ind i dagbogen, nyankomne i adgangsbogen, og jeg forsøgte efter bedste evne at besvare eventuelle spørgsmål og vejlede med hensyn til benyttelse af registraturer og andre hjælpemidler. Arkivbetjentens hovedopgave var magasintjenesten. Han fremtog de fleste arkivalier, bistået af mig og undertiden af landsarkivaren, hvis der var særlig tryk på kedlen. Han satte benyttede arkivalier på plads og forrettede iøvrigt almindeligt kustodearbejde, hvilket vil sige, at han foretog daglig fyring i centralfyret (vi brugte i den tid fortrinsvis brunkul), han passede haven, satte flaget, hvilket på dette sted og i denne periode var meget vigtigt, og han holdt det foranliggende haveanlæg i net stand. Når hans daglige sysler var overstået, anbragte han sig på læsesalen og bidrog i høj grad til at holde den livlige læsesalskonversation i live med gæsterne samt hjalp med vejledning o.s.v.

Et hovedformål for mig var naturligvis så hurtigt som muligt at gøre mig bekendt med samlingerne og hele den administrative udvikling, der lå bag den specielle arkivalieopbygning i dette landsarkiv. Jeg anskaffede mig en lille protokol i kvart og forsynet med bogstavinddeling. I denne protokol noterede jeg resultatet af mine studier og iagttagelser med hensyn til de specielle arkivproblemer i Åbenrå. Jeg er endnu i besiddelse af dette vigtige aktstykke. Det må erindres, at på det tidspunkt eksisterede endnu ikke den meget nyttige guide over landsarkivets samlinger, som under bd. VI udkom i rigsarkivets nyttige skriftserie »Vejledende arkivregistraturer« i 1944. Jeg tager sikkert ikke fejl, når jeg formoder, at initiativet til denne 1. guide over et landsarkivs samlinger var taget af Hvidtfeldt. Han havde desuden forfattet oversigten over de meget indviklede jurisdiktionelle forhold i denne landsdel. Det havde naturligvis sparet mig for mange mødige skridt, hvis denne oversigt havde foreligget. På den anden side lærer man måske mere, når man selv må finde ud af de ofte indviklede arkivalske sammenhænge. I løbet af nogle måneder var jeg istand til at spille nogen lunde på det arkivalske klaviatur, selv om jeg naturligvis aldrig kunne finde på at kalde mig en virtuos. For så hurtigt som muligt at komme ind i den arkivalske problematik, bekvemmede jeg mig for første gang til i større udstrækning at foretage ret så omfattende genealogiske undersøgelser. Som alle arkivarer vil indrømme, forhåbentlig da, er denne beskæftigelse en frugtbar metode til at gøre sig bekendt med de enkelte arkivaliegrupper og deres anvendelse. Jeg kom i forbindelse med en produkthandler Grau i Kolding, der nedstammede fra den berømte Grau-slægt på Als, og det blev på mange måder et nyttigt bekendtskab.

For første gang i min arkivtilværelse betroede man mig endvidere at foretage et ret omfattende ordnings- og registreringsarbejde indenfor et større embedsarkiv. Det pågældende var interessant, hvilket altid er befordrende for arbejdets afvikling. Det var Sønderborg bys nyere arkiv, som blev anvist mig som særlig opgave. Så-

vidt jeg erindrer, lykkedes det mig at få dette arbejde afsluttet inden min afrejse til København. Ved senere besøg i landsarkivet har jeg kunnet konstatere, at mine talrige håndskrevne pakkeskilte eksisterer den dag idag.

Foruden læsesalsinspektion og ordningsarbejder havde jeg diverse andre opgaver. Jeg måtte naturligvis besvare skriftlige forespørgsler og foretage talrige rettelser i personregistrene. Der var næsten daglig den slags forretninger at udføre. Attester og afskrifter har jeg ligeledes leveret, men kun i begrænset omfang. Det hørte, som allerede sagt, under landsarkivarens specialområde og interessesfære.

Læsesalsbesøget i Åbenrå under mit ophold dér var beskedent. Det kunne på ingen måde måle sig med det sjællandske. I snit kom der i femåret 1941-45 1355 besøgende om året. Navnlig om formiddagen var der tyndt besat. En fast arkivgæst i min tid var pastor Carsten Petersen (kendt for sit omfattende forfatterskab over slesvigske præster og kirker). Endvidere kom den flittige genealog pastor E.N.J. Juhler fra Åbenrå ofte på læsesalen. En mere sjælden gæst var Pastor emer. M. H. Nielsen, tidligere præst i Skrydstrup og nu bosiddende i Åbenrå. Vi så ham hver dag vandre forbi landsarkivet, og af og til kom han på besøg. Jeg havde engang for flere år siden opsøgt ham i præstegården i Skrydstrup for at diskutere fattigvæsenproblemer med ham. Han havde skrevet forskellige afhandlinger om dette spørgsmål, og jeg var dengang i færd med at skrive et større arbejde om samme emne. En hyppig gæst var ligeledes hjemmetyskeren dr. Lorenz Christensen og hans sekretær. Juhl var på fornavn med hende, i hvert fald i omtale, men jeg har glemt navnet. Sjældnere gæster var Gribsvads nære bekendte red. Morten Kamphøver og så naturligvis Troels Fink, der på det tidspunkt endnu boede i Åbenrå, men stod på spring til universitetskarriøren i Århus.

Om eftermiddagen kunne det af og til blive ret livligt på læsesalen, og Juhl fik nok at gøre med at springe frem og tilbage mellem

læsesalen og magasinet. Når klokken ringede ud for sidste gang på det tyske gymnasium på den anden side af vejen, invaderedes læsesalen af en række tyske gymnasiaster, der alle var udstyret med den officielle bog (sort og med guldsnit), som bar påskriften: Mein Stammbuch. Så skulle de ariske forfædre dokumenteres og indføres i skemaet, således at man kunne bevise sin rene ariske herkomst.

Efter den strenge vinter kom en herlig sommer, som ligeledes tilbragtes i landsdelen, nemlig på Mommark færgegård. Iøvrigt foretoges talrige udflugter på cycle såvel nord som syd for Åbenrå fjord, og der var rig anledning til at nynne de berømte strofer: Du skønne land med dal og bakker fagre. Kun en enkelt gang var jeg i disse måneder i København nemlig for at deltage i det Classenske fideikommis' officielle fødselsdag d. 24. marts 1942. Da sommeren gik på hæld, flyttede familien tilbage til Humlebæk, og jeg flyttede ind på det historisk berømte Folkehjem. Her oplevede jeg en bombenat i kælderens. Under tilbageflyvningen fra Kiel, kastede engelske flyvere enkelte bomber i byens nærhed, og det gamle hus rystede i sin grundvold. Da alarmen var ovre, serveredes »tordenkaffe«. Med udgangen af september 1942 var min tjenstgøring i landsarkivet i Åbenrå til ende, og 30. sept. tog jeg tilbage til København. Trods tidens mange ydre genvordigheder og ængstelser står månederne i Åbenrå stadig for mig i et vist forklarelsens skær. Mine forventninger var blevet fuldt opfyldte. Det havde været en interessant og lærerig tid, og min arkivalske viden var blevet betydeligt udvidet. Jeg havde lært en række nye mennesker at kende, som jeg bevarede forbindelse med, indtil de døde. Enkelte opretholder jeg stadig kontakt med.

1. okt. 1942 meldte jeg mig påny til tjeneste på Jagtvejen, og samtidig fratrådte vikaren, senere universitetslektor Erik Bach (død 1958) og gift med en slægtning af Axel Linvald. Ham nåede jeg faktisk aldrig at få hilst på. Den eneste forandring, der var sket på Jagtvejen under min fraværelse, var, at man i marts måned havde fået henvist to arbejdsløse kontorister til tjeneste fra beskæf-

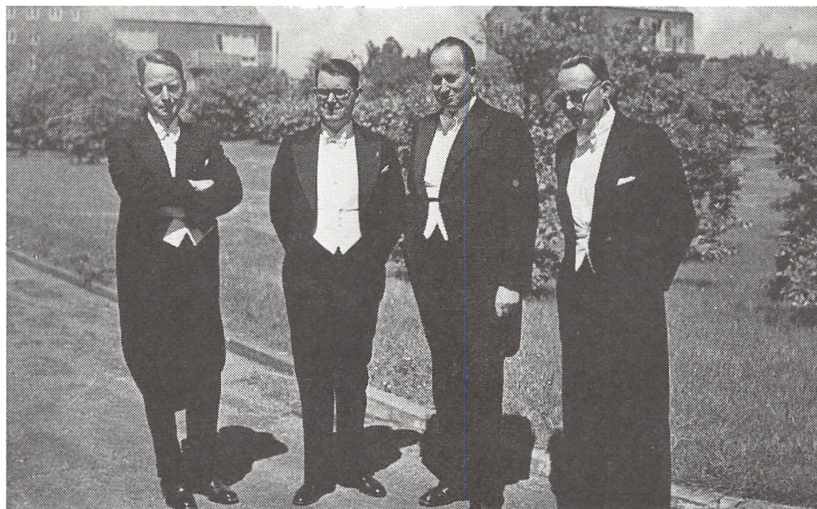
tigelsescentralen. De deltog i ekspeditionen til læsesalen og var iøvrigt beskæftiget med forskelligt registerarbejde. Det var første, men ikke sidste gang, at en institution som landsarkivet fik mulighed for at sætte nyttige arbejder i gang ved hjælp af midlertidig arbejdskraft. Bogbinderiet havde også fået en ny medarbejder, idet der fra 1. april 1942 var opnået en bevilling til beskæftigelse af en mandlig bogbindersvend. Når man tager disse 3 personer med, omfattede det samlede personale således 10 personer plus turnusarkivaren. Der skulle endnu gå flere år, inden man fik normeret nye faste stillinger. Siden nedskæringen i begyndelsen af 1920'erne, hvor det samlede arkivvæsen havde måttet nedlægge 4 tjenestemandstillinger, havde man kun fået 3 nye stillinger oprettet, nemlig i forbindelse med etableringen af landsarkivet i Åbenrå. Tjenestemandsløven af 31/3 1931 havde medført en betydelig lønforbedring for flere af de tjenestemandsgupper, der var beskæftiget i arkivvæsenet, og også avancementsbetingelserne var blevet lettet noget, men nye faste stillinger fik man ikke.

Også på Jagtvejen havde man i krigsårene foretaget forskellige sikringsarbejder for at beskytte de kostbare arkivalier. De to hjørnerum i stueetagen i Nyrops magasinbygning var blevet stivet af med bjælker, og ovenover var lagt et lag sandsække. Rummene skulle i påkommende tilfælde benyttes til de mest værdifulde arkivalier: kirkebøgerne samt skøde- og panteprotokollerne. I min tid havde man dog kun delvis foretaget den planlagte »evakuering«. De kendte beskyttelsesgrave i haven hører en senere periode til. Derimod måtte vi hver dag åbne og lukke de mange vinduesskoder i Nyrops magasinbygning. Det var et træls arbejde, men det gav varme.

Som omtalt i det foregående havde jeg allerede i min studietid ved en bestemt lejlighed benyttet landsarkivets materiale til løsning af min specialeopgave. Efter 1935 kom jeg ved flere lejligheder på landsarkivet for at samle stof til et planlagt arbejde om det offentlige fattigvæsen i Danmark i det 19. århundrede. Jeg havde i sin

tid forsøgt at få afhandlingen godkendt som disputats, men det var mislykkedes. Den blev aldrig formelt kasseret, men professor Albert Olsen stillede i flere omgange så mange krav om omarbejdelse og tilføjelser, at jeg til sidst tabte tålmodigheden, og efter et par års diskussioner med den kritiske professor trak jeg afhandlingen tilbage og lod den trykke. Albert Olsen truede mig med at ville skrive en »dødbringende« anmeldelse af bogen i Historisk Tidsskrift, men det tog jeg ikke det mindste hensyn til. Faktisk er bogen om fattigvæsenet blevet den af mine videnskabelige afhandlinger, som der oftest har været bud efter. Et fotografisk nyoptryk fandt sted i 1975.

Medens jeg virkede som turnusarkivar på Jagtvejen, var jeg i fuld gang med at samle materiale til den afhandling om trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark, som skulle indbringe mig doktorgraden. En væsentlig del af det materiale, som jeg skulle bruge, lå på landsarkivet, nemlig først og fremmest den kgl. landsover samt hof- og stadsrets arkiv. Ofte sad jeg til langt ud på aftenen på læsesalen for at gennemløje de mange retsdokumenter, afbrudt af et kort besøg på den beskedne spiserestaurant »Olgasborg«, der dengang lå på den anden side af gaden. Omtrent samtidig med, at jeg forlod landsarkivet, indleveredes afhandlingen til bedømmelse for den filosofiske doktorgrad ved Århus universitet. I løbet af 1/2 års tid var afhandlingen antaget, og den gik til opsætning. Da bogen omtrent var færdigtrykt, sprængte gestapo trykkeriet i luften. Der findes i politidirektørens arkiv en rapport om denne sprængning, som jeg skånede, da jeg for nogle år siden gennemgik det pågældende arkiv med kassation for øje. Forsvaret fandt sted 22. juni 1944 på Århus universitet. Jeg var dr. nr. 3 ved det nye universitet, og min gode ven Roar Skovmand fulgte efter mig nogle måneder senere. Kort tid efter denne handling, ødelagdes en del af universitetets bygninger som følge af et engelsk luftbombardement. Gestapo havde nemlig slået sig ned på universitetets

Fra disputatshandlingen i Århus i juni 1944. I midten dekanen prof. Adam Afzelius med doktoranden ved sin højre side, flankeret af de to officielle opponenter professorerne C.O. Bøggild-Andersen og Povl Bagge.

grund. Det var urolige tider dengang, men det hindrede ikke alvorlig videnskabelig syssel, tværtimod.

Med udgangen af september 1943 var min turnustjeneste på Jagtvejen forbi, og jeg vendte tilbage til rigsarkivet. At jeg 19 år senere skulle komme tilbage som chef for landsarkivet, drømte jeg ikke om, da jeg hin efterårsdag for sidste gang sprang ned ad tårntrappen. Min efterfølger som turnusarkivar på Jagtvejen var Henry Bruun, som tiltrådte den følgende dag. Som alle turnusarkivarer, før som senere, var jeg naturligvis glad ved at kunne forlægge mit daglige arbejdssted til Slotsholmen, men jeg vil også gerne tilstå, at jeg havde været glad ved denne tjeneste på Jagtvejen, og at jeg havde lært at sætte pris på de kolleger, som jeg havde haft samarbejde med.

Læreår i »sekretariatet« 1943-45

I løbet af sommeren 1943 havde jeg fået at vide, at det var rigsarkivarens ønske, at jeg indtil videre skulle have min fremtidige gerning i »sekretariatet«. I realiteten kom jeg til at tilbringe mere end 18 år på denne plads.

Da Linvald tiltrådte i 1934, kan man vel knap nok tale om et sekretariat. Som omtalt foran blev de kontormæssige forretninger, som rigsarkivarembudet medførte, bestridt af en enkelt dame, nemlig registrator Elna Kringelbach. I løbet af nogle år opbyggede Linvald imidlertid en ny organisation omkring sig, og hermed blev grundlaget lagt for det, man idag kalder rigsarkivets sekretariat. Om det fra begyndelsen har været Linvalds tanke, at det skulle ende med oprettelsen af en selvstændig afdeling indenfor rigsarkivets almindelige organisation, tvivler jeg på. Jeg tror, at den nye afdeling langsomt voksede frem som et resultat af forskellige hinanden uafhængige begivenheder. Udbygningen af sekretariatet betegner også i en anden henseende en nydannelse. Som det vil være fremgået af det foregående, bestod rigsarkivets personale af 3 adskilte grupper. Den mest talrige gruppe var den akademisk uddannede arkivarstand. Herefter fulgte registratorerne, af hvilke der var 3 i rigsarkivet og 1 i hver af landsarkiverne på Jagtvejen og i Viborg.

Endelig havde man kustode- og arkivbetjentgruppen. I rigsarkivet var der 1 kustode og 3 betjente, på Jagtvejen en kustode og en betjent og i de 3 andre landsarkiver en betjent. Samtlige personalegruppers medlemmer var i tjenestemandsstilling. Kun bogbinderen og hans medhjælper på det sjællandske landsarkiv havde ikke tjenestemandsstatus.

I rigsarkivet kan man på grund af personalets størrelse nok hævde, at hver gruppe havde sit arbejdsfelt, afpasset efter de pågældendes faglige forudsætninger. På den anden side har min redegørelse også vist, at arkivarerne i vid udstrækning udførte en række funktioner, som man idag har overladt andre personalegrupper, først og fremmest den nye mellemteknikerstand. Hvad der er sagt om rigsarkivet, gælder i endnu højere grad landsarkiverne. Det fåtallige personale var indstillet på, at man til en vis grad måtte optræde som altnuligtmænd. Bogholderi- og kassererforretningerne var i landsarkiverne chefernes opgave, og i rigsarkivet benyttede man også arkivarer til dette arbejde. I rigsarkivet foretoges renskrivning af breve i sekretariatet. Kun her fandtes skrivemaskiner. I landsarkiverne anvendtes arkivarerne i vid udstrækning som maskinskrivere, og i hvert fald i min første tid i arkivvæsenet skrev landsarkivets chefer selv deres egen tjenstlige korrespondance. Endelig deltog i hvert fald de yngste arkivarer i rigsarkivet og samtlige arkivarer i landsarkiverne i fremtagning af arkivalier til brug på læsesalen og i en vis udstrækning også i indsætningsarbejdet. Der kunne være en og anden, der knurrede herover, men det nyttede ikke. Arbejdet skulle gøres og blev gjort, og man fik da i hvert fald et grundigt kendskab til alle arbejdsfunktionerne i et arkiv. Man vil måske derfor forstå, at en gammel arkivar, der er uddannet i dette milieu, med nogen undren ser, hvorledes nutidens unge arkivarer undertiden tilsyneladende finder det under deres værdighed at tage en tur ud i magasinet for at tage en sag frem eller sætte et stykke papir i maskinen for at renskrive et notat eller et brev. For ikke at blive misforstået, må jeg måske tilføje, at jeg fuldt og helt mener, at en

naturlig arbejdsdeling er det eneste rationelle, og at jeg gennem mine mange år som institutionschef har arbejdet for en personalegruppering efter saglige hensyn.

Det var i rigsarkivets »sekretariat«, at en mere moderne personalepolitik tog sin begyndelse. I 1938 fik Linvald den fornødne bevilling, således at han kunne ansætte en dame i forkontoret. Den første indehaver af denne stilling var frk. Lily Dreyer, datter af kammerherre, oberst C. C. B. Dreyer. Hun arriverede en eftermiddag, da jeg tilfældigt sad i »Store kontor«, ledsaget af sin fader. Jeg havde fornøjelsen at føre dem op til Linvald. Hvor så frk. Dreyer lille og forskræmt ud. Det varede imidlertid ikke så længe. Under frk. Kringelbachs kærlige behandling blomstrede hun op, og uden nogen sinde helt at opgive en gennem barndomshjemmet indpodet korrekthed i optræden og en vis reserverthed, udviklede hun sig til en meget charmerende ung dame. Hun fik sin plads i forkontoret og gik frk. Kringelbach til hånd med forskellige kontorarbejder. Jeg fik lov til at anvende hende som medhjælp, da jeg var blevet generalsekretær for det nordiske arkivar- og historikermøde i København i august 1939. Det blev hendes skæbne. Hun traf her den unge svenske historiker Per. G. Andreen, som hun giftede sig med i foråret 1940. Indtil denne dag har jeg opretholdt forbindelsen med hende og hendes charmerende døtre.

Ved siden af frk. Kringelbach og frk. Dreyer fik Linvald i 1939 endnu en kvindelig medarbejder i sekretariatet, idet han indstillede fru Rigmor Binder til en nyoprettet registratorstilling, der egentlig var normeret landsarkivet i Viborg, som så til gengæld fik en arkivar mere. Fru Binder havde i mange år virket som professor Friis' privatsekretær, og hun var velkendt i historikerverdenen. Hun havde ofte ledsaget Friis på rejser både i ind- og udland. Linvald brugte fru Binder som en art privatsekretær, og han fandt endelig en medarbejder, der kunne tage mod diktat. Fru Binder assisterede desuden dr. Kornerup med regnskabsførelsen. Kornerup havde efter Christiansens afgang i 1938 overtaget regnskabsfunktionen med

hvad dertil hørte, og det var ikke noget, der huede ham. I denne sammenhæng var han desuden anbragt på »sekretariatsetagen«, nogle timer hver dag. Den første arkivar der fik sin arbejdsplads her. Jeg fik også lov til at benytte fru Binder ved mit igangværende ordningsarbejde indenfor H. P. Hanssens papirer. I 1940 var Povl Bagge, fru Binder og jeg enige om at gennemføre, at Aage Friis skulle have et festskrift ved sin 70-års fødselsdag, og vi gennemførte dette foretagende, selv om det var strandet i første omgang. Men det er en anden historie. Fru Binder var kun kort tid registrator i rigsarkivet, idet hun efter eget ønske forlod rigsarkivet med udgangen af dec. 1940. Det var hendes stilling, som derefter blev overtaget af Vibeke Nystrøm.

Som efterfølger efter frk. Dreyer ansatte Linvald en anden ung københavnsk pige, nemlig frk. Elna Michelsen. Hun var nysproglig student, og hun tiltrådte 1. april 1940. Det var en helt anden type end frk. Dreyer, og hun kom også fra et ganske andet milieu. Hun var datter af en højtbegavet lektor i fransk og selv meget sprogkyndig. Også hun nød godt af frk. Kringelbachs »opdragelsesprincipper«, og hun udviklede sig med årene til en meget kyndig læser af gammel skrift. Hun havde nemlig det i overflod, som er en betingelse for at kunne knække vanskelige palæografiske nødder, nemlig fantasi. I sine første år i rigsarkivet havde hun sin plads i forkontoret, samtidig med at hun bistod frk. Kringelbach. Da frk. Kringelbach som 66-årig ønskede at forlade sin stilling, var Linvald ikke i tvivl om, at frk. Michelsen burde være hendes efterfølger, og fra 1. juli 1942 indtog hun sin plads i registratorværelset og overtog rigsarkivets journal, kopibog og renskrivning af korrespondancen. Også hun kunne modtage diktat direkte til skrivemaskinen.

Stillingen i forkontoret var efterhånden blevet normeret som en kontoriststilling, og da frk. Michelsen blev registrator, ansatte Linvald pr. 1. dec. 1942 frk. Ruth Engelhard Jensen, som kom fra politikontoret i Skælskør. Hun fik først pladsen i forkontoret med de forretninger, der hidtil havde hørt hertil, men det var Linvalds

mening, at hun fremtidig skulle overtage bogholderi- og kassererforretningerne, idet Kornerup indtil videre bevarede arbejdet med udarbejdelse af budget- og tillægsbevillingskrivelser o.lign. Frk. Engelhard sluttede sig hurtigt meget nært til frk. Michelsen og dr. Kornerup, og der er ingen tvivl om, at hun faldt godt til i »sekretariatet«, som hun efterhånden omdøbte til »stratosfæren«. Hun avancerede til kontorassistent i 1947 og blev udnævnt til registrator i 1953. Hun passede sit regnskabsjob med stor nidkærhed, og hendes kontornavn »Englen« vidner om den sympathi, hun skabte omkring sin person. Hun var en nidkær vogter af de gamle traditioner i rigsarkivet, og hun var ingen ynder af altfor store ændringer i det tilvante. Jeg tror aldrig, at hun tilgav mig, at jeg benyttede et af hendes lange hospitalsophold til at skaffe rigsarkivet en postgirokonto. Fra 1945 sad hun ikke længere i forkontoret, men blev flyttet ind i gennemgangskontoret til rigsarkivarkontoret. Når en af personalet skulle have foretræde for rigsarkivaren, fik man en hyggelig snak med »Englen«, indtil chefen blev ledig.

Da jeg mødte i sekretariatet 1. okt. 1943 bestod personalet af registrator Elna Michelsen og kontorist og regnskabsfører frk. Engelhard Jensen. Dr. Kornerup havde samme dag, jeg mødte i sekretariatet, overtaget ledelsen af 2. afdeling. Jeg overtog hans arbejdsplads og havde siddende overfor mig engang imellem den på s. 31 omtalte frk. Ellen Wanscher. Hun trak sig tilbage med udgangen af april 1945, og det lykkedes at få hendes timelønnede stilling omdannet til en regulativlønnet heldagskontoriststilling, og fra 1. sept. 1945 sad der påny en dame i forkontoret. Navnlig frk. Engelhard tog sig gennem årene moderligt at de skiftende unge damer, som opretholdt denne stilling.

Efter således at have præsenteret sekretariatspersonalet, skal vi se lidt på omgivelserne. Jeg vil tro, at hele sekretariatsfløjen nogen lunde præsenterede sig, således som V. A. Secher i sin tid havde indrettet den. Det gælder også møbleringen. Rigsarkivarkontoret

er tidligere beskrevet (se s. 30) så det lader vi ligge. Men lad os kaste et blik på omgivelserne.

Fremmede, der ønskede en samtale med rigsarkivaren, benyttede forkontoret ud mod vindeltrappen og blev anmeldt af den unge dame, der havde sin faste plads her. Medarbejdere fra huset benyttede derimod bagkontoret, når de havde ærinde til rigsarkivaren. Det var i dette værelse, at frk. Engelhard sad i mange år. Her var desuden installeret en privat håndvask for rigsarkivaren, og kontoret var iøvrigt møbleret med bøger fra håndbiblioteket. Også de gammeldags kasser med katalogsedler over biblioteket var opstillet her. Både dette kontor og forkontoret er efter min tid helt nymøbleret. Fra forkontoret kunne man gå ind i et langstrakt og temmelig mørkt lokale, der havde et enkelt vindue ud mod Rigsdagsgården. Før min tid havde dette kontor været benyttet af Aage Friis, som her havde haft opstillet den store samling af indlånte tyske Bernstorffarkiver. Nu anvendtes kontoret som emeritus-værelse. Her sad fhv. arkivar Christiansen med sin traktatudgave, og i 1943 installeredes også fhv. arkivar Marquard i dette værelse med sine »Brevbøger«. Christiansen døde i 1949 og Marquard året efter. Linvald anbragte herefter sin nye sekretær fru Ellen Meyer, f. Bonde i dette værelse. Da han selv gik af i 1956, flyttede han sine private møbler ind i dette lokale og arbejdede her med sin udgave af Christian VIII.s breve og dagbøger, sålænge kræfterne slog til.

Fra forkontoret var der ligeledes adgang til foredragssalen, et langstrakt lokale med to vinduer ud mod Rigsdagsgården. Her stod et vinkelformet bord med plads til ca. 20 personer og med en talerpult i midten. På bagvæggen var anbragt en stor sort tavle og et oprullet hvidt lærred til fremvisning af lysbilleder o.lign. På langvæggen var skabe til rigsarkivets seglsamling. Lokalet anvendtes først og fremmest af Arkivarforeningen og andre faglige sammen slutninger. I mange år holdt dr. Louis Bobé sine palæografiske øvelser med historiestuderende i dette lokale, og da han trådte

tilbage, fulgte dr. Kroman efter. En sjælden gang benyttedes lokallet også af professorer, som holdt øvelser med deres studerende. Jeg har selv i min studentertid under Aage Friis' vejledning arbejdet med Struensees fysikatsarkiv fra Altona, hvor det så siden er blevet af. Det var virkelig forudseende af dr. Secher at indrette et så stort og rummeligt lokale til nævnte formål, og ved planlægningen af det sjællandske landsarkiv insisterede jeg på, at der her skulle være et tilsvarende lokale. Dispositionen har i de forløbne år vist sig at være helt rigtig. Der har ofte været trængsel med hensyn til at få lov til at benytte landsarkivets konferenceværelse.

Foredragssalen benyttedes af mange som gennemgang til kontorerne bagved rigsarkivarens embedskontor. Fra foredragssalen kom man nemlig ud i den egentlige sekretariatsgang. Til højre for denne lå et stort rum, monteret med bogreoler. Her stod en væsentlig del af håndbiblioteket. Til venstre for gangen var der adgang til tre mindre værelser. Nærmest rigsarkivarens kontor var det ovenfor skildrede gennemgangskontor. Herefter fulgte frk. Michelsens kontor og til sidst det nuværende overarkivarkontor, hvor jeg altså rykkede ind i 1943 og sad indtil 1962. Inden jeg forlod sekretariatet i 1962, gennemførtes en ombygning af det store biblioteksværelse ud mod Rigsdagsgården, idet det inddeltes i to kontorer, hvoraf det ene blev givet til den nyudnævnte overarkivar for 3. afdeling (dr. Henry Bruun). Vægreolerne bevarede dog stadig til håndbiblioteket, hvoraf en del i forvejen var flyttet ned i søjlesalen i den Harsdorffske bygning. Efter rigsarkivarskiftet i 1963 er der som bekendt foretaget yderligere ombygninger i sekretariatsgangen. Foredragssalen er nedlagt og indrettet til en række kontorer til det udvidede sekretariatspersonale, men det ligger uden for min skildring. Jeg skal blot afsluttende tilføje, at man også i min tid havde bogelevatoren fra sekretariatsgangen til gangen uden for læsesalen. Jeg erindrer, at vi ofte havde kvaler med den. Også den er senere moderniseret.

Selv om jeg ikke selv direkte var impliceret i det, vil jeg gerne på

dette sted sige lidt om den hovedstandsættelse af lokaler i den gamle gehejmearkivbygning, som på Linvalds initiativ blev gennemført i besættelsestidens første år. Det begyndte med hovedstandsættelsen af den hvælving, hvori »Buret« var indrettet, men hermed ville Linvald ikke lade sig nøje. Han var meget interesseret i at få genskabt den ærværdige arkivbygningens oprindelige meget smukke hvælvinger. Den omfattende evakuering af arkivalier fra disse rum i krigens allerførste år lettede også i høj grad realisatio- nen af disse planer.

Da Linvald tiltrådte som rigsarkivar, var den nuværende »Egeskabshvælving« opdelt i 3 rum. Når man fra vindeltrappen kom ind af den gamle dør, stod man i et lille omtrent kvadratisk forrum med vindue ud mod Proviantgården. Jeg har tidligere omtalt, at arkivar Grandjean var placeret i dette rum med sine seglrestaureringsopga- ver. Bagtil i forrummet førte en ganske almindelig dør ind til et andet rum, hvori de nyere kongehusarkivalier var anbragt. Hertil havde kun rigsarkivaren adgang, og jeg mindes ingen sinde at have været i dette lokale. Det havde også vinduer ud mod Proviantgår- den og Duetårnet. Fra forstuen kunne man også benytte en dør til venstre, der førte ind til, hvad man dengang kaldte »Egeskabshvæl- vingen«. Der havde man opstillet de gamle egeskabe, hvoraf nogle stammede helt tilbage til Christian V.s tid. Rummet havde kun vinduer ud til Rigsdagsgården, og der var meget snæver plads. I baggrunden af dette rum fandtes den oprindelige indgang fra gehej- mearkivtrappen til denne hvælving. Heldigvis forgreb V. A. Secher sig ikke på dette karakteristiske indgangsparti med den meget dybe murniche.

Jeg spurgte engang min far, hvor A. D. Jørgensen i sin tid havde haft sit kontor, og vi aflagde et fælles besøg i den nuværende Ege- skabshvælving. Han mente at kunne huske, at han i sin tid, da han besøgte sin far, havde benyttet den gamle indgang fra gehejmear- kivtrappen, havde passeret et forkontor og nåede herfra ind i rigs- arkivarkontoret. Da far kunne huske udsigten til Duetårnet, må A.

D. Jørgensen have haft sit kontor på det sted, hvor Secher indrettede lokale for kongehussagerne, altså i det sydøstlige hjørne af den nuværende Egeskabshvælving.

Man begyndte med at restaurere den såkaldte nederste hvælving, der var bestemt til for fremtiden at modtage de nyere og utilgængelige dele af kongehusarkivet. Jeg har foran skildret et besøg i den gamle hvælving. På det tidspunkt var den nærmest tom, efter at arkivalieudvekslingen med arkivet i Kiel var blevet iværksat. De gamle reoler blev fjernet, og den gamle indgangsdør muret til ud mod gehejmearkivtrappen. Heldigvis bevarede man den gamle vægniche i den tykke mur og anbragte den gamle dør ind mod hvælvingen. Man etablerede den nuværende adgang og moderniserede belysningen. Hvælvingen blev iøvrigt monteret med enkelte af de gamle egeskabe og nogle moderne kopier. Hvælvingen stod tom i nogle år, bortset fra at man anbragte enkelte fortrolige arkivalier hernede. Først efter befrielsen i maj 1945 nyopstilledes kongehusarkivalierne i dette rum, og jeg bistod Linvald med dette arbejde.

Turen kom herefter til Egeskabshvælvingen. Tidligere skillevægge blev fjernet, og man anbragte den nuværende sorte og hvidtvalede gulv. Samtidig moderniseredes belysningen. Jeg så den helt tomme hvælving, inden egeskabene påny blev bragt på plads. Det var et pragtfuldt skue. Det kunne være blevet en vidunderlig fest- og balsal, men det ville naturligvis have været en helt utilgivelig luksus. Med den nuværende opstilling af egeskabene tager den sig heller ikke ilde ud, og efter min mening er hvælvingen et af de mest stemningsrige arkivinteriører i hele Europa. Det var et drøjt arbejde for de engagerede flyttefolk, at få skabene på plads. Jeg erindrer tydeligt, at der gik flere kasser øl til.

Da jeg 1. okt. 1943 for første gang gik op ad vindeltrappen for at melde mig til tjeneste i sekretariatet, ventede der mig en ubehagelig overraskelse. På trappen mødte jeg ægteparret Linvald for nedadgående. Der havde i de sidste dage af september verseret diverse rygter om en forestående aktion mod de danske jøder. Fru Linvald

var af jødisk slægt, og rigsarkivaren meddelte mig nu her på trappen, at han ville rejse bort, og at jeg måtte henvende mig til dr. Hjelholt, som ville blive konstitueret som rigsarkivar.

Såvidt jeg senere erfarede, opholdt ægteparret Linvald sig i de følgende dage udenfor hjemmet på Norgesmindevej, og derefter fik vi at vide, at han sammen med sine to sønner var taget til Sverige. Beslutningen om at forlade landet var truffet i samråd med nære venner, bl.a. departementschef K. H. Kofoed, der havde tilrådet denne beslutning, og som drog omsorg for, at formalia blev bragt i orden: at rigsarkivaren fik rejsetilladelse og visum, og at dr. Hjelholt formelt konstitueredes som rigsarkivar fra 1. okt. 1943 at regne, og sålænge Linvald opholdt sig udenlands. Han tog ophold sammen med sin frue i Stockholm (Stocksund), og han benyttede bl.a. tiden til at arbejde i det svenske rigsarkiv. Han vendte tilbage 6. maj 1945 og overtog straks sit embede. Det kunne naturligvis ikke undgås, at man indenfor kollegakredsen diskuterede denne beslutning, og meningerne var meget forskellige. Personlig havde jeg den opfattelse, at det under de daværende usikre forhold, hvor ingen faktisk vidste, hvad der ville ske, var naturligt, at han bragte sin frue og de to sønner til Sverige og sørgede for, at de blev anbragt her. På den anden side mente jeg, at han personlig burde være vendt tilbage, da det havde vist sig, at aktionen mod de danske jøder kun tog sigte på heljøder og hverken på halv- eller kvartjøder (jeg hører selv til den sidste kategori) eller på personer, der var jødisk gift. Naturligvis kunne man aldrig vide, om aktionen senere ville blive udvidet, men en vis risiko må man nu engang løbe i dette liv, og det er min overbevisning, at det skadede ham meget, at han ikke vendte tilbage og tog denne risiko. Det var dog ham, der bar guldkæderne for at citere salig Herluf Trolle. Andre i rigsarkivet havde en stik modsat opfattelse, fx frk. Skovgaard, der engang kategorisk erklærede, da vi talte om sagen: En mands plads er nu ved konens side. Det kan jeg nu ikke godkende i den givne situation. Efter Linvalds hjemkomst talte jeg med ham om denne penible sag. Inderst inde

tror jeg nok, at han gav mig ret. Han henviste dog altid til, at hans nære venner kraftigt havde opfordret ham til at rejse med familien til Sverige, medens tid var. Ved en bestemt lejlighed fik jeg et brev fra ham, som han af sikkerhedsmæssige grunde ikke selv havde skrevet. Om han har korresponderet med andre i rigsarkivet, ved jeg ikke.

Dr. Hjelholts modtagelse af mig i sekretariatet var mildest talt kølig. Ja, Linvald har jo bestemt, at De skal arbejde her i sekretariatet, men jeg ved faktisk ikke, hvad De skal bestille. Omtrent således var den velkomst, der blev mig til del. Det var imidlertid karakteristisk for dr. Hjelholts administration i denne periode, at han var yderst forsigtig med at tage initiativer, som han ikke var sikker på, at Linvald ville godkende. Han ønskede heller ikke at omstøde givne ordrer. Dette kom også mig til gode. Der blev aldrig tale om at flytte mig til en anden afdeling, og lidt efter lidt fandt dr. Hjelholt da også ud af, at jeg kunne gøre nogen nytte.

Den første tid gik naturligvis med at orientere mig i den almindelige arkivadministration fx. forholdet mellem rigsarkivarembetet og de forskellige landsarkiver. Jeg fik kendskab til arkivvæsenets budget- og regnskabsforhold samt personale- og bygningssager. Jeg skrev efter ordre en række koncepter om disse o.lign. emner, som nøje granskedes af dr. Hjelholt. I denne periode fik jeg for 1. gang lejlighed til at foretage de indledende forarbejder til udarbejdelse af budgetskrivelser o.lign. Det er muligt, at jeg er kommet med visse forslag og initiativer, men det har ikke været noget af større betydning. De ekstraordinære forhold tvang jo alle til stor tilbageholdenhed, og man koncentrerede sig om at holde en så vidt mulig normal virksomhed vedlige. Hjelholt var som sagt også yderst tilbageholdende og inspirerede just ikke sine omgivelser til større foretagsomhed. På to områder tvang forholdene ham til at vise et virkeligt initiativ. Af sikkerhedsmæssige grunde stillede han forslag om betydelige bevillinger dels til igangsættelse af en ret omfattende sikkerhedsfotografering dels til yderligere evakuerin-

ger af arkivmateriale. Det lykkedes ham at opnå de ønskede bevil-linger, og jeg bistod på forskellig måde med den praktiske gennem-førelse af disse planer, medens arkivar Hassø var rådgivende i alle tekniske fotografiske anliggender. Jeg erindrer bl.a., at jeg medvir-kede ved evakueringen til Oremandsgaard. I denne forbindelse fik vi en slem forskrækkelse, da kammerherreinde Hage pludselig en dag stod i mit kontor og meddelte, at tyskerne havde arresteret hendes mand som sigtet for våbenmodtagelse. Dr. Hjelholt blev straks informeret, og han satte sig omgående i forbindelse med de danske autoriteter. Kammerherren klarede frisag, og Oremands-gaard blev ikke sprængt i luften med sine værdifulde samlinger af udstationerede lensregnskaber, sådan som man fra tysk side havde truet med.

En anden af rigsarkivets evakueringspladser, som jeg fik en vis berøring med, var det gamle Esrom kloster, der indrettedes som evakueringssted for både rigsarkiv og nationalmuseum. Under de besværlige trafikhold i besættelsestidens sidste periode var det ikke så nemt at komme fra København til det fjerne Esrom. Men jeg boede jo i Humlebæk, og jeg kunne derfor tage turen på cycle over Tikøb til Esrom. Når Esrom skulle besøges, og det skete af og til, satte jeg mig på cyclen, bevæbnet med de mange nøgler. På vejen passeredes den tankgrav, som tyskerne havde gravet fra nordkyst-en og ned til Esrom sø for at kunne modtage en eventuel invasions-hær, der ville lægge vejen til København ad denne rute.

Foruden de sekretariatsforretninger, der blev mig betroet fx. regnskabs- og bygningssager, herunder luftværnssager samt udlån af arkivalier, fik jeg overdraget visse ordningsarbejder. Jeg ordnede således hofholdningsregnskaber, herunder staldetatens regnskaber fra tiden 1660-1847, og i december 1944 tog jeg fat på hofmarskalla-tets arkiv. Ligeledes bistod jeg Johanne Skovgaard med ordningen af den slesvig-holstenske regeringens arkiv fra tiden 1834-48. Dette arbejde indgik i bd. VII af de »Vejledende arkivregistraturer«, som hun på det tidspunkt var i færd med at afslutte. Af og til ordnede jeg

også mindre privatarkiver, ligesom jeg besørgede visse undersøgelser.

Efterhånden vænnede dr. Hjelholt sig til min tilstedeværelse i sekretariatet, og selv om vi aldrig kom på nogen særlig fortrolig fod, har jeg i hvert fald ikke noget at klage over. Det er mit indtryk, at han med stor nidkærhed tog sig af de mange forretninger, som var blevet ham betroet, og det er også mit indtryk, at han befandt sig udmærket i sin midlertidige chefsstilling. Jeg mindes ikke, at han foretog de sædvanlige årlige inspektioner ved de forskellige landsarkiver, ligesom der heller ikke afholdtes møder med landsarkivarerne i København. Det var jo heller ikke særlig grinagtigt at foretage rejser ud i landet, navnlig ikke da tog- og færgetrafikken blev indskrænket til kun at blive afviklet hver anden dag. Desuden måtte man regne med, at der kunne blive udøvet sabotage mod trafikantlæggene. Dr. Hjelholt indfandt sig som regel hver dag kl. 11 i sekretariatet og satte sig i Linvalds stol. Han fik forelagt posten, som han egenhændigt åbnede og derefter overlod frk. Michelsen til journalisering og fordeling efter hans nærmere direktiver. Når frokosttiden nærmede sig, forsvandt han nedenunder til sit eget kontor på 1. afdeling, hvor han som afdelingschef havde vænnet sig til at spise. Ved totiden dukkede han op igen for bl.a. at underskrive den udadgående post. I dette faste skema skete der kun ganske få afbrydelser. En dag fik vi at vide, at han var blevet arresteret og interneret i Alsgades skole. Det forlød, at det var hans ældste søn, der var tilknyttet modstandsbevægelsen, som indirekte havde foranlediget denne ubehagelige hændelse. Dr. Kornerup var straks på pletten, indberettede samme dag om arrestationen og meddelte samtidig, at han havde overtaget dr. Hjelholts forretninger. Det varede dog kun et par dage, inden arrestationen blev hævet, og at vi genså dr. Hjelholt.

Det samlede danske arkivvæsen kom uskadt gennem besættelsesårene, og det samme gjaldt dets personale. Bortset fra en høflighedsvisit af et par tyske arkivofficerer og en mindre episode un-

der politiets arrestation bærede den tyske værnemagt ikke arkiverne med besøg. Også de udstationerede arkivalier forblev urørte. Livet i arkivet gik sin gang nærmest uberørt af den fjernere og nære omegns stormende begivenheder, men det kunne naturligvis ikke undgå, at vi alle følte et stærkt tryk hvile over os. Også rigsarkivets læsesal invaderedes i disse år af et stigende antal kedelige damer og herrer, som mere eller mindre åbenlyst arbejdede for tyske interesser. Men man kendte dem og forstod at tage sig iagt. Omsider rykkede det længselsfuldt ventede tidspunkt nær, hvor alle kunne se, at nu var det tyske nederlag besejlet. Jeg oplevede i al stilfærdighed 4. maj 1945 i Humlebæk og gik således glip af de fantastiske glædesdemonstrationer, som den københavnske befolkning spontant iværksatte. Jeg erindrer dog tydeligt det ryk, det gav i én, da den danske stemme fra London bekendtgjorde den tyske kapitulation. Til sædvanlig tid næste morgen stod jeg sammen med andre glade medpassagerer på Nivå station og ventede på Kystbanetoget fra Helsingør. Omsider kom lokomotiv og tog stønende ind på stationen. Man havde jo kun tørv og brunkul at fyre op med under kedlerne. I dagens anledning var lokomotivet pyntet med frisk bøgeløv og dannebrogflag, og snakken gik livligt under hele rejsen. Normalt sad passagererne dybt begravet i deres morgenaviser, og ingen plejede at sige et ord. Den morgen var der løst op for alle, og man følte sig som en stor glad familie. Også i rigsarkivet herskede nærmest en kåd stemning overalt. Ingen tænkte på at gå i arbejde. Alle havde noget at fortælle. For at markere dagen, gravede man rigsarkivets store splitflag frem, som ikke havde vajet længe. Det blev ikke anbragt på den sædvanlige flagstang oppe på taget, hvor ingen kunne se det. Vi slog vestibulens vinduer op og hængte det ud af vinduet. Iøvrigt diskuterede vi ivrigt, og da ingen havde lyst til at bestille noget, enedes man om at gå hver til sit.

Mandag d. 7. maj 1945 var tilværelsen så småt begyndt at falde tilbage i de vante folder, og vi mødte alle til normalt arbejde i rigsarkivet. Som konstitueret rigsarkivar ønskede dr. Hjelholt, nu

da de onde år var forbi, at samles med hele personalet i rigsarkivar-kontoret for, at vi gensidig kunne hilse på hinanden og lykønske os til, at den tyske besættelse var forbi. Umiddelbart før denne sammenkomst skulle finde sted, stod Linvald pludselig i døren til mit kontor, og alle var mere eller mindre forbløffede. Det kom helt uventet. Linvald havde erfaret befrielsesbudskabet sammen med sin familie på hotellet i Stocksund udenfor Stockholm, og han havde derefter straks begivet sig til Danmark. Han havde jo både pas og visum, så der havde ikke været problemer med at komme over Sundet ved Helsingborg. Mærkværdigvis ønskede han at være til stede ved den af dr. Hjelholt arrangerede sammenkomst. Jeg tror nok, at den almindelige opfattelse i forsamlingen var den, at hans fremmøde var ret malplaceret. Bedre blev det ikke, da han ovenikøbet improviserede en kort tale. Nogen elegant lejlighedstaler havde Linvald aldrig været, og det improviserede lå aldeles ikke for ham. Arkivar Grandjean, til en vis grad rigsarkivets enfant terrible, følte sig herefter kaldet til at henvende nogle ord til dr. Hjelholt. De var til gengæld så overdrevne i deres hyldest, at man nærmest blev flov på dr. Hjelholts vegne. Det var derfor ikke mærkeligt, at alle ret hurtigt trak sig tilbage og overlod rigsarkivarkontoret til den konstituerede og den tilbagevendte rigsarkivar. Jeg tvivler på, at det var et særligt hyggelig møde. Med Linvalds tilbagevenden til Slots-holmen, var konstitutionen reelt ophørt. Det skete uden formaliteter af nogen art.

Samme formiddag havde jeg endnu en glædelig oplevelse. Pludselig meldte dr. Kornerup sig i hustelefonen og bad mig komme ned på hans kontor. Her genså jeg min gamle ven dr. Ingvar Anderson, der samme morgen var kommet over Sundet, men med udgangspunkt fra Malmø. Han havde på det tidspunkt en ledende stilling inden for den svenske radiotjeneste. Han havde opholdt sig i Malmø for under påkommende tilfælde at stille den svenske radio til disposition for danske myndigheder, hvis det skulle blive fornødent. Det var jo en kendt sag, at flertallet af danske hjem under

besættelsen daglig hørte på udsendelserne fra det svenske T.T. Det var en stor glæde at gensé denne gamle og prøvede ven i Danmark. Sidst jeg havde talt med ham var under et kort besøg i Stockholm i januar 1941, da jeg havde overtaget den danske redaktion af Nordisk Tidsskrift. Hans nærværelse i København var et tydeligt pant på, at vor lange isolation nu var brudt. Øresund var ikke mere nogen grænse, men atter en farbar bro for ganske almindelige mennesker.

Besættelsestiden var forbi og hermed også et afsnit af min arkivkarriere. Et nyt og spændende kapitel skulle nu indledes.

Samarbejdet med Axel Linvald 1945-56

Med Linvalds tilbagevenden faldt dr. Hjelholts konstitution straks bort. Den blev overhoved ikke tilbagekaldt. Linvald kunne sætte sig i stolen uden formaliteter af nogen art. For mig personlig var hans tilbagevenden en glædelig begivenhed. Jeg havde altid haft et godt forhold til ham, og nu skulle jeg være hans nærmeste medarbejder. Hvad jeg naturligvis ikke kunne vide den dag var, at dette samarbejde skulle strække sig over mere end 10 år. Når jeg tænker tilbage på denne periode af min arkivtilværelse, gør jeg det med udelt glæde. Jeg blev ikke alene mødt med både venlighed og tillid. Jeg fik også betroet løsningen af en lang række betydningsfulde opgaver, og der blev givet mig et ganske vidt tøj. Der åbnedes nu en hidtil ukendt mulighed for at fremkomme med nye ideer og forslag. Bevares vel, Linvald var chefen. Det fik man ikke lov at glemme, og han vågede nidkært over sin stilling. Men han var til at tale med, og han kunne godt gå ind på andres ideer. Der var nok dem i rigsarkivet, der mente, at jeg var en ukritisk beundrer af Linvald og nærmest at betragte som hans løbedreng. Det er faktisk ikke rigtigt. Vi var ingen lunde altid enige, og jeg tillod mig flere kritiske bemærkninger om hans afgørelser i konkrete sager. Nogle gange tog han hensyn til mine bemærkninger, andre gange fulgte han sit eget hoved. Et væsentligt punkt, hvor jeg ikke kunne trænge

igennem, var med hensyn til forslag om personaleudvidelser, navnlig af det videnskabeligt uddannede personale. Han havde sat sig i hovedet, at han ville gå over i historien som en »billig« rigssarkivar, og følgelig ville han ikke udvide staben. Alle mine argumenter og henvisninger til, hvorledes nær beslægtede institutioner inden for bibliotekernes og museernes verden i disse år fik nyt personale, prellede af på ham. Til illustration af vor ret frie omgangstone skal jeg fortælle, at jeg en dag ret frimodigt omtalte en eller anden af hans dispositioner og omgående fik følgende reaktion: Flab. Men denne og tilsvarende karakteristikker gjorde intet skår i vort daglige samarbejde, og alle meningsforskelle til trods stod vi faktisk på en meget fortrolig talefod.

Jeg har andetsteds givet udtryk for den opfattelse, at Linvalds lykkeligste år som rigssarkivar var tiden fra 1934-40. Besættelsesårene var en svær belastning for ham, og i realiteten medførte det bl.a., at han lagde det så lovende påbegyndte arbejde med kassationsproblematikken til side. Opholdet i Stockholm var utvivlsomt også en svær belastning for ham. Jeg har altid forestillet mig ham gående hvileløst op og ned i pensionatsværelset i Stocksund, plaget af uvisheden om, hvad der nu foregik i Danmark og specielt i rigssarkivet. Såvidt jeg har forstået, fik han ikke det ud af sine arkivstudier i Stockholm, som han faktisk havde ventet. Det er naturligvis ikke rigtigt at påstå, at hans sidste embedsår som rigssarkivar var betydningsløse. Som det vil fremgå af det følgende, var han stadig istand til at tage nye initiativer og rejse sager af betydning for institutionen, men alle, der stod ham nær, kunne ikke undgå at drage sammenligninger mellem før og nu, og det var ganske øjensynligt, at livsfjederen ikke mere var så spændt som i fordums dage. En ikke ringe mistænksomhed overfor de daglige omgivelser trådte også stærkt frem.

Jeg har i det foregående antydnet, at der ikke rådede noget særlig hjerteligt forhold mellem ham og de to afdelingschefer, og hans fravær havde ikke fremkaldt en ændring heri, snarere det omvend-

te. Ikke een, men flere gange fortalte han mig, at det var ham bekendt, at der i hans fravær var udfoldet bestræbelser for at få ham afskediget som rigsarkivar. Han røbede aldrig overfor mig, hvad han egentlig byggede denne formodning på. Jeg kan derfor ikke afgøre, om formodningen er rigtig, eller om det var et fantasifoster, opstået i hans mistænksomme sind. Det nævnes kun her ligesom for at give en baggrund for forskellige ubehagelige episoder, som skulle indtræffe i de følgende år, bl.a. baggrunden for hans heftige fremfærd mod dr. Kornerup i forbindelse med den så sørgelige frimærkesag.

I efteråret 1949 erfarede personalet i rigsarkivet, at en kriminalbetjent havde opslået sit hovedkvarter i det såkaldte emeritusværelse på 2. sal, og at alle skulle afhøres. Huset summede af rygter, og i første omgang troede alle, at det drejede sig om sortbørshandel. Efterhånden som de enkelte havde aflagt besøg i »undersøgelses-kammeret«, blev man klar over, at der var en undersøgelse i gang vedrørende salg af gamle frimærker. Senere erfarede jeg, at sagen var blevet rejst, efter at et par københavnske frimærkesamlere havde besværet sig overfor rigsarkivaren i anledning af, at markedet pludselig var blevet oversvømmet af ældre danske frimærker. Dette havde fremkaldt et mærkbart prisfald og følgelig en nedgang i deres samlings værdi. Jeg har intet kendskab til detaljer i denne beklagelige affære. Akterne i sagen var stemplet »Top secret« og var anbragt i et skab, hvortil kun Linvald havde adgang. Men de sørgelige følger af sagen, kunne ikke holdes hemmeligt. Arkivar Hassø fik ved indgriben fra undervisningsminister Hartvig Frisch, med hvem han havde været kollega i ældre tid på Metropolitanskolen, lov til at søge sin afsked, og en af arkivbetjentene ved rigsarkivet fik afsked med kort varsel. Med arkivar Hassø mistede arkivetaten en initiativrig og virksom medarbejder. Indirekte kom Hassø dog senere til at yde rigsarkivet store tjenester ved gennemførelsen af den omfattende mormonfotofering, som kom til at foregå i hans regi.

Hassø's afgang var for mange en ubehagelig oplevelse, men virkningerne fortog sig relativt hurtigt. Langt alvorligere for rigsarkivet var det, at Linvald også anså dr. Kornerup for så kompromitteret, at han ønskede hans bortfjernelse fra institutionen. Det kunne han imidlertid ikke gennemføre. Havde forholdet mellem Linvald og dr. Kornerup hidtil været køligt, blev det nu iskoldt, og det kunne ikke andet end påvirke det almindelige arbejdsklima i institutionen. Dramaets hovedpersoner kom aldrig mere på talefod, og ved flere lejligheder indtraf pinlige episoder, som fx i forbindelse med tildeling af et svensk kommandørkors til dr. Kornerup. Dekorationen blev ad tjenstlig vej oversendt til Linvald med anmodning om at viderebefordre den til Kornerup, men det nægtede han og returnerede den til undervisningsministeriet. Personlig syntes jeg, at Linvald optrådte meget småligt i denne sag, men den kan naturligvis ses fra flere sider. For de yngre arkivarer, og herunder også for mig, var situationen vanskelig. Dog trak det sig med årene i lave, og vi fandt frem til en modus vivendi. For mit vedkommende var det dog slut med det selskabelige samkvem, som jeg og min kone tidligere havde haft med ægteparret Kornerup.

Endnu en udløber fik den sørgelige frimærkesag, idet Linvald forlangte, at dr. Kornerup skulle nedlægge sin formandspost i Arkivarforeningen. Den nuværende generation i Arkivarforeningen, som den nu hedder, vil nok undre sig såre over, at en rigsarkivar kunne stille et sådant krav, og navnlig at medlemmerne fandt sig i det uden at protestere. Men det gjorde man altså, og det fortæller lidt om den knugede stemning, hvori man befandt sig. Linvald havde også en kandidat til Kornerups efterfølger, nemlig forfatteren af disse linier. Det var absolut ikke nogen morsom baggrund at skulle overtage hvervet som formand i arkivarforeningen på. Det var en stor lettelse for mig, at valget skete eenstemmigt. Den nye formand måtte så se at få det bedste ud af en yderst ubehagelig situation.

Jeg har ikke ment det rigtigt ganske at fortie begivenheder, som

var en både sørgelig og pinlig realitet i vor daglige tilværelse, men herefter må det også være slut.

Det var en stor lykke for det samlede danske arkivvæsen, at samtlige medarbejdere havde holdt sig på afstand af det nazistiske uvæsen, således at ingen blev inddraget i retsopgøret eller stillet til ansvar for tjenestemandsdømstolen. Såvidt jeg ved, var heller ingen særlig aktiv i frihedsbevægelsens forskellige organer, selv om jeg nok har en vis formodning om, at en og anden var med til at give en hjælpende hånd. For mit eget vedkommende kan jeg sige, at jeg på intet tidspunkt gjorde noget positivt for at blive aktiv frihedskæmper, med eller uden armbind, men at jeg tilhørte den lille gruppe af arkivtjenestemænd, der gjorde en positiv indsats inden for den brede folkelige bevægelse, der opstod i besættelsens kølvand. I 1942 holdt jeg således foredrag og oplæsninger med nationale og historiske emner i ca. 50 forskellige forsamlingshuse og skoler landet over fra Ugilt i nord og til Kegnæs i syd. Denne virksomhed foregik også i de følgende år, men i mindre målestok, først og fremmest som følge af de meget vanskelige trafikforhold.

På samtlige mine månedsberetninger til rigsarkivaren fra denne periode står som 1. punkt: »Deltaget i diverse sekretariatsforretninger«. Denne tekst skal udlægges således, at en væsentlig del af min tjeneste bestod i at koncipere udgående skrivelser til ministerium og landsarkiver i alle foreliggende administrative spørgsmål, herunder økonomi, personalesager, byggesager m.m. Herunder hørte ligeledes at foretage alle beregninger, der skulle anvendes ved budgetlægningen og udarbejdelse af tillægs- og normeringslovsforslag. For at lære rigsarkivets regnskabsførelse til bunds at kende, foreslog jeg Linvald, at jeg under en længere sygdomsperiode, som ventede frk. Engelhard Jensen, skulle varetage de daglige bogholderi- og kasseforretninger. Jeg har aldrig haft noget imod at påtage mig den slags rutinemæssigt prægede opgaver, hvis det kunne bidrage til, at jeg fik en dybere forståelse af problemernes sammenhæng. Jeg overtog regnskabet kort før julen 1951 og varetog det et

halvt års tid. Senere blev det mit job at gennemgå de månedlige regnskabsoversigter, og så var jeg da ikke helt uforberedt. Det var i denne periode, at jeg skaffede rigsarkivet en postgirokonto. Under en sekretariatsarkivar var endvidere henlagt administrationen af rigsarkivets udlånsvirksomhed med kontorbistand af damen i forkontoret. Denne virksomhed medførte adskillige forhandlinger med afdelingscheferne for både 1. og 2. afdeling, men alle vigtigere afdelingsspørgsmål blev forelagt rigsarkivaren direkte af afdelingscheferne, og jeg fik derefter besked om at koncipere de nødvendige skrivelser. Jeg vil gerne slå fast, så det ikke kan misforstås, at al besluttende myndighed, såvel i de store som i de små sager, lå hos Linvald, og at jeg delte skæbne med alle andre tjenestemænd i rigsarkivet at se mine koncepter egenhændigt gennemrettet af Linvald. Med årene tilstod Linvald mig et længere tøj, men han bevarede gennem hele sin embedsperiode sit faste greb i dette tøj. Jeg kan illustrere denne udvikling med et enkelt eksempel. I de første år var det utænkeligt, at jeg kunne forhandle direkte med de ministerielle embedsmænd, som rigsarkivet havde forbindelse med. Dette blev senere allernådigt tilladt. Gennem en meget lang årrække havde ekspeditionssekretær Knud Oksen i undervisningsministeriet været sagsbehandler i alle arkivsager. Da han faldt for aldersgrænsen i 1949, fik vi en kortere periode (juli-dec. 1949) ekspeditionssekretær Henning Rohde som sagsbehandler. Ham kendte Linvald personlig, og ham var han meget glad ved. Man må også indrømme, at der var stor forskel på ham og den meget afmålte ministerielle embedsmand af den gamle skole, som vi tidligere havde forhandlet med. Senere (1955-58) fik sekretær Børge Aabo overladt arkivets sager, og ham havde rigsarkivaren intet at indvende imod, at jeg talte med. I disse år havde jeg et nært og fortroligt samarbejde med Aabo, og han havde altid tid til at høre på mig. Jeg benyttede dette udmærkede forhold til altid at diskutere med ham, hvorledes vi skulle lægge en mere betydningsfuld sag op fra arkivets side for at sikre os en så velvillig behandling som muligt. I mangfoldige

tilfælde viste det sig at være den rigtige fremgangsmåde. Da forholdet nu engang er det, at de fleste sager, også ret væsentlige spørgsmål, i realiteten afgøres af sagsbehandleren, naturligvis med fornøden godkendelse på højere trin, er det vigtigt at være på en god talefod med denne tjenestemand. Så snart denne tingenes sammenhæng var gået op for mig, var det klart, at jeg i vid udstrækning benyttede mig af denne mulighed for at skaffe arkivets sager en smertefri gang gennem departementet. Også med Aabos efterfølgere som sagsbehandlere Lennart Holten og fru Estrid Bjerregaard havde jeg et fortrinligt samarbejde.

Landets prekære økonomiske situation i de første efterkrigsår satte meget snævre grænser for, hvad man kunne tillade sig af forslag til nye bevillinger, og det varede adskillige år, inden de finansielle bånd blev løsnet. Man skulle være glad, hvis man fik til dagen og vejen. Hvor nøjeregnende man var i ministeriet kan jeg bedst illustrere ved følgende eksempel.

Som omtalt foran var det lykkedes dr. Hjelholt på baggrund af frygten for, at Danmark direkte skulle blive inddraget i krigshandlinger, at opnå ganske betydelige bevillinger til igangsættelse af en sikkerhedsfotografering af en række centrale arkivenheder. Der gik ikke lang tid efter 5. maj, før ministeriet forlangte, at projektet skulle standses. På det tidspunkt var det godkendte program langt fra fuldført. Man forsøgte, men forgæves at få tilladelse til at gøre det færdigt og disponere over de engang bevilgede beløb. De besværlige forhandlinger endte med, at man fik genbevilget et mindre beløb til udførelse af visse fotograferinger.

De første måneder efter befrielsen gik med at afvikle de ekstraordinære sikkerhedsforanstaltninger, som krigen havde medført. Sandsækkesikringerne forsvandt, og man fik atter lys og luft ind i magasinerne. De evakuerede arkivalier blev hjembragt og påny genopstillet, og bortgemte arkivalier blev draget frem, anbragt på plads eller overgivet deres rette besiddere. Det gjaldt fx statsråds-

protokollerne, som under det meste af krigen havde været opbevaret i en forseglet kasse i vægnichen i kongehushvælvingen. Jeg var endnu engang på Oremandsgård for at hente vore lensregnskaber, og jeg foretog flere besøg i Esrom kloster for her at planlægge hjemtagningen af kongehusets arkiv og væsentlige dele af Egeskabshvælvingens samlinger. Vi havde under krigen fået indrettet et lille adskilt og brandsikret rum i Esrom til en samling brandbare film. De lå i tilloddede metalkasser og blev nu med forsigtighed bragt tilbage. Såvidt jeg erindrer, tilhørte en del af disse kasser udenrigsministeriet. Jeg assisterede Linvald med nyopstillingen af kongehusets arkivalier i den nye hvælving, medens dr. Hjelholt og hans nære medarbejdere tog sig af samlingerne i Egeskabshvælvingen. Der var almindelig glæde i huset over, at de nyindrettede, smukke rum endelig kunne blive taget i brug til deres rette formål.

I sommermånederne 1945 var der vel ingen af os, der havde med hjemtagningen af de evakuerede arkivalier at gøre, der drømte om, at vi i løbet af få år atter skulle diskutere evakuering. Den storpolitiske udvikling kom imidlertid til at forløbe helt anderledes, end vi alle havde håbet. Snart måtte vi affinde os med at leve i den kolde krigs skygge og drage de nødvendige konsekvenser heraf. I løbet af 1948 strammede Sovjetunionen båndene omkring Berlin, og sorte skyer trak op over den europæiske himmel og også over Norden. Da denne krise var overstået, fulgte med få års mellemrum først Cubakrisen og senere Suezkrisen. På baggrund af disse kriser og med en kontant viden om, hvad der var gået tabt under den sidste verdenskrig af kulturelle værdier, var det ganske naturligt, at de ansvarlige ledere for statens arkiver, biblioteker og museer fandt sammen for at drøfte, hvad man skulle gøre, hvis en ny verdensbrand brød ud. Alle havde under den just overståede verdenskrig været tvunget til at foretage improviserede foranstaltninger. Ganske naturligt ønskede man nu en løsning af evakueringsproblemet på en sådan måde, at alt, såvidt muligt var forberedt i tide, og at

man vidste, hvorledes man skulle forholde sig. Resultatet blev opførelsen af det fælles beskyttelsesrum for rigets værdifuldeste kulturelle samlinger i Terkelskov ved Farum.

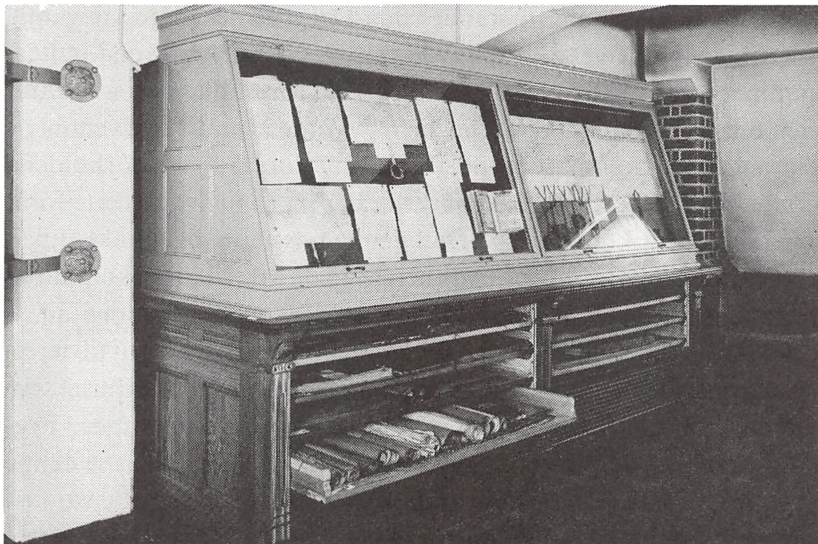
Jeg var ikke delagtig i de overvejelser, der førte frem til denne beslutning. Disse overvejelser førtes blandt de øverste chefer for de interesserede institutioner i forbindelse med chefen for civilforsvarsstyrelsen Arthur Dahl og repræsentanter for ministeriet. I 1949 nedsatte indenrigsministeriet et særligt udvalg til at overveje hele dette spørgsmål, som afgav betænkning i 1951. Resultatet blev, at der skulle opføres en fælles bunker i en forladt grusgrav i Terkelskov. Opførelsen overtoges af civilforsvarsstyrelsen, og sammen med Linvald havde jeg mulighed for at besøge byggepladsen fra det øjeblik, man støbte grunden, og indtil det ca. 12 m. tykke jordlag, der skulle dække bunkeren, var læsset på. Jeg skal ikke på dette sted i enkeltheder skildre bunkerens indretning, men blot oplyse, at rigsarkivet kunne regne med, at der i påkommende tilfælde kunne skaffes plads til ca. 4.000 hyldemeter. Bunkeren afleveredes fra entreprenøren i begyndelsen af 1953, og fra 1. april samme år overtoges administrationen af undervisningsministeriet. Fra det øjeblik blev det min opgave, sammen med repræsentanter fra det kgl. bibliotek og nationalmuseet at føre et vist tilsyn med bunkeren, og sammen med rigsbibliotekar Palle Birkelund og museumsinspektør Helge Larsen har jeg i tiden efter 1953 foretaget adskillige besøg i bunkeren. På vejen hjem bedede vi altid i restaurant »Skovbrynet«. Her fik vi fyldt nyt brændstof på, hvilket nok kunne være nødvendigt efter det langvarige ophold i den kølige bunker. Det viste sig meget snart, at bunkerens ventilationsapparat ikke fungerede tilfredsstillende, og at der desuden sivede vand ind gennem loftet. Linvald var meget ophidset herover, og han foranledigede, at uvildige sagkyndige fra Danmarks tekniske Højskole blev udpeget for at se på forholdene. På et vist tidspunkt havde jeg indtryk af, at han ønskede at drage entreprenøren til ansvar for retten. Såvidt kom det dog ikke. Lidt efter lidt fik man skaderne udbedret, og

fugtigheden nåede ned i retning af det, man kunne godkende. Som sekretariatsarkivar var det min opgave at give udkast til en ny evakueringsplan (opdeling i A- og B-sager) og i skitseform planlægge den eventuelle evakuering. Jeg havde i den anledning adskillige forhandlinger med dr. Helge Larsen, som af institutionscheferne var udpeget til evakueringsleder. Denne stilling fik jeg senere overladt. Under henvisning til, at tilkørselsforholdene til bunkeren ikke var ideelle, og at alle evakueringskasser m.m. skulle passere den lange gang, der førte ind til bunkeren, og dernæst køres ind i bunkeren gennem den eneste eksisterende dør, kom jeg til det resultat, at en eventuel evakuering af ca. 4.000 hyldemeter fra rigsarkivet til Terkelskov ville kræve mindst 3 uger. Jeg havde indtryk af, at Linvald var pinligt overrasket over denne beregning, idet han jo godt kunne se, at værdien af bunkeren som evakueringsplads herved blev væsentlig formindsket. Skulle Terskelskov-anlægget have nogen virkelig betydning, forudsatte det faktisk, at man allerede i fredstid sørgede for anbringelse af rigets kostbarheder i bunkeren, men det var der ingen af institutionscheferne, som var indstillet på. Heldigvis kom det aldrig så vidt, at mine pessimistiske beregninger blev sat på den afgørende prøve, men de havde dog gjort et vist indtryk. Da Suezkrisen var ved at trække op i 1956, foretog de 3 institutionschefer en samlet henvendelse til ministeriet, idet de anmodede om at få tilladelse til at påbegynde evakuering til Terkelskov. Forslaget blev forelagt ministeren, der afslog med den for ham naturlige begrundelse, at en evakuering ikke kunne skjules og følgelig skabe en uønsket nervøsitet i befolkningen. Efter min personlige opfattelse måtte man herefter konkludere, at Terkelskov-anlægget havde været en beklagelig fejlposition. Helt uanvendelig er den naturligvis ikke, og rigsarkivet har da også, mig bekendt, anbragt visse dubletter herude samt samlingen af sikkerhedsfilm. Når jeg på disse blade har medtaget en skildring af Terkelskov-anlæggets tilblivelseshistorie og delvis kranke skæbne hænger det i første række sammen med, at jeg gerne vil give en begrundelse for,

hvorfor den generation af danske arkivarer, der først har oplevet verdenskrig 2 og derefter de mange storpolitiske kriser efter 1945, er fuldt og fast overbeviste om, at der ikke kan bygges nye arkivmagasiner i dette land, uden at de pågældende bygninger er forsynet med underjordiske anlæg, som kan yde de mest værdifulde samlinger den størst mulige sikkerhed. Ingen af os tror på, at man i en eventuel kommende krisesituation får mulighed for at fjerne arkivalier i større omfang fra de bygninger, hvor de normalt opbevares.

En anden form for sikring af arkivalier var at foretage mikrofilmning og drage omsorg for, at filmene blev opbevaret på et andet sted end originalerne. En genoptagelse af rigsarkivets egen sikkerhedsfotografering kom foreløbig ikke på tale. Derimod gik Linvald varmt ind for, at »The Genealogical Society i Utah« for mormonkirkens regning fik tilladelse til at fotografere både i rigsarkivet og i landsarkiverne. Forhandlingerne herom var påbegyndt før krigen, men førte først til realiteter i 1946. Mormonkirken traf aftale med arkivar Hassø om at overtage dette store arbejde i privat entreprise. Jeg tror, at Linvald var glad ved denne ordning, som fritog arkivvæsenet for mange administrative besværligheder. Det viste sig dog ikke muligt at opnå en ligeså god ordning, som den Norge kort tid i forvejen havde tilforhandlet sig. Det aftaltes, at rigsarkivet skulle modtage en gratis positivkopi af alt, hvad mormonerne fotograferede, samt 6 moderne læseapparater til mikrofilm. Norge fik en negativfilm. Jeg havde ikke meget med denne sag at gøre, og jeg skal derfor ikke yderligere gå ind på detaljer. Dog mener jeg at erindre, at forslaget om læseapparaterne var mit. Da Hassø i 1949 tog sin afsked, opstod naturligvis det spørgsmål, om han fortsat kunne lede fotograferingen. Linvald traf dog heldigvis den eneste fornuftige beslutning, nemlig at lade mormonkirken selv træffe afgørelsen. Kirken ønskede ikke at bryde aftalen, som fortsatte uændret. Jeg havde dog et tydeligt indtryk af, at Linvald vist gerne havde set, at beslutningen var blevet en anden.

Den gamle udstillingssal med montrer foroven og kortskabe med jalousilukke forneden. Til venstre skimtes de svære beslag, der holdt svingmontrerne på plads.

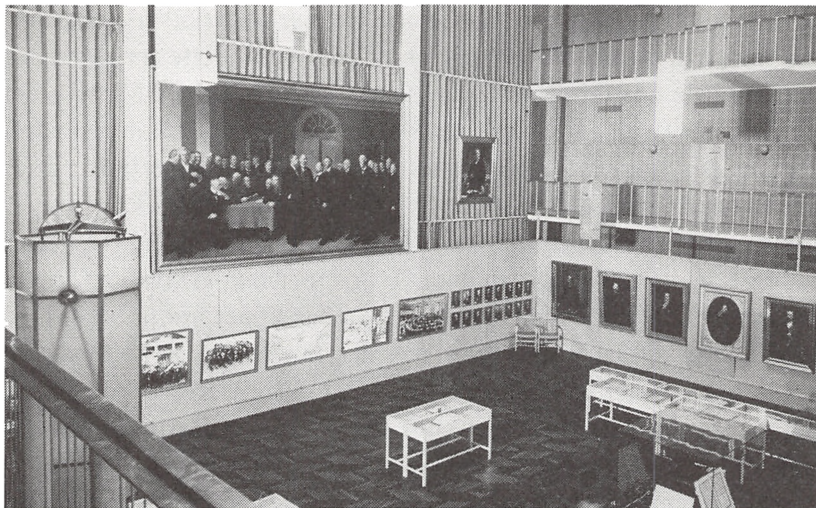
Som bekendt var det danske rigsarkiv den 1. nordiske arkivinstituition, som efter udenlandsk forbillede, indrettede en særlig udstillingssal med en permanent udstilling af vigtige dokumenter fra Danmarkshistorien. Udstillingen var installeret i den i 1910 påsatte etage på gehejmearkivbygningen, og man nåede frem til den ved at gå helt til tops ad vindeltrappen. Set med moderne øjne var arrangementet pauvert, og udstillingen besøgte også kun i ny og næ af skoleklasser. Linvald var efter sin embedstiltrædelse indstillet på at få moderniseret udstillingen, og han havde vel allerede dengang en idé om, hvorledes det skulle ske. Rigsarkivet havde siden 1910 benyttelsesretten over den såkaldte Harsdorffske bygning, der lå i direkte forlængelse af hovedbygningen. Bygningen var opført i 1785 som en filial til det daværende kgl. bibliotek og rummede to pompøse bogsale, begge udstyret med galleri. Navnlig søjlesalen på

1. sal var et meget charmerende rum. Det stod desuden i sin gamle pragt, da rigsarkivet aldrig havde benyttet det til andet end pulterkammer. Det var denne sal, som Linvald forestillede sig som rammen om en moderne udstilling, men bygningen måtte nødvendigvis gennemgå en kostbar brandsikring, ligesom adgangsforholdene skulle bringes i orden. Foreløbig var der ingen penge til dette foretagende, og så kom krigen. Den gamle udstilling blev pakket ned allerede i efteråret 1939 og evakueret, og da arkivalierne kom tilbage sommeren 1945, besluttede man indtil videre at se tiden an.

I 1946 arrangerede det svenske rigsarkiv for 2. gang i sin tilværelse en stor almén arkivudstilling, og man benyttede Riddarhuset som ramme om udstillingen, en af Riddarholmens mest pompøse bygninger. Både Linvald og dr. Hjelholt havde lejlighed til at se denne udstilling, som gjorde et stærkt indtryk på dem, og Linvald var fast besluttet på, at nu skulle der også ske noget i Danmark. I første omgang tog han initiativet til, at rigsarkivet fik lov til at disponere over riddersalen på Rosenborg slot. De indlånte montrer blev opstillet i salens midte, således at det ikke var nødvendigt at gribe ind i salens normale montering. De tre kendte historiske søvløver foran tronstolen vågede således vagtsomt over rigsarkivets udstilling. Selve udstillingen blev tilrettelagt af dr. Hjelholt. Grundstammen var den gamle udstilling, men man medtog nu også enkelte dokumenter fra tiden 1864-1920. Jeg bistod dr. Hjelholt med udvælgelsen og fremtagningen af disse dokumenter. Dr. Hjelholt sørgede endvidere for, at der blev udarbejdet den fornødne katalog: Danmark gennem 800 år. Selve åbningshøjtideligheden fandt sted i den såkaldte audienssal 14. maj 1947 i nærværelse af kongeparret. Udstillingen vakte megen offentlig opmærksomhed og var tilgængelig ca. 1 måned for slottets almindelige gæster og andre interesserede. Allerede inden den lukkede, kom der en forespørgsel fra Århus, om udstillingen også kunne vises her. Linvald var positivt interesseret, og i nov. 1947 vistes udstillingen i rådhushallen i Århus i ca. 2 uger. I den periode havde udstillingen ca. 5.000 betalende gæster foruden

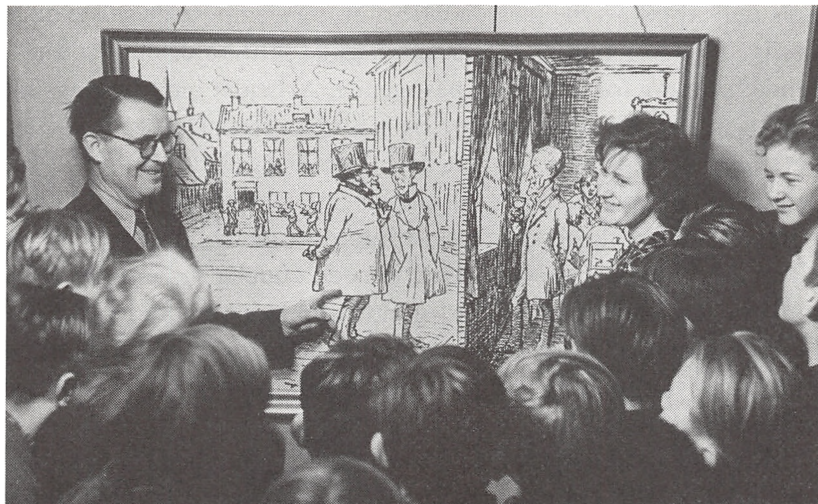
et stort antal århusianske skolebørn. Som sekretariatsarkivar varetog jeg de praktiske forretninger med hensyn til dette arrangement og var i hele udstillingsperioden udstationeret i Århus. Medens det på Rosenborg havde været frk. Glarbo, der først og fremmest varetog omvisningerne, tilfaldt denne opgave nu mig. Jeg erindrer endnu, hvorledes frk. Glarbo næsten forsvandt i de talstærke grupper, der samledes omkring monterne. Også i Århus var man ivrig efter at følge de officielle omvisninger. Transporten af arkivalier foregik i reserveret togkupé under opsyn af en bevæbnet politimand. Linvald havde også forlangt og fik også gennemført, at de kostbare arkivalier bragtes til og fra stationen i politibil. Resultatet var, at der var sort af mennesker i Århus, da politibilen kørte frem foran stationen, og de store kufferter blev båret ud og ind.

Der er ingen tvivl om, at den store succes først på Rosenborg og senere i Århus yderligere animerede Linvald til at realisere sin store drøm om en mere permanent ordening af rigsarkivets udstillingsvirksomhed. Da kom et tilfælde ham til hjælp, og pludselig var chancen der. Linvald havde en udpræget sans for at gribe og fastholde en chance. Han så lynhurtigt de muligheder, en situation kunne udvikle sig til, og så greb han til med begge hænder. På en eller anden måde havde han erfaret, at rigsdagens præsidium havde tanker om at markere junigrundlovens forestående 100-årsjubileum med en historisk udstilling, men man havde ikke rigtig noget at have den i. Man manglede kort og godt et passende centralt beliggende lokale. Linvald tilbød, at rigsdagen kunne få lov til at benytte Harsdorffbygningen. Jeg var til stede, da præsidiets besigtigede vort pulterkammer. I spidsen for præsidiets var dengang Julius Bomholt som folketingets formand og K. K. Steincke som landstingets. Desuden havde man stævnet minister for byggeri og boligvæsen Johs. Kjærbo, der skulle sørge for, at de fornødne håndværkere kunne stilles til rådighed, hvis man skulle i gang med de nødvendige ombygninger. Huset faldt i præsidiets smag, og det tiltalte i særdeleshed præsidiets, at det kun lå få skridt fra rigsdagen. På præsidiets

Udsnit af rigsdagsudstillingen i Århus rådhusal i jan. 1950. På bagvæggen er ophængt Herman Vedels maleri fra 1916-17 forestillende »Grundlovens Fædre«. Udstillingen klædte rådhushallen.

forespørgsel til Kjærboel om de arbejdsmæssige muligheder svarede Kjærboel omtrent således: Hvis det høje præsidium forlanger det, skal jeg naturligvis fjerne det nødvendige antal murere fra det igangværende københavnske boligbyggeri. Jeg husker også en anden pudsig replik fra dette møde. Ved at se ud af vinduet, opdagede Steincke, at den brandfarlige Harsdorffbygning lå klods på landstingsformandens officielle embedsbolig. Ja, det må vi omgående have bragt i orden, sagde Steincke og hermed var hans tilslutning given. Bevillingssagen gik hurtigt i orden, og derefter tog man fat på ombygning og brandsikring under arkitekt Arne Nystrøms ledelse. Endnu engang fik rigsarkivet retableret et gammelt og fornemt interiør. Der nedsattes herefter et særligt arbejdsudvalg til at forberede udstillingen, og jeg knyttedes til dette som sekretær. Vi var mange om at forberede udstillingen, men det var min hovedopgave at samle trådene og få det hele til at gå op. Der skulle ikke blot være udstilling i søjlesalen, men også i bogsalen ovenover og på

Fra Århusudstillingen. Harald Jørgensen forklarer en århusiansk skoleklasse (lærerinden yderst til højre) Marstrands tegning af de stænderdeputerede i Roskilde: C.N. David, Algreen-Ussing og Drewsen.

begge gallerier. Det blev en meget alsidig udstilling af arkivalier, billeder og genstande. Jeg erfarede her for første gang, hvilken betydning det har at kombinere arkivalier med samtidige billeder eller tegninger. Udstillingen åbnedes 5. juni 1949 og var åben for publikum måneden ud. Havde man ventet det store tilløb fra offentlighedens side, blev man skuffet. Der kom faktisk ikke ret mange mennesker. Også denne udstilling blev overflyttet til rådhushallen i Århus. Genstandene var stort set de samme, men opstillingen måtte radikalt ændres. Udstillingen i Århus var tilgængelig i 14 dage i januar 1950, og med assistance fra landsarkivet i Viborg fik udstillingen en speciel jysk afdeling. Jeg havde et stort arbejde med at forberede Århusudstillingen, stille den op og foretage omvisninger. Da vi syntes, at det også her gik lidt trægt med besøget, tilrettelagde redaktør Erik Sabroe en radioudsendelse direkte fra udstillingslokalet. Virkningen var formidabel. Næste morgen snur-

rede tælleapparaterne næsten uafbrudt, og jeg måtte de sidste dage bestige talerstolen mindst 8 gange daglig for at holde et introducerende foredrag for de mange besøgende. Arbejdet med rigsdagsudstillingen var for mig en stor og rig oplevelse. Den krævede en betydelig arbejdsindsats, men den åbnede også rig mulighed for selvstændig handling og beslutningstagen. Den bragte mig desuden i personlig kontakt med en række interessante mennesker, som jeg ellers ikke løb på hver dag. Den åbnede endelig mine øjne for de muligheder, arkivvæsenet har for at tiltrække sig en bredere offentligheds interesse for arkivernes indhold, gennem vel tilrettelagte og publikumsvenlige udstillinger. Som bekendt har jeg dyrket denne interesse lige siden.

I Linvald-perioden fik jeg nu ingen større mulighed for at arrangere udstillinger. Da rigsarkivets nye permanente udstilling skulle organiseres i den frigiorte søjlesal i Harsdorffbygningen, var det ganske naturligt, at denne opgave blev overdraget dr. Hjelholt og hans nærmeste medarbejdere på 1. afdeling. Den endelige udstilling var klar i foråret 1951, og alle sejl var sat til for at gøre den officielle åbning så slagkraftig som mulig. Selve højtideligheden blev udsendt direkte i radioen, og undervisningsminister Flemming Hvidberg og andre høje dignatarer deltog i ceremonien. Linvald havde nået det mål, han havde stræbt efter gennem mange år, og alle vi, der dengang deltog i åbningen, var nok enige om, at vi påny havde oplevet en stor dag i rigsarkivets historie. Ved denne lejlighed kan man også sige, at søjlesalen påny genopstod som bogsal og hermed blev ført tilbage til sit oprindelige formål. Der stod atter bøger i de smukke gamle vægreoler. Da rigsarkivet ikke ejede en så stor samling af bøger i folioformat, som behøvedes for at udfylde de meget høje nederste hylder i vægreolen, havde jeg foreslået og også fået gennemført, at man benyttede disse hylder til opstilling af de fra højesteret afleverede protokoller. Jeg har altid selv syntes, at det var en god idé, og at det klædte salen, men jeg er også klar over, at andre har en anden opfattelse. Under alle diskussioner dengang

og senere om anvendelsen af Harsdorffbygningen, har jeg altid haft den indstilling, at rigsarkivet ved restaureringen af bygningen i 1948-49 kom i besiddelse af et arkitektonisk klenodie, som man har pligt til at holde i hævd og respektere. Hvor hårdt trængt man end kan blive med hensyn til plads, bør de smukke rum ikke overlæses med arkivpakker eller arbejdsborde.

Af andre betydningsfulde og interessante arbejdsopgaver, som blev mig betroet af Linvald, bør jeg også nævne genoptagelsen af udsendelsen af »Meddelelser om rigsarkivet og landsarkiverne«. Denne publikation, som har sin historiske oprindelse i »Gehejme-arkivets årsberetninger«, og som i sin moderne form var blevet videreført af A. D. Jørgensen, var blevet standset i 1922 af økonomiske grunde. Det sidste bind, der var udkommet, havde Kr. Erslev som forfatter, og det dækkede institutionens virksomhed i årene 1916-20. Efter sin hjemkomst fra Sverige tog Linvald spørgsmålet om en fortsættelse af »Meddelelser« op, og jeg blev anmodet om at udarbejde et grundmanuskript.

I august 1945 påbegyndtes arbejdet, og det stod på i de følgende år. Jeg måtte i denne forbindelse dykke ned i rigsarkivets eget arkiv og gennemarbejde et betydeligt antal journalsager, budgetforslag og regnskaber. Efterhånden som de enkelte afsnit blev færdige, afleveredes de til rigsarkivaren, og det blev til en temmelig stor bunke af udkast. Linvald tog af og til fat på bunkerne og foretog adskillige rettelser og tilføjelser. Naturligvis havde han større kendskab til rigsarkivets og landsarkivernes interne historie i hele deres bredde, men han havde dog selv i perioden fra 1923-34 været udenfor institutionen, og der må have været mange enkeltheder i virksomheden, der var ham ligeså ukendt, som tilfældet var med mig. Undervejs besluttede Linvald, at mit indsamlede materiale om arkivetats tjenestemænd skulle udgives særskilt. Jeg fik besked på at udarbejde en embedsetat over rigsarkivet og dets tjenestemænd helt tilbage til 1889. Nye studier måtte foretages i arkivvæsenets arkiv, og jeg erindrer tydeligt de mange »blodige« personalesager

fra V. A. Sechers tid. Som ung arkivar har jeg ofte hørt ældre kolleger tale om Sechers hensynsløse fremfærd mod flere af de dengang ansatte. De originale personalesager afslørede, at disse meddelelser ikke var overdrevne. Som resultat af disse undersøgelser udsendte rigsarkivet i 1954 det lille skrift »Rigsarkivets tjenestemænd 1889-1953«, som kan betragtes som en videreførelse af rigsarkivets andre udgivne embedsetater over centralforvaltningens og appeldomstolenes embedsmænd. Det var mig en stor opmuntring at se det lille skrift i trykken, thi det store værk om arkivvæsenets udvikling i årene 1921-45 så foreløbig ikke dagens lys. Manuskriptbunken voksede stadig, og det gjorde Linvalds rettelser også, men han fik aldrig stunder til at gøre det færdigt. Det var ikke alene ærgerligt for mig, der dog havde anvendt så mange timer på dette arbejde, men man kan også sige, at det var synd for Linvald. Beskæftigelsen med dette arbejde havde imidlertid for mig den afgørende betydning, at jeg fik et ganske intimt kendskab til det samlede arkivvæsens udviklingshistorie under den generation, der gik forud for min egen, og det var ingen unyttig viden for en sekretariatsarkivar.

I 1951 foreslog Vagn Dybdahl på et landsarkivarmøde rigsarkivaren, at man skulle tilvejebringe et internt meddelelsesorgan, som løbende kunne holde de forskellige arkivinstitutioners personale orienteret om begivenheder af fælles interesse. Vagn Dybdahl var dengang arkivar i rigsarkivet, men daglig leder af den selvejende institution, kaldet erhvervsarkivet i Århus. På det tidspunkt var den interne kommunikation meget svagt udviklet, og bortset fra de personer, der arbejdede i »sekretariatet«, var der vel ingen, der havde større kendskab til, hvad der foregik udenfor København. Linvald bad mig om at redigere det nye organ, og Dybdahl tilbød at duplikere det, da rigsarkivet på det tidspunkt ikke ejede nogen duplikator.

Det 1. nr. af det nye blad, der fik titlen: Nyt fra rigsarkivet, udkom 15. okt. 1951 med en foretale af Linvald, der udtalte, at det

var hans håb, at dette lille periodiske skrift måtte bidrage til at udbygge interessen for de opgaver, videnskabelige og administrative, som det er arkivernes sag at løse, og at det samtidig måtte fremme og styrke det gode samarbejde mellem tjenestemændene indbyrdes. Bladet udkom 4 gange om året, og det var såre beskedent og af ringe omfang de første år. Formatet var et lille kvart. De første numre blev fremstillet i Århus, men da denne ordning var besværlig, blev der anskaffet en duplikator til rigsarkivets sekretariat, således at redaktion og teknisk fremstilling var samlet på eet sted. Allerede i det 1. nummer blev der bragt et udførligt referat af det nordiske arkivmøde i Göteborg i aug. 1951, og lidt efter lidt kom man også ind på at bringe udenrigsnyt. Bladet distribueredes til samtlige ansatte i de danske arkivinstitutioner, og jeg mener også, at de nordiske arkivchefer fik et eksemplar.

Fra årgang 1954 skiftede man over til et A-4-format, men bladet udkom stadig i duplikeret form. Man udvidede også omfanget. På den nordiske arkivdag i Åbo i aug. 1954 indledte jeg en diskussion om bladets fremtid og foreslog, at det for fremtiden skulle udkomme som et fællesnordisk nyhedsorgan. Efter nogen diskussion endes man herom, men fra svensk side blev det antydnet, at man i så fald burde ændre bladets navn. Det var Linvald imidlertid ikke interesseret i, og bladet hed fortsat »Nyt fra rigsarkivet«, selv om man udvidede det nordiske stof og fik organiseret faste meddelere i de forskellige nordiske hovedstæder. Fra 15. okt. 1954 gik en del af oplaget til de respektive nordiske rigsarkiver, som foretog den lokale uddeling. Omkostningerne ved bladets fremstilling, som på det tidspunkt var meget beskedne, afholdtes af det danske arkivvæsen.

Der foreligger i Nordisk Arkivnyts beskedne redaktionsarkiv en udateret indstilling fra mig til Linvald, hvori jeg foreslog, at bladet skulle omdannes til et virkeligt nordisk meddelelsesorgan og fremstilles i bogtryk. Man skulle samtidig ændre navnet til: Nordisk Arkivnyt. Jeg har idag ingen erindring om, hvornår jeg foretog

denne indstilling, men det har nok været engang i 1955. Derimod husker jeg, at Linvald tilbageleverede mig mit forslag, idet han udtalte, at han frygtede, at det i det lange løb ikke skulle være muligt at fylde et sådant blad med et passende indhold. Jeg havde naturligvis den modsatte opfattelse, og jeg havde på forskellig måde og ad forskellige veje erfaret, at der faktisk var en ikke ringe nordisk interesse for en sådan ændring. Men Linvald ville det altså ikke, og hermed blev det. 15. dec. 1955 udkom det sidste duplikerede nummer af »Nyt fra rigsarkivet« i duplikeret form. Det fyldte 24 sider incl. et sagregister til årgang 1955. Det så nu også ganske pænt ud, når jeg selv skal sige det. Vi havde efterhånden lært at duplikere.

Det vil af det foregående være fremgået, at Linvald interesserede sig for rigsarkivets publikationsvirksomhed, som han betragtede som et middel til at vække en bredere offentligheds interesse om arkiverne og deres virksomhed. Han havde således i 1936 taget initiativet til en ny skriftserie, som han kaldte: Fra rigsarkivets samlinger. Disse publikationer indeholdt faksimiletryk af udvalgte dokumenter med transskription. I 1936 havde dr. Kornerup i forbindelse med reformationsjubilæet udsendt det første bind, senere fulgte dr. Hjelholts udgave af breve m.m. fra det gamle gehejmearkiv (1939) og i 1953 dr. Kromans udgave af danske adelsbreve fra tiden før 1660. Også rigsarkivets fornemme række af »Vejledende arkivregistraturer« havde Linvalds bevågenhed, og han gjorde, hvad han kunne, for at få fremskyndet arbejdet med udsendelse af nye bind. Fra hans embedsperiode foreligger da også flere bind, af hvilke jeg blot skal nævne den første samlede registratur over et landsarkivs samlinger, nemlig landsarkivet i Åbenrå. Registraturen var forfattet af Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. Det var ham en stor tilfredshed, at denne publikation kunne fremkomme. Landsarkivet i Åbenrå stod af flere grunde hans hjerte nær.

Til finansiering af disse og andre publikationer, fx Kancelliets Brevbøger, rådede rigsarkivet over en beskeden trykkebevilling,

som det efterhånden lykkedes at få sat op til 10.000 kr. om året. Det var ikke noget stort beløb, og Linvald så sig derfor om efter andre kilder, bl.a. Carlsbergfondet, som ved forskellige lejligheder ydede bevilling til trykning, fx. af den nyttige publikation »Kronens Skøder«. Flere af de publikationer, som udkom i Linvalds tid, havde han arvet fra sine forgængere med den heraf følgende forpligtelse til at søge at få dem fuldført, hvilket ikke altid var så nemt. Som sekretariatsarkivar havde jeg en del arbejde med forhandlinger med trykkerier o.lign., men selve planlægningsarbejdet havde jeg ikke del i, og dr. Kornerup forvaltede fra gammel tid rigsarkivets oplag af publikationer.

En enkelt publikation fra denne tid skal jeg give nogle yderligere oplysninger om, også fordi jeg selv blev involveret i udgivelsen.

I anledning af rigsdagsjubilæet 1949 havde Linvald fået den idé, at rigsarkivet skulle bidrage til jubilæet ved at påtage sig udgivelsen af statsrådets forhandlinger. Han vidste, at statsrådsprotokollen fra 1848-49 indeholdt vigtige bidrag til grundlovens forhistorie, og han fandt det af interesse at få denne kilde publiceret in extenso. Han vidste også, at historikeren, mag. art. Vitus Gay i mange år havde arbejdet på en fremstilling af junigrundlovens tilblivelse, og at han havde samlet og afskrevet et betydeligt arkivmateriale, herunder også statsrådsprotokollen. Linvald kontaktede nu statsrådssekretær Andreas Møller, og der udvirkedes en kgl. resolution, der gav tilladelse til offentliggørelse af statsrådsprotokollerne fra 1848-63. Dette skete 26. maj 1948. Det var Linvalds tanke, at daværende landsarkivar, dr. Povl Bagge skulle stå for udgaven, og det er grunden til, at Andelsbogtrykkeriet i Odense blev engageret til at trykke den nye publikation. Jeg husker ganske tydeligt, da direktør Koksbang og driftsleder Jeppesen for første gang kom i besøg hos Linvald for at træffe nærmere aftale om alt det praktiske. Af en eller anden grund følte Linvald sig ikke helt tryk ved de herrers optræden, og tilbuddet blev gransket meget nøje. Bagge var imidlertid meget stemt for, at det skulle være et odenseansk bogtrykke-

ri, som skulle udføre arbejdet, og hermed endte det. Efter aftale med Andreas Møller blev det besluttet, at samtlige udgifter til den nye publikation skulle afholdes over statsministeriets budget.

Inden arbejdet for alvor kom i gang, blev Povl Bagge i 1951 udnævnt til professor i historie ved Københavns universitet, og i denne nye stilling ønskede han ikke at påtage sig udgivelsesarbejdet. Jeg tilbød derfor Linvald at overtage udgivelsen. Han sagde ikke umiddelbart ja, idet han spurgte mig, om det nu var klogt af mig at påtage mig denne store opgave. Burde jeg ikke snarere koncentrere mig om mit igangværende forskningsarbejde? Jeg fastholdt imidlertid mit forslag, idet jeg dog stillede visse betingelser. Jeg gik ud fra, at afskrivningsarbejdet kunne udføres af andre, og jeg ville under ingen omstændigheder påtage mig at udgive mere end eet bind hvert andet år. Linvald gik ind på dette, og arbejdet med opsætning af 1. bind gik i gang. Linvald insisterede imidlertid på, at han ville læse en 2. korrektur, hvilket havde den beklagelige følge, at der gik relativ lang tid, inden 1. bind kunne udkomme. Først i foråret 1954 forelå det. Der var da gået 6 år, siden den kgl. resolution forelå. Jeg gik umiddelbart i gang med at forberede næste bind, men det kunne ikke se dagens lys før i maj 1956, og da var Linvald ikke længere rigsarkivar. For at gøre omtalen af denne publikation færdig, skal jeg blot tilføje, at der siden 1954 med 2 års mellemrum er udkommet et bind af statsrådets forhandlinger. Den 1. tilladelse til udgivelsen lød på protokollerne fra 1848 og indtil tronskiftet i 1863. I 1968 blev der udvirket en ny kgl. resolution, der tillod videreførelse af udgaven indtil udnævnelsen af ministeriet Estrup 11. juni 1875, og en ny kgl. resolution fra 1974 har udstrakt udgivelsesdatoen til tronskiftet i 1912. Fra 1875-1912 vil statsrådsprotokollen dog kun blive trykt i uddrag. Dette udgiverarbejde, der har beslaglagt mange arbejdstimer i de forløbne 22 år, har været en interessant opgave, og jeg er derfor min gamle chef taknemmelig for, at jeg fik lov til at løse den. Det er min overbevisning, at den lange række af tykke bind vil blive et værdifuldt hjælpemiddel for

dem, der beskæftiger sig med dansk politisk historie, og jeg vil stadig hævde over for kritikere af udgaven, og dem er der bekendt flere af, at udgaven i mange henseender kan betragtes som en hovednøgle til andet arkivmateriale fra denne tid. Jeg selv regner ikke med at få megen brug for udgaven til egne forskninger. Da jeg som bekendt også har udgivet kabinetssekretær J. P. Traps erindringer, har der ofte været lejlighed til at sammenligne statsrådssekretærens formelle referat af forhandlingerne i statsrådet med kabinetssekretærens mere temperamentsfulde gengivelser af de samme drøftelser.

I foråret 1976 kunne jeg udsende 12. og sidste bind af Statsrådets forhandlinger. Det var en dyb personlig tilfredsstillelse at se dette store arbejde afsluttet. Begivenheden markeredes ved en reception i ministeriernes selskabslokaler, hvor statsministeriet stod som vært. Der blev holdt korte taler af departementschef J. Gersing og rigsarkivar Hvidtfeldt, hvorefter jeg selv fik ordet for et kauserende tilbageblik på arbejdet og statsrådsprotokollernes indhold. I denne forbindelse kan jeg også meddele, at jeg gennem årene har hentet emner til talrige foredrag fra denne udgave. Fra bind 12 har jeg benyttet det berømte statsrådsmøde i efteråret 1905, da prins Carl blev anmodet om at komme til stede i statsrådet for nærmere at forklare, hvorfor han måtte forlange en folkeafstemning i Norge, forinden han kunne modtage opfordringen til at blive konge i Norge. Dette foredrag blev også holdt i selskabet Andvake i Oslo i dec. 1976, og jeg talte her for en meget interesseret og lydhør forsamling. Kong Olav var inviteret til foredraget, men var optaget den aften. Gennem sin kabinetssekretær lod han mig meddele, at han med stor interesse havde gjort sig bekendt med forhandlingerne i det pågældende statsrådsmøde.

Det hører til en rigsarkivars pligter med regelmæssige mellemrum at foretage inspektion af de 4 landsarkiver, bl.a. skal han på revisionsdepartementets vegne eller som det dengang hed hovedrevisoratets vegne foretage kasseeftersyn. Besøget ved det enkelte

landsarkiv anvendtes desuden til sammen med landsarkivaren at gennemgå det enkelte landsarkivs aktuelle problemer. Rigsarkivaren blev her informeret om eventuelle ønsker om bevillinger o.lign. Samtidig kunne rigsarkivaren orientere landsarkivarerne om sådanne almindelige arkivproblemer, der også havde relation til de lokale arkiver. Som bekendt er rigsarkivaren i Danmark ikke alene daglig leder af rigsarkivet, men også det samlede arkivvæsens øverste chef. Når rigsarkivaren kom hjem fra disse rejser, informerede han sin sekretariatsarkivar om, hvad han havde erfaret, og gav sine ordrer, hvis der skulle foretages et eller andet.

Det er mit indtryk, at Linvald var glad ved disse tilbagevendende besøg ved de forskellige landsarkiver. Der blev som regel givet besked i god tid før besøget, således at alt kunne være lagt til rette. Linvald ledsagedes som oftest på disse rejser af sin frue, og de forskellige landsarkivarfruer indbød som regel til en »bispevisitatsmiddag« i anledning af besøget. Der var her mulighed for at invitere lokale venner og bekendte, navnlig sådanne personer, som Linvald kunne have interesse i at møde.

Det kunne også ske, at rigsarkivaren stævnedes landsarkivarerne til et fælles landsarkivarmøde i København. Sådanne møder havde fundet sted i en fjern fortid, men var herefter gået af brug. Nu genoplivede Linvald den gamle tradition, og det første af den slags møder fandt sted i 1936. Efter krigen afholdtes to møder, nemlig i 1947 og 1951, og ved begge disse møder var jeg protokolfører. På rigsarkivarens kontor opbevaredes fra gammel tid en fornem forhandlingsprotokol til den slags interne konferencer mellem rigsarkivaren og afdelingslederne i rigsarkivet samt landsarkivarerne. Jeg skal ikke nærmere referere de problemer, som blev sat til drøftelse på disse møder. Det kan man læse om i »Meddelelser om landsarkiverne 1921-55«.

Der fandt i Linvalds lange embedsperiode en vis udskiftning af landsarkivarerne sted. I 1934 forflyttedes Hans Knudsen fra Odense til Jagtvejen, og han erstattedes i Odense af Harald Hatt, der

hidtil havde været arkivar på Jagtvejen. Jeg husker, at dr. Nystrøm var yderst utilfreds med denne disposition. Arkivarerne ved landsarkiverne skulle ikke flyttes omkring. De skulle blive i de institutioner, hvori de var vokset op. Når Linvald flyttede Hans Knudsen til København, hang det nok sammen med det almindelige princip i statsforvaltningen, at en tjenestemand, der i lang tid havde gjort tjeneste i provinsen, skulle, hvis han ønskede det, have lov til at slutte sin karriere i en stilling i eller i nærheden af København. I 1945 måtte stadsarkivar Fl. Dahl forlade sin stilling, og han blev senere dømt for landsskadelig virksomhed. Til alles overraskelse, også til Linvalds, ønskede landsarkivaren i Viborg Svend Aakjær at overtage den således ledigblevne stilling på Københavns rådhus. Aakjær havde begyndt sin arkivkarriere i rigsarkivet i 1924, og jeg mødte ham første gang som tjenstgørende på læsesalen i min studietid. Han havde sin faste plads ved midterbordet ud mod Bibliotekshaven. I efteråret 1927 blev han turnusarkivar på Jagtvejen, og 2 år senere udnævntes han til landsarkivar i Viborg. Alle troede, at han var uløseligt knyttet til Viborg og til Jylland, men nu gjorde han alle og enhver opmærksom på, at han var indfødt Københavner, idet han havde set dagens lys på Nørregade og tilbragt det meste af sin ungdom i København. I den ledige stilling i Viborg konstitueredes herefter arkivar Johan Hvidtfeldt, som fra 1935-43 havde været arkivar ved landsarkivet i Åbenrå og derefter i rigsarkivet. Han var dengang 37 år, og det var jo en uventet chance at få en chefsstilling i så ung en alder. I 1946 døde Hans Knudsen, knap 64 år gammel, og Hatt søgte straks tilbage til sit gamle arkiv, medens Povl Bagge efterfulgte ham i Odense. Det var måske nok en lidt uventet disposition fra Linvalds side, men formodentlig anlagde Linvald samme synspunkt over for Hatt, som han i sin tid havde brugt overfor Knudsen. Da Povl Bagge i 1951 blev professor ved Københavns universitet, blev den ledige landsarkivarstilling besat med arkivar Carl Lindberg Nielsen, der siden 1942 havde været arkivar i Viborg.

Jeg har i det foregående omtalt, at Linvald, så længe Hans Knudsen levede, især støttede sig til hans indtillinger i alle mere vigtige landsarkivproblemer, og uden at skulle forklejne nogle af de andre landsarkivarer, kan jeg sige, at det blev Hvidtfeldt som overtog den ledige plads som primus inter pares. Der kan heller ikke være nogen tvivl om, at Hvidtfeldt var både den mest energiske og mest idérige. På landsarkivmødet i 1947 indledte Hvidtfeldt en diskussion om kassationer i amtsarkiverne, og denne diskussion endte med, at Linvald bad Hvidtfeldt om sammen med de øvrige landsarkivarer at udarbejde forslag til et fælles journalsystem for amterne, på hvilket man kunne opbygge et fremtidigt kassationsforslag. Der blev her sat et arbejde i gang, som fik vidtrækkende betydning ikke blot for landsarkivernes fremtidige arbejde, men også for rigsarkivets. Men det begyndte i landsarkiverne, og det var Hvidtfeldt, der kom til at lægge kursen og formulere de grundlæggende principper for fremtidens sagsdannelse indenfor en lang række forvaltningsorganer. Linvald var yderst positiv over for det arbejde, som nu kom i gang, og han gav Hvidtfeldt et meget vidt tøj. Foruden af landsarkivernes forhold var Linvald ligeledes i disse år stærkt engageret i erhvervsarkivets opbygning. Det var ikke nogen fremmed tanke for Linvald, at arkivvæsenet måtte interessere sig for, hvorledes det gik med erhvervslivets arkivalier, og da han erfarede, at man i begyndelsen af 1940'erne i Århus var i færd med at gå i gang med en indsamling af erhvervsarkiver, støttede han disse bestræbelser med den vægt, hvormed en rigsarkivar nu engang kan optræde. Han fik kontakt med den unge historiestuderende Vagn Dybdahl og udvirkede, at han fik lejlighed til at opholde sig nogen tid i rigsarkivet, således at han kunne få et vist indtryk af et stort arkiv. Mit første møde med Vagn Dybdahl fandt netop sted i rigsarkivet, hvor jeg traf ham ude i magasinerne, og hvor jeg havde min første samtale med ham. Erhvervsarkivet begyndte sin virksomhed i et kælderlokale i rådhuset i Århus og flyttede senere op til universitetet. I 1945 havde Dybdahl fået sin eksamen, og i 1948 var erhvervsarkivet

vokset så stærkt, at man fandt det rigtigst at etablere arkivet som en selvejende institution med Vagn Dybdahl som leder. Linvald var aktivt med i det opbyggende arbejde, og han sørgede for, at der blev åbnet mulighed for, at Dybdahl kunne blive ansat som arkivar ved rigsarkivet, men med tjenstgøring ved erhvervsarkivet. Dette skete i 1950. Det var en stor glæde for Linvald at se, hvorledes erhvervsarkivet udviklede sig, og han havde den største sympati for den energiske og idérige unge arkivleder i Århus. Som sekretariatsarkivar havde jeg med de administrative sager at gøre, som skulle passere rigsarkivet. Da jeg i årene 1946-53 var lærer ved journalistkursus ved Århus universitet, kom jeg ofte til Århus og havde rig mulighed for at besøge Vagn Dybdahl og hans erhvervsarkiv. Jeg tror ikke, at jeg har været i rådhuskælderen, men jeg har ofte været på erhvervsarkivet, da det residerede i universitetsbygningen, og jeg har fulgt det interesseret over Hammel banegård til den nuværende residens i det gamle statsbiblioteks bygning.

Et af de spørgsmål, som jeg havde mest med at gøre i denne periode i relation til landsarkiverne, var de forskellige byggesager, og jeg har i disse år konciperet adskillige skrivelser til undervisningsministeriet. Både landsarkivet i Viborg og på Jagtvejen kæmpede med pladsproblemerne, og de respektive bygningsinspektører udarbejdede forskellige skitseforslag til udvidelser, som imidlertid aldrig kom længere end til tegnebordet. Kravet om udvidelser havde stået på dagsordenen i mange år, og var et stadig tilbagevendende tema i såvel budgetskrivelser som årsberetninger. Jeg går ud fra, at det også har været et hovedtema, når rigsarkivaren var på besøg hos landsarkivarerne. Linvald kom ikke til at opleve de store bevilninger til nybyggeri, men han traf den afgørende beslutning, at når tiden var inde, burde man give nybyggeriet i Viborg førsteprioritet, og derefter skulle man koncentrere sig om en udvidelse af landsarkivet på Jagtvejen. Også de to mindre landsarkiver i Odense og Åbenrå havde deres generende pladsproblemer, men i Linvalds tid mener jeg ikke, at man tog stilling til prioriteringen af disse to

udvidelser. Det lå simpelthen for langt ude i fremtiden. Jeg var involveret i alle disse overvejelser, og så tidligt som i december 1953 repræsenterede jeg Linvald ved et møde i landsarkivet i Viborg, hvor man diskuterede det eventuelle nybyggeris udformning med den nyudnævnte kgl. bygningsinspektør Rud. Teschl. Det var også omtrent på dette tidspunkt, at vi i rigsarkivet for første gang hørte tale om det af den schweiziske ingeniør Hans Ingold konstruerede nye reolsystem, kaldet Compaktus. Vi bad ham om at udarbejde et projekt til et mindre Compaktusanlæg i stueetagen i den Harsdorffske bygning, og i dette første tilbud var reolerne ikke af stål, men af træ. Under mine besøg i udenlandske arkiver i disse år havde jeg dels lejlighed til at besigtige et stort helautomatisk compaktusanlæg, der tilhørte postvæsenet i Haag, og i 1954 var jeg i Helsingborg for at se på et tilsvarende anlæg, der var leveret af det svenske firma Electrolux. Også den tillempede, men ikke særlig praktiske franske udformning af bevægelige reoler, det såkaldte system Compakt, der fremstilledes af det store franske stålfirma Forge de Strasbourg, som Braibant havde nær tilknytning til, blev undersøgt. Jeg nævner disse forskellige besøg som et bevis på, hvilken betydning det havde, at man var kommet i gang med et internationalt arkivalssamarbejde. Under vore indledende drøftelser i Viborg, var vi enige med bygningsinspektøren om, at vi alvorligt måtte overveje, om vi skulle satse på disse moderne reolsystemer og da hvilke. Sympatien var mest for Ingolds system, hvis man ville forlade det gammeldags system med stationære reoler og de mange mellemgange.

Selv om de store byggeplaner ikke kunne realiseres endnu, var det i løbet af 1950erne muligt at få bevilget penge til en vis modernisering af de gamle magasiner. De havde hidtil været uopvarmede og uden elektrisk lys, eller i gunstigste tilfælde med en yderst sparsom belysning. Nu blev der i alle landsarkiver, Åbenrå havde det allerede, indlagt centralvarme og elektrisk belysning, hvilket var en stor gevinst for personalet. Man fik også mindre bevillinger til at

modernisere de ofte meget primitive toiletforhold og til i meget begrænset udstrækning at øge reolkapaciteten, således at man dog kunne modtage de mest påtrængende afleveringer. Det varede imidlertid kun en ganske kort tid, så var også disse reoler fyldt til bristepunktet, og man måtte fortsætte sammenstuvningen af arkivalier til største gene for ekspeditionerne.

Også rigsarkivet havde i perioden 1945-56 forskellige byggesager løbende, som jeg var involveret i. Jeg har i det foregående nævnt den største af dem alle, nemlig ombygningen af den Harsdorffske bygning, der lededes af arkitekt Arne Nystrøm. Han forlod i begyndelsen af 1950erne det kgl. bygningsinspektorat og efterfulgtes af arkitekt Markussen. Det var fremover ham, jeg mest havde med at gøre. Det var yderst sjældent, at bygningsinspektøren, arkitekt Thomas Havning blev indblandet, da der i denne periode aldrig var tale om større ombygninger. I hovedbygningen blev en del toiletter moderniseret bl.a. kældertoiletterne. Da kustode Chr. Østergaard faldt for aldersgrænsen i 1952 og fraflyttede tjenesteboligen i bunden af gehejmearkivbygningen, ønskede førstebetjent Herman Møller, der siden 1942 havde boet i tjenesteboligen ved frokoststuen, at overtage Østergaards lejlighed, og den nyudnævnte kustode Johan Jørgensen fra landsarkivet i Viborg skulle herefter overtage Møllers tidligere bolig. I den forbindelse gennemførtes ret omfattende moderniseringer af de to fra gammel tid eksisterende tjenesteboliger i rigsarkivet. Vi benyttede samtidig lejligheden til også at ombygge frokoststuen og forsyne den med mere moderne møbler. Medens disse arbejder pågik, anvendtes stueetagen i den Harsdorffske bygning som midlertidig kustodebolig. Da dette lokale atter var frit, begyndte man at opstille arkivreoler og indrette det til magasin. Det hører den følgende periode til, at man fik rummet monteret med Compaktusreoler.

Også på sekretariatsetagen gennemførtes i disse år visse ombygninger. Det store biblioteksrum bag foredragssalen blev delt i to adskilte kontorer, først og fremmest bestemt for det personale, som

ikke havde eget kontor. Det medførte, at man måtte udflytte en del af hovedbiblioteket til Harsdorffbygningen.

Stor bekymring voldte stadig det såkaldte »midlertidige arkivdepot« i Søkvæsthuset på Christianshavn. På grund af pladmangel fandt der til stadighed udflytning af arkivmateriale sted til dette meget brandfarlige hus. Oprindeligt havde man kun benyttet stueetagen, men nøden tvang nu rigsarkivet til også at rykke op på 1. salen. Dette medførte, at der opstod en overhængende fare for overbelastning. Sammen med dr. Kornerup og arkitekt Markussen foretog vi i 1952 en besigtigelse af bygningen, der medførte et totalt forbud mod videre udflytning af arkivalier, førend de fornødne afstivningsarbejder var gennemført. I 1954 fik man en bevilling på 50.500 kr. til visse ombygningsarbejder og til en nyopstilling af reolerne, og da disse arbejder var gennemført, blev arkivar Rise Hansen anmodet om at udarbejde en helt ny opstillingsplan. Det var ved denne lejlighed, at man tog den såkaldte kongesal i brug, og at man fik indlagt elektrisk lys. Det var ligeledes en betydelig lettelse i det praktiske ekspeditionsarbejde, at man fik forkortet de oprindelig meget høje reoler. Faren for sammenstyrtning var hermed afværget, og visse praktiske ulemper afhjulpet. Som arkivmagasin måtte bygningen dog stadig anses som ret uegnet, især hvis man blev tvunget til at opstille arkivalier af varig værdi. Som bekendt har det indtil dato ikke været muligt for rigsarkivet at finde fornøden erstatning for dette meget uheldige arkivmagasin.

Endnu en »byggesag« fra denne periode må omtales, nemlig ombygningen af den gamle udstillingssal i gehejmearkivbygningens øverste etage. I 1941 havde rigsarkivet ansat en kvindelig fotograf fru Sonja Rud-Petersen, f. Olsson. For hende indrettedes et primitivt atelier i et lokale, der lå umiddelbart ved siden af udstillingssalen. Efter krigen fremkom der fra norsk side et ønske om at få foretaget omfattende fotograferinger af arkivmateriale af interesse for det norske rigsarkiv. Det drejede sig bl.a. om fotografering af de omstridte norske registre og tegnelser fra Danske kancellis

arkiv. Rigsarkivar Steinnes tilbød, at man for norsk regning ville indkøbe et moderne amerikansk mikrofilmkamera til opstilling i rigsarkivet. Værdien af dette kamera skulle så afdrages ved levering af de efter norsk ønske foretagne fotograferinger. For at dette kunne arrangeres, måtte det fotografiske atelier udvides, og man inddrog herefter et par fag af den gamle udstillingssal med vinduer ud mod Rigsdagsgården. Samtidig delte man det gamle atelier, således at man fik et specielt mørkekammer med opstilling af stål-tanke til kopiering af de lange filmsruller og et mindre lokale til fremstilling af forstørrelser o.lign. Overfor atelieret indrettedes ud mod Bibliotekshaven nogle mindre rum til opbevaring af film.

I løbet af 1950'erne kom det af og til på tale, at rigsarkivet burde have sit eget konserveringsværksted. Siden arkivar Grandjean havde forladt rigsarkivet, var seglkonserveringen faktisk gået helt istå, hvilket var yderst beklageligt. Der var endnu meget at gøre på dette specielle område, og desuden havde man i mange år talt om nødvendigheden af at komme igang med andre restaureringsopgaver fx pergamentsrestaurering. Skulle disse ønsker realiseres, måtte der skaffes udveje for indretning af et særligt værksted. Med hensyn til bemanningen af værkstedet forestillede man sig, at lederen af bogbinderiet på Jagtvejen Niels Gärtig, der altid havde vist stor interesse for arkivkonservering, og som havde besøgt adskillige udenlandske værksteder, skulle overføres til rigsarkivet sammen med sin mangeårige medhjælper frk. Gerda Friis. Gärtig skulle dog fortsat have et vist tilsyn med bogbinderiet.

Det besluttedes, at det nye konserveringsværksted også skulle indrettes i den gamle udstillingssal, og man inddrog den del af salen, der vendte ud mod Bibliotekshaven til formålet, ligesom man inddrog et af de små filmsrum. Samtidig udvidedes det fotografiske atelier med den sidste del af foredragssalens nordligste halvdel. Foredragssalen var hermed fuldt udnyttet i hele sin længde, og en lukket midterkorridor adskilte for fremtiden de to værksteder. Som altid tog det tid at få gennemført en sådan byggesag, selv om

den ansøgte bevilling var beskeden. Efterhånden var vi nået frem til sommeren 1955. En dag, da jeg gik over Slotspladsen, mødte jeg tilfældigt kontorchef Holten fra boligministeriet. Jeg kendte ham fra mange tidligere forhandlinger om byggesager m.m., og jeg spurgte til vort indgivne andragende om bevilling til indretning af konserveringsværksted. Jeg føjede endvidere til, at han måske vidste, at Linvald snart skulle træde tilbage på grund af alder, og at det var mig bekendt, at han ville sætte stor pris på at få denne sag gennemført inden sin afgang. Holten svarede, at han netop havde modtaget en opfordring fra ministeren om at opstille forslag til byggearbejder, som hurtigt kunne gennemføres på grund af en eksisterende arbejdsløshed i byggefagene. Han skulle gerne grave rigsarkivets sag frem og opføre den på listen. Historien er lærerig, fordi den fortæller, hvor lidt der undertiden skal til for at få en sag fremmet. I løbet af nogle uger forelå bevillingen, og Linvald overrakte sin initiativrige sekretariatsarkivar en fin cigar som tak for hans indsats. I løbet af efteråret 1955 blev værkstedet indrettet, og 1. okt. 1955 kunne en overlykkelig Gärtig tage sit nye fine værksted i brug. Frk. Friis var derimod ikke så glad ved flytningen. Hun var ikke vant til at leve så højt til vejrs, og hun savnede udsigten fra bogbinderiet til det smukke haveanlæg ved Jagtvejen. Hun havde på dette tidspunkt haft mere end 45 arbejdsår i det gamle bogbinderi. Frk. Friis er en af de få arkivtjenestemænd, der har oplevet et 50-årsjubileum. Hun var kun 14 år, da hun begyndte at arbejde under sin fader, bogbinder R. Friis, landsarkivets 1. bogbinder.

Beskæftigelsen med de mange små og større byggesager fra landsarkiverne og fra rigsarkivet i denne periode var en udmærket forskole for sekretariatsarkivaren til beskæftigelse med de store byggerier, som hører den følgende periode til. Jeg lærte meget i omgang med arkitekter og andre teknikere, og jeg fik lært at se på tegninger, hvilket efter min mening ikke er en medfødt evne. Og så havde man den store tilfredsstillelse, at der kom praktiske resultater ud af de mange drøftelser. Man lærte også tålmodighed under

dette arbejde og at gribe chancen, når den pludselig frembød sig.

En og anden vil måske spørge, om man da slet ikke i denne periode tænkte på en udvidelse af rigsarkivet. Det gjorde man faktisk, men alle forsøg på at interessere den høje rigsarkivar for sådanne flyvske planer, mødte absolut afvisning med den motive- ring, at Linvald ikke havde lyst til at bruge sine sidste embedsår til at slås med diverse arkitekter. Hermed var den sag afgjort.

Jeg har i det foregående i detaljer redegjort for en række større og mindre arbejdsopgaver, som jeg blev sat på i denne periode af min arkivtilværelse. Når jeg ser bort fra arbejdet med de tyske dokumenter, som jeg senere skal omtale, havde det hovedsagelig været opgaver af administrativ karakter. En månedstid i foråret 1946 havde jeg fungeret som ledende arkivar på 2. afdeling i den periode, hvor dr. Kornerup havde fået tjenesteorlov for at holde kirkehisto- riske forelæsninger i Oslo. Denne funktion var dels meget kort, dels afveg den ikke i princippet fra mine normale gøremål.

Helt var jeg dog ikke uden beskæftigelse med, hvad jeg kalder egentlig arkivalsk arbejde, altså ordning og registrering af arkiver. Af samtidige optegnelser kan jeg se, at jeg fra tid til anden fortsat var beskæftiget med registrering af moderne privatarkiver. I denne periode var det Christmas-Møllers, Andreas Graus, Laust Molte- sens, red. Willemöes og C. Th. Zahles privatarkiver, der måtte holde for. Jeg har også behandlet nogle modstandsarkiver, der var afleveret af lektor Jørgen Hæstrup. Dette giver mig anledning til at minde om, at Linvald var stærkt interesseret i Jørgen Hæstrups indsamlingsarbejde, som han støttede på mange måder, bl.a. ved at udvirke en speciel bevilling til dette formål. Det skete så tidligt som i 1948. Til de arkivalske arbejder må jeg ligeledes henregne den praktiske gennemførelse af en række omfattende kassationer i fi- nansministeriets arkiv. Som omtalt foran havde Linvald taget ini- tiativet til udarbejdelse af en kassationsplan for dette ministerium, men først 10. juli 1944 forelå ministeriets godkendelse af det om- fangsrige forslag. Sammen med arkivarerne Rise Hansen og Sigurd

Jensen fastlagdes selve kassationsproceduren, og det blev pålagt mig at foretage kassationer inden for anvisnings- og statsgældskontoret. Af disse kontorers arkiver skulle kun en brøkdel bevares fra tiden 1848-1913, men kassationen kunne kun gennemføres ved en gennemgang af de enkelte pakker. Arbejdet blev foretaget ude i magasinet, hvor man riggede et primitivt arbejdsbord op, således at jeg med mellemrum kunne rekreere mig ved at se ud i Bibliotekshaven.

Jeg bør vel også nævne, at jeg i 1946 fik tjenesteorlov i 4 måneder for at arbejde på min bog om politikeren C. N. David, et arbejde jeg havde påbegyndt i besættelsesårene, og som Aage Friis havde skaffet mig. Jeg skulle naturligvis stille vikar, og da det viste sig umuligt at fremskaffe en ledig cand. mag. blev det fru Ellen Winther, senere gift Hassø, som fik jobbet. Medens jeg havde fri, udførte Rise Hansen mit normale arbejde. Bogen om David i 2 bind udkom dog først i 1950.

I 1950 skete der en afgørende ændring i min tjenstlige stilling. Siden 1. dec. 1936 havde jeg været arkivar af 2. grad, og jeg havde forlængst opnået de for denne stilling normerede alderstillæg. Jeg tror nok, at jeg er den i min generation, som længst har fungeret som arkivar af 2. grad. Forholdet var dengang det, at antallet af 1. grads arkivarer var fastlagt ved lov, og der kunne kun finde advancement sted, når en sådan stilling blev ledig enten ved afsked eller død. Da man ved tjenestemandsløven af 6. juni 1946 oprettede to nye stillinger som overarkivar, der var bestemt for de to afdelingsledere, nedlagde man samtidig to stillinger som arkivar af 1. grad. Nu skete der det, at arkivar Grandjean fyldte 70 år 5. sept. 1950 og trådte tilbage med udgangen af september måned. Herefter var det min tur at rykke op. Allerede 17. aug. foretog Linvald den fornødne indstilling, og jeg skal på dette sted kort referere, hvad han udtalte om mig ved denne lejlighed, idet det viser, hvad det var han satte pris på hos sin sekretariatsarkivar. Han begyndte med at fastslå, at jeg var en mangesidigt interesseret arkivmand, og at jeg desuden

var en dygtig historiker med en efter min alder omfattende produktion. Endelig udtalte han, at jeg var en hurtigt arbejdende mand, og at jeg ved flere lejligheder havde vist praktisk dygtighed. I denne forbindelse henvistes til mit arbejde i Berlin og min indsats ved organiseringen af rigsdagsudstillingen. Ved kgl. resolution 7. okt. 1950 modtog jeg min udnævnelse, der var parafetret af Julius Bomholt. Jeg benyttede denne udnævnelse til at gå i takkeaudiens hos Frederik IX. Det var første gang, at jeg oplevede det højtidelige ceremoniel omkring denne traditionsrige danske institution. Da jeg bad Linvald om fri et par timer for at kunne bukke mig for majestæten, sagde han lettere sarkastisk: »Nå, De skal gøre hof-tjeneste, ja god fornøjelse«. Hvis nogen vil spørge mig, hvad mit økonomiske udbytte af dette advancement beløb sig til, kan jeg svare, at min gage umiddelbart før udnævnelsen var 1033.65 kr. og den første måned derefter 1117.25. Gevinsten var altså til at overse, men nu kunne jeg atter se hen til en årrække, hvor jeg hvert 3. år ville få alderstillæg. Havde den foregående periode været lang, skulle der nu kun gå en kort årrække, inden jeg påny fik lejlighed til at gøre et hop på lønstigen, men det kunne jeg jo ikke forudse dengang. Den opmærksomme læser af min fremstilling på de nærmest forangående sider vil ikke have undgået at bemærke, at den overvejende del af de initiativer, som Linvald tog efter sin hjemkomst fra Sverige, hører de første år til. Fra de senere år - tiden efter 1950 - har der ikke været meget at bemærke. Det hænger ganske naturligt sammen med det forhold, at Linvald efterhånden var kørt træt. For mit vedkommende betød det, at han overlod mere og mere af de daglige forretninger til mig. Han havde utvivlsomt haft til hensigt at søge afsked, når han fyldte 65 år, altså i 1951 eller 1952, men han gjorde det ikke, da han frygtede, at dr. Kornerup skulle blive hans efterfølger. Han valgte derfor at blive siddende det længst mulige, nemlig indtil udgangen af januar 1956. Ved kgl. res. af 9. dec. 1955 afskedigedes han. Der var da gået omtrent 22 år, siden han tiltrådte, og ingen rigsarkivar har nogen sinde haft så lang en funktionsperiode.

I anledning af Linvalds forestående afgang foreslog jeg Johan Hvidtfeldt, at vi skulle forsøge at bringe et festskrift til veje med bidrag fra nordiske arkivarer og historikere for at hylde Linvald for hans betydelige indsats både inden for arkivvæsenet og som historisk forsker. Jeg satte mig straks i forbindelse med mine mange nordiske kolleger og fik positivt tilsagn fra de fleste af dem, jeg henvendte mig til. Navnlig var jeg glad ved, at rigsarkivarerne i Finland, Norge og Sverige alle straks sagde ja. Med disse tilsagn i lommen bevægede jeg mig ned til de to afdelingschefer i rigsarkivet for at spørge, om de ville være med. Jeg måtte på forhånd skønne, at svaret ville blive nej, men de måtte jo spørges. Jeg var først hos dr. Hjelholt. Jeg beklager, at jeg ikke havde en båndoptager med ved den lejlighed. Optagelsen ville have været et ganske interessant dokument til belysning af en ikke uvigtig side i rigsarkivets interne historie. Efter lange og snoede udviklinger kom konklusionen, at han ikke havde lyst til at medvirke. Derefter meldte jeg mig hos dr. Kornerup. Her var til gengæld ingen omsvøb og forklaringer. Svaret var øjeblikkelig nej. Festskriftet blev færdigt til rette tid, men det havde ikke kunnet holdes hemmeligt for modtageren. En dag kaldte han mig ind på sit kontor og meddelte mig, at han havde hørt, hvad der forestod, og at han gerne på forhånd ville have en orientering om bidragyderne. Det var naturligvis de to overarkivarers stillingtagen, han interesserede sig for. Jeg fortalte om det negative udfald. Til min store forundring reagerede han på den måde, at han nærmest udtrykte forargelse over, at de ikke ville deltage. Navnlig var han pikeret over dr. Hjelholts afvisende svar. Hvad skulle jeg sige andet end trække på skulderen.

Det endelige festskrift, der fremtrådte som en smuk publikation på godt 340 sider, og som indledtes med en lang gratulationsliste med mange kendte navne, rummede ialt 26 selvstændige afhandlinger, skrevet af nordiske historikere og arkivmænd. De danske bidragydere var naturligvis i overvægt, men der var dog en finsk bidragyder, 2 norske og 3 svenske. Bogens titel var: Afhandlinger

Overrækkelse af festskrift til Axel Linvald 28/1 1956. Fra venstre mod højre ses Johan Hvidtfeldt, Axel Linvald, fru Adda Linvald og Harald Jørgensen. Overrækkelsen fandt sted i villaen på Norgesmindevej, hvor ægteparret Linvald af og til havde været værter for arkivpersonalet.

tilegnede arkivmanden og historikeren rigsarkivar dr. phil. Axel Linvald af nordiske fagfæller på halvfjerdsårsdagen 28. jan. 1956. Den bragte desuden følgende mere personlige tilegnelse: Nordiske fagfæller og venner sender Dem på Deres 70-årsdag en hjertelig hilsen med tak for et langt livs utrætteligt arbejde i den nordiske historieforsknings tjeneste. Til bogens udgivelse var der ydet støtte af overretssagfører L. Zeuthens mindelegat, A/S Dagbladet Politiken, A/S Accumulator-Fabriken, Den Letterstedtska Föreningen i Stockholm og Københavns kommune.

Hvidtfeldt og jeg opsøgte Linvald på hans fødselsdag i hjemmet på Norgesmindevej, hvor vi begge så ofte havde været gæster. Hele familien var samlet både børn og børnebørn, og alt forløb på en værdig og fornøjelig måde. Om aftenen deltog Hvidtfeldt og jeg i den store middag, hvortil Linvald havde inviteret en lang række personligheder, som han havde haft kontakt med gennem sit lange

liv. Der blev holdt mange taler, bl.a. af fhv. udenrigsminister Halvdan Koht og af fru Ingeborg Refslund Thomsen. Jeg selv havde også ordet.

Da vi gjorde regnskabet for festskriftet op, konstaterede vi, at vi havde penge i kassen. Jeg foreslog derfor Hvidtfeldt, at vi skulle oprette et legat, hvis renter skulle benyttes til en hæderspris til en dansk arkivtjenestemand, der enten havde udvist særlig interesse eller initiativ i sin arkivgerning eller havde publiceret et arbejde af arkivalisk eller historisk indhold, som måtte tillægges særlig betydning. Prisen skulle kaldes Rigsarkivar Axel Linvalds hæderspris, og så længe Linvald levede, skulle han udpege modtageren. Derefter overgik uddelingen til den til enhver tid siddende rigsarkivar. Prisen skulle uddeles på Linvalds fødselsdag d. 28. januar. Linvald oplevede selv at uddele prisen eengang. Han snakkede med mig om betingelserne for uddelingen, og på en bemærkning af ham gjorde jeg gældende, at det ikke havde været initiativtagernes mening, at der måtte tages anciennitetshensyn. Man kunne udmærket vælge en yngre arkivtjenestemand. Linvalds valg faldt herefter på arkivar Vagn Dybdahl. Uddelingen fandt sted i Linvalds emeritus-bolig på Christianshavns Torv i nærværelse af bl.a. undervisningsminister Jørgen Jørgensen d. 28. jan. 1961.

Da Linvald havde modtaget sin afsked, var naturligvis det store spørgsmål, hvem der skulle efterfølge ham. Som liebhavere til stillingen var man klar over, at i hvert fald tre personer ville melde sig. Ældst var dr. Kornerup som nu havde virket som chef for 2. afdeling i henved 13 år. Jeg havde i min hidtidige sekretariatstid ikke mærket meget til ham og hans virksomhed på afdelingen. Jeg tror ikke, at afdelingens specielle problematik interesserede ham i synderlig grad. For ikke at være uretfærdig overfor den daværende afdelingschef har jeg rådført mig med en af hans datidige nære medarbejdere, som hævder, at min karakteristik er for ensidig. Kornerup interesserede sig faktisk for aflevering af arkivalier fra kirke- og undervisningsministeriet, og han udnyttede sine

personlige forbindelser til at skaffe rigsarkivet vigtige privatarkiver, fx. professor Oskar Andersens arkiv og arkiver fra forskellige kirkelige organisationer. Han havde her kontakt med den kendte teologiske forfatter dr. Alfred Th. Jørgensen. Også universitetsarkivets aflevering til rigsarkivet lå ham stærkt på sinde. I sin daglige administration lod han sine arkivarer udfolde sig ret frit, medens det øvrige personale fik lov til at passe sig selv og deres rutineforretninger. Jeg tror imidlertid ikke, at jeg tager fejl, når jeg hævder, at det først og fremmest var titlen, der lokkede, og var han blevet rigsarkivar, ville han nu som før først og fremmest interessere sig for sine kirke- og skolehistoriske studier og for aktiv medleven i en række lærde selskaber. Arkivet som sådan ville være kommet i anden række. De to andre forventede ansøgere var Hvidtfeldt og mig selv. Jeg skal ikke foretage nogen mandjævning mellem os, men må måske have lov til at sige, at vi begge på forskellige fronter havde vist aktiv interesse og initiativ i den egentlige arkivgerning. Det store spørgsmål var nu, om der ville melde sig andre til dysten, og her samledes interessen om den daværende stadsarkivar Svend Aakjær. Han havde ganske vist flere gange udtrykt, at han ikke var interesseret, og han havde også venligt tilføjet: De skal jo være Linvalds efterfølger. Så sent som i december 1955 gentog han dette, da jeg, min vane tro, påny spurgte ham direkte.

Ansøgningsfristen udløb omkring juletid. Mellem jul og nytår gik jeg ned i undervisningsministeriet for at se listen over ansøgere. Stor var min overraskelse, da jeg på listen fandt Aakjærs navn. Jeg var ikke i tvivl om, at der måtte være sket et eller andet, som havde fået ham til at skifte mening. Jeg var heller ikke i tvivl om, hvem der nu ville blive udnævnt til ny rigsarkivar. Da jeg kom tilbage til arkivet, fandt jeg det rimeligt at fortælle Kornerup, at Aakjær var ansøger. Jeg tror nok, at han var overrasket, og jeg mener at kunne erindre, at han sagde noget i den retning: Hvad vil han egentlig på den galej? På den anden side vil jeg tro, at Kornerup var ganske

godt tilfreds med, at han undgik at få en af os andre til chef.

Nytårsdag kunne man i aviserne læse om Aakjærs udnævnelse til rigsarkivar, og i løbet af formiddagen havde jeg en temmelig ophidset og meget skuffet Hvidtfeldt i telefonen, der spurgte mig, om det virkelig kunne være rigtigt. Jeg kunne imidlertid kun bekræfte. Der var også en anden, der både var overrasket og skuffet, og det var Linvald. Hans skuffelse gjaldt navnlig det forhold, at han ikke var blevet spurgt. Det havde han bestemt regnet med. Hvad han i en sådan situation ville have svaret, ved jeg faktisk ikke. Naturligvis ville han aldrig have godkendt hverken dr. Kornerup eller Aakjær, men hvem af de to resterende ansøgere, han ville have givet fortrin, skal jeg ikke kunne sige.

Senere fortalte Aakjær mig, hvad der var sket, og jeg har ingen grund til at tvivle på rigtigheden af hans udsagn. Han havde faktisk ikke meldt sig som ansøger, men han var blevet ringet op af undervisningsminister Bomholt, som havde spurgt ham, hvorfor han ikke søgte. Hertil havde han svaret, at han befandt sig udmærket i sin nuværende stilling. Bomholt havde derefter stærkt opfordret ham til at søge, hvortil Aakjær svarede, at så ville han også være sikker på at få stillingen. Det bekræftede Bomholt, at han ville. Og således skete det.

Arkivundersøgelserne i Berlin 1947-48 og i London 1954

Inden jeg går videre i den rent kronologiske skildring af min tilværelse i rigsarkivet, er der et par emner, som er forbigået i det foregående afsnit, men som også hører hjemme, i hvert fald delvis, i perioden 1945-56.

Det første emne, som skal behandles, er de danske arkivundersøgelser i Berlin i efterkrigstiden, og hvad dermed hører. Det er ingen overdrivelse, når jeg hævder, at det har været den mest spændende og mest særprægede opgave, der er blevet stillet mig i hele mit lange arkivalske liv. Dette må derfor berettige til, at der redegøres udføreligt for denne begivenheds forskellige aspekter.

Kort efter befrielsen nedsatte folketinget en såkaldt parlamentarisk kommission, der skulle have til opgave at tilvejebringe oplysninger til bedømmelse af, om der var grundlag for at drage ministre og andre til ansvar i forbindelse med Danmarks besættelse 9/4 1940 eller i anledning af deres embedsvirksomhed under den tyske besættelse. For at kunne løse denne opgave måtte kommissionen have adgang til tyske arkiver. Man udsendte i første omgang observatører til den internationale militærdomstol i Nürnberg, der havde fået til opgave at dømme de tyske krigsforbrydere. I dec. 1946 havde justitsministeriet udpeget en særlig delegation, hvori blandt andre politiadvokat E. Bech og dr. Sven Henningsen var medlem-

mer, til at gennemgå det for Nürnbergerdomstolen fremlagte materiale, som kunne tænkes at interessere kommissionen. Kort efter nytår 1947 henvendte kommissionen sig til Linvald og bad om arkivalisk assistance, og i de følgende måneder registrerede jeg det hjembragte materiale fra Nürnbergerdomstolen, der navnlig belyste forhistorien til 9/4. Da kommissionen havde erfaret, at der i Washington lå vigtige tyske militærarkiver, besluttede man i foråret 1947 at anmode Linvald om at udvirke, at jeg kunne blive udsendt til USA. Alt blev bragt i orden, men rejsen blev i sidste øjeblik opgivet, da man blev klar over, at man i Berlin kunne få adgang til det tyske udenrigsministeriums beslaglagte arkivalier. Det blev herefter besluttet at udpege en særlig arkivdelegation under rigsdagens bureauchef Eigil Olsens ledelse, og den fik to arkivalske sagkyndige, nemlig Hvidtfeldt og mig. Desuden bestod delegationen af politiadvokat E. Bech og dr. Sven Henningsen. Vi drog afsted 12. aug. 1947, og vi ankom nogle dage senere til Berlin. Bureauchefen førte de indledende forhandlinger med de stedlige myndigheder og gav herefter delegationen en række mundtlige instruktioner, bl.a. fik Hvidtfeldt og jeg udtrykkelig at vide, at det ikke var meningen, at vi skulle drive historiske studier. Vi skulle alene koncentrere os om at fremdrage dokumenter, der havde kommissionens interesse. Efter nogle dages ophold i Berlin vendte bureauchefen og dr. Henningsen tilbage til København, medens vi andre blev tilbage i den solstegte by for at udføre det os pålagte arbejde. Efter bureauchefens hjemrejse var Bech delegationens leder, og vi havde desuden en kvindelig sekretær og en chauffør til rådighed. På grund af de særlige forhold i Berlin måtte vi alle være uniformerede og have en militær grad. Bureauchefen udnævntes til oberstløjtnant. Vi andre blev majorer.

Vi boede i den amerikanske sektor af Berlin, og her lå også vort arbejdssted, det såkaldte Telefunkenhaus, et vældigt industri anlæg, der var overtaget af de amerikanske myndigheder og omdøbt til McNairs Barracks. I en af fabriksbygningerne havde man sam-

Major A. H. Jørgensen, klar til ud-kommandoen i Berlin, aug. 1947.

let, hvad man på det tidspunkt havde bjerget af det tidligere tyske udenrigsministeriums arkiv, samt arkiverne fra det såkaldte gamle og nye rigskancelli. Arkivalierne havde været evakueret under krigen og var for størstedelen faldet i de vestallieredes hænder. Kun en mindre del var i russisk besiddelse. Man fortalte, at da den amerikanske hær var ved at rømme Thüringen, som efter aftale skulle overgives til Sovjetunionen, blev man gjort opmærksom på, at der på et bestemt sted lå tyske arkivalier. Der blev straks sendt en ekspedition til stedet, og det viste sig, at det var den berømte Gesandt Schmidt's papirer, det 3. riges chefstolk, fra hvis hånd der forelå udførlige referater af Hitlers og andre fremtrædende nazisters samtaler med en række udenlandske statsmænd. De blev nu taget med vest på og opstillet i Berlin, hvor den danske delegation senere fandt et højt interessant referat af samtalen mellem udenrigsminister Erik Scavenius og udenrigsminister J. V. Ribbentrop i forbindelse med undertegnelsen af Antikomintern-pagten.

De beslaglagte tyske arkivalier administreredes af en engelsk udenrigsministeriel embedsmand, vistnok chefstolk, der ligesom os

andre havde militær rang. Hans officielle titel var oberstløjtnant Robert Thomson, i daglig tale benævnt »obersten«. Han havde forskellige medarbejdere, bl.a. en ung englænder Noël Meinertzhagen, som vi fik meget med at gøre. Han var iøvrigt gift med en dansk pige. Der var nogle ganske få indfødte tyskere, der havde kendskab til arkivet, men ellers virkede der her, som alle andre steder i militærforvaltningen, en betydelig skare tyske arbejdere, som udførte alt manuelt arbejde. Man så dem daglig på trapper og gange med deres krus og deres stk. brød. De fik formodentlig uddelt enten suppe eller the.

I »arkivet« arbejdede desuden udsendinge fra en allieret historikerorganisation, bestående af amerikanske, engelske og franske delegerede, hvis opgave det var at udvælge dokumenter til brug for en stor videnskabelig kildepublikation, der skulle belyse den storpolitiske udvikling fra 1920-45. Det var egentlig til brug for dem, at arkiverne var blevet samlet. De gennemgik de forskellige aktpakker eller rækker af pakker og udarbejdede en summarisk oversigt, de såkaldte »data-sheets«. Derefter udvalgte man dokumenter til fotografering, og siderne i de enkelte pakker blev derefter forsynet med numre, de såkaldte negative »frame-numbers«. I Berlin var opstillet de fornødne kameraer til affotograferingen, hvorefter Air Ministry i London fremstillede det ønskede antal forstørrelser i positiv kopi.

Da vi kom til Berlin, havde historikerorganisationen arbejdet i nogen tid, og i første række gennemgik vi de udarbejdede data-sheets og bestilte de numre, som vi mente, kommissionen havde brug for. Derefter måtte vi prøve at orientere os i det opbevarede materiale, som endnu ikke var gennemgået af historikerorganisationen. Det var forbundet med visse vanskeligheder, da arkivet endnu ikke var bragt i orden. Vi fandt således registraturer, men ingen akter, og arkivaliegrupper, hvortil registraturerne manglede. Vi fik imidlertid god hjælp af de tyske »arkivarer«, som viste stor samarbejdsvilje og ikke var bange for at gøre os opmærksomme på,

at hvis vi rekvirerede de og de akter, ville vi nok finde noget, der ville interessere os. Efter en 3 ugers tid i Berlin mente vi, at vi havde opfyldt det givne kommissorium, og 12. sept. forlod vi Berlin. Under besøget i Berlin havde vi haft mulighed for at gæste efterårsmessen i Leipzig. Det var den eneste gang, vi var udenfor rigshovedstaden, hvor vi iøvrigt frit kunne færdes i de 4 allierede sektorer af byen, også den russiske. På hjemvejen gjorde vi holdt i Goslar og foretog en herlig udflugt til Harzen. Her røg imidlertid vort sidste reservedæk, og gode råd var nu dyre. I Goslar fik vi imidlertid forbindelse med en ung engelsk officer af norsk herkomst, som straks organiserede en hjemrejse for os i en åben pansret mandskabsvogn. Det gik nu nordpå med fri udblæsning. Når vi for gennem landsbyerne, sprang beboerne for livet. I en sen natte-time rullede vi ind i Åbenrå, og jeg kan endnu erindre, hvorledes larmen slog tilbage fra husene i de snævre gader. Her kom den danske arkivdelegation tilbage med brask og bram. Den ulykkelige danske chauffør måtte senere tilbage til Goslar for at hente sin bil. I de følgende måneder modtog den parlamentariske kommission de bestilte fotokopier, og jeg blev anbragt i et værelse på 2. sal i rigsdagsfløjen på Christiansborg slot for at bringe sagerne i orden. Jeg havde i den anledning visse kontroverser med bureauchefen, som ønskede dokumenterne henlagt efter ministerier. Kommissionen havde på det tidspunkt planlagt en række bind, hvoraf nogle skulle beskæftige sig med justitsministeriets forhold, andre med de øvrige ministerier. Jeg kæmpede naturligvis for, at man skulle respektere den arkivalske sammenhæng og proveniensen, men det havde bureauchefen ikke megen forståelse for. Efterhånden fandt vi frem til en løsning på problemerne.

Som omtalt ovenfor havde Hvidtfeldt og jeg strenge ordrer til kun at interessere os for kommissionens tarv. Vi var imidlertid enige om, at vi ville svigte vort kald som arkivarer, hvis vi ikke benyttede denne enestående lejlighed til at undersøge, hvad der egentlig var bevaret af ældre arkivalier fra det tyske udenrigsmini-

sterium. Vi fandt hurtigt ud af, at udenrigsministeriets arkiv gik tilbage til ca. 1866 og det tyske gesandtskabsarkiv helt tilbage til tronskiftet i 1863. Der lå altså her en skat, som kunne få den allerstørste betydning for dansk historieforskning. Vi undersøgte underhånden, om man kunne få tilladelse til at fotografere også i de ældre dele, og oberst Thomson viste sig meget forstående.

Kort efter min hjemkomst udarbejdede jeg derefter en indstilling til Linvald, der er dateret 17. sept. 1947, hvor jeg forelagde vore iagttagelser. Jeg gjorde opmærksom på, at vi ikke behøvede nogen ny allieret tilladelse for at fortsætte arbejdet i Berlin, at fotograferingen ville være gratis, og at vi kun skulle betale 3 pence pr. kopi. Blev en ny arkivdelegation udsendt bestående af to mand og med fornøden sekretærhjælp, skønnede jeg, at arbejdet med en fuldstændig gennemgang af de bevarede arkiver kunne foretages på ca. 6 uger. Vi regnede nemlig med, at materialet fra 1936-45 stort set var hjembragt. »Da det er min absolutte overbevisning, at et overmåde værdifuldt historisk materiale til belysning af alle sider af det dansk-tyske forhold i perioden 1863-1936 ligger tilgængeligt i Berlin, henstiller jeg, at man udnytter denne enestående lejlighed til varigt at sikre det for dansk historisk forskning«. Således sluttede min indstilling. Linvald blev naturligvis straks fyr og flamme.

Det første, der skulle ske, var selvfølgelig at fremskaffe de fornødne bevillinger. Vi regnede med, at delegationens rejseomkostninger m.m. samt indkøb af ca. 130.000 kopiesider à 3 pence ville beløbe sig til ca. 50.000 kr. under forudsætning af, at 3 mand skulle opholde sig ca. 6 uger i Berlin. Linvald henvendte sig straks til prof. Johs. Pedersen, som ret omgående kunne meddele, at Carlsbergfondet ville betale de 25.000 kr. under forudsætning af, at staten ydede resten. Der forhandlede herefter med departementschef K. Paludan-Müller i undervisningsministeriet, og Linvald kontaktede sin gamle prøvede ven K. H. Kofoed, som lovede velvillig bistand. Også bidraget fra staten blev sikret. Næste fase var at skaffe delegationen en bil og en sekretær. Den forrige Berliner-delegation havde

haft god støtte hos politimester Ernst Brix i Åbenrå, som var ved at forberede den store retssag mod medlemmer af det tyske mindretal. Han stillede sig endnu engang velvillig og med tilslutning fra rigspolitichefen og med løfte om, at arkivdelegationen også ville tænke på politimesterens interesser i de verserende straffesager, var bil og sekretær sikret. Tilbage stod en række praktiske arrangementer, som udenrigsministeriet klarede ved hjælp af bl.a. den danske militærmission i Berlin. Også det vanskelige valutaproblem blev ordnet. Man kunne ikke sådan dengang gå hen i en bank og købe valuta.

Det var en stor fordel dennegang, at Hvidtfeldt og jeg var klare over, hvilke praktiske vanskeligheder, der var forbundet med at rejse til Berlin og træffe aftale med de stedlige militære myndigheder om logi m.m. Det militære bureaukrati florerede, og der var uendelig meget papirusseri. Vi sørgede denne gang for at være forsynet med russisk oversættelse af vore papirer, og vi fik udstedt de såkaldte »traveller orders« (amerikanske), der øjeblikkelig fik alle døre til at åbne sig. Endnu en lille praktisk ting bør berettes. Under vort sidste besøg i Berlin, havde det voldt usigeligt besvær, at vor chauffør kun havde kaptajnsrang, medens vi andre var majorer. De kvarterer, der blev stillet til rådighed, var klassificeret strengt efter den militære grad. Vi boede i et hus, der var reserveret for majorer og op til oberster, og her havde ingen kaptajner adgang. Vor nye sekretær og chauffør, kriminalbetjent Jens Sjørup var kun kaptajn. Jeg gik derfor i St. Regnegade og indkøbte formedelst 6 kr. de nødvendige majorstjerner. Undervejs til Berlin gjorde vi holdt og udnævnte Sjørup ved håndspåleggelse til major. Som sådan blev han præsenteret for chefen for den danske militærmission i Berlin, general E. Bierring, der uden at blinke hilste på den nyudnævnte major. Historien fortælles for at illustrere, hvorledes man i et besat land klarer vanskelige problemer. Sjørup var udmærket til at klare lignende problemer. Brix havde ofte sendt ham til det besatte Vesttyskland. Han havde bl.a. et par gange afhentet

den landsforviste prinsesse Helene, prins Haralds gemalinde, når hun havde fået lov til at besøge sin familie i Danmark. Transporten skete altid under politibevogtning, og Sjørup havde et par gange haft dette job.

Efter aftale mødtes Hvidtfeldt og jeg i Åbenrå hos politimester Brix, hvor vi blev præsenteret for Sjørup og fik udleveret bilen, en Pontiac model 1939 med nummerpladen N 463. Sjørup elskede denne vogn og passede den som et spædbarn. Det var også ham, der formedelst et pund smør fandt frem til en garage, der tilhørte en tysker, der boede lige over for vor residens i Berlin. Vi havde nemlig fået vort gamle kvarter: en rekvireret fornem herskabsvilla i Schillerstrasse 9 i Berlin-Zehlendorf. Huset var rekvireret med alt indbo og tjenestefolk til brug for allieret personel, og på indgangsdøren var opsat en stor plakat med følgende inskription: Zutritt für Zivilisten strengstens verboten! Man kunne af og til se ejeren, en fhv. tysk finansmand, passere forbi villaen og kaste et ransagende blik på sin smukke ejendom.

Vi afrejste fra Åbenrå 13. jan. 1948, efter at have modtaget de sidste direktiver fra Linvald. Han takkede os endnu engang, fordi vi ville påtage os opgaven i Berlin, og han sluttede sin afskedshilsen med følgende udtalelse: »Jeg er klar over, at det vil blive et stort og ofte møjsommeligt arbejde, og at opholdsvilkårene i Berlin under rådende forhold og på denne årstid ikke altid vil blive behagelige. Til gengæld vil De have bevidstheden om, at De udfører en gerning, som sikkert vil blive af stor betydning for dansk historieforskning, og som jeg som rigsarkivar i høj grad påskønner«. Som eksempel på, at der virkelig var interesse for vort arbejde, skal jeg blot nævne, at Aage Friis, der endnu levede på dette tidspunkt, specielt bad os om at fremskaffe dokumenter, der belyste forholdet mellem Bismarck og det cumberlandske kongehus, dokumenter som han hidtil ikke havde kunnet få adgang til. Vi fandt dem, og han oplevede at se dem, inden han døde det følgende år.

Ved ankomsten til Berlin, kørte vi straks til den danske militær-

mission, der residerede i den gesandtskabsbygning ved Tiergarten, som Hitler i sin tid havde ladet opføre til brug for den danske gesandt. Alt var i orden, og vi kunne straks gå i gang med arbejdet.

Påny indtog vi vore gamle pladser i den spartanske lille læsesal i Mc Nairs Barracks. Intet var tilsyneladende forandret, og det var de samme mennesker, vi fik med at gøre. Om arbejdets gang rapporterede vi omtrent hver uge til Linvald, og en gennemlæsning af de breve, der som regel var undertegnet af os begge, danner grundlaget for efterfølgende fremstilling.

Af taktiske grunde og for ikke at irritere den internationale historikerorganisation, valgte vi at begynde vore undersøgelser med perioden efter 1920. Vi kunne da bedre hævde, at vort nye besøg måtte ses i forlængelse af det første. Vi kunne konstatere, at der siden september var blevet fremdraget meget nyt stof, også for perioden 1936-45, som vi absolut måtte interessere os for. Det gjaldt fx. arkivalier fra det tyske konsulat i Åbenrå. Der var i dette arkiv adskilligt af interesse for den igangværende proces mod det tyske mindretal, og Brix var lykkelig over det materiale, vi ekspres sendte hjem. Det var i og for sig ret ubehageligt at gennemgå disse og andre sager fra de bevægede år, der på en ubehagelig måde afslørede en række personer, som vi måske ikke kendte personligt, men som vi ikke havde nogen anelse om havde haft forbindelser med tyskerne. Det gælder både fortid og nutid. Hvidtfeldt og jeg talte ofte indbyrdes herom, men vi trøstede os med, at een ting var i hvert fald sikkert, at vi ikke ville finde noget om hinanden. Stor var derfor min overraskelse, da der en morgen pludselig lød et råb ovre fra Hvidtfeldts arbejdsbord: »Ha, nu har jeg fundet noget om Dig.« Jeg rejste mig straks for at studere hans fund. Det pågældende dokument var skrevet af en tysk arkivar, som vi begge kendte. Han havde engang i 1941 aflagt en høflighedsvisit i rigsarkivet, og jeg havde haft en samtale med ham i det såkaldte »Taleværelse« bagved læsesalen. Senere havde han gjort en visit hos Linvald. I det pågældende dokument refererede han, hvad vi begge havde sagt. Refera-

tet som sådant var der ingen grund til at kritisere, men dokumentet viste imidlertid, at referatet var tilgået Gestapo-kontoret i Kiel, og det var jo mindre behageligt. Jeg har senere på adskillige vesttyske arkivmøder mødt den pågældende arkivar, men jeg har aldrig røbet over for ham, at jeg var vidende om, at han var »Vertrauensmann« for Gestapo. Såvidt jeg erindrer, blev dokumentet fotograferet og ligger nu i rigsarkivet. Jeg har lykkelig glemt, i hvilket dossier det befinder sig.

Vi arbejdede i disse måneder koncentreret fra 9 til 17 hver dag, kun afbrudt af en kort spisepause. Uendelige mængder af akthefter blev rekvireret. Da de ikke tidligere var blevet benyttet, måtte vi i alle tilfælde forfatte de forlangte data-sheets, og jeg tror, at vi fabrikerede henvend 500 stk. af disse dokumenter. Derefter blev akthefterne gennembladet, og de sider udvalgt, som skulle fotograferes. Ved hjælp af clips heftede vi lange papirstrimler på de sider, som skulle filmes. Flere gange var vi ved at løbe tør for clips, men det lykkedes som regel i sidste øjeblik at fremtrylle endnu et ½ kg. De tyske arkivarbejdere slæbte dokumenter frem, og til sidst gik de over til at køre det ind på vogne. Det tog os længere tid end forudset at komme gennem aktbunkerne fra tiden efter 1920, og henimod slutningen af februar, måtte vi meddele Linvald, at vi ikke kunne blive færdige før påske. Vi ansøgte derfor om tilladelse til at tage hjem til Danmark på påskeorlov, da »arkivet« ville være lukket. Vi fik tilladelsen og forlod derefter Berlin lørdag morgen d. 20/3 og rejste tilbage tirsdag efter påske.

På det tidspunkt regnede vi med, at vi kun behøvede endnu 3 uger for at gennemføre vort arbejde. Allerede inden påske havde vi taget fat på perioden 1863-1920, og de sidste uger var helt koncentreret om dette tidsafsnit. Det viste sig, at det var betydelig lettere at arbejde med de ældre sager, som var i bedre orden, og som for en meget stor del bestod i lange sammenhængende rækker. Såvidt vi kunne se, var såvel udenrigsministeriets som det tyske gesandtskabsarkiv fra tiden før 1920 bevaret intakt, og det var overordent-

lig interessant at arbejde med disse dokumenter. Navnlige erindringer jeg kejser Wilhelm II.s pudsige randbemærkninger i marginen til den tyske gesandts indberetninger. Engang talte gesandten om gamle dronning Louises ret kølige optræden over for ham ved en modtagelse i København. Kejserens reaktion var følgende: »Ich kenne die Dame« og mindst to eller tre udråbstegn. Naturligvis koncentrerede vi vort indsamlingsarbejde omkring den dansk-tyske politik, men i henhold til vore direktiver skulle vi også interesse os for, fx unionsopløsningen, Ålandsspørgsmålet og andre skandinaviske problemer. Foruden de udenrigsministerielle arkiver i udvidet forstand gennemgik vi også arkivmaterialet fra »Alte Reichskanzlei« indtil 1920 og »Neue Reichskanzlei« 1920-45, og der blev også udtaget adskillige dokumenter fra disse fonds.

Foruden at arbejde i Mc Nairs Barracks besøgte vi også et andet arkivdepot under amerikansk militær bevogtning, nemlig det såkaldte Document Center 7771. Det var et stort underjordisk anlæg, hvor man havde samlet og opstillet en række arkivalier, der stammede fra forskellige nazistiske partiorganisationer og politimyndigheder. Her lå også en stor samling af dossiers vedr. de enkelte partimedlemmer. Vi havde allerede besøgt denne arkivbunker under vort 1. ophold, og vi besøgte den påny og fandt også her adskilligt af interesse for politimester Brix. Medens vi var i Berlin, ankom en særlig politidelegation, anført af senere kontorchef Kai Kjøge x i justitsministeriet. Deres opgave var naturligvis at finde arkivmateriale til brug for anklagemyndigheden. Vi aftalte med dem, at de skulle bestille dobbelteksemplarer af det materiale, som de lod fotografere, således at rigsarkivet kunne få det ene sæt.

Det er fra en bestemt side blevet antydnet, at den danske arkivdelegation lukkede øjnene for visse for danske myndigheder kompromitterende dokumenter. Denne antydning har intet med virkeligheden at gøre. Vi fik alt forelagt, hvad vi ønskede at se, og vi rekvirerede fotografier af alle de dokumenter, som kunne tænkes at have interesse for dansk forskning. Der er intet underskudt. Blandt

de udleverede dokumenter var ligeledes en række forseglede sager, der bar påskrift om, at de kun måtte åbnes af højere embedsmand. Det var med en vis kriblende fornemmelse, at vi satte fingeren under seglet og åbnede de hemmelige dokumenter. I mange tilfælde var det ansøgninger fra pastor Johs. Schmidt-Vodder og andre tyske mindretsledere om økonomisk tilskud til deres undergravende virksomhed i Nordslesvig. Inden vi afsluttede vort arbejde i Berlin, udarbejdede vi en længere redegørelse, som blev forelagt Linvald ved vor hjemkomst.

Under vort ophold i Berlin, fik vi også mulighed for at række svensk arkivvæsen en hjælpende hånd og hermed udbygge det nordiske arkivalske samarbejde. 9. febr. 1948 fik jeg brev fra min gamle kending arkivar Åke Kromnow, som meddelte mig, at det svenske rigsarkiv havde opnået tilladelse til at fotografere i Berlin, og at han var udpeget til at foretage en orienteringsrejse. Senere var det tanken at udsende en større delegation bestående af docent Folke Lindberg og amanuensen Gustaf Utterström. I brevet udbad han sig en række praktiske oplysninger om arbejdsmulighederne i Berlin. Vi var naturligvis glade ved at få en svensk kollega til Berlin. Tilværelsen kunne jo godt blive en smule trivial. Jeg kan se, at jeg sendte Kromnow to breve, der er dateret 14. og 25. februar, og i disse breve har jeg givetvis udførligt berettet om vore arbejdsbetin- gelser og om de eksisterende arkiver. 2. marts kom der et nyt brev fra Kromnow, hvori han meddelte, at han regnede med at kunne komme til Berlin omkring 13. marts. I brevet fortalte han mig bl.a., at min henstilling til ham om at få udnævnelse til major havde vakt den største bestyrtelse i det svenske militære bureaukrati »Den är djupt skakad i sin själ över tanken på att behöva göra en civilist- som dock under kriget var officer-till major«. Et andet forhold, som Kromnow ikke taler om i sit brev, men som var berørt i mine breve til ham, var min ligeså alvorlige henstilling til ham om at medbringe et vist kvantum fransk cognac til Berlin. Det berettede han mundtlig om, da vi mødtes, og om hans forhandlinger med

rigsarkivar Bertil Boëthius om denne vigtige side af hans personlige udrustning. Boethius var til at forhandle med og skal ved denne lejlighed have sagt: Ka'ren ska' få sin cognac«. Kromnow dukkede da også op i Berlin med et par kasser Bisquit-cognac, som den danske delegations sekretær med mesterhånd fik åbnet. De var omgjort med jernbånd. Vi havde megen fornøjelse af det faglige samvær med Kromnow, og der lagdes hermed grundlaget til et livslangt venskab, der har haft betydning i mange henseender. Da vi forlod Berlin, kom den øvrige del af den udpegede svenske delegation og indtog vore pladser. Foruden de allerede nævnte udsendinge kom også fil. kand. Hildeman. Jeg har et par breve fra Kromnow, fra tiden efter at vi havde forladt Berlin. Også den svenske delegation fandt et omfattende og rigt materiale, og de oplevede de hede Berliner-dage, som vi havde kendt forrige år. Også svenskerne var til tider ved at drukne i arkivalier. »Arbetet ser ut att aldrig ta slut«, skriver Kromnow 17/5. »Jag kommer sannolikt att vägra ta befattning med den äldra tiden, ty annars kommer jag aldrig hem. Men interessant er det.« Kromnow var i Berlin indtil 26. juli 1948, og hermed var skandinavernes arkivalske samarbejde i Berlin slut for dennegang. Også Finland kom den danske arkivdelegation til at række en hjælpende hånd med hensyn til indsamling af tysk arkivmateriale. For en sikkerheds skyld rekvirerede vi en del fotokopier, som havde speciel interesse for Finland, da man jo ikke kunne vide, om Finland af politiske grunde skulle blive afvist. I så fald kunne de eventuelt studere materialet i København. Under et ophold i Finland efter Berlinerturen talte jeg i den finske arkivarforening om vore studier i Berlin, og dette inspirerede bl.a. rigsarkivar Yrjö Nurmio til at tage initiativet til en finlandsk gennemgang af det tyske materiale i England, hvilket blev tilladt. Derimod havde vi ingen forbindelse med den norske delegation, der også på et meget tidligt tidspunkt havde haft lejlighed til at gennemgå tyske arkivalier. Det var vort indtryk, at man ikke havde haft større udbytte af disse undersøgelser.

Til skildringen af vort arkivalske arbejde i Berlin vil jeg gerne føje en kort redegørelse for vore oplevelser i det bombehærgede og ludfattige Berlin i årene 1947-48.

Det var mit første møde med Tyskland efter krigen, og det var i de første dage meget deprimerende at se de enorme ødelæggelser, de kæmpemæssige ruindynger og de mange grå mennesker, der færdedes tavse omkring mellem bunkerne med en byldt på armen eller over nakken og ofte trækkende på en elendig lille to- eller firhjulet kærre, der som oftest havde overlæs. Men man vænnede sig forbløffende hurtigt til disse dystre omgivelser, og man konstaterede, at sådant var det nu engang. Man var derimod længere om at vænne sig til den ubehagelige underdanighed, som civilbefolkningen overalt viste disse uniformerede herrer fra det høje Nord. Ingen af os var særlig militæriske af udseende, og fra det militære klædedepot i København havde vi fået udleveret nogle ikke særlig charmerende uniformer og militærknapper. Men stjernerne dem havde vi, og de virkede. Efterhånden fik vi udskiftet vore tykke militærskjorter med mere behagelige amerikanske, og jeg anlagde også amerikansk skråhue med påsat dansk kokarde. Det gjorde tilværelsen lidt mere tålelig.

Det meste af tiden boede vi i den før nævnte rigsmandsvilla i et roligt kvarter i den vestlige udkant af Berlin, kun nogle få minutters gang fra den charmerende sø »Krumme Lanke«. Villaen havde alle sine gamle møbler, og der var et stort og righoldigt privatbibliotek, foruden flere rummelige saloner. Vi havde vore værelser på 1. sal, og til huset hørte også en ret stor have. Foråret kom i 1948 tidligt til Berlin, og allerede ved påsketid sprang buske og træer ud. Da vi kom hjem i slutningen af april, oplevede vi forår nr. 2.

Vore almindelige måltider indtog vi som regel i de eksisterende amerikanske militærmesser, hvoraf den største var Truman Hall. Hver sektor af Berlin havde sine militære restauranter, hvor der kun måtte komme allieret personale. Hele det underordnede personale var tysk.

Vi var optaget alle ugens hverdage på »arkivet« og også lørdag formiddag. Ud herover var der enkelte amerikanske fridage, fx Washingtons fødselsdag. Det var så heldigt, at den i 1948 faldt på en mandag, og vi besluttede i den anledning at tage til Harzen, hvor vi havde fået anbefalet et allieret feriehotel i Altenau. Det var en stor opmuntring at komme bort fra det indelukkede Berlin, og det »var vidunderligt at indånde bjergenes friske lette luft og traske rundt i den blændende hvide sne. Fyldt med nye kræfter er vi i aften vendt tilbage til Berlin«, hed det i vor indberetning til Linvald. Så vidt jeg erindrer, var det den eneste udflugt, vi tillod os i denne omgang, bortset fra påskerejsen til Danmark.

Hvad bestilte vi ellers i vor fritid? Ja, lørdag eftermiddag var som regel reserveret indkøb af forskellig art. Vi havde erhvervet de stærkt eftertragtede PX-cards der gav os mulighed for at handle i de amerikanske butikker. Nu må man erindre, at der på det tidspunkt endnu ikke var gået 3 år efter krigens ophør, og hjemme var vareudvalget endnu beskedent. Forskellige erstatningsvarer var stadig fremherskende. Nu åbnede sig en Aladdinshule med de mest vidunderlige og varierede skatte, og vi forsynede os. Men hvorfra fik vi pengene? Ja, i henhold til gældende regler for udstationeret personel i det besatte Tyskland, fik man daglig 10 dollars, og da de rene opholdsudgifter var yderst beskedne, var der stort overskud til indkøb. Jeg var delegationens skatmester, og hver ugedag gik jeg til American Express og indløste den nødvendige rejsecheck, udbetalte mine fæller deres retmæssige »sold« (ugelønnen) og et mindre ekstra beløb til Sjørup til bestridelse af fælles udgifter. Enhver måtte holde hus med sine penge. Drak man lidt mere i løbet af ugen, blev der mindre til PX-shop-indkøb og omvendt. En dag forlød det, at der næste dag ville være meterverer at købe. Der var sort af mennesker lørdag eftermiddag, og vi fik uddelt numre. Da vores tur kom, kunne man vælge stof til et sæt herretøj, en frakke, en damekjole etc. og man fik netop det kvantum, der var nødvendigt og ikke mere. Vi forsynede os efter bedste evne, så langt pengene nu

rakte, og da vi kom hjem og delte ud, kunne vi faktisk spille rollen som julemænd. I disse vidunderbutikker kunne man også købe de uundværlige cigaretter: Lucky Strike eller Chesterfield men kun en karton om ugen, altså 200 stk. formedelst 80 cents eller lidt over 2 kr. Uanset om man var ryger eller ej, var cigaretter en livsnødvendighed eller for at sige det på en anden måde: hård valuta. I et af vore breve til Linvald hed det: »Alt kan købes i denne by for cigaretter, ligefra skønne kvinder til de mest almindelige tjenester: skopudsning, vaskning af bil m.m.« Jeg kan tilføje: alle drikkepenge til servitricer, garderobedamer, parkeringsmænd etc. etc. afvikledes med cigaretter.

Fritiden kunne også benyttes til sight-seing, i hvert fald i begyndelsen. Der var ikke meget at se på i vort eget kvarter ude vest på. Dog husker jeg stadig det enkle monument for den berømte engelske 8. arme, der havde endt den lange march fra El Alamain i Ægypten, gennem Nord-Afrika til Tunis og herfra over Sicilien, Italien og Frankrig og endelig via Vesttyskland til Berlin. Det gamle bycentrum omkring Brandenburger-Tor trak naturligvis mere. Når man kørte gennem denne port eller over den nærliggende Potsdamer Platz, forlod man de vestallieredes sektorer og kom ind i den sovjetiske. Vi spadserede ad den berømte Unter den Linden, men det var et sørgeligt syn. Overalt ruiner og atter ruiner. Jeg havde i min ungdom gæstet Berlin et par gange, men det var svært at genkende det gamle stærkt trafikerede strøg med de eksklusive luksus-hoteller og de mange restauranter og elegante butikker. Helt forvirret blev jeg, når jeg stod ved Brandenburger Tor og så mod vest. Her lå i gamle dage den berømte park eller lystskov, kaldet Tiergarten, hvor man havde vandret under høje, skyggefulde træer. Nu var alle træer forsvundet, og det vældige areal opdelt i små køkkenhaver, hvor der dyrkedes grøntsager. Enkelte faste punkter var dog blevet tilbage. Man havde Siegessäule og Siegesallé, men med sørgelige rester af de gamle statuer af preussiske konger og generaler. De fleste havde mistet hovedet eller et eller flere lemmer. Til højre lå

ruinerne af den gamle, i 1933 udbrændte rigsdagsbygning. Midtvejs mellem Siegestsäule og Brandenburger Tor havde Sovjetunionen opstillet et kæmpemonument til minde om Berlins erobring af den røde armé. På fastlagt klokkeslet marcherede en russisk militærkolonne i stram parademarch ud til monumentet for at foretage vagtafløsning. Gik man op ad Unter den Linden, konstaterede man, at den berømte rytterstatue af Frederik den Store var borte. Den genså jeg nogle år senere i parken ved Sanssouci i Potsdam. Museumsøen lå i ruiner. Her havde man heldigvis i tide fjernet bl.a. det berømte Pergamonalter. Længere fremme havde kejserslottet ligget. Det var helt forsvundet. I baggrunden lå ruinerne af Berlins gamle domkirke, og herefter fulgte Alexanderplatz med politipræsidium og rådhus, også stærkt skamferet. Var man til fods, nåede man som regel ikke længere, men vi har i bilen foretaget udflugter til de nordøstlige kvarterer af byen, vældige samlinger af ret triste og meget molesterede boligkarréer for den jævne berlinske befolkning.

På vore udflugter til byens centrum undlod vi naturligvis heller ikke at tage turen ned ad den berømte Wilhelmsstrasse. Endnu lå Bismarcks embedsbolig på sin gamle plads, men stærkt arret af maskingeværkugler. På venstre portsøjle sad endnu den gamle ringeklokke til palæet. Lidt længere fremme i gaden og på samme side lå det af Albert Speer planlagte og opførte nye rigskancelli, hvor Hitler residerede. Gennem en forgård kunne man komme ind i ruinen. Man vandrede gennem lange korridorer og mange forrum, indtil man yderst mod vest kom ind i en vældig sal, i hvis baggrund endnu stod rester af Hitlers marmorskrivebord. Her havde Der Führer modtaget mange af sine berømte gæster. Fra dette arbejdsrum kunne man komme ud i rigskanslerens private have, men den var også forsvundet. Derimod kunne man endnu se det væltede cirkelrunde vagttårn, som havde bevogtet nedgangen til Hitlers beskyttelsesrum. Man kunne godt komme een etage ned i dette beskyttelsesrum, som ellers var fyldt med vand. Tusinder af russi-

ske soldater havde prentet deres navnetræk på samtlige vægge. Det var ad denne trappe, at man havde transporteret ligene af Hitler, Eva Braun og familien Göbbels op fra bunkeren for at brænde dem i fri luft. Vagtmanden i tårnet var øjenvidne til denne makabre begivenhed og blev senere afhørt af de allierede myndigheder om begivenheden. Både ruinerne af kanslerpalæet og bunkertårnet er, såvidt jeg ved, nu helt fjernet. Idag går den berygtede Berlinermur langs grænsen af Hitlers tidligere residens.

Under begge ophold i Berlin havde vi fri adgang til den russiske sektor, men i de sidste uger kom vi der sjældnere. Når vi ofte tog østpå, hang det sammen med, at der i østsektoren var åbnet både en tysk opera og flere udmærkede theatre. De lå alle enten i eller i nærmeste omegn af en anden gammel berømt Berlinergade, nemlig Friedrichstrasse, der ligeledes udgår fra Unter den Linden, men i nordlig retning. Repertoiret var som regel klassisk, og jeg mindes flere forestillinger af både Lessing og Schiller.

Det ville også være på sin plads her at nævne, at mit Berlinerophold gav mig lejlighed til flere gange at besøge en af det gamle Tysklands mest berømte historikere, nemlig gehejmeråd Friedrich Meinecke, der på det tidspunkt var ca. 85 år, og som i 1946 havde udgivet det berømte skrift *Die deutsche Katastrophe*, hvori han havde gjort op med nazismen. Han boede i Berlin-Dahlem, et villa-kvarter mod vest, og han havde haft den lykke, at villaen var kommet uskadt gennem krigen, og at han stadig kunne sidde midt i sit store privatbibliotek. Det var en oplevelse at træffe denne gamle herre, der stadig var åndsfrisk og optaget af sit fag. Hvad havde han ikke oplevet gennem et langt liv? Der kom stadig en lille kreds af unge tyske akademikere regelmæssigt til ham, og man kan godt sige, at han stadig var aktiv som akademisk lærer. Hans kone levede også, og hende kan man bedst karakterisere som en gammel-dags tysk Hausmutter. Jeg spurgte hende, hvad jeg skulle tage med til hendes mand, når jeg nu skulle på påskeorlov. Hun sagde prompte: en flaske akvavit og sovemikstur. Gennem en lægebe-

kendt skaffede jeg et glas med 200 sovetabletter og med løfte om at indskærpe den gamle herre, at glasset ikke måtte tømmes på engang. Meinecke var lykkelig over disse små gaver. Jeg erfarede senere, at også Kromnow havde fået kontakt med den gamle historiker, der havde levet med i den Wilhelminske tid, derefter oplevet Weimarrrepublikkens periode og på nærmeste hold fulgt det nazistiske uvæsen. Når jeg besøgte Meinecke i Berlin-Dahlem, lagde jeg også turen omkring det gamle preussiske Geheimes Staatsarchiv i samme bydel. Her havde jeg arbejdet i min pureste ungdom, og jeg erindrede udmærket det store pompøse trefløjede anlæg. Her residerede selveste generaldirektøren for det preussiske arkivvæsen, og her lå den sagnospundne preussiske arkivskole, som alle tyske arkivarer altid taler om i største ærbødighed. Flere af de tyske arkivchefer, som jeg senere skulle lære at kende, var udgået fra denne fornemme skole. Nu var denne bygning en ruinhob som så mange andre, og arkivalierne spredt for alle vinde. De væsentligste bestanddele, nemlig de gamle preussiske centralmyndigheders efterladte arkivalier, finder man idag i Merseburg.

Afsluttende skal jeg om Berlineropholdet sige, at vi naturligvis ofte var på gæsteri. Vi fik med tiden en omfattende bekendtskabskreds, og vi blev ofte inviteret ud. Jeg mindes med glæde vore besøg hos general Biering i den danske militærmission. Han var en gudbenådet fortæller, og når ham kom ind på sit yndlingsemne, revolutionsåret i Rusland i 1917, som han havde oplevet på nærmeste hold i Baku, kunne han blive ved med at fortælle. Var vi ikke inviteret ud, kunne vi selv arrangere besøg på forskellige militærrestauranter, og der var nok at vælge imellem. Der organiseredes et såkaldt »plenarmøde«, hvor vigtigste punkt på dagsordenen var: Hvor skal vi gå hen i aften? Da Kromnow arriverede, tillodes han allernådigst at deltage i vore plenarmøder, men uden stemmeret. Vi fik efterhånden vore faste tilholdssteder, og da vi en aften kom på den engelske messe »Blue and White,« hørte vi tjenerne sige til hinanden: Jetzt kommen die Dänen. Vi lærte 3 af militærmissio-

nens kontordamer at kende (en af dem var datter af den russiske tolk), og de blev vore faste ledsagersker. For at de ikke skulle blive overanstrengte, organiserede vi også en anden gruppe bestående af 3 britiske damer, og så vekslede vi regelmæssigt mellem »missionspigerne« og »Miss'erne«. Det var en udmærket ordning. Der blev danset meget i messerne, men på slaget 12 spillede musikerne: God save the king, og gud nåde den, der på det tidspunkt ikke var istand til at stå ret. Jeg har bevaret regnskaberne over alle vore berlinske restaurationsbesøg, og når jeg ikke kan få min vilje med Kromnow, har jeg truet ham med at offentliggøre indholdet af disse. Som modtræk talte han dengang og senere altid om »den vilda danska soldateskan«. Vi kan altså stadig holde hinanden i skak.

En enkelt gang aflagde vi alle et besøg i en af de store russiske militærmesser i Friedrichstrasse. Vi måtte i den anledning skaffe os »grønne dollars«, hvilket vi ellers ikke måtte være i besiddelse af. Vi ankom til messen og hørte herlig musik fra 1. sal. Vi gik derop og satte os, men blev omgående spurgt, om vi tilhørte den røde hær. Det kunne vi jo ikke påstå, og vi blev derfor anmodet om at gå til et andet lokale nedenunder, hvor der ikke var så stort et orkester og ikke så mange gæster. Vi bestilte naturligvis kaviar og Krim-champagne og betalte med vore til formålet indkøbte dollars. Det tyske tjenerskab i denne messe optrådte i kjole og hvidt. Det kendte man ikke i vore vestlige messer. Vi forblev kun ganske kort tid hos russerne og skyndte os tilbage til vore sædvanlige græsmarker, hvor vi følte os mere på hjemmebane.

I september 1977 deltog jeg i det 51. vesttyske arkivarmøde i Vest-Berlin. Det var første gang i 30 år, at jeg påny var på disse kanter. Vest-Berlin ligner idag de fleste vesteuropæiske storbyer, og man ser ikke meget til ruiner eller tidligere tiders fattigdom. I løbet af de 30 år er iøvrigt Tiergarten genopstået. Ingen kan vel fortænke mig i, at jeg benyttede lejligheden til at valfarte til de kendte steder. Jeg vandrede påny langs bredden af den idylliske

Krumme Lanke og aflagde ligeledes visit i Schillerstrasse. Den gamle herskabsvilla var imidlertid nedrevet og erstattet af moderne huse. Kvarteret omkring Schillerstrasse lignede iøvrigt sig selv med de mange bastante gamle preussiske rigmandsvillaer. Jeg besøgte naturligvis også Geheimes Staats Archiv, hvor jeg som student havde arbejdet en ugestid i 1929. Arkivet var genopført, og jeg genkendte den gamle cirkelrunde og søjlebeklædte hovedtrappe og de mange korridorer. Den gamle læsesal var imidlertid helt moderniseret. Jeg valfartede naturligvis også til Øst-Berlin, hvor jeg genså Pergamonalteret, der heldigvis havde overlevet krigen takket være en rettidig evakuering.

Da tidspunktet for vor afrejse nærmede sig, måtte der tænkes på et passende afskedsgilde. Vi brevvekslede med Linvald herom og foreslog en mindre middag (9 kuverter) for de mere prominente herrer og et cocktail-party for ca. 60 personer. Vi fik de mest bekymrede breve fra Linvald i anledning af de udgifter for statskassen, dette ville medføre. Middagen kunne han nok godkende, men cocktail-partiet og så med så mange indbudte. Delegationen trådte herefter sammen til plenarmøde og vedtog enstemmigt, at man selv ville afholde alle udgifter. Denne højsindede beslutning betød i praksis 300 danske kr. samt en eller to stænger amerikanske cigaretter à 80 cent. Middagen har jeg ikke mere nogen erindring om, men derimod om cocktail-partiet. Vi entrerede med et af de tyske selskaber, som arrangerede fester for de allierede myndigheder, og de mødte på aftalt tid med følgende personale: en parkeringsmand, en garderobedame, en hyggepianist, 1 inspektør og 3 servitricer og 1 dame i køkkenet. Betalingen var et kvantum nærmere aftalte cigaretter. Materialerne til pindemadder m.m. købte vi i PX-shoppen, hvorefter tyskerne tilberedte alt og serverede. Vi havde gennem sagkundskaben erfaret, at der måtte beregnes 3/4 l spiritus og vin pro persona til et sådant selskab, og det rekvireredes fra Frilageret i København: 1 flaske skotsk whisky 2 kr. Festen var en succes. »Missionspigerne« og »Miss'erne« var naturligvis også in-

viteret, og de så hinanden her for første gang. Der var stor overraskelse på begge sider. De mere satte gæster forlod villaen efter 1 eller to timers ophold. De mere udholdende »gik« først efter midnat. Ved at ordne festen på denne måde sparede vi Linvald for en anmærkning fra hovedrevisoratet.

Afrejsen nærmede sig nu, og den måtte omhyggelig forberedes. Sagen var jo den, at Sovjetunionen var begyndt at stramme grebet om Berlin. Man kan vel ikke sige, at den egentlige Berlinblokade var begyndt, men vi befandt os i det indledende stadium. Vi kunne iagttagte, at amerikanerne var begyndt at formindske deres personel i Berlin og flytte dem til Frankfurt. Vi kunne også følge, hvorledes vareudvalget i PX-butikkerne formindskedes uge for uge, og endelig konstaterede jeg, at mit æg om morgenen blev mere og mere hengemt. Vi kunne heller ikke undgå at mærke en noget trykket og usikker stemning blandt vore omgivelser og en forståelig frygt for fremtiden. Værst var det egentlig for vore hjemmegående koner, som i aviserne kunne læse alarmerende meddelelser fra den indespærrede by. Vi, der levede midt i centrum af begivenhederne, var ikke særlig nervøse, og vi indstillede os på at tage den ene dag efter den anden. Jeg kan godt erindre, at vi talte indbyrdes om, at vi måske næste dag ville blive ført østpå og interneret i en eller anden lejr, men den tanke skubbede vi atter fra os. Foreløbig gik vor daglige tilværelse normalt, og vi savnede intet. Også på officielt hold bevarede man roen. Vi gik af og til lørdag eftermiddag til den lille militærparade med opvisning af ekcersits, som regelmæssigt fandt sted foran Truman Hall. Sjørup udtalte sig som gammel garder sagkyndigt om opvisningen og havde meget at kritisere. Ofte kom den amerikanske øverstkommanderende med sin frue for at overvære paraden. Det var den berømte 3 eller 4-stjernede general Clay. Han blev omkring denne tid spurgt af en journalist, om det ikke var meget kostbart for den amerikanske stat at holde Berlin forsynet gennem luftvejen, hvortil han tørt svarede: Jeg kan

ikke forestille mig, at regeringen i Washington interesserer sig for, om det er dyrt eller ikke. Det virkede jo meget beroligende.

For at komme hjem med bilen måtte vi følge autobanen fra Berlin til Helmstedt, og russerne var begyndt at forlange russiske passersedler. De allierede hævdede, at der var sikret dem fri ret til at passere fra deres zoner i vest og til Berlin, og af principielle grunde afslog de at anmode om russiske papirer. Til gengæld blev de ofte generet ved grænseovergangene og udsat for svære forsinkelser. Som tilhørende et lille land kunne vi godt uden at tabe national prestige bede militærmissionen om at få udstedt de fornødne russiske papirer, hvad man også rådede os til. Da russerne på det tidspunkt også hævdede, at de allierede førte værdigenstande i stor stil bort fra Berlin, aftalte vi med general Biering, at alle skrivemaskiner o. lign. skulle gå med missionens bil til Danmark. I bilen hjem havde vi kun vore personlige sager samt vore papirer. April 1948 forlod vi Berlin. Ved udkørslen fra hovedstaden fik vi udleveret visse amerikanske instrukser, der bl.a. indeholdt, at vi ikke måtte tillade russiske vagter at gennemsnøge bilen, og at vi skulle assistere eventuelle allierede køretøjer, der måtte være kommet i vanskeligheder på autobanen. Det indskærpedes desuden, at vi ikke måtte gøre holdt, og at vi havde pligt til at være ude af zonen inden mørkets frembrud. Turen til Helmstedt forløb glat. Kun en enkelt gang blev vi standset af en russisk bevæbnet vagtpost. Den impulsive chauffør Sjørup trak straks sin tjenestepistol. Jeg ved ikke, om han havde tænkt, at vi skulle skyde os igennem. Det var vi vist ikke kommet godt fra. Vi udleverede vore russiske passersedler til gennemsyn og blev vinket videre. Ved Helmsted gled vi uhindret igennem grænsebommen, men vi drog alle et lettelsens suk, da vi atter befandt os indenfor vestlig jurisdiktion. Vi lagde hjemturen over Lübeck og valfartede til det lille hus i Sct. Annægade, hvor stadsarkivet havde resideret før krigen. Huset var uskadt, men de kostbare arkivalier, navnlig de værdifulde middelalderlige dokumenter, der

har så stor interesse også for nordiske historikere, var i sin tid blevet evakueret østpå, og de ligger som bekendt stadig i DDR. Fra Lübeck fortsatte vi til Kiel, hvor jeg insisterede på at ville valfarte til Karlstrasse, hvor jeg i min ungdom havde arbejdet med de slesvig-holstenske arkivalier. Gaden var vanskelig at finde, da alle huse var udbombet. Det samme var tilfældet med arkivbygningen. Derefter fortsatte vi til Åbenrå, hvor delegationen opløstes.

I de følgende måneder begyndte vi at modtage de bestilte fotokopier, men de ankom kun i ganske små mængder. Jeg stod i brevforbindelse med Kromnow, som jo stadig var tilbage i Berlin, og det var ikke lystelige efterretninger, vi modtog. Historikerorganisationen havde forlangt, at deres fotograferinger skulle have absolut 1. prioritet, og vore udtagne pakker med de tusinder af strimler lå i en stor bunke i Meinertzhagens kontor. Snart hørte vi også rygtevis, at der overvejedes en evakuering af arkiverne vestpå. Der blev skrevet mange breve fra rigsarkivet til de allierede myndigheder og senere til embedsmænd i Foreign Office i London, som havde overtaget forvaltningen af de tyske arkivalier, efter at de alle var kommet til England. Lidt efter lidt begyndte fotokopierne at strømme ind, men først ud på sommeren 1951 havde vi modtaget de sidste forsendelser. Den lange ekspeditionstid medførte også, at prisen pr. kopi steg fra 3 til 8 pence, og at vi stadig måtte søge om de fornødne tillægsbevillinger. Men det ordnedes alltsammen. Efterhånden som kopierne ankom, foretog jeg indpakning og registrering. Egentlig burde vi have lagt de mange fotokopier i æsker, men de blev nu pakket på gammeldags arkivmanér og forsynet med løse blå skilte, der markerede, at materialet var utilgængeligt.

Samtidig hermed fortsatte jeg mit arbejde for den parlamentariske kommission, og man overdrog mig at udgive samtlige tyske dokumenter vedr. forberedelse til og gennemførelse af aktionen 9/4 1940. Det blev en publikation på 605 sider, som udkom i 1951 som bd. 12 i den parlamentariske kommissions lange række af beretninger. I 1955 fandt den afsluttende debat sted i folketinget

om kommissionens arbejde, og som man kunne vente det, tog man det forelagte materiale til efterretning. Der blev ikke rejst tiltale hverken mod ministre eller andre højere embedsmænd i ansvarlig stilling. Jeg overværede denne historiske forhandling og skrev efter aftale en længere artikel herom i Politiken, (22/5 1955). Da kommissionen havde afsluttet sit arbejde, afleverede den hele sin samling af fotokopier af tyske dokumenter til rigsarkivet, hvor de indlemmedes i den samling, som vi allerede havde dannet.

Arbejdet med de tyske dokumenter i Berlin videreførtes nogle år senere i London. Som følge af den russiske blokade af Berlin besluttede de allierede myndigheder i sommeren 1948 at fjerne de beslaglagte tyske dokumenter fra Berlin og flyve dem til England, hvor de indtil videre blev anbragt på en jagtejendom Whaddon Hall nær Bletchley, ca. 1 times jernbanekørsel nordvest for London. Vor danskifte læsesalsinspektør Noël Meinertzhagen fra Berlin ledsagede dokumenterne på den lange vandring, og han udnævntes til en art pladshund på Whaddon Hall. I perioden 1948-52 havde forskellige arkivdelegationer udtaget nye grupper af udenrigsministeriets arkiv til fotografering. Det var dette materiale, som man fra rigsarkivets side nu var interesseret i at modtage kopier af.

Efter at de fornødne tilladelser var erhvervet, blev jeg i slutningen af februar 1953 sendt til London, forsynet med et udførligt direktiv fra Linvald, dat. 20. febr. 1953. Jeg gætter idag på, at jeg selv havde forfattet koncepten. Jeg skulle foretage en gennemgang af de senest udarbejdede data-sheets, og på grundlag heraf skulle man så i København foretage udvælgelsen af de dokumenter, som man ønskede at erhverve kopi af.

Jeg havde aldrig tidligere besøgt England, så det var naturligvis en interessant rejse. Jeg tog båden Esbjerg-Harwich og var så heldig ombord at træffe en yngre finlandsk diplomat A. V. Heiroth, som inviterede mig til at følges med ham i bil fra Harwich til London. Ombord traf jeg også landsarkivar Hans Knudsens ældste

datter Gertrud, som jeg ikke havde set i mange år. Hun var på det tidspunkt gift med en engelsk kunsthistoriker. Vi faldt nærmest i hinandens arme.

I London arbejdede jeg to forskellige steder, nemlig i det engelske udenrigsministeriums bibliotek, der var installeret i det såkaldte Cornwall House på den sydlige bred af Themsen, og i Public Record Office. Jeg boede på Strand Palace Hotel og havde kun 10 minutters gang over Waterloo-broen til biblioteket. Jeg havde en introduktion med til miss Johnston, under hvem de tyske kopier sorterede. Jeg havde forberedt mig grundigt i forvejen, så det varede kun et øjeblik, inden de første kopier blev forelagt mig, og jeg kunne gå i gang med arbejdet. Ind imellem arbejdede jeg i den berømte cirkelrunde læsesal i Public Record Office. Her skulle kopierne hentes uden for huset. Her gik det lidt langsommere. Men på begge arbejdssteder gentog den kendte situation sig fra Berlin. Arkivbetjentene fik travlt med at slæbe frem til den sultne dansker, og det var med et lidt skævt smil, at man modtog mine mange bestillinger. Der er ingen grund til at gå i enkeltheder med dette arbejde. Resultatet vil man kunne studere i den af mig udarbejdede registratur over de hjemtagne fotokopier af tyske arkivalier.

Linvald havde været large nok til at tilstå mig så mange dage i England, at jeg kunne få tid til at se mig lidt omkring både i London og udenfor byen. Jeg var et par dage i badebyen Bournemouth nede på sydkysten for at besøge nogle ældre private venner, og der blev også tid til en udflugt til Cambridge med besøg i universitetskvartret. Daværende ambassadesekretær Uffe Himmelstrup og hans charmerende frue var mine ciceroner i London, og de tog mig bl.a. på en udflugt til Windsor Castle og nogle hyggelige landevejskroer. Også et besøg hos ægteparret Meinertzhagen på Whaddon Hall blev der plads til i programmet. Det var morsomt at besøge denne gamle jagtejendom med sin imponerende hall og mange søjler i rødlig marmor. Jeg kiggede ind i arkivmagasinerne, hvor original-

materialet lå opstabled, men der var ingen mulighed for at kigge i de originale dokumenter. Jeg tror nok, at Meinertzhagen overskred sine beføjelser ved at lukke en besøgende ind i selve arkivet.

Gennem Uffe Himmelstrup introduceredes jeg til forskellige danske pressefolk i London, og jeg var en aften inviteret til presseattaché Ebbe Munch, som holdt åbent hus engang om ugen. Her blev jeg anmodet om at fortælle lidt om formålet med mit ophold i London. Dette gav anledning til, at jeg modtog en opfordring til at tale i BBC. Hvor ofte havde jeg ikke under besættelsen lyttet til den danske stemme fra London, og nu skulle jeg selv få ordet. Der var tildelt mig ti minutter i den normale danske udsendelse fra London, og til aftalt tid mødte jeg i Bush House, hovedkvarteret for The British Broadcasting Corporation. Det var med en ejendommelig følelse, at man nu satte sig foran mikrofonen, efter i højtaleren at have hørt det kendte kaldesignal fra London: *Bum, bum, bum, bum*. Mit foredrag handlede om det danske arkivarbejde i Berlin og London. Jeg har endnu i mit arkiv det originale foredragsmanuskript, som blev anvendt i Bush House med de sidste rettelser og forkortelser umiddelbart før udsendelsen. Jeg fortalte bl.a. om et af mine fund i London, nemlig en udtalelse fra den russiske udenrigsminister, fyrst Gortschakow, der ved en given lejlighed havde udtalt, at det var en russisk livsinteresse at hindre, at Storebælt og Øresund kom under een hersker. Skete det, ville Rusland, ligesom tilfældet var med Bosporusstrædet, blive udelukket fra omverdenen. Jeg havde megen succes med mit lille foredrag og modtog i honorar 10 £. Selve udbetalingen fandt sted i guineas, efter gammel tradition, og det var jo een shilling mere end pr. normalt £. Jeg følte mig som en Krøsos, da jeg forlod Bush House.

Jeg benyttede besøget i Public Record Office til dels at bese institutionen med de mange små magasinrum med de uendelige rækker af »rolls«, og jeg fik også foretræde for den daværende leder sir Hilary Jenkinson, engelsk arkivvæsen grand old man. Jeg blev modtaget i hans pompøse embedskontor, hvor han sad foran et

flammende kulbål, idet han ustandselig tændte en ny cigaret og kastede stumpen baglæns over skulderen uden at kontrollere dens flugt gennem verdensrummet. Den ramte altid kulbålet, erindrer jeg, men jeg erindrer også, at jeg var en del rystet ved at se denne åbne coal-fire inden for et arkivs mure. Jenkinson var meget talende og fuld af historier. Jeg skal nævne en enkelt, fordi den handler om en sydamerikansk kollega, som havde aflagt ham et besøg. Han havde først forsøgt sig med engelsk over for gæsten, men det gik ikke. Derefter slog han over i fransk med samme sørgelige resultat. Til sidst så jeg ingen anden udvej, fortalte han, end at foreslå latin. »Ved dette forslag gik et forklarelsens skær over sydamerikanerens ansigt, og han svarede: Ave Maria. Så var hans latinske ordforråd opbrugt, sagde Jenkinson med et stort smil, og så satte vi os stille ved siden af hinanden og sagde ikke mere«. Vi diskuterede også kassation, som var et meget aktuelt emne i engelske arkivkredse på det tidspunkt (danske kolleger vil nikke genkendende, når jeg nævner ordet Grigg-rapporten). Alt i alt fik jeg meget ud af mine godt 14 dage i London, og det var med stor tilfredshed, at jeg i den følgende tid kunne modtage de nye kopier af tyske dokumenter og indlemme dem i vor allerede store samling. Hermed var min beskæftigelse med de tyske dokumenter afsluttet. Det havde været et højest interessant arbejde, og jeg er lykkelig over, at jeg fik mulighed for at være med til at løse denne betydningsfulde opgave. Der er ingen tvivl om, at dansk historieforskning i fremtiden ofte vil få brug for dette yderst værdifulde materiale. Jeg har som bekendt selv udnyttet en lille del af det i min bog »Genforeningens statspolitiske baggrund«, der udkom i 1970. Rigsarkivar Hvidtfeldt har som man ved senere ved flere besøg i USA og i militærarkivet i Freiburg-/Breisgau haft mulighed for på væsentlige punkter at supplere rigsarkivets store samling af fotokopier af tyske arkivalier.

Deltagelse i nordisk og internationalt samarbejde 1935-62

Linvald havde fra sin ungdom nær kontakt med forskellige nordiske fagfæller, og han havde navnlig mange personlige venner i Sverige. Som rigsarkivar etablerede han et nært samarbejde med såvel den svenske rigsarkivar som den norske. I Sverige sad siden 1924 Helge Almquist som rigsarkivar, og han beklædte denne stilling indtil sin død i 1944, da han efterfulgtes af Bertil Boëthius. Under sit ophold i Stockholm fra 1943-45 havde Linvald mulighed for at komme disse to særprægede svenske arkivchefer på nærmeste hold. Han havde også kontakt med flere andre svenske arkivtjenestemænd. Jeg tror således, at han stod den noble Herman Brulin meget nær. I Norge var det navnlig rigsarkivar Asgaut Steinnes, som var Linvalds nærmeste kontaktmand. Steinnes var i 1933 blevet udnævnt til rigsarkivar, og han beklædte dette embede indtil udgangen af 1959, hvilket altså vil sige, at han var norsk rigsarkivar i hele Linvalds embedsperiode og endnu nogle år. Steinnes, som jeg også har kendt udmærket, var ikke en mand, der gik i folk med træsko, men der etableredes meget hurtigt et nært venskab mellem ham og Linvald, og de satte gensidig stor pris på hinanden. Linvald havde fra sine forgængere i embedet arvet den såkaldte norske arkivsag. Det var velkendt, at Norge, trods tidligere omfattende arkivudleveringer fra Danmark, stadig havde en lang ønskeseddel,

og Linvald besluttede nu at tage denne sag op og i samråd med udenrigsminister, dr. P. Munch, som Linvald gennem Aage Friis også var nært knyttet til, blev man enige om at tilbyde Norge en aflevering af sådanne arkivalier, som man i danske arkivkredse var enige om, at de rettelig burde afleveres til Norge. Fra norsk side modtog man med tak det givne tilbud, og ved en særlig højtidelighed i det norske rigsarkiv i dec. 1937 foretog Linvald den officielle overrækkelse af disse arkivalier. Som omtalt foran kvitterede Steinnes to år senere ved at gennemføre aflevering af den norske del af Münchenersamlingen til det danske rigsarkiv. Det var navnlig Norge og Sverige, som Linvald havde intime kontakter med. Derimod havde han ingen snævrere forbindelse med Finland eller med Island, selv om han naturligvis kendte både rigsarkivar Kaarlo Blomstedt i Helsingfors og nationalarkivar Barði Gudmundsson i Reykjavik.

Også jeg havde fra min tidligste ungdom foretaget adskillige rejser i de nordiske lande og også besøgt Finland. Jeg havde både været i rigsarkivet i Helsingfors, hvor jeg navnlig stiftede bekendtskab med min senere mangeårige trofaste ven arkivrådet John E. Roos, som senere skulle blive den første finlandske medredaktør af »Nordisk Arkivnyt«. Jeg havde også lejlighed til i 1935 at besøge Karelens hovedstad Viborg, og her gjorde jeg bekendtskab med daværende landsarkivar M. Kerkkonen og hans dynamiske frue Gunvor Kerkkonen. Det var da ganske naturligt, at jeg meldte mig som deltager i den første nordiske arkivdag, der afholdtes i 1935 på læsesalen i den gamle svenske rigsarkivbygning på initiativ af Helge Almquist. Da han blev syg, var det arkivrådet Herman Brulin, der stod for det svenske værtsskab. Mødet i Stockholm gav anledning til at lære en række yngre svenske og norske kolleger at kende, og fra dette møde stammer bl.a. mit livslange venskab med Olof Jägerschiöld. I 1939 var det Danmarks tur til at være vært både for en arkivdag og et nordisk historikermøde. Linvald fik gennemført, at jeg blev udpeget til sekretær for begge møder, en opgave som jeg

Deltagerne i den nordiske arkivdag i København i aug. 1939. Mødet fandt sted på rigsarkivets læsesal. I halvkredsen til venstre ses fra venstre mod højre: rigsarkivar Steinnes, arkivar Marquard, rigsarkivar Linvald, dr. Hjelholt, rigsarkivar Blomstedt og rigsarkivar Helge Almquist (med ryggen til).

naturligvis var glad ved, og som gav mig mange nye personlige kontakter og venner. For blot at nævne enkelte navne skal jeg omtale de to unge svenske arkivarer Nils F. Holm og Åke Kromnow. Mødet i København var en stor succes. Alle deltagere i mødet har gennem årene ofte fremhævet dette møde som en enestående oplevelse. Dette hænger først og fremmest sammen med hele baggrunden for mødet. Det afholdtes i første halvdel af august 1939. Allerede på det tidspunkt trak den storpolitiske krise op, der eksploderede i Tysklands angreb på Polen. Det var altså sidste gang i adskillige år, at nordiske arkivarer og historikere kunne mødes. Hertil må føjes, at det også var sidste gang i de nordiske møders historie, hvor man var istand til at servere 4 retter mad med tilhørende vine til den afsluttende banket, og hvor alle deltagere mødte i kjole og hvidt, og for nogles vedkommende med et hav af ordener. Først i 1948 kunne man påny samles til en nordisk arkivdag, og

værtslandet var denne gang Norge og mødestedet Lillehammer. I »Meddelelser om rigsarkivet 1921-55«, 1958 er der givet en oversigt over samtlige nordiske arkivdage med en gennemgang af de emner, der blev sat til debat, og jeg skal ikke trætte mine læsere med at gentage, hvad der her er berettet. Blot skal jeg tilføje, at jeg var en permanent deltager i disse sammenkomster, og at jeg altid med interesse har fulgt og ofte deltaget i de diskussioner, de gav anledning til. Min nordiske bekendtskabskreds udvidedes mere og mere, og med flere af disse udmærkede kolleger opretholdt jeg i de følgende år en livlig korrespondance. Møderne gav ligeledes anledning til, at man lærte en række nordiske arkivinstitutioner at kende, og med ganske få undtagelser har jeg gennem årene besøgt samtlige nordiske arkiver. Man vil derfor også forstå, at det var ganske naturligt, at det var mig, der tog initiativet til at omdanne »Nyt fra rigsarkivet« til »Nordisk Arkivnyt« og hermed muliggøre, at den nordiske konversation på de regelmæssigt tilbagevendende nordiske arkivmøder kunne foregå også mellem disse.

Også det internationale samkvem dyrkede Linvald. Igennem mange år var han virksom inden for danske historikers internationale komité, og han havde deltaget, allerede før han blev rigsarkivar, i talrige internationale kongresser og møder. Før krigen var det kun de egentlige historikere, som havde et vist internationalt samarbejde. Først efter 1945 kom arkivarerne med.

Initiativet til et internationalt fagligt samarbejde mellem arkiverne udgik fra Frankrig, og den drivende kraft i dette arbejde var den nyudnævnte franske arkivchef Charles Braibant. Den første nordiske arkivmand, som fik kontakt med de franske initiativtagere, var rigsarkivar Steinnes, som deltog i det konstituerende møde i den nye internationale organisation, der stiftedes i Paris under navnet International Council on Archives (i praktisk tale kaldet ICA). Mig bekendt var det det eneste møde, Steinnes deltog i, og i flere år kom norske arkivarer ikke til disse internationale sammenkomster.

Norge er først egentlig kommet med efter udnævnelsen af rigsarkivar Dagfinn Mannsåker i 1965.

Den nye internationale arkivorganisations første større manifestation var en international arkivkongres i Paris i 1950. Braibant havde sat alle sejl til for at give det nye foretagende en flyvende start. Ingen, der overværede hans store tale ved festbanketten i Eiffeltårnet, glemmer dette første møde. 3 år senere afholdtes en ny international kongres i Haag, og derefter er det gået slag i slag. Også disse møder er omtalt i »Meddelelser om rigsarkivet« og kan derfor forbigås her. Allerede i min studentertid havde jeg deltaget et par gange i et internationalt sommerkursus i Genève, og i 1932 havde jeg opholdt mig godt et halvt år i Paris. Det var derfor ganske indlysende, at jeg greb denne nye lejlighed til at knytte internationale kontakter, så meget mere som Linvald var ved at blive træt af kongresser og ikke havde spor imod, at hans sekretariatsarkivar repræsenterede rigsarkivet. I 1954 gennemførte Braibant desuden afholdelse af den første såkaldte internationale rundbordskonference, der ligeledes blev indkaldt til Paris. Idéen havde han fået fra sin spanske kollega, arkivdirektør Miguel Bordonau y Mas. Alle, der har deltaget i internationale kongresser, vil vide, at det er så som så med udbyttet af de faglige drøftelser på disse store møder. Der kommer som regel sjældent en virkelig debat i gang, og de mange indlæg er ofte ret tilfældige meddelelser. Hertil kommer, at de delegerede, der har kongressproget til modersmål, let kommer til at dominere, og navnlig var franskmændene meget veltalende. Det gælder også i høj grad Braibrant. Idéen med rundbordskonferencerne var imidlertid at samle en begrænset kreds af arkivledere og lade dem diskutere aktuelle arkivproblemer. Linvald sendte mig til Paris i 1954 som repræsentant for Danmark til den 1. rundbordskonference, hvor der kun deltog 16 personer. Vi kunne alle sidde omkring et bord, og diskussionen blev i høj grad lettet derved, at vi ikke behøvede at bestige en talerstol og tiltale en kæmpeforsam-

ling. Deltagerne, som ikke havde enten fransk eller engelsk til modersmål, behøvede heller ikke at holde sig tilbage af frygt for, at man ikke skulle kunne udtrykke sig. Var der et eller andet ord, man ikke kunne finde den rette oversættelse til, kunne man altid give sin nabo en albue og spørge ham til råds. Det var der ingen, der tog forargelse af. Jeg har siden 1954 deltaget i samtlige afholdte rundbordskonferencer med undtagelse af en enkelt, hvor jeg var forhindret af private grunde. De indkaldtes i de år, hvor der ikke holdtes kongres, og jeg mindes mange interessante tankeudvekslinger om centrale arkivalske problemer. Når rundbordskonferencen i Paris 1954 altid vil stå i en særlig glans for mig, hænger det også sammen med, at der i tilknytning til dette møde blev givet os lejlighed til en ekskursion af ca 14 dages varighed, der førte os i privatbiler gennem hele Frankrig og helt ned til Middelhavet og tilbage igen ad en ny rute. Turen lededes af den dynamiske franske arkivar Robert-Henri Bautier, der kun talte fransk og som et maskingevær. Han havde planlagt et kæmpeprogram for os. Jeg tror, at vi besøgte mindst 20 forskellige departementsarkiver på denne tur, foruden et utal af rådhus, domkirker og klostre. I gastronomisk henseende var det ligeledes i topklasse, og ind imellem var der champagne-modtagelser hos diverse prefekter på deres officielle bopæl. I programmet indgik også en privat middag hos departementsarkivaren i Avignon Jacques de Font-Réaulx, der havde sin embedsbolig i det firkantede tårn, der hører til det gamle pavelige slot. Værten var en høj mager mand, pilskaldet, men med tre strittende hår på hvert øre. Heller ikke han kunne se nogen talerstol, uden at han absolut måtte op på den. Fruen var en fyldig ældre dame i knitrende sort silke, og hende havde jeg til bords. Vi spiste med svært sølvservice med adeligt våbenskjold, og vinen perlede i ægte krystalglas. Efter middagen fjernede værten et gulvtæppe i salonen, og en lem kom til syne. Nogle af gæsterne vovede sig ned ad den trappe, der viste sig, hvorefter værten med en høj skraldende latter smækkede lemmen i. Det var virkelig et interessant gammelt fæstningstårn at gæste. I

etagerne nedenunder var meget høje og gamle træreoler til departementsarkivets samlinger. De så ikke ud til at blive brugt meget ofte, men der kunne jo godt være store kostbarheder iblandt. Som andre franske departementsarkiver havde arkivet i Avignon kun een videnskabelig medarbejder, nemlig chefen, og så en arkivbetjent. Vi besøgte også andre og mere moderne departementsarkiver fx. det i arkitektonisk henseende storslåede anlæg i Toulouse, men i sikkerhedsmæssig henseende en meget problematisk bygning.

Den næste rundbordskonference fandt sted i Namur i foråret 1955 under personlig ledelse af Braibant. Når jeg nævner den, hænger det først og fremmest sammen med, at Braibant havde inviteret repræsentanter fra de østeuropæiske lande, der hidtil ikke havde deltaget i arbejdet. Nu mødte bl.a. den polske arkivdirektør Henryk Altman, som i de følgende år skulle blive en meget aktiv deltager i vore forhandlinger. Også Jugoslavien var repræsenteret ved dette møde. Det var Braibants kongstanke, at øst og vest måtte kunne mødes på et strengt fagligt grundlag og få positivt udbytte af gensidig tankeudveksling. Fra nu af var det fast koutume, at rundbordskonferencerne skulle afholdes skiftevis i et østland og et vestland.

Fra starten var det kun europæiske arkivchefer, som fik adgang til rundbordskonferencerne, medens alle verdens lande havde mulighed for at deltage i kongresserne. I mødet i Namur var dog mødt en repræsentant fra det fjerne Haiti. M. Laurere Saint-Juste. Jeg erindrer udmærket denne lille og tætte kulsorte mand, iført et kridhvidt jakkesæt. Han holdt een stor tale på flydende fransk, men herefter så vi ham aldrig mere. Først på rundbordskonferencen i Ottawa i okt. 1974 dukkede han påny op. Han var i mellemtiden blevet bibliotekar i New York. Med årene har man udvidet kredsen af deltagerlande, og rundbordskonferencerne er desværre ved at blive små kongresser med de uheldige følger, at det faglige udbytte formindskes, og den fortrolige tankeudveksling hindres. Det er stadig europæerne, der dominerer, og som også har mest til fælles,

men det skal gerne indrømmes, at forhandlingerne ikke altid har været lige lødige. Efter min mening bør rundbordskonferencerne kun opretholdes, hvis de stadig kan bevares som »a debating club«. Er det ikke muligt, vil de tabe i faglig interesse. På den anden side bør man ikke se bort fra, at dette regelmæssigt tilbagevendende møde med en række fremtrædende arkivchefer gør det muligt under mere private former at indhente værdifuld viden om forskellige faglige problemer, ligesom der naturligvis altid under disse møder er mulighed for at besøge centrale arkivinstitutioner. Jeg ville umuligt gennem de mange år have kunnet opretholde rubrikken: »Udlandet« i »Nordisk Arkivnyt«, hvis jeg ikke regelmæssigt havde deltaget i disse internationale sammenkomster.

Den internationale arkivorganisation tog i 1951 initiativet til grundlæggelsen af et specielt arkivtidsskrift, kaldet »Archivum«. Redaktionen havde ligesom organisationens sekretariat sit hovedsæde i Paris, men man udbyggede sine kontakter ved at knytte nationale meddelere til foretagendet. Siden 1954 har jeg været fast korrespondent til Archivum og leveret adskillige større og mindre bidrag.

Deltagelse i Arkivarforeningens virksomhed 1935-62

På et eller andet sted i denne redegørelse om mit arkivalske liv, vil det være rimeligt at fortælle om mine oplevelser i den forening, der i ældre tid hed Arkivarforeningen, nu Arkivforeningen.

Foreningen var stiftet 5. jan. 1917, og initiativet var udgået fra 5 af arkivvæsenets arkivarer, nemlig Carl Christiansen, Holger Hjelholt, Axel Linvald, Holger Nielsen og Fr. Jürgensen West. Det var forberedelserne til den nye tjenestemandsløve, der førte til foreningens dannelse. Man fandt det nødvendigt, at arkivpersonalet under de forestående forhandlinger kunne optræde som en sluttet faglig korporation. Såvidt jeg ved, var arkivar Christiansen foreningens 1. formand, og det var ham, der førte arkivarernes og registratorernes ønsker frem. Han efterfulgtes i 1922 som formand af arkivar Holger Hansen, der imidlertid allerede i 1928 veg pladsen for Christiansen. Der skulle gennemføres en ny tjenestemandsløve, og atter lagde man sin skæbne i Christiansens hænder. Da den nye lov var gennemført i 1931, steg Christiansen påny ned af formandssædet, og i de følgende år lededes arkivarforeningen af dr. Hjelholt, bistået af dr. Kornerup, registrator Eegholm, frk. Johanne Skovgaard og landsarkivar Harald Hatt.

Da jeg blev ansat som arkivar på prøve i 1934, fik jeg sammen med mine kolleger Hassø og Bro-Jørgensen opfordring til at ind-

træde i foreningen. Jeg var første gang til stede ved årsmødet 29. jan. 1935.

Ved min indtræden i foreningen forelå der ingen større tjenestemandsproblemer, og foreningen førte en meget stilfærdig tilværelse. Man havde som regel kun eet møde, nemlig årsmødet, der afholdtes i den gamle foredragssal. Her aflagde formand og kasserer beretning og regnskab, og her fandt bestyrelsesvalgene sted. Efter at det var overstået, påhørte man et foredrag, og det var karakteristisk for tiden, at det kun sjældent var arkivalske emner, man diskuterede. Jeg har fra denne første periode noteret mig foredrag af dr. Kroman om nyere dansk skrift og om kong Valdemars jordebog, et foredrag af dr. Povl Bagge: Nogle betragtninger vedr. historieforskningens videnskabelige karakter. Dr. Kornerup har noteret i den officielle foreningsprotokol, at det var »et interessant foredrag«. Senere talte dr. Kornerup om: Fra Ålborg Helligåndsklosters bibliotek, og dr. Hjelholt om Fr. Meinecke som arkivar. Af rent arkivalske emner kan nævnes Hans Knudsens foredrag om kassationer ved landsarkiverne. Dette foredrag gav anledning til en livlig debat, og det er noteret, at også jeg deltog i denne diskussion. Senere talte frk. Skovgård om Tyske kancellis indenrigske afdeling. Efter foredragene bevægede selskabet sig ned i frokoststuen, hvor fru kustode Rasmussen serverede kaffe. Jeg husker, at hun havde sat nogle stråmætter op i vinduerne, således at forbigående ikke kunne se vore udskjelser. Enkelte afvigelse fra dette faste program fandt dog sted. Således foretog foreningen i 1936, formodentlig på dr. Hjelholts initiativ, en arkivalisk udflugt til Malmø og Lund, og året efter arrangeredes et besøg på Theatermuseet. Robert Neiiendam var i disse år en flittig gæst på læsesalen, og der var adskillige arkivarer, der på den ene eller den anden måde havde personlig kontakt med ham. Det gjaldt dog ikke dr. Eiler Nystrøm, der aldrig undlod at fortælle sine omgivelser, hvilken inferior person Neiiendam egentlig var. Neiiendam havde på sin side ikke meget til overs for dr. Nystrøm, som han elskede at karrikere.

I 1937 havde landsarkivar Hans Knudsen overtaget formandskabet efter dr. Hjelholt, og i 1939 var det ham, der på Arkivarforeningens vegne holdt talen ved rigsarkivets 50-årsjubilæum og overrakte vor gave, nemlig to tegninger af C. F. Hetsch af det gamle gehejmearkiv. Såvidt jeg ved, findes de stadig på rigsarkivarens kontor. Nogle måneder senere præsiderede Knudsen ved den frokost, der blev afholdt i Tivoli i forbindelse med den 2. nordiske arkivdag. Hans Knudsen trak sig tilbage som formand i 1943 på grund af svigtende helbred, og afløstes af Kornerup. Ved samme lejlighed indvalgte rigsarkivets arkivarer mig i Arkivarforeningens bestyrelse. Jeg havde på det tidspunkt fungeret nogle år som suppleant.

Også under den tyske besættelse fortsatte Arkivarforeningen sin stilfærdige tilværelse, men der var dog sket en betydningsfuld ændring i foreningens liv. De yngre medlemmer havde længe været utilfredse med det kedsommelige kaffebord i frokoststuen, og allerede før krigen forlangte man, at møderne skulle afsluttes på en mere festlig måde. Fra frokoststuen drog man nu på Ungarsk Vinhus og senere til Wiwex, som i nogle år var foreningens stamkafé. På et eller andet tidspunkt begyndte de yngste årgange også at hjemsoge »Laurids Betjent«.

Arkivar Hassø var i disse år et meget energisk medlem af foreningens styrelse, og det var navnlig ham, der forhandlede løn og avancement. For at styrke vor stilling havde vi sluttet os sammen med bibliotekernes og museernes personale og i fællesskab oprettet »Organisationen af fagligt uddannede tjenestemænd ved statens arkiver, biblioteker og museer«. På vore årsmøder valgte vi 3 repræsentanter til at deltage i organisationens arbejde, og Hassø var formand for arkivsektionen. Det varede ikke længe, førend også jeg kom ind i dette særlige arbejde. I 1946 holdt jeg iøvrigt mit 1. foredrag i foreningen. Jeg havde i okt. 1945 besøgt Finland og optaget kontakt med finlandske kolleger, og jeg kunne nu berette, hvorledes det finlandske arkivvæsen havde klaret sig under krigen.

I 1947 og 1948 berettede jeg ved to møder om den danske arkivdelegations arbejde i Berlin.

Som omtalt andetsteds i denne beretning arrangerede rigsarkivet i maj 1947 en stor arkivudstilling på Rosenborg slot, og dr. Hjelholt foreslog nu, at arkivarforeningen og rigsarkivet i fællesskab skulle invitere kolleger fra Malmø og Lund til at besøge denne udstilling. Lørdag d. 7. juni 1947 ankom vore lundensiske kolleger landsarkivar Mellander og hans to fornøjelige medarbejdere arkivarerne Åke Sällström og Gunnar Fritzell og fra Malmø vor gamle bekendt stadsarkivar Leif Ljungberg. Dr. Hjelholt foretog en gennemgang af udstillingen, og bagefter var der arrangeret en animeret frokost i Glyptotekkafeen. Ved den første snaps husker jeg tydeligt vennen Sällström henånde begejstret: Kornbrändevin. Under krigen havde man som bekendt i Sverige været henvist til snaps fremstillet hovedsagelig af cellulose. Bagefter gik vi alle i Tivoli, og flere blev foreviget af en silhouetklipper.

1949 var et mørkt år i foreningens historie. I forbindelse med »frimærkesagen« havde Hassø søgt sin afsked og trådte hermed automatisk ud af bestyrelsen. På et afholdt bestyrelsesmøde enedes man om at indstille arkivar Sigurd Jensen til den ledige plads og indkalde til normalt årsmøde. Der skulle ikke holdes noget foredrag, og man ville heller ikke arrangere nogen selskabelig afslutning.

Årsmødet fandt sted 27. maj 1949 med arkivar Marquard som dirigent. Da vi nåede frem til dagsordenens punkt 4: valg af bestyrelse, oplæste Marquard en skrivelse fra rigsarkivaren, hvori denne henstillede, at man indtil videre udsatte valg af bestyrelse. Man kan i høj grad diskutere, om en sådan henstilling var forenelig med foreningens love, men situationen var jo helt ekstraordinær. Formanden anbefalede, at man tog henstillingen til følge, og ingen protesterede. Forsamlingen vedtog at anmode bestyrelsen om at fortsætte indtil videre. Stemningen var temmelig trykket, som man vil kunne forstå.

I det følgende år lå foreningen helt død, og først d. 30. maj 1950 trådte bestyrelsen sammen for at forberede et nyt årsmøde. På mødet meddelte dr. Kornerup, at han ikke ønskede genvalg, og bestyrelsen besluttede som helhed at stille sine mandater til rådighed. Årsmødet fandt sted nogle dage senere under ledelse af arkivar Marquard. I formandens beretning var ikke et ord om foreningen, kun om arbejdet inden for »Organisationen«. Da vi nåede frem til spørgsmålet om valg til ny bestyrelse, meddelte Kornerup, at han ikke ønskede at fortsætte. Der skulle altså udpeges ny formand og to nye bestyrelsesmedlemmer. Fra forsamlingens side blev jeg bragt i forslag og valgt med 23 stemmer. De to nye bestyrelsesmedlemmer blev arkivar Sigurd Jensen (21 stemmer) og dr. Kroman (13 stemmer). Endvidere genvalgtes landsarkivar Hatt og frk. Nystrøm.

Min funktionsperiode som formand for Arkivarforeningen kom til at strække sig over 10 år. Når jeg medregner min tid som menigt bestyrelsesmedlem, har jeg tjent foreningen i godt 17 år, en rekord der mig bekendt kun er slået af frk. Nystrøm. Jeg tiltrådte mit formandskab på et tidspunkt, hvor foreningen nærmest lå i dvale, og min væsentligste opgave var at puste nyt liv i foretagendet. Herom var vi alle enige inden for bestyrelsen, og jeg kan kun sige, at jeg i de ti år, hvor jeg var formand for foreningen, havde et aldeles udmærket samarbejde med mine bestyrelseskolleger. Allerede i 1951 trak Hatt sig tilbage og afløstes af Gunnar Olsen, og i 1956 afløstes Sigurd Jensen af Aage Rasch. I 1957 kom arkivar Jens Holmgård ind i bestyrelsen, da dr. Kroman trak sig tilbage. Af ældre bestyrelseskolleger var således kun frk. Nystrøm tilbage.

At jeg på årsmødet ville blive opstillet og valgt til formand for Arkivarforeningen kom ikke som nogen overraskelse. Jeg havde derfor i nogen tid overvejet, hvilke initiativer jeg ville foreslå.

Det først fornødne i den givne situation måtte være at få tilvejebragt en stærkere samfølelse mellem arkivvæsenets personale. Her tænkte jeg i første række på rigsarkivets personale, men jeg ønskede også, at vi kunne komme i nærmere kontakt med vore medlem-

mer hinsides Storebælt. Det havde altid været en svaghed ved foreningen, at der så godt som ingen kontakt havde været med de udenbys medlemmer. For at tilvejebringe større samfølelse og kontakt måtte foreningen afholde flere sammenkomster. Det var ikke nok med det ensomme årsmøde. Medlemsmøderne skulle endvidere anvendes til foredrag og diskussioner om aktuelle arkivalske problemer. Det havde det også hidtil været småt bevendt med. Endvidere mente jeg, at vi burde udbygge de faglige kontakter med bibliotekernes og museernes personale, og vi burde ligeledes fortsætte vort samvær med kollegerne på den anden side Sundet. Også det selskabelige samvær skulle opdyrkes. På dette område fik jeg en eminent støtte af frk. Nystrøm, som altid var rede til på dette vigtige område at gøre en personlig indsats. Fra sit barndomshjem var hun vant til en omfattende selskabelighed. På strålende vis førte hun disse familietraditioner videre, også efter forældrenes død, og vi er mange, der står i dyb taknemmelighedsgæld til hende. Også den yngre generation af arkivtjenestemænd fik lejlighed til at lære denne side af frk. Nystrøms virke at kende. Hun var Arkivarforeningens uforlignelige maitre de plaisir, indtil den grusomme flykatastrofe ved Dubai i marts 1972 satte et brat punktum også for hendes virke indenfor Arkivarforeningen.

Allerede dagen efter, at jeg var blevet valgt til formand, afholdtes et bestyrelsesmøde, hvor jeg forelagde mine planer. De blev stort set godkendt. Herefter gik vi i gang med at realisere programmet.

I de år, hvor jeg var formand, afholdtes så godt som hvert år ved siden af årsmødet i det mindste et almindeligt medlemsmøde, hvortil vi af og til inviterede gæster udenfor vor egentlige snævre kreds. Til det 1. medlemsmøde havde vi således inviteret de to norske arkivarer, der opholdt sig i København på det tidspunkt, nemlig Lars Hamre og major Kiærland. Desuden deltog stadsarkivar Svend Aakjær og arkivar Viggo Sjøquist. Vi talte ved den lejlighed om arkivvæsenets byggeplaner. Landsarkivarerne Johan Hvidtfeldt og Harald Hatt belyste landsarkivernes problemer, medens

jeg selv tog mig af rigsarkivets ønsker. I min erindring står dette møde som ualmindeligt vellykket. Det vil føre altfor vidt i enkeltheder at omtale samtlige de emner, der nu blev sat til drøftelse, men jeg skal blot endnu engang understrege, at arkivproblemerne kom i højsædet.

Ved siden af foredragsaftenerne kom adskillige institutionsbesøg, der som regel blev henlagt til søndag formiddag med efterfølgende frokost i rigsarkivet. Vi besøgte fx. udvandrersarkivet, arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek og folketingets bibliotek og arkiv og lærte herigennem de pågældende institutioners ledere at kende. Jeg erindrer også et besøg på Berlingske Tidendes redaktion og i Handelsbankens arkiv på Amager.

I 1951 begyndte udflugterne til »udstederne« vest for Storebælt. Vort første besøg gjaldt erhvervsarkivet i Århus og landsarkivet i Viborg. Vi havde to nattesejladser med Århusbåden og afviklede besøgende i Århus og Viborg i løbet af søndagen. Det var en både lærerig og fornøjelig tur. Et par år senere drog vi i privatbiler til landsarkiverne i Odense og Åbenrå. For mange af de københavnske deltagere var det deres første besøg i de to landsarkiver. Vi burde nok have taget initiativet til et besøg af provinsens arkivtjenestemænd i København, men det gjorde vi nu ikke. På den anden side havde vi arrangeret et sådant besøg, hvis et initiativ var blevet taget fra kollegerne hinsides Storebælt, men det mindes jeg ikke nogen sinde kom. Der var dog enkelte, der ret ofte deltog i vore møder i København, og her er der navnlig grund til at nævne Hvidtfeldt og Vagn Dybdahl.

Arkivarforeningen var fra sin start en tjenestemandsförening, og den havde som medlemmer både arkivarer og registratorer. Efter 1946 ændredes lovene, således at også andre tjenestemænd såsom fotograf, bogbinder og tjenestemandsansat kontorpersonale kunne optages. Fra tid til anden diskuteredes i bestyrelsen, om man ikke også burde optage arkivbetjentene, således at det samlede arkivpersonales interesser kunne blive varetaget centralt. Den almindelige

opfattelse var imidlertid, at det ville blive svært at forene interesserne. Det blev også gjort gældende, at betjentene fra gammel tid havde deres egen tjenestemandsförening. Ved en enkelt lejlighed indbød vi betjentene til at deltage i et af vore almindelige foredragsmøder, og der kom også enkelte repræsentanter. Såvidt jeg erindrer, blev det kun til dette ene møde. Der er for mig ingen tvivl om, at hverken Arkivarforeningen eller »Organisationen« kunne forhandle tjenestemandsspørgsmål på betjentgruppens vegne, og vi havde iøvrigt også inden for »Organisationen« visse vanskeligheder, navnlig med de meget højrøstede biblioteksassistenter. Betjentforeningen var tilsluttet CO I og »Organisationen« Samrådet, men indtil videre havde Samrådet ikke protesteret imod, at »Organisationen« også omfattede medlemmer, der ikke var akademisk uddannede. I længden kunne denne sammenblanding naturligvis ikke opretholdes. Det var dog først efter min formandsperiode, at disse problemer blev klaret op. Indtil videre fortsattes den gamle ordning, og Arkivarforeningen var i hele min formandstid, som den altid havde været, en sammenblanding af en egentlig fagforening, repræsenterende forskellige grupper, og en faglig-selskabelig sammenslutning. Når denne mærkelige indretning levede så længe, hang det nok sammen med det forhold, at det offentlige arkivvæsenens personale var en lille flok, der følte sig nært sammenknyttet. Det hændte, at enkelte arkivarer luftede den tanke, at vi burde udskille vore ikke-akademiske medlemmer og skabe en ren akademikerorganisation. Flertallet holdt dog stadig fast ved den traditionelle opbygning af foreningen.

I 1951 tog foreningen initiativet til et nærmere fagligt og selskabeligt samvær med bibliotekernes og museernes tjenestemænd. I anledning af åbningen af den nye permanente udstilling inviterede vi til en aftensammenkomst, hvis selskabelige afslutning var henlagt til den etage i den Harsdorffske bygning, som senere kom til at rumme det nye Kompaktusanlæg. Lokalet gik under betegnelsen »Krematoriet«. Det stammede fra åbningshøjtideligheden af udstil-

Danske og svenske arkivarer samlet foran monumentet for slaget ved Lund. Mødet fandt sted 24/9 1950. Yderst til venstre står stadsarkivar L. Ljungberg og yderst til højre landsarkivar Mellander og arkivar Åke Sälström. Herren med hatten i hånden er rigsarkivar Linvald. Fot. H.J.

lingen, der havde været henlagt til dette lokale. Man havde i den anledning opstillet nogle grønne planter i det helt hvidkalkede rum. Man fik faktisk indtryk af, at man befandt sig i et krematorium. Akustikken var forfærdelig i dette rum, og jeg husker tydeligt, hvor svært det var under den animerede sammenkomst med bibliotekarer og museumsfolk at få ørenlyd. Året efter kvitterede bibliotekarerne for indbydelsen ved at arrangere et møde i Kunstindustrimuseet, hvor dr. Albert Fabritius talte om det danske sprog- og litteraturselskab, og bagefter samledes vi til selskabeligt samvær. Nogle år senere forsøgte Arkivarforeningen igen at samle bibliotekarer og museumsfolk til et nyt møde, efter at man forgæves havde ventet på et initiativ fra museerne. Bibliotekarerne fulgte vort nye initiativ op med en sammenkomst i universitetsbiblioteket i Fiolstræde, hvor man havde opnået tilladelse til at feste i selveste bibliotekssalen. Også her glimrede museumsfolkene med deres fravær, og vi måtte i

Arkivarforeningen konstatere, at vort forsøg på at skabe et samarbejde udenfor »Organisationen« med både bibliotekarer og museumsfolk ikke havde været nogen rigtig succes.

Derimod havde vi glæde af vort samarbejde med kolleger fra den anden side Sundet. I 1952 kom kollegerne fra de svenske arkiver på besøg, og i 1954 var vi atter i Malmø. Det var ved den lejlighed, at borgmester Munck af Rosenschiöld inviterede hele det danske selskab til middag i sit hjem. Borgmesteren var formand for stadsarkivet i Malmø. I 1956 var det vor tur til at være værter, og denne gang lykkedes det også at få landsarkivet i Göteborg til at møde op. Landsarkivar Robert Swedlund og frue bærede os med deres nærværelse, og det var et meget gemytligt møde. Malmø-borgmesteren og hans frue var også med, og vi foretog en udflugt til Nordsjælland. På vej tilbage til rigsarkivet arrangerede frk. Nystrøm et animeret cocktail-party i hjemmet på Jyllingevej, og efter en forevisning af rigsarkivet sluttede vi af med en middag i »Frokoststuen«. Vi havde derefter planer om at få landsarkivet i Göteborg til at arrangere et nyt »Kattegatsmøde«, men den nye landsarkivar i Göteborg var ikke interesseret i disse sydkandinaviske arkivarmøder, og landsarkivar Mellanders efterfølgere var ligeledes ret passive. Det betød også en svækkelse af kontakterne med kolleger på den anden side Sundet, at Sällstrøm drog til landsarkivet i Göteborg og Fritzell til Gotland. Tilbage af de gamle støtter var herefter kun stadsarkivaren i Malmø, Leif Ljungberg, som til gengæld stadig holdt kontakten med os. Han lod sig også overtale til en aften at komme i Arkivarforeningen og holde et foredrag om de svenske stadsarkiver.

Det hører med til billedet af foreningens virksomhed i disse år, at man på medlemmernes ønske tog en række praktiske spørgsmål op, som man pålagde bestyrelsen at forhandle med rigsarkivaren. Af sådanne spørgsmål skal jeg nævne »Kittelsagen«, en forhøjelse af taksterne for afskrivninger og en modernisering af frokoststuen, spørgsmål som idag har deres naturlige forum i de nu oprettede

samarbejdsudvalg. Et spørgsmål, som gav anledning til livlig debat, var et forslag fra Vagn Dybdahl om, at foreningen skulle tage initiativ til, at rigsarkivet som »den centrale institution for dansk historieforskning« blev repræsenteret i Statens almindelige Videnskabsfond, en institution der blev oprettet i begyndelsen af 1950erne. Bestyrelsen havde den opfattelse, at man i denne sag ikke kunne optræde alene, men at man måtte have følgeskab af bibliotekarer og museumsfolk. Da sagen blev rejst indenfor »Organisationen«, blev der stemning for, at det ikke skulle være tjenestemandforeningerne som sådanne, der rejste sagen over for det folketingsudvalg, som behandlede forslaget, men kun repræsentanter for det videnskabeligt uddannede personale. En henvendelse fra disse fandt også sted over for udvalget, men førte ikke til noget resultat. I Videnskabsfonden fik institutionerne ingen repræsentation. Det blev et rent universitetsforetagende.

I 1953 begyndte Arkivarforeningen for alvor at beskæftige sig med de ønsker, som de forskellige tjenestemandsgupper kunne tænke sig at fremføre i forbindelse med den nye tjenestemandslø, som man regnede med ville blive gennemført i nær fremtid. I den forbindelse besluttede bestyrelsen at indkalde til et ekstraordinært medlemsmøde, som man henlagde til en søndag for at give kollegerne i de udenbys landsarkiver mulighed for at deltage. Mødet fandt sted 18. okt. 1953 og varede hele dagen, kun afbrudt af en frokost hos rigsarkivar Linvald. Blandt indlejerne var bl.a. landsarkivar Hvidtfeldt og registrator Georg Christensen. Et af mødets vigtigste resultater var, at man enedes om, at indsatsen under de forestående tjenestemandsförhandlinger skulle koncentreres om at få bundstillingerne forbedret. Referatet af den livlige debat fylder ikke mindre end 18 sider i foreningens officielle forhandlingsprotokol.

Bestyrelsen havde gennem dette møde fået et klart direktiv om, hvad de forskellige grupper håbede at opnå gennem en ny lønningsslov. Det videre arbejde med at forsøge at realisere disse ønsker

foregik indenfor »Organisationen«. Her havde Arkivarforeningen fra gammel tid 3 repræsentanter, og siden 1950 havde jeg virket som formand for »arkivsektionen«, bistået af Sigurd Jensen og frk. Nystrøm. I 1954 valgtes jeg til formand for »Organisationen« efter bibliotekar Svann Lunn. Det blev således min opgave at tilrettelægge »Organisationens« strategi under de forhandlinger, der førte frem til tjenestemandsløven af 1958, og mine nærmeste medarbejdere indenfor »Organisationen« var bibliotekar Henning Einersen og museumsinspektør dr. Helge Larsen. I slutningsfasen fik jeg desuden værdifuld støtte af arkivar Rasch, der i 1956 havde afløst Sigurd Jensen som medlem af Arkivarforeningens styrelse. Det var travle år med mange og lange forhandlinger. Det kan ikke have større interesse at gå i detaljer med disse drøftelser, men jeg vil dog gerne ved denne lejlighed sige, at det lykkedes at holde »Organisationen« sammen og undgå en sprængning. Der var visse tilløb til en sådan, men de blev afværget. I den afgørende fase var der enkelte høje museumsfolk, der forsøgte at spænde »Organisationens« vogn for deres særinteresser, noget sådant kommer man nemt ud for, og desværre har mange politikere en forkærlighed for at spise organisationerne af med nogle »godbidder« til enkelte udvalgte og undlade at forbedre forholdene for de større grupper. De valgte forhandlere holdt imidlertid stand overfor dette pressionsforsøg, og solidariteten med bundklasserne blev ikke fraveget.

Da tjenestemandsløven var bragt i hus i 1958, trak jeg mig tilbage som formand for »Organisationen«. Det var med glæde, at jeg kunne konstatere, at der var enighed om at udpege arkivar Rasch som min efterfølger. Arkivsektionen bevarede gennem dette valg en afgørende indflydelse på »Organisationens« fremtidige politik og havde mulighed for at gøre sine synspunkter gældende. Indtil videre bevarede jeg min stilling som formand for Arkivarforeningen, og jeg fortsatte den kurs, som havde været fulgt i de foregående år med arkivfaglige drøftelser og diskussioner, institutionsbesøg, sammenkomster med bibliotekarer og med kollegerne fra Lund og

Malmø. En ny tid var imidlertid ved at oprinde, som i årenes løb skulle medføre en fuldstændig omdannelse af den gamle forening. På årsmødet i 1958 gav arkivar Ole Karup Pedersen meddelelse om, at der var udsigt til, at yngre arkivarer ville foretrække en overenskomstansættelse i stedet for den traditionelle tjenestemandsansættelse. Da denne nyordning var en realitet, måtte vi inden for styrelsen overveje, hvorledes vi skulle stille os over for denne nyskabelse. Det var min personlige opfattelse, at vi burde foretage en lovændring, således at de overenskomstsatte fortsat kunne blive stående som medlemmer af foreningen og fortsat deltage i det faglige arbejde og i de selskabelige sammenkomster. Efter hele min indstilling ville det være yderst beklageligt, hvis vi skulle savne de yngste arkivarer i vor lille kreds. Jeg fik den øvrige bestyrelse med til et forslag om en lovændring, der gjorde det muligt, at honorarlønnede og overenskomstsatte kunne blive medlemmer af Arkivarforeningen. Forslaget gav anledning til en lang debat på årsmødet i 1960, og på et mindretals vegne gjorde Karup Pedersen gældende, at han ikke fandt bestyrelsens forslag vidtgående nok. Foreningens hidtidige stilling som en fagforening under »Organisationen« og en faglig-selskabelig sammenslutning ville ikke kunne opretholdes. Man ønskede foreningen ændret til kun at være en faglig-selskabelig sammenslutning og navnet ændret. Den lange drøftelse endte dog med, at årsmødet vedtog en formulering af medlemsparagraffen, der stort set fulgte bestyrelsens forslag. Man udpegede dog også et udvalg, der nærmere skulle drøfte foreningens fremtidige struktur.

Når jeg på dette møde gav meddelelse om, at jeg ikke ønskede genvalg som formand, havde det intet at gøre med forholdet til de overenskomstsatte. Det var absolut et tilfælde, at min »afskedsbegæring« faldt sammen med den første konfrontation mellem tjenestemandsansatte og overenskomstsatte arkivarer. Jeg havde nu været formand i 10 år og havde haft den personlige tilfredsstillelse, at der var blevet pustet nyt liv i den gamle forening. Jeg har

den personlige opfattelse, at man i tide skal gå fra sine tillidsposter og hermed åbne mulighed for, at nye kræfter med nye ideer kan komme til. 10 år som aktiv leder af en forening er et ikke ringe tidsrum, og en formandspost må ikke blive rutine. Jeg havde da også den personlige tilfredsstillelse, at man fra forskellig side takkede mig for min formandsvirksomhed.

Fra 1960 har jeg været menigt medlem af Arkivarforeningen, og jeg kan godt tilføje et aktivt medlem. Jeg har flere gange indledt diskussioner og givet meddelelser, og jeg har med interesse fulgt den udvikling, som foreningen har gennemgået i årene efter 1960, og som i høj grad har været præget af det yngre slægtled, altså de overenskomstansatte arkivarer. Arkivar Rasch fulgte mig også som formand for Arkivarforeningen, men han fungerede kun i 3 år. Fra 1963 har formandsstolen været besat af unge overenskomstansatte arkivarer, der som regel aldrig har fungeret mere end 3-4 år. De bevarede frk. Nystrøm i bestyrelsen indtil hendes død, men iøvrigt har de, hvad der måske er naturligt, altid ønsket, at bestyrelsen fortrinsvis skulle bestå af de yngste årgange. Man kan ikke helt frigøre sig fra den tanke, at man mere eller mindre bevidst, det kan jeg naturligvis ikke afgøre med sikkerhed, ligesom vendte den lidt ældre generation ryggen. Ved aktivt at deltage i foreningens liv og i de mange nye arrangementer, herunder de udbytterige arkivseminarer, har jeg fuldt bevidst villet modvirke en sådan eventuel eksisterende frontstilling mod ældre kolleger. En generationskløft inden for en så lille etat som arkivarstaben bør absolut modarbejdes, og det gør man bedst ved at stille op, når der kaldes, og ikke ved at sidde surmulende på tilskuerbænken.

Arkivarforeningen har ganske naturligt været det sted, hvor de forskellige medarbejdere ved arkiverne kunne mødes med kolleger udenfor det daglige arbejde, og hvor man havde mulighed for at lære sine kolleger nærmere at kende. Om flere af disse både i fortid og nutid gælder det, at man ville have fået et ganske ensidigt indtryk af dem, hvis man kun var mødtes i tjenesten. Ved siden af

Arkivarforeningen fandtes også et andet forbindelsesled, nemlig læsekredsen kaldet »Seks-kanten«. Den var oprettet i 1901, og den virkede på den måde, at medlemmerne indkøbte forskellig litteratur, i begyndelsen fortrinsvis historisk faglitteratur, som derefter cirkulerede mellem medlemmerne. Da jeg begyndte i rigsarkivet, var arkivar Marquard sjælen i denne læsekreds. Da han døde, overtog frk. Nystrøm også dette hverv. Jeg meldte mig straks til sammen med Hassø, medens Bro-Jørgensen holdt sig udenfor. Det var ikke alle arkivarer og registratorer, der ønskede at blive medlemmer, men de, der sluttede sig til kredsen, havde stort udbytte af det. Beklageligvis er »Seks-kanten« med årene blevet et yderst eksklusivt foretagende, forstået på den måde, at det ikke lykkedes os at erhverve nye og yngre medlemmer. Muligvis har vi gamle ikke energisk nok drevet den fornødne medlemsakkvisition. Den yngre generation har nu heller ikke nogen sinde vist større positiv interesse for at deltage i dette fællesskab. På et vist tidspunkt gik der rygter om, at de ville starte deres egen læsekreds, men det er mig bekendt aldrig sket. Indenfor »Seks-kanten« var der nogle af os, der havde tanker om at standse virksomheden, men det store flertal ville fortsætte, selv om kredsen var blevet lille. Frk. Nystrøm var som sagt leder af kredsen, og med en utrolig gæstfrihed åbnede hun sit hjem for de årlige bogauktioner. Da hun døde, overtoges hendes hverv af arkivar Rise Hansen, og også han og hans frue har levet op til de Nystrømske festlige selskabstraditioner. Også andre af kredsens medlemmer har vist stor gæstfrihed over for medlemmerne og deres ægtefæller. »Seks-kanten« har i 1976 fejret sin 75-års fødselsdag, og selv om kredsen er lille, er der stadig liv i den.

Sekretariatschef under Svend Aakjær 1956-62

Svend Aakjærs udnævnelse til rigsarkivar fra 1. febr. 1956 at regne stillede mig over for en svær afgørelse. Skulle jeg blive i rigsarkivet, eller skulle jeg søge den stilling, som Aakjær havde forladt. I økonomisk henseende ville det betyde en væsentlig gevinst, og hertil kom det tillukkende ved at blive institutionschef. Imod talte det enkle forhold, at jeg efterhånden kendte forretningsgangen i rigsarkivet ud og ind, og at jeg havde haft stor personlig tilfredshed ved at være med til at gøre en positiv indsats for institutionens udbygning. Hertil kom også, at jeg kunne regne med at få en behagelig chef, som jeg personlig satte megen pris på. Endelig måtte jeg indrømme over for mig selv, at jeg i forskningsmæssig henseende ville have størst interesse i at blive i rigsarkivet. Som stadsarkivar måtte jeg være indstillet på i nogen grad at skulle lægge vægten på Københavns historie, hvilket jeg ikke hidtil havde beskæftiget mig med og heller ikke umiddelbart havde interesse for. Jeg erindrer fra disse dages overvejelser, at den daværende kustode Johan Jørgensen pludselig stillede i mit kontor og sagde omtrent følgende til mig: Nu skal De blot blive her i sekretariatet og fortsætte Deres arbejde. Når Aakjær om 8 år går af, er De jo sikker på at blive hans efterfølger. Det var jo meget venligt sagt.

Da skete der pludselig noget, der helt ændrede min situation.

Der sendes blomster til den nyudnævnte overarkivar og sekretariatschef i foråret 1956.

Kort efter nytår kom Aakjær på visit hos Linvald, og de to rigsarkivarer blev her enige om, at de begge var interesseret i at bevare mig for rigsarkivet. Dette mente man bedst kunne ske ved at stille forslag om omnormering af min stilling som arkivar af 1. grad til overarkivar. Jeg kan ikke forestille mig andet, end at denne løsning på problemet var Linvalds, men hvordan det nu end forholder sig, gik Aakjær på tiltrædelsesvisit hos Bomholt og forelagde ham sagen. Jeg går ud fra, at en minister, som har fået sit forslag om udnævnelse af en højtstående embedsmand igennem, gerne opfylder et personligt ønske fra den pågældende. Dette skete i hvert fald i dette tilfælde, hvilket foranledigede, at Linvald, der jo stadig var rigsarkivar, omgående stillede det fornødne forslag til nynormering. Der foreligger et personligt brev fra Linvald til Bomholt, dat. 5. jan. 1956 af følgende indhold: »Som min efterfølger allerede har bebudet over for Dem, fremsender jeg hermed et nyt forslag til normeringsloven 1956/57. Jeg lægger ikke skjul paa, hvad han

sikkert også har fremhævet overfor Dem, at det er en meget væsentlig grund for mig til at stille forslaget, at vi begge ønsker at forebygge den ikke fjerntliggende fare, at dr. Harald Jørgensen søger en anden virksomhed end gerningen i Rigsarkivet, hvad vi begge vil betragte som et stort tab for institutionen«. Brevet foreligger underskrevet af Linvald, men det blev i sidste øjeblik holdt tilbage, og forslaget om omnormering blev mundtlig overgivet departementschef frk. Vøhtz. Ved denne helt nye udvikling i sagen var det mig ikke vanskeligt at beslutte at blive i rigsarkivet. Jeg søgte derfor ikke stillingen på rådhuset, da den blev opslået ledig. Som bekendt blev min kollega i rigsarkivet, dr. Sigurd Jensen Aakjærs efterfølger som stadsarkivar.

Beslutningen om, at min stilling ville blive omdannet til en overarkivarstilling, forblev naturligvis ingen hemmelighed, og der opstod nu en højst mærkværdig situation. Alle i rigsarkivet vidste, at det personlige forhold mellem overarkivarerne dr. Hjelholt og dr. Kornerup ikke var særlig venligt. Nu så man dem pludselig vandre arm i arm ned i ministeriet for at protestere mod en yngre kollegas ophøjelse til overarkivar. Deres demarche gav intet positivt resultat, men de fulgte sagen videre til den bitre ende, idet de endog forsøgte at påvirke visse medlemmer af folketingets lønningsudvalg, som skulle tage stilling til normeringslovsforslaget. Aakjær fortalte mig senere, at det navnlig var faldet de socialdemokratiske medlemmer for brystet, idet de fandt denne optræden »temmelig ukammeratlig«, som de udtrykte sig. Da normeringsloven var færdigbehandlet, var sagen afgjort. Ved kgl. resolution 23. maj 1956 udnævntes jeg til overarkivar i rigsarkivet og leder af sekretariatet. Ved samme resolution henlagdes følgende sager til sekretariatet, nemlig rigsarkivets journalisering, korrespondance og regnskab, alle sager vedr. personalet og forholdet til landsarkiverne og erhvervsarkivet i Århus, sager vedr. bygninger og udvidelse af eksisterende arkivlokaler samt vedligeholdelse af inventar o.lign., udlån af arkivalier til fremmede arkiver og biblioteker, forholdet til

nordiske og udenlandske arkiver og internationale faglige organisationer, den praktiske tilrettelægning af rigsarkivets publikationsvirksomhed, udarbejdelse af »Meddelelser fra Rigsarkivet« samt udgivelsen af »Nordisk Arkivnyt«. Den kgl. resolution ændrede forsåvidt ikke mit daglige arbejdsområde. Det var de saggrupper, som jeg i de forløbne år havde behandlet. Formelt var det nu blevet henlagt under min ledelse, og min stilling var hermed blevet væsentlig styrket, også i forhold til de to fra gammel tid eksisterende afdelinger i rigsarkivet. I lønningsmæssig henseende havde jeg naturligvis ikke opnået den fremgang, jeg ville have erhvervet som stadsarkivar, men min månedlige lønning steg dog fra 1610,08 kr. til 1812,28 kr., og så kunne jeg naturligvis se hen til nye løntrin. Der er for mig ingen tvivl om, at jeg valgte rigtigt ved at blive i rigsarkivet. Mine forventninger om et godt samarbejde med den nye rigsarkivar gik fuldt ud i opfyldelse. De følgende år skulle give mig mange lykkelige arbejdsstunder, hvor jeg fuldt ud fik lov til at udfolde mig.

1. febr. 1956 fandt den officielle overdragelse af embedet som rigsarkivar sted. Der mødte repræsentanter fra undervisningsministeriet og revisionsdepartementet, som gennemgik regnskaberne og konstaterede beholdningernes tilstedeværelse. Som sekretariatsarkivar var jeg nærværende ved denne handling. Herefter kunne Aakjær sætte sig i Linvalds stol i bogstaveligste forstand. Møblementet i rigsarkivarkontoret var jo Linvalds. Embedsskiftet medførte, at kontoret blev sat istand, og at der blev anskaffet nye møbler. Det lavede svært op, og jeg tror, at Aakjær var glad ved sit nye kontor, da alt var bragt i orden. Linvald flyttede sine møbler over i »pensionistværelset« bag forkontoret. Han etablerede sig her med egen telefon og sine forskellige samlinger til Christian VIII.s historie, og i de nærmeste år efter sin tilbagetræden kom han ret ofte på dette kontor.

Med Svend Aakjær fik rigsarkivet en yderst charmerende chef, der kom sine omgivelser imøde med venlighed og tillid. Han havde ikke været indblandet i tidligere tiders personlige modsætninger

Rigsarkivets personale i 1956, forsamlet i foredragssalen for at tage afsked med dr. Hjelholt. Siddende ses fra venstre mod højre: Bro-Jørgensen, Johanne Skovgård, dr. Kornerup, dr. Hjelholt, rigsarkivar Aakjær, Harald Jørgensen, Erik Kroman og Karen Hindhede. Stående fra venstre mod højre: Herman Møller, Niels Petersen, Jens Holmgaard, Rise Hansen, Fabricius, Thorkild Jensen, Holger Friis-Johansen, Magda Rasmussen, Gerda Friis, Niels Gärtig, fru Rud-Petersen, frk. Jette Schmedes, frk. Nystrøm, frk. Engelhard Jensen, Henry Bruun, kaptajn Gordon Norrie, Edit Rasmussen, Ingemann Nielsen, Poul Rasmussen og Johs. Gyrstinger.

mellem topembedsmændene i rigsarkivet, og det betød en stor lettelse for alle. Nu må det i sandhedens navn siges, at de svundne år havde medført en vis afmattelse i de tidligere spændinger. Man havde vænnet sig til at leve med dem. Det betød naturligvis også noget, at dr. Hjelholt kort efter Aakjærs tiltræden søgte og fik sin afsked med udgangen af april måned. Han var på det tidspunkt 68 år og gik altså i utide. Jeg kender ikke baggrunden for hans afskedsbegæring, men jeg kan vanskeligt tro, at han ikke skulle være kommet godt ud af det med Aakjær. Den tanke strejfede mig naturligvis, at hans afsked havde noget med min forestående udnævnelse til overarkivar at gøre, men jeg véd ingenting. På det officielle foto-

grafi, der blev taget i anledning af hans fratræden, har Hjelholt plads ved Aakjærs højre og jeg ved hans venstre side. Det behagede ham i hvert fald ikke. Som hans efterfølger udnævntes dr. Erik Kroman.

Når man nu og i fremtiden tænker på Svend Aakjær, vil jeg tro, at det er forskeren og den kyndige udgiver, man først og fremmest vil mindes. Aakjær understregede altid selv, at han ikke var historiker, men filolog, og inden for dette område har han ydet en meget betydelig indsats, som også i høj grad er kommet dansk historieforskning til gode. Jeg skal ikke forsøge i detaljer at vurdere hans videnskabelige fortjenester. Det kan andre mere kyndige gøre langt bedre, men jeg vil blot minde om, at Lunds universitet i 1958 hædrede ham ved at udnævne ham til dr. honoris causa. Derimod har jeg større adkomst til at sige noget om ham som arkivmand og som arkivchef.

Svend Aakjær var blevet cand. mag. i 1921 og var i de følgende år knyttet til Stednavneudvalget. Udforskningen af de gamle danske stednavne var hans store interesse hele livet igennem. I 1924 blev han konstitueret som underarkivar i rigsarkivet og gjorde tjeneste her indtil efteråret 1927. Jeg husker ham tydeligt fra min første tid på læsesalen. Fra 1927-29 var han turnusarkivar på det sjællandske landsarkiv, og herfra udnævntes han til landsarkivar i Viborg fra 1. okt. 1929. I 16 år var han arkivchef i Viborg og herefter fulgte lidt over 10 år som chef for Københavns stadsarkiv. Jeg har ikke noget førstehåndskendskab til hans arkivgerning i disse mange år, men jeg vil alligevel vove den påstand, at hans arkivalske ballast ikke var overvældende, og at rigsarkivet var ham en nærmest fremmed og ukendt institution, da han nu vendte tilbage. Der var jo også gået henved 30 år, siden han havde haft sin virksomhed i institutionen. Havde han været yngre, kunne man måske have forventet, at han ville have sat sig ind i rigsarkivets forskellige problemer og øvet en personlig indsats. Da han blev rigsarkivar, var han fyldt 62 år, og alt initiativ og virketrang var borte. Han udtalte i et avisinterview

Rigsarkivar, dr. h.c. Svend Aakjær.
Elfelt.

kort efter sin udnævnelse, at det havde været ham en stor personlig glæde, at hans lange arkivkarriere nu var blevet kronet med hans udnævnelse til rigsarkivar, men man hørte intet om, hvad han ville bruge stillingen til. Det gik også meget hurtigt op for hans nærmeste medarbejdere, at han overhoved ikke havde noget program, og det varede ikke ret mange år, før hans stadige omkvæd var, at han håbede at blive en god pensionist.

Jeg tror nok, at han selv var klar over de manglende faglige forudsætninger for at fylde rigsarkivarposten ud, men så må det også tilføjes, at han var klog nok til at give sine mere erfarne og initiativrige medarbejdere mulighed for at udfolde sig. Havde man vundet hans tillid, kunne man også være sikker på at møde åbenhed og tilslutning til de forslag, man havde at forelægge. Som sekretariatschef havde jeg omtrent daglige forhandlinger med ham og måtte forberede og forelægge mange både små og store sager. Jeg har ingen erindring om, at han nogen sinde sendte mig forslagene i hovedet igen. En ting kunne han imidlertid ikke lide, nemlig at afskedige folk. Det overlod han helst til sin mere robuste sekretari-

atschef. Vi havde et par af den slags ubehagelige sager i hans embedstid, og det indledende grovere arbejde måtte jeg udføre. Men så takkede han mig altid så hjertelig bagefter, når det var overstået.

Som rigsarkivar nød han at modtage folk og tale med dem. Mellem år og dag kommer der jo en del mennesker, der har et eller andet ærinde til rigsarkivaren, og han brugte megen tid på at tale med dem. De gik da også altid glade bort fra ham. Derimod var han ingen ynder af at deltage i forhandlinger i ministeriet eller at lede større faglige grupper. I hvert fald ønskede han altid, at jeg også skulle være til stede, således at der kunne svares på uventede spørgsmål. Var han nødsaget til at lede et større fagligt møde, og det kunne han jo ikke helt undslå sig for, selv om han ofte forsøgte derpå, nøjedes han som regel med at byde velkommen og derefter overlade resten til sekretariatschefen. Jeg måtte ved flere lejligheder gøre ham opmærksom på, at det ikke gik an, at han blot sad hos, og jeg ledede mødet. Men han ville så gerne slippe. Jeg husker tydeligt, hvilket besvær jeg havde med at overbevise ham om nødvendigheden af, at det var ham, der skulle åbne den nordiske arkivdag i Århus i aug. 1957. Med alle mulige argumenter forsøgte han at overtale mig til at påtage mig dette ærefulde hverv, men jeg stod fast, og til sidst bøjedede han sig for det uundgåelige. Men han gjorde det mindst mulige ud af det i Århus og overlod til mig at give det danske bidrag til diskussionen om byggeproblemerne, som var arkivdagens faglige emne. Han åbnede ikke sin mund under debatten, men tog dog ordet under frokosten, som han præsiderede, idet jeg måtte love også at sige noget, hvilket jeg gjorde.

I det daglige mødte han altid på slaget 10 og gik ligeså præcist hjem, når klokken slog 3. Jeg ønsker ikke at have nattearbejde, var hans stående replik. Han gik også hver dag hjem til frokost. Jeg har indtryk af, at turen frem og tilbage mellem rigsarkivet og Sølvgade var ham en daglig nydelse. Engang om ugen forsvandt han og ville ikke sige, hvor han gik hen. Lidt efter lidt fandt vi ud af, at der var noget han kaldte »mumleklubben«, og at det var en lille privat

kreds af kunstnere og forfattere, som han kendte gennem mange år og hyggede sig svært iblandt. Vi havde i Linvalds slutningstid fået gennemført den efter vor mening nyttige reform, at den daglige post blev åbnet, inden den forelagdes rigsarkivaren. Aakjær insisterede imidlertid på, at han personlig ville åbne alle breve, og vi fandt efterhånden ud af, at han talte brevene op og indførte antallet i sin lommebog ved siden af de daglige noteringer af udendørstemperaturen. På samme måde talte han nøjagtig op, hvor mange gange han satte sit navn under en skrivelse, og også dette tal endte i lommebogen. Med stor fryd kunne han meddele sine nærmeste medarbejdere, at han idag havde været yderst flittig, idet han havde »skrevet« så og så mange breve.

Aakjærs ulyst til, bortset fra konferencer med cheferne for rigsarkivets 1. og 2. afdeling, at beskæftige sig med de forretninger, der normalt udføres af en rigsarkivar, medførte, at min daglige embedsgerning svulmede kraftigt op. Jeg måtte forberede samtlige sekretariatssager, føre de fornødne forhandlinger med ministeriets repræsentanter og andre samt koncipere de fleste breve, som skulle udgå i rigsarkivarens navn. Jeg måtte derfor have en vis assistance, og jeg måtte indstille til Aakjær, at der normeredes en yngre arkivar i sekretariatet, der kunne overtage en del af sekretariatsforretningerne. Det var naturligvis ikke et forslag, der var populært på de afdelinger, som måtte afgive en mand til sekretariatet. Arkivar Niels Petersen var den første af de unge arkivarer, som under den nye sekretariatschefs ledelse, kom til at arbejde i sekretariatet. Han efterfulgtes af arkivar Ole Karup Pedersen, og på et vist tidspunkt blev det nødvendigt at udvide sekretariatets arkivarbesætning med endnu en mand, og hertil udpegedes arkivar Vello Helk. Den egentlige grund til denne udvidelse var nok, at man tjenstligt overdrog Karup Pedersen at forberede manuskript til et nyt bind af Kanceliets Brevbøger, hvorom mere nedenfor. Da Helk forlod sekretariatet, afløstes han af arkivar Grethe Illsøe, der kom til sekretariatet 1. okt. 1961, og da Karup Pedersen forlod rigsarkivet for at tiltræde

en stilling i udenrigsministeriet, vendte Helk påny tilbage til sekretariatet, og de var begge tjenstgørende i sekretariatet, da jeg i foråret 1962 forlod rigsarkivet. Jeg har kun gode minder om samarbejdet med disse unge arkivarer, og jeg må måske fremhæve en enkelt af dem, nemlig Grethe Ilsøe, som i 1963 sagde rigsarkivet farvel for at tiltræde en stilling ved landsarkivet for Sjælland under sin gamle sekretariatschef. Det var mig en stor glæde, at hun foretrak stillingen på Jagtvejen, hvor hun nu i adskillige år har været min højt værdsatte stedfortræder. Normalt ønsker turnusarkivarer så hurtigt som muligt at komme tilbage til rigsarkivet, og det skal jeg ikke bebrejde dem. Det gjorde jeg jo også selv. Om skiftende arkivarers tjenstgøring i sekretariatet skal jeg blot endnu tilføje, at jeg mener, at det har værdi for rigsarkivets yngre arkivarer, at de i en vis periode kommer til at gøre tjeneste i sekretariatet, således at de får et praktisk indblik i almindelig arkivadministration. Det forudsætter imidlertid, at sekretariatschefen virkelig inddrager dem i arbejdet med løsninger af de centrale opgaver og ikke blot lader dem udføre de rent rutinemæssige forretninger, som der naturligvis er en hel del af i en rent administrativ afdeling. Jeg mener selv, at jeg bestræbte mig for at følge denne linje, hvilket heller ikke var vanskeligt i Aakjærs tid.

Som omtalt i det foregående bestod sekretariatets faste personale i min ældste sekretariatstid af de to registratorer frk. Michelsen og frk. Engelhard Jensen. Allerede nogle få år efter den tyske besættelses ophør, fik frk. Michelsen stærk udlængsel og ville gerne, i hvert fald i nogle år, gøre tjeneste i udlandet. Hun søgte en stilling som medarbejder i UNESCO's arkiv, og fik først orlov og senere tilladelse til at træde uden for nr. Hun valgte imidlertid at blive i Frankrig, og hun blev formelt afskediget i 1956. Hendes stilling som journalfører overtoges fra 1. maj 1949 af kontorassistent Magda Rasmussen, senere gift Dalgård. Hun blev allerede 1. okt. 1943 udnævnt til fung. registrator og fik fast ansættelse som sådan pr. 1. juli 1953. Frk. Engelhard Jensens hovedfunktion var i første

række at varetage bogholderi- og kasserervirksomheden. Efter frk. Wanschers tilbagetræden i 1945 overtog hun ligeledes en væsentlig del af det praktiske arbejde med håndbiblioteket, men det blev i længden uoverkommeligt for hende, og det lykkedes også med tiden at få ansat en vis studentermedhjælp. Frk. Engelhard Jensen og fru Dalgård var mine faste støtter i de daglige regnskabs- og korrespondanceformuleringer, og jeg kunne med fuld tillid trække på deres omfattende kendskab til alle detaljer i den daglige administration, deres loyalitet og deres praktiske dygtighed. De nøjedes imidlertid ikke blot med at udføre deres forskellige funktioner med akkuratesse og nidkærhed. De gjorde sig begge i sjælden grad til eet med deres arbejdsplads. Foruden de to registratorer beskæftigede sekretariatet som regel een fast kvindelig kontormedhjælper, og i min allersidste sekretariatstid kom der endnu en kontormedhjælper til. Det skal ligeledes tilføjes, at det fra 1. aug. 1956 blev besluttet, at kustode J. Jørgensen skulle overflyttes fra 1. afdeling til sekretariatet. Som daglig tilsynsførende med rigsarkivets bygninger og som et naturligt mellemlid mellem institutionen og de mange håndværkere, som kom og gik, var det kun rimeligt, at kustoden blev underlagt sekretariatschefen. Den nye afdeling fik også gennem denne disposition tillagt den fornødne arkivbetjentassistance. Kustode Jørgensen kunne forfægte egne synspunkter og stå stift på sine rettigheder. Havde man vundet hans tillid, var der imidlertid ikke det, han ikke ville gøre for een, og da han var en såre praktisk mand, klarede han dagligdagens små og store problemer i en håndvending. Men man skulle kende ham godt og også hans kanter, hvis man ville have ham til at gøre noget for sig.

Jeg har i det foregående præsenteret de medarbejdere, som jeg havde fornøjelsen at arbejde med i min tid som sekretariatschef. Vi var en lille fasttømret gruppe, som havde det godt med hinanden. En enkelt gang var vi uheldige og fik en medarbejder, der ikke kunne indpasse sig i den specielle sekretariatstone eller for at bruge frk. Engelhards jargon »stratosfæren«. Men den pågældende fik

sekretariatschefen hurtigt fjernet, og ro og orden var påny retableret. For en fuldstændigheds skyld bør jeg måske også nævne, at vi ved et særligt arrangement med finansministeriet fra juli 1959 fik mulighed for at beskæftige fhv. lektor Rindom Thomsen, der bl.a. assisterede med oversættelser til tysk og engelsk. Også rigsarkivar Linvalds sekretær fru Ellen Meyer fik en vis tilknytning til sekretariatet. Hun var bl.a. beskæftiget med at afskrive statsrådsprotokollerne. Fru Meyer havde ingen vanskelighed ved at tilpasse sig den specielle sekretariatstone, og vi kom faktisk til at savne hende, da hun sammen med sin mand, professor dr. jur. Poul Meyer drog til Århus. Gennem årene bevarede jeg en vis kontakt med fru Meyer, idet hun også efter sin bosættelse i Århus fortsatte med afskrivningen af statsrådsprotokollerne indtil 1973.

De ydre rammer omkring sekretariatsarbejdet opretholdtes stort set i perioden 1956-62. Jeg har nævnt, at rigsarkivarkontoret blev hovedstandsatsat og nymøbleret, da Aakjær trådte til. Også mit kontor fik nye møbler, og det gamle dobbelte skrivebord blev udskiftet med et mere moderne. Jeg fik desuden et lille konferencebord med tilhørende stole. Frk. Engelhard var stadig placeret i lokalet nærmest rigsarkivaren, og fru Dalgård sad i kontoret mellem frk. Engelhard og mig. Til sekretariatsarkivarerne benyttedes et af de nyetablerede kontorer ud mod Rigsdagsgården, og iøvrigt disponerede vi over biblioteksrummet nærmest foredragssalen. Da rigsarkivets 3. afdeling etableredes i 1958, fik den nye afdelingschef dr. Henry Bruun anvist det ene af kontorerne ud mod Rigsdagsgården (nærmest magasinerne), medens hans faste arkivar, Henrik Elmquist havde sin plads på læsesalen. Bruun fik senere skiftende studenter til at hjælpe sig med biblioteksarbejdet, først stud. mag. Vagn Wåhlin Andersen og senere stud. mag. Bitten Damgaard Petersen. Der færdedes således efterhånden ikke så få mennesker daglig på sekretariatsetagen.

Efter denne præsentation af omgivelser og personer, som sammen med mig udgjorde rigsarkivets sekretariat i årene 1956-62, skal

jeg gå over til at belyse en del af de opgaver, som beskæftigede os i denne periode.

Generelt kan det om disse år siges, at det var en periode i dansk arkivvæsens historie, hvor gammelt og nyt brødes, og hvor omverdenen begyndte at stille større krav til institutionen end tidligere, og hvor også institutionen selv tog initiativet til at bryde nye veje. Man havde i de første år af perioden ikke helt overvundet følgerne af det økonomiske tilbageslag, som besættelsesårene havde påført det danske samfund. Man var dog kommet et langt skridt fremad, og det tidspunkt nærmede sig, hvor det påny blev muligt at opnå de fornødne bevillinger til at sætte nye opgaver i gang og i det hele taget opruste institutionen både personelt og med hensyn til anskaffelsen af moderne udstyr. Det gjaldt derfor om at udnytte de bedre konjunkturer og drage omsorg for, at arkivvæsenet fik sin berettigede andel af den velstandsforøgelse, som vitterlig indtraf, og som kulminerede i »de glade 60'er«. Ansvaret for at dette kunne ske, påhvilede i første række sekretariatet.

Da en væsentlig forudsætning for enhver aktivitetsudvidelse er opnåelse af øgede bevillinger, har det naturligvis afgørende betydning, hvorledes institutionens forhold er til de bevilgende myndigheder, i første række ressortministeriet. Dette var fra gammel tid undervisningsministeriet og fra 20. sept. 1961 det nyoprettede ministerium for kulturelle anliggender.

I den allerførste periode var Julius Bomholt undervisningsminister, og jeg har i det foregående omtalt hans udnævnelse af Aakjær til rigsarkivar og hans positive medvirken til, at rigsarkivet fik sin 3. overarkivar. I 1957 afløstes han af Jørgen Jørgensen, som beklædte undervisningsministerposten indtil 1961, da ministeriet for kulturelle anliggender oprettedes, og Bomholt påny blev øverste chef for dansk arkivvæsen. Det er ikke mit indtryk, at disse to ministre havde særlige arkivinteresser (en speciel indgriben fra Jørgen Jørgensens side i arkivets forhold vil nedenfor blive omtalt), og jeg har ikke indtryk af, at Aakjær nogen sinde kontaktede dem for at opnå

et eller andet til gavn for den etat, han var øverste chef for. Det samme gælder departementschefen, der i Aakjærs tid var Agnete Vøhtz. Det var naturligvis en fordel, at rigsarkivaren nu havde et godt forhold til ministeriets øverste administrative leder, hvilket vi ikke havde været forvænt med i Linvalds tid. Som bekendt stod Linvald yderst køligt overfor departementschef Kai Paludan-Müller, og forholdet til hans efterfølger Agnete Vøhtz var ikke mere hjerteligt. Jeg har aldrig hørt om nogen divergens mellem Aakjær og frk. Vøhtz, og de mødtes også regelmæssigt bl.a. i Stednavneudvalget, hvor begge havde sæde.

I den her behandlede periode var Th. Gimsing chef for det kontor, hvorunder arkivvæsenet sorterede, og der etableredes hurtigt et meget venskabeligt forhold mellem kontorchef og rigsarkiv. Dette nære forhold uddybedes yderligere, da Gimsing blev formand for byggeudvalget for nybyggeriet i Viborg, og både rigsarkivar og sekretariatschef havde rig lejlighed til at komme kontorchefen nært ind på livet og etablere det snævrere mulige samarbejde. I kontorchef Gimsing fik rigsarkivet en god ven og støtte, som altid var interesseret i at lytte til arkivets synspunkter, og som, såvidt jeg kan skønne, altid har hjulpet os. Ved oprettelsen af kulturministeriet forblev Gimsing i undervisningsministeriet, og arkivvæsenets nye kontorchef blev E. Thrane, som jeg knapt nok fik lært personlig at kende, inden min gerning i rigsarkivet var afsluttet.

Nu vil det nok høre til undtagelserne, at arkivvæsenet henvender sig direkte til ministeren. Opstår der et eller andet problem, som skal behandles på allerhøjeste plan, vil det som regel være ministeren, der hidkalder en repræsentant for arkivvæsenet, og denne person vil af naturlige grunde være rigsarkivaren. I den periode, som jeg har et førstehånds kendskab til, forekom det også sjældent, at man henvendte sig direkte til departementschefen, men det forekom dog. Jeg har en tydelig erindring om, at jeg, med Aakjærs vidende, forelagde departementschef frk. Vøhtz konkrete spørgsmål, hvor vi fandt det nødvendigt at søge kontakten ad denne vej.

Det hyppigst forekommende var imidlertid, at jeg på rigsarkivets vegne optog kontakt med den tjenestemand i undervisningsministeriet og senere i kulturministeriet som var sagsbehandler med hensyn til arkivvæsenets forhold. Denne ministerielle tjenestemand var i perioden 1956-61 daværende sekretær, senere fuldmægtig Børge Aabo.

I Børge Aabo havde dansk arkivvæsen fået en sagsbehandler, som personlig var interesseret i den specielle arkivproblematik. Denne interesse uddybedes og udvikledes ved de mange møder, som det Viborgske byggeudvalg afholdt, og hvor Åbo virkede som sekretær. På de mange rejser mellem København og Viborg, som vi foretog i de år, hvor byggeriet i Viborg afvikledes, var der rig lejlighed til gensidig drøftelse af arkivvæsenets store og små problemer, og mange praktiske spørgsmål blev afklaret over Kalundborgfærgens festligt dækkede bord. Jeg lærte meget om ministeriel praksis ved behandling fx. af aktuelle bevillingsspørgsmål, og jeg kunne derfor lægge vore bevillingsandragender op netop på den måde, som ministeriet ønskede sagerne forelagt. Den positive interesse, der fra ministeriets side blev vist arkivvæsenets synspunkter, kan i vid udstrækning føres tilbage til denne personlige kontakt. Det er min absolutte overbevisning, at det er meget væsentligt at have intim kontakt med »sagsbehandleren«. Har man vundet ham for sine synspunkter og sit konkrete forslag, er sagen i langt de fleste tilfælde hjemme. Han skal naturligvis referere til højere instanser og have også deres tilslutning, men hans indstilling vil som regel blive akcepteret, hvilket i realiteten vil sige, at han er den »beslutende myndighed«. Da dette var gået op for mig, drog jeg naturligt konsekvensen af dette forhold og undlod aldrig enten en telefonisk eller mundtlig drøftelse med sagsbehandleren, inden et bevillingsandragende blev koncipiteret. Den samme fremgangsmåde benyttede jeg, da vi fik nye sagsbehandlere i ministeriet for kulturelle anliggender, først fuldmægtig Lennart Holten og senere Estrid Bjerregaard. Det lykkedes mig også her at få tilvejebragt den for-

nødne nære kontakt. Samarbejdet med disse to ministerielle tjenestemænd blev dog af kortere varighed, end tilfældet havde været med Børge Aabo.

En forudsætning for, at det gennem flere år opstemte behov for at komme i gang med de mange nye opgaver, som trængte sig på indenfor rigsarkivets forskellige afdelinger og også i landsarkiverne, var en udvidelse af det faste personale, og der var almindelig enighed om, at man først og fremmest trængte til videnskabeligt uddannet personale, således at man kunne komme i gang med presserende registrerings- og kassationsopgaver. At sekretariatschefen, der havde berøvet afdelingerne personale for at kunne organisere et arbejdsdueligt sekretariat, havde en moralsk forpligtelse til at skaffe afdelingerne en vis tilfredshed, ligger i sagens natur. Nu er det jo ingen kunst at stille krav om udvidelser. Kravene skulle jo også gerne realiseres, og det var op til sekretariatschefen at lægge en linie, at prioritere og også at tilbagevise krav, som måtte anses for i øjeblikket uigennemførlige. Det er en ofte anvendt praksis, at man gaber højt op i forventning om, at så får man måske det, man har brug for. Jeg har altid været skeptisk overfor denne praksis. Det er min opfattelse, at man bør se kritisk på de fremsatte ønsker og kun søge at fremme det, som man virkelig selv fuldt og helt anser for berettiget. Det er min erfaring, at man på langt sigt står sig ved at følge denne praksis, og at det er vigtigt at kunne overbevise sagsbehandleren om, at man selv har fjernet det unødvendige, og at det man beder om, virkelig er påkrævet. Man må så tage det interne opgør, hvor ubehageligt den end kan være. Det hændte ikke een, men flere gange, at utilfredse kolleger brugte knubbede ord og talte om, at rigsarkivar og sekretariatschef skulle slå i bordet for ministeriet. Aakjær og jeg var heldigvis enige om, at vi skulle benytte den rolige og overtalende metode. Det kan da heller ikke nægtes, at det faktisk lykkedes i løbet af en relativ kort årrække at få bevilget de fornødne penge til ansættelse af nye arkivarer. I årene 1957-59 fik rigsarkivet 6 nye arkivarstillinger, hvoraf de to var honorarlønne-

de. Endvidere fik man normeret en arkivarstilling ved erhvervsarkivet i Århus, der dengang havde personalefællesskab med rigsarkivet, samt 1 arkivar ved hvert af landsarkiverne på Jagtvejen, i Odense og i Åbenrå. Derimod måtte landsarkivet i Viborg vente, da de bevilgende myndigheder ønskede byggeriet afsluttet, inden man ville godkende en personaleudvidelse. På finansloven 1962/63 kom stillingerne i Viborg, idet der åbnedes mulighed for ansættelsen af 3 arkivarer, 2 registratorer og 2 betjente, samtidig med at den hidtidige arkivbetjent omnormeredes til kustode.

Foruden den kraftige udvidelse af arkivargruppen, fandt der også en vis udvidelse af kontorpersonalet sted. 2. afdeling fik således fra 1. dec. 1957 en fast kontorist, og en tilsvarende stilling normeredes for sekretariatet i finansåret 1960/61. Året i forvejen havde landsarkivet i Viborg ligeledes fået yderligere en fast kontor-medhjælper. Det var muligvis ikke rigtigt, at man ikke drev hårdere på med hensyn til at få normeret faste kontorstillinger. Det må dog i denne forbindelse erindres, at rigsarkivet i disse år havde mulighed for at beskæftige et betydeligt antal henviste kontorfolk, (mellem 8 og 12), der arbejdede under ligeledes henviste cand.mag.-ers opsyn. Navnlig 2. afdeling var meget interesseret i at anvende denne specielle gruppe af medarbejdere. Jeg erindrer, at jeg allerede dengang var noget skeptisk overfor nytten af at fylde op med altfor mange løse medarbejdere. Men med hensyn til dette spørgsmål stod fx. arkivar Rise Hansen meget stejlt. Man kunne undertiden få det indtryk, at han i sit inderste foretrak henviste kontorister for fast ansatte arkivarer.

Endnu på dette tidspunkt eksisterede der kun ganske få arkivaliske værksteder. I rigsarkivet havde man et fotografisk atelier og den specielle konserveringsafdeling og i det sjællandske landsarkiv det for hele arkivetaten arbejdende bogbinderi. Alle var enige om, at værkstedskapaciteten var altfor ringe på baggrund af de enorme krav, som faktisk eksisterede. Man var imidlertid også klar over, at en udvidelse af virksomheden afhang af bygningsudvidelser, og at

de eksisterende snævre værkstedsrammer vanskeliggjorde en kraftig personaleoprustning. Dog lykkedes det at opnå visse udvidelser. I atelieret arbejdede foruden den faste fotograf en kvindelig heldagsmedarbejder, og konservator Gärtig kunne fra 1959 beskæftige yderligere en kvindelig konservatorassistent. Også bogbinderiet på Jagtvejen fik i 1959 en udvidelse, idet man fik mulighed for at beskæftige en heldags kvindelig medarbejder. Også en enkelt arkivbetjentstilling i rigsarkivet blev opnået i denne periode.

Set på baggrund af den Linvaldske periode må det siges, at der var opnået et ikke ringe resultat med hensyn til normering af nye stillinger, men ikke alle var tilfredse, og det er naturligvis et åbent spørgsmål, om man kunne have drevet mere igennem ved en mere hårdhændet politik. Jeg tillader mig dog at tvivle herpå.

Forinden jeg forlader den snævrere personalepolitik, vil det være rimeligt, at jeg også omtaler de mere generelle problemer, som var til debat i denne periode, og som jeg ligeledes var aktiv deltager i.

Foruden at være rigsarkivets personalechef var jeg i årene 1954-58 formand for organisationen af fagligt uddannede tjenestemænd ved statens arkivar, biblioteker og museer. Jeg havde overtaget dette tillidshverv efter bibliotekar Sven Lunn ved det kgl. bibliotek, og mine nærmeste medarbejdere indenfor organisationen var bibliotekar Einersen og museumsinspektør, dr. phil. Helge Larsen. Vor hovedopgave i disse år var at varetage vore kollegers faglige interesser i forbindelse med den forestående revision af tjenestemandsløven. Under de indledende drøftelser kom de såkaldte biblioteksassistenters specielle lønningsvilkår til at spille en lidt for dominerende rolle, men det hang sammen med gruppens talmæssige styrke og en meget energisk leder. Jeg måtte af gode grunde finde det påkrævet at hindre, at man helt tromlede vore registratorer ned, og iøvrigt at varetage også det videnskabeligt uddannede personales interesser. Som formand havde jeg foretræde for folketingets lønningsudvalg, som på stribe modtog en række deputationer, som havde ønsker at fremføre. Udvalget havde lånt Oldskriftsselskabets

mødesal i nationalmuseet, og jeg husker tydeligt, at udvalget havde placeret sig i den fjerneste ende af salen, og at delegationerne måtte vandre frem gennem salen for at komme på talefod med udvalget. Man hørte stiltødt på, hvad vi havde at fremføre, og formanden takkede høfligt for vort fremmøde. Nogen diskussion blev der ikke lejlighed til. Jeg tror derimod, vi havde et mere kontant udbytte af en personlig drøftelse med daværende departementschef Ulrik Andersen, der havde haft en afgørende indflydelse på udarbejdelsen af den nye tjenestemandsslov og det hermed sammenhørende udkast til normeringslov. Bibliotekar Einersen var med til denne mere uformelle drøftelse, der især kom til at dreje sig om normering af stillinger som overarkivar og overbibliotekar.

Fra rigsarkivets side havde vi insisteret på, at der skulle oprettes et 4. overarkivarembede og en ny 3. afdeling. Dette forslag fik vi også igennem, og dr. Bruun blev den nye afdelingschef. Som fagligt område fik han tildelt rigsarkivets værksteder og udstillingsvirksomheden. Desuden overførtes administrationen af rigsarkivets håndbiblioteker, der tidligere havde sorteret under sekretariatet, under den meget bogkyndige dr. Bruun. Jeg var absolut lettet ved at slippe for at beskæftige mig med denne opgave, som i langt højere grad interesserede Bruun. Til assistance fik Bruun arkivar Henrik Elmquist, der med hensyn til den historiske bibliografi havde samarbejdet med Bruun igennem en meget lang årrække. Bruun havde iøvrigt hovedansvaret for, at Elmquist overhoved var blevet ansat som arkivar i rigsarkivet. Jeg havde haft mine tvivl med hensyn til den saglige begrundelse for denne udnævnelse.

Et spørgsmål, der havde optaget os meget under de indledende drøftelser, var den fremtidige lønmæssige placering af over- og landsarkivarer. Vi var enige om at fastholde, at gruppen skulle have samme lønmæssige placering, uanset størrelsen og ansvaret inden for den enkelte afdeling eller landsarkiv, men vi havde nok håbet på en højere placering indenfor tjenestemandshirakiet, end vi faktisk opnåede. Vi fandt det således urimeligt, at vi skulle placeres i 25.

lønningsklasse, når cheferne for universitetsbibliotekerne kunne opnå 27. lønningsklasse. Der var imidlertid gammel tradition for, at disse tjenestemænd i lønmæssig henseende lå på linie med professorerne. Men her løb vi panden mod en mur, og der var intet at stille op. Vi måtte derfor nøjes med, at vi i hvert fald havde opnået endnu en advancementsmulighed for den almindelige arkivargruppe (det nye overarkivarembede). Derimod kunne vi kun være tilfredse med, at lønningsloven af 1958 afskaffede den gamle arkivar I-stilling. For fremtiden placeredes den unge arkivar i 19. lønningsklasse, og når han havde gennemløbet de for denne klasse normerede alderstrin, kunne han forvente automatisk udnævnelse til 24. lønningsklasse (kgl. udnævnelse). For fremtiden kunne en arkivar således ikke risikere, således som jeg selv havde været udsat for, i lønmæssig henseende at blive bremset, fordi der tilfældigvis ikke var en advancementsstilling ledig. Det var naturligvis også tilfredsstillende for os, at der ikke formelt blev rørt ved vort gamle privilegium på at have en daglig tjenestetid af 5 timer. Der havde været faretruende skyer i horisonten ved flere lejligheder - også ved denne, men vi klarede frisag.

Arkivvæsenet havde stillet ret store forventninger til den normeringslov, der fulgte den nye tjenestemandsløve af 1958, men her blev vi skuffet. Vi opnåede ganske vist, at den hidtidige værkfører for bogbinderiet på Jagtvejen fik sin stilling omdannet til en tjenestemandsstilling, men det var også alt. Det var os ligeledes en stor skuffelse, at det ikke lykkedes at få betjentgruppens lønmæssige placering forbedret. Der var derfor ikke andet at gøre end at forsøge i den kommende tid at ændre denne skønhedsfejl ved lønningsloven af 1958. Vi optog kontakt med betjentenes særlige organisation, og det lykkedes os at få indkaldt til et specielt møde i undervisningsministeriet, der fandt sted 20. okt. 1960 under departementschefens ledelse. Efter aftale med betjentforeningen præsenterede jeg et ønske om en almindelig omnormering af betjentklassen fra 3. til 6. lønningsklasse. Jeg understregede under forhandlingerne, at

det for den fremtidige rekruttering af disse stillinger, som havde en så afgørende betydning for de enkelte institutioners daglige tilværelse, var af afgørende betydning, at disse stillinger i lønmæssig henseende blev mere attraktive. Det viste sig her som ved senere lejligheder uhyre vanskeligt at få gennemført et ønske om en almindelig omnormering af en hel gruppe, selv om gruppen var lidet talstærk i sammenligning med andre grupper, der var placeret i 3. lønningsklasse. Der opnåedes dog et vist, men yderst magert resultat, idet man på normeringsloven for finansåret 1961-62 opførte et forslag om oprettelse af 3 stillinger som førstebetjent i 7. lønningsklasse. Af disse stillinger fik arkivvæsenet en enkelt, der blev givet til arkivbetjent Gyrstinger.

4. maj 1960 sluttede Dansk Magisterforening en overenskomst med finansministeriet, som skulle få en afgørende indflydelse på ansættelsesvilkårene for fremtidens arkivarer. Overenskomsten gik ud på, at staten i fremtiden ville godkende beskæftigelse af akademikere uden at kræve tjenestemandsansættelse. De personer, der i fremtiden blev ansat under overenskomsten, skulle have mulighed for at søge anden beskæftigelse uden tab af lønningsanciennitet, og man enedes om en lønramme, der var væsentlig gunstigere end den, der var fastlagt i lønningsloven af 1958. Af stor betydning var det ligeledes, at lønanciennitet beregnedes fra den afsluttende embeds-eksamen og ikke som normalt fra ansættelsesdagen. Med hensyn til pension gik staten ind på at yde 10% til magisternes pensionskasse, medens den enkelte magister selv indbetalte 5% af den udbetalte løn til samme kasse.

Jeg er aldrig blevet helt klar over, hvad der egentlig lå bag ved finansministeriets ønske om at afslutte en sådan overenskomst, men formodentlig er det rigtigt, når det siges, at man regnede med at spare betydelige beløb på pensionskontoen. Det er også muligt, at man har forestillet sig, at man i en krisesituation lettere kunne afskedige personale, når det ikke var tjenestemandsansat, men det tror jeg nu er en fejlbedømmelse. At de unge akademikers store

flertal ville foretrække en overenskomstansættelse fremfor en tjenestemandsansættelse ligger klart i dagen, navnlig når man ser på de øjeblikkelige økonomiske gevinster, der var forbundet med den nye overenskomst. Hertil kom muligheden for uden tab af anciennitet at kunne skifte stilling, hvis man ikke var tilfreds med sin arbejdsplads. Set med institutionens øjne måtte man nære nogen betænkelighed ved nyordningen. Man måtte for det første regne med de vanskeligheder, der ville være forbundet med at have to forskellige ansættelsesformer for samme personalegruppe, og man måtte se i øjnene, at de overenskomstansatte i lønmæssig henseende meget hurtigt ville kunne indhente ældre kolleger og gå dem forbi. Muligvis ville enkelte af dem endog kunne passere deres overordnede. Hertil kom det forhold, at de kunne fristes til i løbet af en kortere årrække at forlade arkivvæsenet og søge andetsteds hen. Fremtiden skulle vise, at denne bekymring ikke var utidig. Rigsarkivet kom atter og atter til at opleve, at dygtige folk efter endt arkivuddannelse søgte til universitetet og forskellige forskningsinstitutioner. Denne udvikling tog navnlig fart efter midten af 1960'erne, og det betød en afgørende svækkelse af arbejdet i rigsarkivet. Forholdet er jo det enkle, at kendskab til de enkelte arkivfunds og deres forskningsmæssige betydning kun kan erhverves over en længere årrække, og at enhver ung arkivar må begynde helt forfra, hvis han vil skaffe sig denne viden.

For rigsarkivet var der intet andet at gøre end at tage den nye overenskomst til efterretning og at notere sig, at 6 af de yngre arkivarer straks besluttede at opsiges deres tjenestemandstillings og gå over til ansættelse på overenskomst. Jeg husker endnu den trykkelige stemning, der opstod i kollegakredsen, da arkivar Thomas Hatt Olsen pludselig døde en uges tid efter, at han var blevet overenskomstansat. Men dette hindrede ikke andre af hans kolleger i at bestemme sig for overenskomstansættelse, og faktisk blev den nye ansættelsesform i løbet af nogle år den foretrukne fremfor den gamle tjenestemandsansættelse. Som bekendt kan ingen idag søge

ansættelse som arkivar, uden at det sker i overensstemmelse med overenskomsten mellem Magisterforeningen og finansministeriet.

I forbindelse med ansættelsen af de første arkivarer på overenskomstbasis var der et ganske bestemt spørgsmål, som straks måtte afgøres, og på hvis løsning jeg havde afgørende indflydelse. En overenskomstansat arkivar var forpligtet til 7 timers daglig tjeneste, medens de tjenestemandsansatte arkivarer kun havde 5 timers tjenestepligt. Det stod mig ganske klart, at det ville volde uendelige vanskeligheder i det daglige, hvis man skulle arbejde med en forskellig arbejdstidsnorm for samme personalegruppe. Jeg foreslog derfor, at de overenskomstansatte skulle have 5 timers arbejde i institutionen og derud over forpligte sig til at udføre videnskabeligt arbejde i to timer. Om dette arbejdes forløb skulle der engang om året foretages indberetning til rigsarkivaren. Opfyldtes denne forpligtelse ikke, skulle institutionen kunne kræve 7 timers tjeneste med almindeligt arkivararbejde. Jeg forhandlede med arkivar Ole Karup Pedersen, der på det tidspunkt var de overenskomstansatte arkivarers tillidsmand, og han fandt forslaget tilfredsstillende. Det blev, såvidt jeg ved, også normgivende for det overenskomstansatte personale ved statens biblioteker og museer.

Inden jeg forlader min skildring af disse års personalepolitik, skal jeg blot tilføje, at jeg 16. maj 1958 efter eget ønske fratrådte mit hverv som formand for organisationen af fagligt uddannede tjenestemænd ved statens arkiver, biblioteker og museer, og på mit forslag udpegedes arkivar Aage Rasch til min efterfølger. Principielt fandt jeg det ukorrekt, at stillingen som organisationsformand var forbundet med hvervet som personalechef for arkivvæsenet. Jeg kunne risikere at blive bragt i en uholdbar situation. Desuden mente jeg, at 4 år på denne post og ovenikøbet på et tidspunkt, hvor der blev forhandlet ny lønningslov, måtte betragtes som udtjent værnepligt.

Når jeg ser tilbage på mine 6 år som sekretariatschef, er der en række arbejdsopgaver, som jeg mindes med særlig glæde, dels fordi

der opnåedes en række positive resultater, dels fordi jeg kunne medvirke til, at noget nyt blev sat i gang.

Jeg vil begynde med en omtale af arkivvæsenets publikationsvirksomhed.

Som bekendt har det danske arkivvæsen en lang og frugtbar tradition på dette specielle område. Det var A. D. Jørgensen, der i nyere dansk arkivhistorie, for alvor satte publikationsindsatsen i system og tog initiativet til en række publikationer, som følgende arkivgenerationer kunne bygge videre på. Linvald havde også i sin regeringstid været interesseret i, at arkivvæsenet skulle placere sig i offentlighedens bevidsthed bl.a. ved udgivelse af forskellige skrifter. Som på mange andre områder var initiativ og indsats dog ret begrænset i de seneste år.

Aakjær havde ikke siddet mange dage i stolen, førend jeg forelagde ham to litterære projekter. Det ene var en omdannelse af det hidtil eksisterende stencilerede nyhedsblad »Nyt fra Rigsarkivet« til et trykt fællesnordisk blad under titlen »Nordisk Arkivnyt«. Aakjær gik straks ind på forslaget, og allerede 15. marts 1956, godt 6 uger efter Aakjærs tiltrædelse, forelå bladet i sin nye skikkelse. Det er siden udkommet under min redaktion 4 gange om året, og det har gennem årene været mig en glæde at medvirke til, at denne spæde plante efterhånden har slået rod og bredt sine grene ud over hele Norden. Der foreligger utallige mundtlige og skriftlige vidnesbyrd om, at bladet læses med interesse, og at det har medvirket til at udbygge det arkivalske samarbejde mellem samtlige Nordens lande. Selv om hovedredaktøren gennem årene har skrevet en betydelig del af bladets tekst, er det ham meget magtpåliggende på dette sted at takke de skiftende lokalredaktører i de forskellige lande for deres værdifulde bidrag. Det har da også heldigvis udviklet sig således, at også andre udenfor den allersnævreste redaktionelle kreds enten på opfordring eller på egen tilskyndelse har leveret talrige bidrag. Jeg skal gerne på dette sted indrømme, at der har været øjeblikke i bladets historie, hvor jeg har haft mine bange

anelser med hensyn til, om der nu skulle være stof nok til at fylde det næste nr. Men på mirakuløs måde er det alligevel altid endt således, at de fornødne spalter blev udfyldt og i de allerfleste tilfælde også til rette tid. Jeg mindes, at en af mine lokale medarbejdere engang helt svigtede og undlod at sende mig så meget som en linie. Da jeg skriftligt rykkede ham for de sidste nyheder, indløb et telegram med følgende yderst nedslående tekst: I dette land sker absolut intet nyt. En sådan meddelelse er imidlertid uantagelig for en ansvarhavende redaktør, og jeg måtte naturligvis, ihukommende salig redaktør Henrik Cavling, telegrafisk returnere følgende formaning: Sker der intet nyt, er det en journalists forbandede pligt at skabe nyhederne. Nordisk Arkivnyt blev grundlagt som et rent arkivalsk nyhedsorgan, og denne redaktionelle linie er blevet opretholdt gennem årene. Det kunne hænde, at nyhederne undertiden fik en udformning, der nærmede sig en mindre afhandlings omfang. Hovedredaktøren var da som regel klar med saksen, og der skal nok sidde en og anden omkring i Norden, som føler sig en smule mishandlet. Forhåbentlig bærer han ikke varigt nag. Det har gennem årene været mig en kilde til personlig glæde løbende at have været i kontakt med nordiske kolleger og at have ydet mit bidrag til at holde en levende arkivalsk konversation gående over landegrænserne.

Også en anden litterær opgave blev mig betroet af Aakjær, kort efter at han var blevet rigsarkivar. Fra sin forgænger havde han modtaget en vældig manuskriptbunke, som delvis var ulæselig på grund af de mange store og små rettelser, som Linvald havde foretaget i det modtagne manuskript. Det drejede sig om det af mig udarbejdede udkast til »Meddelelser om rigsarkivet og landsarkiverne« i perioden efter 1921. Aakjær spurgte mig, hvad vi skulle gøre med manuskriptet. Jeg svarede, at jeg gerne ville påtage mig at fuldføre arbejdet. En del af de allerede udarbejdede manuskriptsider endte omgående i papirkurven, da de som sagt var ulæselige. Andre afsnit havde Linvald gjort færdig til tryk, og atter andre

kunne godt anvendes. Allerede i marts 1956 var jeg i gang med at udarbejde et nyt manuskript til det planlagte værk, og i løbet af de følgende 12 måneder var arbejdet i det væsentlige fuldført. Jeg havde aftalt med Aakjær, at jeg i første omgang skulle koncentrere mig om rigsarkivets forhold i perioden 1921-55. Foruden selve teksten skulle der tilvejebringes oversigter over afleveringer fra centraladministrationen 1946-55 og over afleveringer af privatarkiver m.m. fra årene 1921-55. Desuden ønskede man at bringe en fortegnelse over de i perioden vedtagne kassationsbestemmelser. Navnlig det sidste var meget vigtigt, da vi altid eller i hvert fald meget ofte under debatterne med de bevilgende myndigheder om større bevillinger til arkivvæsenet blev spurgt, om vi nu også foretog kassationer i rimeligt omfang. Nu kunne vi henvise til en detaljeret oversigt på godt 30 sider, der tydeligt viste, at vi ikke havde negligeret denne vigtige opgave. Som det fremgår af forordet til publikationen havde jeg god hjælp ved udarbejdelsen af disse oversigter. I efteråret 1958 udkom »Meddelelser om rigsarkivet for årene 1921-55«, en publikation på 285 sider og udstyret med nogle billedplancher, der viste interiører fra før og nu.

Efter planen skulle der herefter gås i gang med en tilsvarende redegørelse for landsarkivernes forhold i årene 1921-55, og sammen med mine medarbejdere i sekretariatet udarbejdedes de fornødne manuskripter. Til denne publikation afstod vi fra at trykke en oversigt over modtagne arkivalier fra de afleveringspligtige myndigheder, medens der blev bragt en detaljeret redegørelse for modtagne privatarkiver og en oversigt over de gennemførte kassationsbestemmelser. Denne publikation var noget mindre end den foregående, 187 sider, men også denne publikation havde nogle billedsider. I maj 1960 underskrev Aakjær det af mig udarbejdede forord, og kort efter udkom denne publikation. Jeg mindes ikke, at Aakjær rettede et komma i de forelagte manuskripter.

Med udsendelsen af disse to bind »Meddelelser« var det lykkedes at få udfyldt det ubehagelige hul i publikationsrækken, som man i

så mange år havde lidt under. Det gjaldt nu om at fastholde den vundne fordel, hvilket vil sige, at der ikke var tid til at dvæle på de indvundne laurbær, men at man straks måtte i gang med et nyt bind »Meddelelser« omfattende årene 1956-60. Vi havde nu den store fordel i sekretariatet, at vi havde et førstehånds kendskab til det, vi skulle berette om. Man har vel heri delvis forklaringen på, at det lykkedes sekretariatets arkivarstab med bistand af arkivar Sune Dalgård i løbet af et årstid at få udarbejdet det fornødne manuskript med tilhørende oversigter over afleveringer, kassationer m.m. Allerede i august 1961 kunne Aakjær underskrive det obligate forord, hvori jeg lod rigsarkivaren udtale det håb, »at den foreliggende publikation må bidrage til at give den interesserede offentlighed et indtryk af det varierende og meget omfattende arbejde, som i den pågældende femårsperiode er udført inden for statens arkiver. Samtidig skulle bogen gerne være et nyttigt arbejdsredskab dels for personalet ved arkiverne, dels for de mange besøgende på læsesalene«.

I løbet af kun 5 år var det således lykkedes at få retableret udgivelsen af »Meddelelser« og få denne nyttige publikation ført à jour. Jeg skal ikke skjule, at jeg faktisk følte en vis stolthed over, at dette arbejde var fuldført. Jeg har selv gennem årene haft megen praktisk brug for disse skrifter, og jeg kan tilføje, at flere nordiske og udenlandske kolleger har misundt os, at vi havde været istand til at etablere en sådan publikation. Skal jeg fremføre en kritisk bemærkning om de foreliggende 3 bind, vil jeg fremhæve, at fremstillingen efter min smag er lidt vel tør og refererende. Jeg kunne godt have ønsket mig en mere personlig farve over en del af fremstillingerne. Man finder noget af det personlige engagement i flere af Linvalds bidrag, men det hører til undtagelserne. Forklaringen herpå er jo den ganske enkelte, at Aakjær hverken ønskede eller formåede at påtrykke fremstillingen dette mere personlige præg, og at forfatterne, i betragtning af den stilling de indtog, ikke så godt kunne begynde at tale ex cathedra.

Skal en publikation, som den her skildrede, fuldt ud opfylde sin mission, er det imidlertid en vigtig forudsætning, at den udkommer så hurtigt som muligt efter den skildrede femårsperiodes afslutning. Trækker udsendelsen ud, taber den noget af sin duft. Den efterfølgende publikation, der behandlede årene 1961-65, udkom imidlertid først i 1968, altså 3 år efter femårets afslutning. Forsinkelsen kan måske forklares ved at henvise til, at det nu var nye folk, der skulle igang med en opgave, som de ikke tidligere havde været beskæftiget med. Hvad værre var, er imidlertid, at den pågældende publikation bærer præg af svigtende redaktion. Det er meget godt, at man giver afdelingschefer og landsarkivarer frie hænder til at udarbejde deres bidrag. Når bidragene er indkommet, må de imidlertid afstemmes efter hinanden, således at de problemer, som man beslutter sig til at behandle, også belyses alsidigt. Det skorter det i høj grad på.

I 1971 var et nyt femår forløbet, og der skulle tages beslutning om igangsættelse af en fortsættelse. Fra den daværende sekretariatschef kom en vis skepsis til orde overfor selve publikationen, men på et landsarkivarmøde enedes man om, at en ny femårig beretning skulle udarbejdes. Det pålagdes mødets deltagere at indsende deres manuskripter senest i løbet af sommeren 1971. Mit bidrag indkom til fastsat tid og omfattede både de specielle meddelelser om det sjællandske landsarkiv og de mere generelle spørgsmål vedr. landsarkiverne, som havde været til behandling i årene 1966-70. Beklageligvis har publikationen endnu ikke set dagens lys. Det er imidlertid nu meddelt, at man vil slå to femår, altså perioden 1966-75, sammen i een publikation, og når den er udsendt, tænker man sig muligheden af at gå over til at offentliggøre årsberetninger. Det kan vel ikke undre nogen, at den person, der haf haft hovedansvaret for, at det i sin tid lykkedes at få genoplivet denne nyttige publikation, og som har anvendt megen tid og kraft på at få etableret de manuskripter, der dækker henved 40 år af rigsarkivets og landsarkivernes virksomhed, ærgrer sig over, at de opnåede fordele synes at

glide institutionen af hænde. Medens jeg er igang med at luften min ærgrelse, kan jeg måske tilføje, at jeg nærer udpræget skepsis overfor tanken om fremtidig at udgive årsberetninger. Sådanne vil utvivlsomt komme til at indeholde en række ligegyldige detaljer, som man lykkeligt undgår, når man indenfor et passende antal sider skal behandle et femår. Fremtidige benyttede vil også få det svært, når de vil slå tilbage for at finde omtalen af et bestemt forhold. Og så er der endelig det ikke uvigtige spørgsmål, om man kan få publikationen ud i rimelig tid. En årsberetning, der ikke foreligger senest et halvt år efter det skildrede virksomhedsår, har efter min opfattelse ringe interesse.

Foruden »Nordisk Arkivnyt« og »Meddelelser« 1921-60 ydede jeg endnu et bidrag til rigsarkivets publikationsvirksomhed, idet det lykkedes at få optaget de fornødne bevillinger til fortsat udgivelse af Statsrådets forhandlinger. I Aakjærs embedsperiode udkom 3 tykke bind omfattende noget over 2.000 tryksider. Udgaven var hermed ført frem til 31. maj 1854. Det var som sagt statsministeriet, som bekostede denne publikation, og statsrådssekretæren og rigsarkivaren var tilsynsførende. De fik pligtskyldigst tilstillet de mange korrekturer, men der kom aldrig noget retur. Ved korrekturlæsningen på de tyske tekster havde jeg megen nytte, men også noget besvær med lektor Rindom Thomsen, der med stor nidkærlighed granskede teksten. Jeg havde meget svært ved at overbevise ham om, at det ikke gik an, at vi rettede teksten til moderne tysk, når statsrådets protokolfører vitterlig anvendte stærkt daniserede tyske udtryk.

Der var naturligvis også andre af rigsarkivets tjenestemænd, der var beskæftiget på publikationsfronten, navnlig med udarbejdelse af de så højt værdsatte »Vejledende Arkivregistraturer«. I Aakjærs embedsperiode lykkedes det at få offentliggjort to bind af denne nyttige serie, og i begge tilfælde stod overarkivar Erik Kromans navn på titelbladet. Denne stiltfærdige og lidt verdensfjerne kollega kunne imidlertid få sit arbejde fra hånden, og det er imponerende,

hvad denne flittige udgiver igennem årene har rystet ud af ærmet af både store og små publikationer. Som bd. X i rækken af Vejledende Arkivregistraturer udsendtes i 1959: De sønderjyske fyrstearkiver og som bd. XI: Tyske kancelli II omfattende først og fremmest de udenrigspolitiske arkivalier indtil 1770. Denne publikation udkom i 1962. Med god grund var også arkivar Hassøs navn opført på titelbladet. Det var nok ikke sket i Linvalds tid, men der blæste i denne periode mildere vinde i rigsarkivet. Desuden arbejdedes der i disse år flittigt på en nyudgave af arkivregistraturen over rentekammerets arkiv ved arkivar Jens Holmgaard, men den blev dog først afsluttet i 1964.

Det står endnu tilbage at omtale et par publikationer fra disse år, i hvis udgivelse jeg spillede en vis rolle. Som omtalt foran havde Linvald taget initiativet til en ny skriferække, som han døbte »Fra Rigsarkivets Samlinger«. I Linvalds tid var der udkommet 3 numre af denne serie, og det forekom mig, at den burde videreføres. Resultatet blev, at man anmodede arkivar Sune Dalgård om at forberede et udvalg af aktstykker og breve fra det 16. til det 20. århundrede vedr. Grønland til denne serie. Dr. Dalgård interesserede sig i disse år for den grønlandske arkivsag og havde også, som udsendt af rigsarkivet, foretaget en undersøgelse på Grønland af de derværende arkivalske samlinger. Publikationen om Grønland udsendtes i 1960, og det er den hidtil sidste publikation i denne serie.

En anden publikation, hvis fremtidsskæbne optog mig meget, var »Kancelliets Brevbøger«, vel nok den fornemste af rigsarkivets mange kildepublikationer. Initiativet til udgivelsen af denne publikation, der har en central betydning for alle historikere, der arbejder med perioden 1551 til 1648, og som aldrig vil blive forældet, var taget af A-D. Jørgensen, og det 1. bind i serien var udkommet i 1885-86. Udgivelsen var ordnet på den måde, at en arkivtjenestemand uden for tjenestetiden udarbejdede manuskriptet, der derefter blev trykt på rigsarkivets bekostning. C. F. Bricka besørgede udsendelsen af de to første bind, hvorefter arkivar Laursen fortsat-

te udgaven med ikke mindre end 14 bind, en imponerende præstation. Efter Laursen overtog arkivar Marquard udgivelsen, og han fjøede endnu 6 bd. til. Også som pensionist var Marquard beskæftiget med dette betydningsfulde arbejde, og han var stadig optaget af det indtil få dage før sin død. Da jeg kom ind i billedet, var min første opgave at medvirke til, at vi fik Marquards udgiverhonorar sat op. Hvis jeg ikke husker meget galt, var honoraret på det tidspunkt ca. 90 kr. for et 16-sidigt ark. Det lyder idag helt vanvittigt, men det var ikke noget særsyn, at man indenfor den videnskabelige verden opererede med honorarsatser, som var blevet fastsat engang i fortiden, og som var blevet stående på det engang fastsatte beløb. Jeg kan i den forbindelse oplyse, at jeg selv i 1941 overtog den danske redaktion af »Nordisk Tidskrift« og fik betalt et redaktionshonorar, hvis fastsættelse kunne føres tilbage til 1897. Da jeg nogle år havde tjent på dette beskedne niveau og stiltfærdigt spurgte, om tidspunktet ikke var inde til at regulere det op til et mere tidssvarende niveau, vakte min formastelighed stor forundring i styrelsen. Med hensyn til Marquards udgiverhonorar lykkedes det os at gennemført en vis, men megen beskedne forhøjelse. Da Marquard døde i 1950, lykkedes det Linvald at overtale arkivar Gunnar Olsen til at fortsætte udgivelsen, men først i 1957 så et nyt bind dagens lys, og publikationen var hermed ført op til 1643. Gunnar Olsen meddelte samtidig, at han ikke ønskede at fortsætte som udgiver. Da det efter min mening måtte være en given ting, at rigsarkivet var moralsk forpligtet til at føre udgaven i hvert fald frem til Christian IV.s død i begyndelsen af 1648, foreslog jeg Aakjær, at det tjenstligt blev pålagt en af rigsarkivets arkivarer at udarbejde det fornødne manuskript. Vi var nu så heldige, at en af sekretariatets unge arkivarer, Ole Karup Pedersen lod sig overtale til at påtage sig dette arbejde. Ved hans afgang fra rigsarkivet, overgik arbejdet til arkivar Johan Jørgensen, og i 1968 udkom omsider bindet omfattende perioden 1644-45. Der indtraf nu det uheldige, at dr. Johan Jørgensen pludselig døde 14. marts 1969, og påny måtte man finde en

ny udgiver. Dette har desværre hidtil ikke været muligt. Det er min personlige opfattelse, at man burde have udpeget en yngre kvalificeret arkivar til at føre udgaven frem til begyndelsen af året 1648, og det er mig ganske ufatteligt, at der ikke har meldt sig en Liebhaber indenfor rigsarkivets stab af yngre videnskabelige medarbejdere. Det forekommer mig, at rigsarkivet har en moralsk forpligtelse til at føre denne vigtige kildepublikation til en naturlig afslutning. Man kan simpelthen ikke forsvare at lade den stå som en torso. Formodentlig vil den resterende periode indtil Christian IV's død kunne klares indenfor rammerne af et enkelt bind.

Den sidste publikation, som jeg i min sekretariatstid fik berøring med, var det planlagte festskrift i anledning af rigsarkivets forestående 75-års jubilæum i 1964. For at være ude i god tid foreslog jeg allerede i 1960 Aakjær, at vi i anledning af jubilæet skulle forsøge at foranstalte en samling af originale afhandlinger af arkivhistorisk interesse og udgive dem som et festskrift i anledning af vor institutions runde fødselsdag. Aakjær gav tilslutning til forslaget, og allerede i februar 1961 udgik der en direkte opfordring til samtlige arkivtjenestemænd i Danmark, som kunne tænkes at ville deltage. Det blev rigsarkivar Hvidtfeldt, som i foråret 1964 kom til at forestå udsendelsen af skriftet: Afhandlinger om arkiver ved rigsarkivets 75 års jubilæum. Bogen omfattede 21 originalartikler, og også jeg var repræsenteret blandt forfatterne.

Den opmærksomme læser vil muligvis stille sig det spørgsmål, hvorledes det lod sig gøre at udsende så mange publikationer inden for et relativt kort tidsspand og så optimistisk planlægge for fremtiden. Forklaringen er den, at det lykkedes i denne periode at skaffe en betydelig forøgelse af trykkebevillingen. Jeg skal gå lidt nærmere ind på denne bevillingssag, fordi den er velegnet til at belyse, hvorledes man i sekretariatet på det tidspunkt arbejdede med forslag til nybevillinger.

Fra gammel tid havde rigsarkivet en særlig konto for udgivelse af publikationer, der gennem længere tid havde været 10.000 kr. Un-

der indtryk af de mange arbejder, der dels var under udarbejdelse dels var planlagt, måtte jeg være betænkt på en klækkelig forhøjelse af den specielle konto for udgivelse. Jeg fik nu den idé, at man burde opstille en femårsplan for publikationsvirksomheden, og at man skulle forsøge at opnå en samlet bevilling på 150.000 kr., fordelt på 5 finansår, således at opsparede beløb kunne overføres til det næstfølgende finansår. Jeg opsøgte herefter fuldmægtig Aabo og drøftede forslaget med ham. Han fandt forslaget velegnet til at fremmes af ministeriet. Det var et koncist og konkret forslag, som han nok mente, at han kunne få tilslutning til. Han havde kun een betænkelighed, og det var det afsatte beløb til udgivelse af »Kancelliets Brevbøger«. Vi enedes derfor om, at jeg skulle søge kontakt med den tjenestemand i finansministeriets sekretariat, som faktisk afgjorde, hvad der kunne bevilges til arkivvæsenet. Den pågældende var ekspeditionssekretær Leo Nielsen. Jeg opsøgte den almægtige ekspeditionssekretær og fremlagde mit forslag. Han var ikke særlig imødekommende. På et vist tidspunkt lagde han benene op på sit skrivebord og meddelte mig, at jeg da måtte kunne forstå, at finansministeriet ikke havde større interesse i at fortsætte bevillingen til trykning af »Kancelliets Brevbøger«, en publikation, der nu havde stået på et par menneskealdre, og som aldrig synes at kunne blive færdig. Det var et håbløst job at overbevise ham. Resultatet af forhandlingerne blev da, at rigsarkivet for en femårig periode fik rådighed over en bevilling på 19.860 kr. om året. Resultatet var ikke helt efter vort ønske, men vi kunne da regne med at kunne disponere over ca. 100.000 kr. indenfor de følgende fem år. Det var mange penge den gang, og vi havde opnået sikkerhed for, at de planlagte publikationer også kunne blive trykt.

Fra publikationerne går jeg over til at tale om denne periodes udstillingsvirksomhed. Det var ganske vist ikke et sagsområde, der var henlagt under sekretariatet, men som »finansminister« blev jeg som regel inddraget i forhandlingerne om den praktiske tilrette-

lægning. Fra 1958 var udstillingsvirksomheden dr. Henry Bruuns embedsområde.

Fra den foregående periode havde vi overtaget rigsarkivets permanente udstilling i Harsdorffsalen, også kaldet »Rigsarkivets historiske museum«. Den opretholdtes uændret i denne periode, således som den var tilrettelagt af dr. Hjelholt, og man forsøgte kun ved forskellige arrangementer, som jeg ikke her nærmere skal gå ind på, at vække større offentlig interesse for udstillingen. Fra tid til anden arrangeredes der også særudstillinger i Harsdorffsalen, og på dr. Kromans initiativ kom der ligeledes gang i de såkaldte »vestibuleudstillinger«, små udstillinger over skiftende emner, undertiden med aktuelt sigte. De arrangeredes i rigsarkivets vestibule og varede som regel kun en kortere tid. Perioden kan desuden fremvise to store udstillingsarrangementer, hvoraf jeg personlig var engageret i det ene.

På lokalt initiativ deltog rigsarkivet i et stort udstillingsarrangement på Nyborg slot, hvor man ønskede at fejre 700-året for Danehoffet i Nyborg. Det var Henry Bruun, der tilrettelagde denne udstilling, og som udarbejdede en trykt katalog over de fremlagte middelalderlige dokumenter, der også belyste Nyborgs middelalderlige historie. Det var en ren arkivudstilling, forstået på den måde, at der i monterne kun fremlagdes originale dokumenter, medens billeder og andet illustrationsmateriale var banlyst. Dr. Bruun hørte til Hjelholts skole med hensyn til arrangement af udstillinger. En arkivudstilling skulle udelukkende omfatte arkivmateriale.

Det andet store udstillingsarrangement, som jeg skal omtale, var rigsarkivets udstilling i det danske hus på Champs Elysées i Paris. Det var statsministeriet, der stod for disse danske kulturelle arrangementer i Paris. Da rigsarkivet fik tilbuddet, gik jeg varmt ind for, at vi skulle sige ja. Aakjær var fuld af betænkeligheder, og jeg har min mistanke om, at han først og fremmest var bange for, at han

skulle blive tvunget til at tage til Paris og holde indvielsestalen. Han havde naturligvis været med ved åbningen af udstillingen på Nyborg slot, men ved talen om Paris slog han syv kors for sig. Jeg måtte højtideligt love, at jeg gerne skulle påtage mig de officielle »værtspligter«. Statsministeriet modtog herefter et bekræftende svar på, at vi ville påtage os denne opgave.

Sammen med dr. Bruun fik jeg til opgave at tilrettelægge denne udstilling og sørge for alt det praktiske. Jeg skal ikke i detaljer redegøre for, hvilket indhold udstillingen havde, men blot fremhæve, at den bestod af en afdeling, der belyste Danmarkshistorien fra de ældste tider og indtil 1953, og en anden afdeling der skildrede de kulturelle og politiske forbindelser mellem Danmark og Frankrig fra middelalderen og op til nutiden. En udførlig præsentation af udstillingen er offentliggjort i »Nordisk Arkivnyt« nr. 4/1958. Vi havde fået mulighed for både at lave en udstillingsplakat og en rigt illustreret katalog. Der blev lagt megen vægt på at få fremstillet de bedste tryksager og med det helt rigtige lay-out, således at de kunne virke som god reklame for dansk bogtryk. Da jeg havde ganske frie hænder og også tilstrækkelige pengemidler, kunne der skabes noget virkelig smukt og praktisk. For første gang fik vi en katalog i et bekvemt format, der lige let kunne glide ned i en jakkelomme og i en dametaske. Jeg fik også gennemført, at man ved siden af de originale dokumenter fremlagde samtidige stik og billeder. Jeg erfarede her for første gang, hvorledes gamle kobberstik klæder arkivalierne og omvendt. Bruun var ikke meget begejstret for min lyst til at illustrere dokumenterne. Han syntes, at man drog interessen bort fra det, som skulle være det væsentlige. Han havde til udstillingen bl.a. udvalgt et smukt originalt brev fra den franske konge Frans I, hvori denne takker den danske konge for tilsendelsen af nogle hvide jagtfalke. Jeg insisterede på, at der ved siden af dette brev burde ligge et billede af en jagtfalk. Det kostede stor overvinde for Bruun, der ellers var en passioneret ornitolog, at bekvemme sig til at følge min opfordring, men til sidst bøjede han sig og

lånte fra det kgl. bibliotek en farvelagt tegning af en jagt Falk. Jeg tør nok sige, at billedet af denne grimme fugl vakte opsigt i Seine-staden. Fra det kgl. bibliotek havde vi iøvrigt lånt forskellige stambøger fra danske, der havde opholdt sig i Paris. I en af dem var et samtidig farvelagt billede af Seine-øen, et billede der havde stor topografisk interesse, og var helt ukendt i Paris. Jeg skal iøvrigt kun omtale to af de fremlagte dokumenter, som blev flittigt studeret. Det ene var en indberetning fra den danske gesandt skrevet netop den dag, hvor Ludvig XVI blev henrettet og med en tilførsel i marginen om denne begivenhed, som netop indtraf, da gesandten var ved at afsende beretningen. Det andet brev var en øjensvidneskildring af kejser Napoleons kroning i Notre Dame-kirken. Sådanne dokumenter talte direkte til de parisiske besøgende. At kunne fremlægge den slags »aktuelle« dokumenter kunne kun glæde en gammel journalist. Udstillingen åbnedes af den danske ambassadør Ejnar Wærum i nærværelse af en repræsentativ forsamling omfattende både danske og franske, og den var offentlig tilgængelig i dagene 25. sept. til 9. okt. 1958. Ambassaden var på forhånd noget skeptisk overfor dette udstillingsarrangement, men man blev glædeligt overrasket over det store besøg. Henvend 2400 personer fandt vej til udstillingen, og det betragtedes som et meget fint resultat. Udstillingen kunne da også glæde sig over omtale i såvel radio som presse. Kongeloven, som vi havde bragt med til Paris, havde endog den ære at blive afbildet på forsiden af »Le Figaro«. Hermed hang det således sammen. Netop i de dage, hvor udstillingen var åben, forberedte den franske befolkning sig på at gå til afstemning om et af general de Gaulle foreslået forfatningsudkast. Alle talte om forfatninger, og »Le Figaros« udsendte medarbejder på udstillingen blev klar over, at Kongeloven var en forfatning- og altså et aktuelt dokument. Alt ialt måtte vi konstatere, at vi havde haft succes med vort store arrangement. For mig betød arbejdet med denne udstilling, at jeg endnu engang blev bekræftet i min faste overbevisning om, at arkivvæsenet bør satse på udstillinger, men vel at mærke lagt

således til rette, at almindelige mennesker kan forstå det budskab, som udstillingerne bringer.

Da vi kom hjem, foreslog jeg Aakjær, at også et dansk publikum fik lejlighed til at se udstillingen, og for en kortere tid blev søjlesalen i den Harsdorffske bygning stillet til rådighed for den franske udstilling. Den åbnedes med en kort tale på dansk af Aakjær 15. nov. 1958, hvorefter jeg i detaljer gennemgik udstillingen for de indbudte gæster, hvoriblandt befandt sig den nylig udnævnte franske ambassadør Christian Fouchet, der nogle år senere blev kaldt til Paris for at overtage en vigtig ministerpost i generalens regering. I forbindelse med indretningen af den franske udstilling i Harsdorffsalen fik vi foretaget en prøveophængning af nye og stærkere loftslamper.

Arbejdet med den franske udstilling var kun en kort episode i min sekretariatstilværelse, men det var en højst inspirerende begivenhed, der senere fik stor betydning for mig. Men det er en anden historie.

En anden opgave, som derimod kom til at beslaglægge en meget væsentlig del af min tid, var arbejdet med at skaffe øget plads til rigsarkivet. I nær forbindelse hermed stod også arbejdet med at fremme de planlagte nybygninger ved landsarkiverne i Viborg og København. Utallige er de skrivelser, som i den anledning blev konciperet. I forlængelse heraf er ført talrige forhandlinger med forskellige ministeriers embedsmænd samt med den kgl. bygningsinspektør og hans medarbejdere.

I første omgang drejede det sig om at skaffe rigsarkivet forøget magasinkapacitet. Man havde været hårdt trængt længe, og man kunne nu se, at de sidste pladsreserver ville være opbrugt i løbet af meget kort tid. I første omgang koncentrerede man sig om at erhverve et betydeligt areal i kælderen i den planlagte nye kontorbygning, der senere kom til at gå under navnet »Tjæreborg«. Man håbede på at opnå et så stort areal, at der ved hjælp af Compaktus-reoler kunne skaffes plads til ca. 10.000 hylde metre. Man tænkte

sig, at de ministerier, der skulle have lokaler i nybygningen, kunne aflevere deres arkivalier hertil, og at der skulle indrettes et særligt ekspeditionslokale i tilknytning til det nye magasin. Sagen blev rejst i 1956, og var under drøftelse de følgende måneder.

For at få bedre opbakning bag kravet om øget magasinplads blev det besluttet, at man skulle reorganisere det såkaldte »Arkivudvalg af 1933«. Det var i sin tid blevet nedsat for at hjælpe rigsarkivet under de dengang herskende trange magasinforhold, og det var dette udvalg, der i sin tid havde skaffet rigsarkivet det såkaldte »midlertidige arkivdepot« i Søkvæsthuset. Linvald havde i begyndelsen af sin embedsperiode også set en fordel i at forelægge udvalget sine planer om kassationer i finansministeriets arkiv. Med årene tabte han interessen for udvalget og ville egentlig helst have det ophævet. Det ønskede departementschef Paludan-Müller imidlertid ikke, og der udspandt sig i årene efter 1945 en stille kamp om udvalget mellem rigsarkivaren og departementschefen. Denne vågede nidkært over, at der altid beskikkedes nye medlemmer, når de gamle faldt fra, og Linvald nægtede kategorisk at sammenkalde udvalget. Han var nemlig født formand. Da Linvald gik af, blev Aakjær beskikket til formand, og han indstillede straks, at jeg også skulle være medlem, hvilket departementet ikke havde noget imod. Man beskikkede desuden fuldmægtig Aabo som sekretær. Udvalget bestod iøvrigt af kontorchef Gimsing (undervisningsministeriet), kontorchef Holten (boligministeriet) og kontorchef K. O. Bredahl (finansministeriet). Navnlig den sidstnævnte var en betydelig gevinst for udvalget, idet han var leder af finansministeriets budgetkontor.

Arkivudvalget trådte første gang sammen i efteråret 1957 og afholdt i de følgende år en lang række møder. Disse formede sig som regel på den måde, at Aakjær bød velkommen og derefter overlod resten til mig. Jeg vidste, at han ville blive temmelig sur, hvis mødet trak ud over kl. 3, så det gjaldt om at udnytte tiden. Det lykkedes lidt efter lidt at få navnlig Bredahl overbevist om, at rigs-

arkivets pladsproblem måtte løses, og at det også var nødvendigt at komme i gang med et nybyggeri på Jagtvejen. Efterhånden nåede man frem til, at rigsarkivets udvidelse på længere sigt skulle søges etableret ved, at rigsarkivet kom til at overtage hele Proviantgården. Det forudsatte imidlertid, at Geodætisk institut flyttede ud, og da det ikke kunne ske lige straks, måtte man finde en eller anden midlertidig løsning. Vi forelagde forslaget om et midlertidigt magasin i »Tjæreborg«, men det kunne udvalget ikke godkende. I sommeren 1959 fik man underhånden at vide, at frøfirmaet J. E. Ohlsens enke var interesseret i at sælge et betydeligt areal i Vangede, hvorpå firmaet havde opført et stort frølager, en mindre ladebygning samt en villa. Ejendommen lå i et udpræget boligkvarter, og grunden kunne utvivlsomt yderligere udnyttes. Der var almindelig enighed i udvalget om, at det var et godt forslag. Det lykkedes at forhandle sig frem til et salgstilbud, der kom til at lyde på 1,2 mill. kr. Undervisningsminister Jørgen Jørgensen syntes imidlertid, at denne pris var for høj. Nye forhandlinger måtte derfor føres, der resulterede i et forbedret tilbud, idet firmaet slog 55.000 kr. af. Ministeren var imidlertid længe om at bestemme sig, og i mellemtiden optrådte en anden køber på markedet, som løb af med den fine ejendom. Skuffelsen var stor såvel i rigsarkivet som i udvalget. Efter de beregninger, vi havde foretaget, ville der uden vanskelighed kunne skaffes plads til ca. 30.000 hyldemeter i de eksisterende bygninger, og grunden kunne ganske givet udnyttes endnu mere. Vi var faktisk temmelig sure på undervisningsministeren, der havde ladet falde en bemærkning om, at der jo ikke var andre end staten, der kunne betale et så stort beløb kontant. Når jeg idag tænker tilbage på denne ministerielle afgørelse, er det med blidere følelser. Havde vi dengang erhvervet frølageret i Vangede, er der for mig ingen tvivl om, at der ikke i en overskuelig tid var blevet bygget et nyt landsarkiv på Sjælland. Landsarkivet ville have fået sin del af det nye arkivmagasin, og et nybyggeri på Jagtvejen ville være blevet

udskudt. Nu kom det strandede Vangede-projekt på den anden side til at fremme problemerne om et nybyggeri på Jagtvejen.

Da Vangedeprojektet definitivt var strandet, var der ikke andet at gøre end at starte en ny jagt på et egnet reservemagasin. Man så på en nedlagt fabriksbygning på Gasværksvej, men omgivelserne var efter min opfattelse just ikke behagelige i dette saneringsmodne kvarter. Udvalget havde heldigvis samme opfattelse. Herefter kom turen til fabriksbygningerne i Brede, men den udvalgte »bygning 11« som udvalget forelskede sig i, var lovet nationalmuseet til fremtidigt konserveringsværksted, og dette løfte ville undervisningsministeriet ikke fravige. Allerede medens man overvejede Brede-projektet, havde man underhånden fået kig på en lagerbygning i Sydhavnen, der tilhørte firmaet Kraft Foods International. Bygningen var opført som kornmagasin, men havde i mange år været anvendt til ostelager. Nu tilbød ejerne at udleje bygningen på 5 år. Efter at arkivudvalget havde haft lejlighed til at besigtige bygningen, anbefalede man varmt, at rigsarkivet lejede denne bygning, og sagen gik i orden i februar 1961. Bygningen kunne ikke rumme så meget som anlægget i Vangede, men der kunne dog skaffes plads til ca. 13.000 m, der skulle deles ligeligt mellem rigsarkivet og det sjællandske landsarkiv.

Medens Aakjær i sommeren 1960 nød sin ferie i Fly, benyttede jeg et gunstigt øjeblik til at sætte »Arkivudvalget« stævne på Jagtvejen, og i dette møde deltog også landsarkivar Hatt, hans designerede efterfølger dr. Gunnar Olsen og kgl. bygningsinspektør Nils Koppel. Udvalget blev nærmest rystet, da de fik set det overfyldte magasinhus, de elendige kontorforhold og den hele primitive indretning. Efter rundgangen bød Hatt på en kop kaffe i tjenesteboligen. Under den påfølgende samtale fik jeg udvalget med på, at man skulle anmode arkitekt Koppel om at udarbejde et foreløbigt skitseprojekt, som vi kunne gå videre med under de forhandlinger, som måtte optages med ministerium og de bevilgende myndigheder. Jeg

husker fra dette møde, at Koppel spurgte mig, om jeg virkelig troede på, at der kunne komme noget ud af dette initiativ. Jeg var fuld af optimisme, og faktisk skulle det vise sig, at jeg fik ret. Da Aakjær kom tilbage fra ferien, kunne jeg fortælle ham, at den sjællandske byggesag var rykket et stort skridt fremad. I de følgende måneder fik vi underhånden undervisningsministeriets tilladelse til, at vi officielt henvendte os til Koppel med anmodning om at udarbejde et skitseprojekt. Jeg fik nu travlt med nærmere at formulere en ønskeseddel, og en sådan blev udarbejdet i nært samarbejde med landsarkivets ledelse. Koppels skitse forelå allerede i nov. 1960 og blev omgående sendt til høring i undervisnings-, bolig- og finansministeriet med det resultat, at der allerede på finansloven for finansåret 1961-62 forelå en projekteringsbevilling på 379.850 kr. Allerede 25. april 1961 nedsattes et byggeudvalg, og den nærmere projektering gik igang. På mindre end et år var denne betydningsfulde sag bragt i orden. To store projekter var således blevet realiseret omtrent på samme tid, nemlig lejemålet med hensyn til reserve-magasinet i Sydhavnen og det nye sjællandske landsarkiv. Efter de mange års skuffelser var dette en vældig opmuntring. Der er for mig ingen tvivl om, at en væsentlig årsag til, at vi opnåede disse resultater, var »Arkivudvalgets« eksistens.

De store fordele, man her havde opnået, var imidlertid givet under een bestemt forudsætning. Arkivets repræsentanter i udvalget havde måttet love de øvrige udvalgsmedlemmer, at man nu også for alvor ville tage fat på kassationsproblemerne. Navnlig kontor-chef Bredahl drev meget hårdt på denne sag. Aakjær var ikke begejstret for dette krav, og han drømte ikke et øjeblik om at gøre en personlig indsats på dette område. Jeg erindrer ved flere lejligheder, at han højtideligt proklamerede: Rigsarkivet er ingen destruktionsanstalt, men en konserveringsinstitution. Heldigvis proklamerede han ikke denne udtalelse i udvalget. Det kunne have fået katastrofale følger. Det måtte derfor blive mig, der måtte prøve at indfri den udstedte veksel. Kassationsspørgsmålet blev diskuteret

på flere møder, og herunder kom vi også ind på de journaliseringsprincipper, som på det tidspunkt anvendtes i de fleste ministerialkontorer, og som just ikke var velegnede til at gennemføre omfattende kassationer. På udvalgets anmodning udarbejdedes en udførlig redegørelse for arkivets synspunkter med hensyn til kassationsproblematikken, og som tillæg fulgte en oversigt over givne kassationsbemyndigelser siden 1921. Betænkningen behandledes af udvalget i okt. 1959. Man blev her klar over, at der faktisk var nået en række resultater, men at kassationsbyrden i væsentlig grad havde hvilet på arkiverne, medens administrationen ikke havde interesseret sig synderlig for dette vigtige spørgsmål. Kontorchef Bredahl indrømmede dette, og han kunne også godt se, at en forudsætning for at komme i gang, måtte være, at man fik journaliseringen ændret på en sådan måde, at kassationsprocenten kunne forøges væsentligt. Forhandlingen endte med, at udvalget besluttede at nedsætte et særligt arbejdsudvalg, hvor jeg skulle være formand og fuldmægtig Aabo sekretær. Desuden indtrådte overarkivar Rise Hansen sammen med sekretær Eskesen fra statsministeriet og konsulent K. S. Blunch fra forvaltningsnævnet. Han efterfulgtes dog ret hurtigt af fuldmægtig Olaf Johansen.

I første række koncentrerede arbejdsudvalget sig om at få tilvejebragt en oversigt over de journaliseringsprincipper, som i øjeblikket var i brug, og i november 1961 blev denne redegørelse forelagt i »Arkivudvalget« og taget til efterretning. Samtidig foreslog arbejdsudvalget, at man søgte kontakt med enkelte ministerier med det formål at interessere dem for at ændre deres journaliseringsprincipper, således at kassationer lettere kunne gennemføres i fremtiden. Arbejdsudvalget mente, at man burde forlade de gammeldags kronologisk førte journaler og erstatte dem med en saglig opbygget journal, baseret på decimalklassesystemet. Inden for lokalforvaltningen havde man forlængst begyndt en tilsvarende reform, og med landsarkivar Johan Hvidtfeldt som den drivende kraft havde man fået gennemført et sådant nyt journalsystem for

amtsforvaltningen. Denne nyordning var trådt i kraft pr. 1. jan. 1960. For at få sat gang i arbejdet med centraladministrationen foranledigede rigsarkivet, at det vigtige spørgsmål om overgang til nye journaliseringsprincipper blev taget op i kulturministeriet, og i januar 1962 blev der her afholdt et møde under minister Jul. Bomholts ledelse og med deltagelse af de embedsmænd, der for fremtiden ville få med arkivsagerne at gøre, nemlig kontorchef Thrane og fuldmægtig fru Estrid Bjerregaard. Fra rigsarkivet mødte rigsarkivaren og jeg. Vi redegjorde for »Arkivudvalgets« synspunkter og for vore ønsker om en omlægning af journaliseringen i ministerierne, og Bomholt lovede at rejse sagen på ministerplan og få statsministeriet til at udsende en generel skrivelse til samtlige ministerier, at man burde kontakte »Arkivudvalget«, inden man foretog ændringer i journaliseringen. En sådan skrivelse udsendtes da også af statsministeriet under 1. marts 1962.

Samtidig med at arbejdsudvalget foranledigede, at der blev udstukket visse generelle retningslinier, kastede man sig over løsningsen af de første konkrete journaliseringsopgaver, og statsministeriets kontorordning kom først under udvalgets lup. Årsagen hertil var den ganske simple, at statsministeriet ved kulturministeriets oprettelse havde afgivet en væsentlig del af sit tidligere sagsområde og derfor havde brug for en ny journal. Desuden sad jo en repræsentant fra statsministeriet i udvalget. Resultatet af vort arbejde, der udførtes i nær kontakt med statsministeriet, blev forslag om et nyt journalsystem, bygget på decimalklassesystemet. Nyordningen blev gennemført fra 1. jan. 1962. Udvalget havde også kontakt med andre myndigheder, bl.a. Sundhedsstyrelsen, og da statsministeriets skrivelse af 1. marts 1962 forelå, var der flere ministerialkontorer og institutioner, der henvendte sig til os med anmodning om at se på deres journalisering. Vi havde altså haft succes med at rejse dette såre betydningsfulde spørgsmål, og det havde været mig en stor tilfredsstillelse at have fået sat gang i denne vigtige sag, også indenfor centraladministrationen. Nogle måneder senere udnæv-

tes jeg til landsarkivar, og selv om jeg indtil videre bevarede formandsskabet i arbejdsudvalget, lagde min nye stilling naturligvis først og fremmest beslag på mig. Herefter indtraf i 1963 rigsarkivarskiftet, og den nye rigsarkivar ønskede selv at overtage ledelsen af udvalgets arbejde med en særlig sektion for journal- og kassations-spørgsmål, sammensat af to af rigsarkivets arkivarer, der udelukkende fik til opgave at arbejde med disse spørgsmål. Hermed var der sat punktum ikke blot for arbejdsudvalgets virksomhed, men også for Arkivudvalgets. Den nye rigsarkivar ønskede ikke at benytte sig af dette instrument. I denne skildring har jeg imidlertid ønsket at sætte udvalget et litterært minde. Det havde faktisk hjulpet os med at få løst påtrængende problemer, og dets betydning bør ikke gå i glemmebogen.

Jeg tror ikke, at hverken Aakjær eller jeg nogen sinde havde forestillet os, at vi indenfor en kort årrække skulle kunne løse rigsarkivets pladsproblem på længere sigt, men jeg vil endnu engang understrege, at en mulig fuldstændig erhvervelse af Proviangården var den løsning, som vi begge alvorligt overvejede. Det var ikke nogen idé, som vi havde undfanget. Faktisk havde skiftende rigsarkivarer siden begyndelsen af 1920'erne sammen med cheferne for det kgl. bibliotek foretaget adskillige henvendelser til undervisningsministeriet gående ud på, at Proviangården måtte blive reserveret de to institutioner. Det kan også tilføjes, at rigsarkivet siden 1910 havde haft rådighed over en del af Proviangårdens loftsetage til magasin. Indtil videre residerede følgende institutioner i Proviangården, og dem skulle der i påkommende tilfælde skaffes plads til andetsteds. Det drejede sig i første række om matrikeldirektoratet, der beslaglagde den østlige ende af bygningen, og Geodætisk institut. Endvidere residerede Hærens arkiv i denne historiske bygning (Chr. IV.s hvælving), men det regnede man ikke med skulle vanskeliggøre rigsarkivets overtagelse af bygningen. Man var faktisk indstillet på, at Hærens arkiv burde indgå i rigsarkivet. Vi foretog i Aakjærs tid nogle foreløbige sonderinger. Jeg erindrer

således, at jeg havde en forhandling med Geodætisk Instituts nye direktør, professor Einar Andersen, der faktisk var interesseret i, at rigsarkivet pressede på for at overtage Geodætisk instituts lokaler. Han håbede på, at det kunne befordre hans egne udflytningsønsker. Vi lod også Elektrolux' repræsentanter se på bygningen for at afgive et skøn om lokalernes egnethed til installering af Kompaktusanlæg, og udtalelsen var positiv. Det var os en slem streg i regningen, at de af Matrikeldirektoratet rømmede lokaler pludselig blev givet til den arnæmagnæanske samling, hvorved en eventuel fuldstændig overtagelse af bygningen var gjort umulig for en længere periode. Indtil videre regnede vi dog med, at der var en vis udsigt til at skaffe rigsarkivet en betydelig udvidelse gennem en hel eller delvis erhvervelse af Proviangården. Vi tænkte os også, at en eventuel overtagelse af denne bygning skulle have til følge, at rigsarkivaren med sit sekretariat skulle flytte ind her, således at rigsarkivets 1. og 3. afdeling kunne komme til at disponere over lokalerne på sekretariatsetagen. Kunne man samtidig få indrettet nogle kontorer på arkivetage 2 A og B i umiddelbar tilknytning til læsesalen, skulle 1. afdelings trængende behov for kontorudvidelse være afhjulpet. 2. afdelings ligeså berettigede kontorbehov tænkte man sig tilfredsstillet i Proviangården. Det var denne fremtidsløsning, der foresvævede os i disse år. Helt urealistisk forekom en sådan løsning os ikke. Den store fordel ved denne løsning var, at rigsarkivet bevarede sin traditionelle plads på Slotsholmen, og at man fortsat kunne arbejde med et udelt rigsarkiv. Jeg er ikke blind for, at forslaget havde sine svage sider, bl.a. i sikkerhedsmæssig henseende, men jeg tvivler på, at man nogen sinde kan finde en løsning, som i enhver henseende er tilfredsstillende. Aakjærs embedsperiode udløb, uden at der var truffet nogen beslutning om rigsarkivets overtagelse af Proviangården, og den nye rigsarkivar havde ingen sympati for denne løsning. Om det betyder, at Proviangårdsløsningen definitivt er afgået ved døden, skal jeg ikke udtale mig om. Det kan kun fremtiden afgøre.

Når vi i disse år ikke drev hårdere på planerne om en mere varig løsning af rigsarkivets pladsproblemerne, var forklaringen naturligvis i første række den, at der ingen praktisk mulighed var for en øjeblikkelig realisering af disse tanker, men også, at vi havde en stor og aktuell byggesag, som krævede vor fulde opmærksomhed, nemlig udvidelsen af det nørrejyske landsarkiv i Viborg.

Jeg skal ikke på dette sted redegøre for byggesagens forløb i detaljer. Herom vil man kunne læse i »Nordisk Arkivnyt« 1963 s. 4-11. Om min egen deltagelse skal jeg blot sige, at jeg naturligvis med interesse og iver fulgte de indledende drøftelser, og at jeg som sekretariatschef havde til opgave at koncipere de skrivelser, som denne sag medførte. Ifølge sagens natur måtte det i første række være landsarkivar Hvidtfeldt, der i samarbejde med kgl. bygningsinspektør Leopold Teschl fik ansvaret for det oplæg, som skulle forelægges de bevilgende myndigheder. I 1957 var de indledende drøftelser nået så vidt, at der kunne stilles forslag om bevilling til detaljprojektering, og i aug. 1957 nedsattes det sædvanlige byggeudvalg til at følge denne projektering. Udvalget fik kontorchef Gimsing som formand og fuldmægtig Aabo som sekretær. Endvidere beskikkedes rigsarkivar Aakjær, afdelingsarkitekt Häuser-Hansen og landsarkivaren som medlemmer. På Aakjærs anmodning overværede jeg byggeudvalgets møder som observatør. Min vane tro, nøjedes jeg ikke blot med at sidde stille i udvalget og lytte. Jeg tillod mig, når jeg anså det for nødvendigt, at blande mig i diskussionen.

Byggeudvalget afholdt et betydeligt antal møder, da både formand og sekretær var glade ved at rejse. De fleste møder fandt sted i Viborg, og fru Hvidtfeldt var en strålende værtinde ved de mange byggefrokoster, der afholdtes i den hyggelige landsarkivarbolig. Af og til dirigeredes byggeudvalget til møder andetsteds, når man mente, at der var noget, vi burde se på, fx. moderne biblioteksbyggeri. Jeg erindrer, at vi besøgte både Horsens og Silkeborg, og der afholdtes også møder i teknikernes hjembyer Ålborg og Frederiks-

havn. På møderne var det i første række Hvidtfeldt og Häuser-Hansen, der havde ordet, sekunderet af teknikerne. Aakjær sagde ikke meget, medens jeg af og til interвенerede. Det eneste, jeg i denne forbindelse ønsker at fremdrage, er, at jeg kæmpede en for-gæves kamp for at få den planlagte nye læsesal anbragt i nybygnin-gens øverste etage. Det ville kræve en udvidelse af elevatorkapaci-teten, men det anså jeg nu ikke for nogen ulykke. Lagde man læse-salen øverst oppe, var man friere stillet med hensyn til dens udform-ning og eventuelle udvidelse i fremtiden, da der ikke skulle tages hensyn til de ellers så afgørende bærende piller. Desuden ville de besøgende få en aldeles pragtfuld udsigt, hvad jeg godt kunne unde dem. Forslaget faldt imidlertid på landsarkivarens absolutte ønske om at få læsesalen placeret i stueetagen, og således blev det. Projek-teringen var afsluttet i 1958. Stor var vor skuffelse, da regeringens økonomiske sekretariat dekreterede, at byggeriet først måtte kome i gang i 1961. I nov. 1960 forelå omsider den længselsfuldt ventede igangsættelsestilladelse, og kort efter nytår gik byggeriet i gang. Arbejdet skred hurtigt fremad, og allerede i okt. 1962 kunne personalet rykke ind i den nye bygning. 21. jan. 1963 åbnedes den nye læsesal for 1. gang. Godt et års tid efter fandt den officielle indvielse sted. På det tidspunkt var Aakjær død, men han havde dog oplevet at se den nye bygning rejst. Landsarkivar Hvidtfeldt var blevet rigsarkivar og havde kun en kort tid kunnet virke i det hus, som først og fremmest var et udtryk for hans ideer om, hvorle-des et moderne arkivhus burde indrettes. Jens Holmgaard havde sat sig i landsarkivarstolen og var den, der nu skulle få huset til at fungere i praksis. Også jeg var indbudt til indvielsen, og også for mig var det en glædens dag, da mange års beskæftigelse med en stor og vigtig sag nu fik en festlig afslutning. Hertil kan føjes, at jeg havde lært meget ved min deltagelse i denne byggesag. På det tids-punkt stod jeg selv med ansvaret for en lignende stor byggeopgave, og de erfaringer, jeg havde høstet ved min deltagelse i byggeudvalgs-

møderne i Viborg, var kommet og kom min egen byggesag til gode. Det gælder både de positive og de negative erfaringer.

I det foregående har jeg beskæftiget mig med de store byggesager, der var aktuelle i disse år. Ved siden heraf var der en lang række mindre byggesager, som jeg ikke i enkelthed skal berøre. De er udførligt omtalt i »Meddelelser«. Når det drejede sig om rigsarkivets forhold, var jeg naturligvis personlig engageret i alle enkeltheder, herunder forhandlinger med arkitekter og andre teknikere. Drejede det sig om landsarkivernes forhold, bestod min indsats først og fremmest i tilrettelægning af de fornødne bevillingsandragender. Den detaljerede forberedelse lå af gode grunde i de enkelte landsarkivarers hænder. Mange af disse sager drejede sig om større eller mindre vedligeholdelsesarbejder eller moderniseringer. For alle arkivers vedkommende var desuden ønsker fremme om udvidelser af reolbestanden. Alle led vi i disse år under en generende pladsmangel. Af de specielle sager, der var oppe i denne periode, i rigsarkivet skal jeg blot i forbifarten minde om nogle enkelte, som var ganske interessante. Til disse hører fx installering af et Compactusanlæg i den Harsdorffske bygnings stueetage. Det nye revolutionerende reolsystem havde beskæftiget mig længe, og jeg havde benyttet enhver lejlighed til i nordiske og udenlandske arkiver at besøge sådanne anlæg og diskutere med de forskellige arkivledere om systemets fordele og mangler. Jeg fandt det derfor nyttigt, at også rigsarkivet fik lejlighed til i praksis at afprøve systemet. Det lykkedes os at opnå den fornødne bevilling, således at vi i foråret 1957 kunne tage et anlæg i Harsdorffbygningen i brug. Af hensyn til belastningen af stueetagens gulv var det nødvendigt at støbe nogle vældige betonblokke. Ved den lejlighed konstaterede vi, at den Harsdorffske bygning er fundamenteret på store granitsten, der hviler direkte på et fast lag af strandsand. Da der var gravet ud til betonklodserne, kunne vi konstatere, at den gamle strandlinie lå midt under bygningen. Den østlige del af grunden kom un-

der vand, medens den vestlige lidt højere beliggende forblev tør.

En anden interessant opgave var moderniseringen af rigsarkivets læsesal. Endnu i 1960 stod læsesalen stort set, som den var blevet afleveret i 1910, og det gamle udstyr var stadig i brug. Der var en ubehagelig resonans i rummet på grund af betonloftet og det meget høje rum. Der klagedes også meget over træk fra de høje vinduer og de meget lidt kønne trækkanaler. Det blev arkitekt Markussen, som gav udkast til modernisering og hovedstandsættelse, og medens disse arbejder stod på, måtte vi lukke læsesalen. For tilrejsende udlændinge etableredes dog en midlertidig læsesal i den da endnu eksisterende foredragssal på sekretariatsfløjen. Arbejdet udførtes i begyndelsen af året 1962, og det var ved den lejlighed, at man fik sænket loftet og anbragt det nuværende mere charmerende listeloft. Endvidere anbragtes de gamle afbildninger af det danske rigsvåben på en mere tiltalende måde. Hele det gamle inventar forsvandt, og salen monteredes med nye arbejdsborde, stole og vægreoler. Også belysningen blev udskiftet. De tilstødende kontorlokaler blev ligeledes nymøbleret. Der var på dette tidspunkt også overvejelser om at gå videre og indrette de nærmeste magasinrum til kontorer. På det tidspunkt var den kgl. bygningsinspektør Ths. Havning en bestemt modstander af, at der foretoges nogen ændring af den eksisterende skillelinje mellem magasin og kontorafdeling. Jeg oplevede lige at se dette arbejde afsluttet, inden jeg forlod rigsarkivet. Efter min mening var den gennemførte modernisering et væsentligt fremskridt, selv om jeg naturligvis var klar over, at det ikke løste det efterhånden generende pladsproblem. Nu som før var flere pladser konstant beslaglagt af det personale, der var tilknyttet læsesalen.

Den 3. større lokale byggesag, som beslaglagde min tid, var arbejdet med at få udvidet Søkvæsthusets reolkapacitet, og i det hele taget at gøre dette reservemagasin mere tiltalende for det personale, der skulle arbejde her. Ved forskellige omstillinger fik vi reolmængden udvidet, trappeforholdene blev bragt nogen lunde i

orden, og der blev indlagt elektrisk lys. Varme kunne vi derimod ikke få. Vi var alle enige om, at Søkvæsthuset ikke egnede sig til opbevaringsplads for arkivalier af varig værdi, men foreløbig var der ingen realistisk mulighed for at opgive depotet.

Til byggesagerne kan vel også henregnes kulturbunkeren i Terkelskov. I periodens begyndelse havde vi mange bekymringer med hensyn til at få bunkeren udtørret på forsvarlig måde, og talrige er de ekspeditioner, som jeg måtte foretage sammen med kolleger for bibliotek og museum til Terkelskov for at følge udtørringens forløb. Omsider var vi nået så vidt, at vi kunne forsvare at opstille arkivalier i bunkeren og endvidere at føre vor såkaldte sikkerhedsfilm ud i det underjordiske anlæg. Selv om vi stadig var klare over, at det var ret tvivlsomt, om vi nogen sinde ville få lov til i en anspændt international situation at evakuere vore kostbareste arkivalier til kulturbunkeren, måtte vi dog være forberedt på at gennemføre en sådan udflytning. I påkommende tilfælde ville det blive mig, som ville få ledelsen af denne krævende opgave, og Aakjær udpegede arkivar Karup Pedersen som min stedfortræder. Desuden fik et mindre antal af rigsarkivets tjenestemænd pålagt ubetinget mødepligt, hvis der blev beordret evakuering. For at være forberedt blev der i sekretariatet udarbejdet en detaljeret evakueringsplan, men heldigvis blev evakuering aldrig aktuelt. Jeg tror aldrig at have besøgt Bunkeren uden hver gang at have formuleret en stille bøn om, at jeg aldrig skulle få ansvaret for at skulle transportere 4.000 hyldemeter kostbart arkivstof gennem den lange gang og ind ad den snævre port.

Vor skepsis med hensyn til muligheden af en heldig og rettidig gennemført evakuering havde til følge, at vi fra tid til anden diskuterede muligheden af at få genoptaget, hvad vi kaldte vor sikkerhedsfotografering. Som omtalt foran havde ministeriet i 1945 beordret en afslutning af den sikkerhedsfotografering, der på det tidspunkt var i gang. De planlagte fotograferinger var således ikke blevet afsluttet, og der var desuden en vis skepsis med hensyn til,

om man nu havde fået udvalgt de helt rigtige grupper. Der var i hvert fald et udbredt ønske om, at fotograferingen måtte blive udstrakt til andre og mindst ligeså vigtige grupper. Det var i første række Henry Bruun, der måtte tage sig af løsningen af denne opgave. I denne forbindelse foretog man en teknisk gennemgang af den allerede eksisterende sikkerhedsfilm, hvoraf det fremgik, at det ville være nødvendigt at udskifte en mindre del af denne film og foretage nyoptagelser. For at kunne få dette gennemført og for at komme i gang med fotografering af nye grupper, stillede rigsarkivet det fornødne forslag i 1960. Jeg prøvede endnu engang at få realiseret en femårsplan, men den gang gik det ikke så godt. Sagen blev i første omgang udskudt, og da forslaget endelig havde passeret de forskellige instanser, var femårsplanen blevet reduceret til en treårig bevilling, og det årlige beløb nedskåret fra 22.000 til 10.000. Jeg nåede lige at opleve, at bevillingen gik igennem på finansloven for finansåret 1962/63. Selv om vi ikke havde opnået alt, hvad vi ønskede, var døren dog blevet åbnet på klem, og sikkerhedsfotograferingen kunne påny komme i gang.

Foruden at varetage hvervet som arkivvæsenets »finansminister« bestred jeg også stillingen som dets »udenrigsminister«. Jeg tror nok, at det var en stor lettelse for Aakjær, at jeg så beredvillig ville påtage mig de opgaver, der fulgte med at repræsentere rigsarkivet i udlandet og overfor Norden. I hvert fald udtrykte han atter og atter sin taknemmelighed herover. Han holdt ikke af at rejse, i hvert fald ikke udenfor Danmarks grænser. Som jeg allerede har berettet, var han en enkelt gang i Trondheim og senere i Lund for at modtage æresdoktorgraden, og såvidt jeg erindrer, fulgte han også med det jyske byggeudvalg til studierejsen til Stockholm, hvor vi bl.a. blev modtaget af rigsarkivar Ingvar Andersson. Det er ikke mit indtryk, at Aakjær havde personlige forbindelser med nordiske arkivkolleger. Naturligvis tog han venligt imod dem, når de aflagde visit i rigsarkivet, men selv tog han intet initiativ for at kontakte dem. Det var derfor helt overladt til mig at varetage rigsarkivets forbindelser

med de nordiske arkivforvaltninger. Det skete først og fremmest gennem mit redaktionsarbejde med »Nordisk Arkivnyt«, men også under talrige besøg i samtlige nordiske lande. Som bekendt har jeg siden 1941 været dansk redaktør af »Nordisk Tidskrift«, og dette bragte mig som regel et par gange til Stockholm hvert år. Også til Norge og til Finland kom jeg regelmæssigt, og jeg har holdt flere foredrag i de 3 landes respektive arkivforeninger. Igennem årene har jeg besøgt så godt som alle nordiske arkivinstitutioner ikke een, men flere gange, og jeg fik med årene en meget vid nordisk bekendtskabskreds inden for arkivverdenen. Mine kontakter med Færøerne og Island hører min landsarkivartid til.

Blandt norske arkivkolleger har jeg haft en del at gøre med rigsarkivar Steinnes, men ham kom jeg dog aldrig på nogen særlig fortrolig fod med. Det indbød han simpelthen ikke til, og desuden følte aldersforskellen meget stor.

Jeg erindrer dog en hyggelig aften i hans hjem i efteråret 1945. Her traf jeg for første gang efter krigen gamle norske venner som Johan Schreiner og Sverre Steen. Såvidt jeg erindrer, var også Halvdan Kohl til stede, men der var ligesom kølig luft mellem ham og de andre. Også Steinnes datter var til stede. Hun havde spillet en fremtrædende rolle i den norske modstandskamp. Min rejse var begyndt i Finland, og jeg havde opholdt mig en uges tid i Sverige. Her og i Norge udkastede jeg for første gang tanken om at få etableret en arkivalisk stipendiatudveksling. Alle syntes godt om ideen, men der skulle gå adskillige år, inden denne tanke kunne føres ud i livet. Det skete først, da jeg selv havde fået en vis magt og myndighed og virkelig havde noget at byde på. Men så var successen også hjemme.

Forholdet til Steinnes' efterfølger Reidar Omang var derimod både hjerteligt og fortroligt. Vi havde mange udbytterige samtaler om faglige emner af fælles interesse, og det var meget vemodigt at gense den tidligere så livlige og meddelsomme mand så dødsmærket, som tilfældet var under arkivdagen i Bergen i aug. 1964.

Jeg repræsenterede rigsarkivet ved hans bisættelse i Oslo og bragte ved kisten en hilsen fra det København, som altid havde tiltrukket ham så stærkt. Af andre norske kolleger kendte jeg fra København nuværende professor Lars Hamre og major Lars Kiærland, den ene meget retiré og ikke særlig veltalende, den anden sprudlende og ligefrem. De havde begge, sammen med rigsarkivar Steinnes, tilbragt måneder i rigsarkivet, beskæftiget med at udarbejde den kommende ønskeseddel med hensyn til udlevering af norske arkivsager. Under besøg i Oslo lærte jeg endvidere førstearkivarerne Johan Agerholt og Hallvard Trætteberg at kende. Også disse to kolleger var diamentrale modsætninger. Et privatbesøg i Trættebergs hjem med de mange hjembragte kunstsager fra talrige rejser i udlandet står klart i min erindring. Som den sidste af mine norske venner fra perioden før 1962 skal jeg nævne tidligere førstearkivar i rigsarkivet, senere statsarkivar i Hamar Jan Olstad, der en årrække fungerede som norsk lokalredaktør af Nordisk Arkivnyt, en hyggelig og jovial kollega, i hvis hjem jeg flere gange har været gæst.

Det vil være helt umuligt at opremse de mange svenske arkivkolleger, som jeg gennem årene har haft en nær kontakt med. Ældst blandt mine svenske venner er vel nok senere arkivråd Olof Jägerskiöld og hans charmerende frue, malerinden Märtha Jägerskiöld, som jeg har kendt fra de helt unge år og stadig står i forbindelse med. Vi havde også den fælles interesse, at vi repræsenterede vore institutioner på utallige internationale arkivmøder. Et gammelt bekendtskab var ligeledes Ingvar Andersson. Også det går tilbage til 1930erne, da Ingvar Andersson ofte arbejdede på det kgl. biblioteks læsesal. Senere blev han hovedredaktør af »Nordisk Tidskrift« og i 1950 rigsarkivar. Jeg har været hos ham utallige gange i det gamle og uhyggelige rigsarkivarkontor på Riddarholmen og i hans charmerende bolig på Engelbrecktskatan. Foruden alle hans intellektuelle og kunstneriske talenter var han en udsøgt og omsorgsfuld vært for sine mange gæster og en mester i at få en frugtbar

samtale i gang. Til mine trofaste venner i Stockholm hørte også, trods aldersforskellen, den fornemme og stilfulde arkivråd Herman Brulin, den kyndige og flittige udgiver af Axel Oxenstiernas breve, og det svenske diplomatariums flittige udgiver gennem mange år Ernst Nygren. Igennem mange år førte jeg en ganske flittig korrespondance med disse to fornemme repræsentanter for svensk arkivvæsen. I denne korte og tilfældige opremsning bør ikke glemmes de sydsandinaviske arkivarer, altså kollegerne fra Malmö og Lund. Som formand for Arkivarforeningen havde jeg taget initiativet til, at Arkivarforeningen foretog udflugter til Skåne, og at vore sydsandinaviske kolleger kom på genvisit i København. Disse sammenkomster var yderst vellykkede, og jeg kan kun beklage, at denne tradition ikke har kunnet vedligeholdes. Da disse sydsandinaviske møder stod på sit højeste var Leif Ljungberg stadsarkivar i Malmø og Karl Mellander landsarkivar i Lund. Af yngre kolleger skal nævnes arkivarerne Åke Sällström og Gunnar Fritzell. Da de forflyttedes til henholdsvis Göteborg og Visby, gled forbindelsen ud, men når vi en sjælden gang mødes, mindes vi vore »svare bedrifter« i Lund og København.

Jeg besøgte Finland første gang i 1934. Besøget var privat, men meget tidligt fik jeg kontakt med finlandske kolleger. Jeg erindrer, at det var i 1935, at jeg traf Martti Kerkkonen, der dengang var landsarkivar i Viborg. Jeg husker tydeligt udsigten fra det flade tag på landsarkivbygningen, en tidligere græsk-katolsk kirke. Umiddelbart bagved arkivbygningen rejste sig det imponerende tårn over Viborgs middelalderlige fæstning, og til den anden side så man milevidt ud over Karelenes skove og søer. Den nære forbindelse med herskabet Kerkkonen er bevaret lige siden da. Jeg har desuden kendt samtlige finlandske rigsarkivarer, der har fungeret i min tid ligefra professor Kaarlo Blomstedt over Yrjö Nurmio og Kerkkonen og ned til den seneste tids finlandske arkivchefer. Vi har alle mødtes på talrige internationale møder. Jeg har talt i arkivforeningen i Helsingfors flere gange, og jeg har været stævnet til for-

handlinger i rigsarkivet, når man ønskede at høre en dansk repræsentant udvikle sine synspunkter med hensyn til byggeplaner og kassationsspørgsmål. Til mine gamle trofaste finlandske venner gennem mange år hører ligeledes den beskedne, men hjertelige arkivråd John E. Roos, som var den første finlandske redaktør af »Nordisk Arkivnyt« og med hvem jeg opretholdt en omfattende korrespondance lige til hans død. Jeg kunne også nævne professor Pentti Renvall, der i sine yngre år var landsarkivar i Åbo. Det var ham, der modtog mig, da jeg første gang efter krigen kom til Finland og indviede mig i de barske levevilkår, som Finlands folk endnu på dette tidspunkt levede under. Men besøget var vellykket, og også efter at han var gået over i professorernes kreds, opretholdt vi i mange år en ret intim brevveksling. En anden mangeårig og trofast finlandsk ven var den senere stadsarkivar Ragnar Rossén, som vist nok kom lidt på kant med sine kolleger. Det ødelagde dog ikke vort venskab, og vi brevvekslede i mange år. Han var desuden en meget ivrig deltager i det nordiske arkivsamarbejde. Jeg holdt mig ikke blot til Helsingfors, men har gennemrejst Finland ved flere lejligheder på kryds og tværs. Under disse rejser har jeg benyttet lejligheden til at se ind på samtlige arkivinstitutioner og få en passiar om stedlige arkivproblemer. Jeg havde på det tidspunkt planer om at samle mine mange indtryk i en fremstilling af nordiske arkiver, men det er jo klart, at forudsætningerne for at kunne løse denne opgave blev skabt ved de mange arkivbesøg og samtaler med nordiske kolleger. At jeg gennem disse mange rejser og samtaler fik talrige impulser til mit daglige arbejde er oplagt, og at det også i mange andre henseender betød en udvidelse af min horisont er ligeså indlysende. Og så var det jo tilmed morsomt, ikke at forglemme.

Foruden de nordiske kontakter opbyggede jeg også i disse år en række internationale forbindelser. Aakjær var lykkelig over, at han ikke behøvede at beskæftige sig med denne nye side af arkivgerningen. Jeg skal ikke på dette sted gå nærmere ind på mit internationa-

le arbejde. Det kan der måske blive mulighed for ved en anden lejlighed. For kronologiens skyld skal jeg blot nævne enkelte arrangementer.

Som omtalt foran skyldtes det Charles Braibant, at der for alvor var kommet skred i de regelmæssige møder af arkivarer fra alle verdens lande. Braibant var i disse år det strålende midtpunkt for alle vore møder, og han nød så ganske øjensynligt at være overhoved for den nyskabte arkivalske familie, som syntes at formere sig ved knobskydning. Man kunne godt blive træt af at høre ham tage ordet den ene gang efter den anden. Han elskede at tale, og efterhånden vidste vi næsten på forhånd, hvad han ville sige. Hans fransk var heller ikke altid lige let at forstå. Han talte hurtigt og temmelig sløret. Hans efterfølger Étienne Sabbe fra Belgien var om muligt endnu mere veltalende. Ved et møde i London var vi alle efterhånden blevet så irriteret på ham, at een måtte udpeges til at sige til ham, at han måtte indskrænke sin talestrøm. Det var lige meget, hvad vi diskuterede. Han tog altid ordet og fortalte vidt og bredt om, hvad han som »archiviste du Royaume« havde tænkt og udrettet. Jeg blev udpeget til at sige ham sandheden, og det var ikke særlig behageligt. Han blev faktisk meget vred på mig og talte om »le foudre de M. Jorgensen«. Jeg tror aldrig, han glemte mig det. Men jeg blev til gengæld meget populær i den snævre kollegakreds.

Den internationale arkivorganisation, som havde sit administrative hovedsæde i Paris, og som udelukkende blev kørt af franskmænd og på fransk manér med mange falbelader, virkede først og fremmest gennem internationale kongresser og så de tidligere omtalte rundbordskonferencer. I den her behandlede periode afholdtes to kongresser, nemlig i Firenze i 1956 og i Stockholm 1960. Kongressen i Firenze var en strålende oplevelse, også turistmæssig. Der blev afleveret rapporter om nyt arkivbyggeri, kassationer og indsamling af privatarkiver. Kongressen i Stockholm var jeg forhindret i at besøge, da jeg netop lå på hospitalet. (blindtarmsbetændelse). Efter mødet havde jeg den fornøjelse at se flere af mine gode

internationale venner, som lagde hjemturen over København, bl.a. havde jeg nogle hyggelige dage med lederen af Public Record Office Sir David L. Evans. I samme periode var der 4 rundbordskonferencer, nemlig i Zagreb (1957), i Wiesbaden (1958), i Lissabon (1959) og i Warszawa (1961). Jeg deltog i dem alle. Efterhånden var det således, at der havde dannet sig en fast kreds af arkivske riddere omkring det runde bord. Fra Norden var foruden jeg selv arkivrådet Olof Jägerskiöld en fast deltager. Fra Frankrig kom foruden Braibant arkivinspektør Guy Duboscq og mødernes dynamiske sekretær H-R. Bauthier, fra Italien A. Lombardo og L. Sandri, fra Belgien É. Sabbe, fra Holland Hardenberg, fra Vesttyskland G. Winter og professor G. W. Sante fra Wiesbaden, fra D.D.R. dr. Karl Höhnel og fra Polen Henryk Altman. I en meget lang periode deltog også den sovjetiske generaldirektør E. Belov. Alene på grund af sin højde og drøjde gjorde han et imponerende indtryk på os alle, men han var svær at komme på talefod med. Han medbragte altid sin egen tolk og talte kun russisk. Braibant blev pensioneret i 1959, men han deltog dog så sent som i vort møde i 1961. I mange år opretholdtes den fiktion, at han stadig var præsident for rundbordskonferencerne, og vi undlod aldrig at tilsende ham en underdanig hilsen fra vore forskellige møder. Han var naturligvis efter fransk skik forlængst udpeget af os som ærespræsident. Lidt komisk - forekom det os - blev vi mange år senere også anmodet om at tildele Bauthier titel af ærseksretær. Jeg har i »Nordisk Arkivnyt« bragt regelmæssige referater af disse mange internationale møder og skal henvise eventuelle interesserede til nærmere at studere disse. Ved siden af møderne udkom stadig tidsskriftet »Archivum«. I den første periode udkom det ret regelmæssigt. Senere kom det til at kæmpe med visse økonomiske besværligheder. Redaktøren var naturligvis også fransk, men det kunne forsvares med, at det i realiteten var franske statsmidler, der finansierede hele foretaget. Lidt efter lidt fik man dog skubbet en del af udgifterne over på UNESCO. Følgen var da også, at organisationen i højere grad end

tidligere begyndte at beskæftige sig mere og mere med udviklingslandenes specielle arkivproblemer. Braibants efterfølger som fransk arkivdirektør var til en vis grad en outsider, nemlig museumsmanden og forfatteren André Chamson. Han viste ingen større interesse for det internationale arkivsamarbejde og lod Duboscq varetage den franske repræsentation, hvad han også gjorde med glæde. Jeg har kun mødt ham en enkelt gang, nemlig kort efter hans udnævnelse i sept. 1959. Det årlige franske arkivmøde var denne gang henlagt til Strasbourg, og flere udenlandske kolleger havde fået en invitation til at deltage. Det blev Braibants svanesang. Som anerkendelse af hans uomtvistelige betydning for igangsættelse af det faglige internationale samarbejde mellem arkivarer hædredes Braibant med et stort festskrift, der tilrettelagdes af hans efterfølger som præsident for ICA, Etienne Sabbe. Det var et digert værk på 571 sider, der bragte bidrag fra 54 arkivarer. Dets titel var: *Mélanges offerts par ses confrères étrangers à Charles Braibant, Directeur Général des Archives de France et Président d'honneur du Conseil International des archives*. Som omtalt ovenfor modtog Braibant senere endnu ærestitlen »ærespræsident for rundbordskonferencerne«. Derimod fik han aldrig Nobels fredspris, som han så hektisk attråede. Såvidt jeg ved, var han indstillet af en komité med den tidligere franske udenrigsminister Robert Schuman som formand. Når Omang ikke kom til de internationale møder, var det først og fremmest for at undgå Braibant og hans pressioener.

I forbindelse med rundbordskonferencen i Lissabon i 1959 blev der arrangeret en fælles tur til Madrid med udflugt til det gamle spanske arkiv i Simancas. Det var en stor oplevelse at gæste dette arkiv, som er indrettet på Karl V.s befaling og er installeret på et middelalderligt slot i en lille landsby nord for Valalodid. Arkivet er som bekendt et lukket arkiv, forstået på den måde, at man ikke modtager afleveringer af nyt arkivmateriale. Personalet kan altså i ro og mag koncentrere sig om at behandle det engang modtagne materiale. Det er også karakteristisk for dette arkiv, at man har

haft mulighed for at optegne, hvem der har besøgt arkivet gennem de forløbne århundreder, og hvilke sager de har fået forelagt. Nogle år senere havde jeg påny lejlighed til at besøge dette særprægede arkiv, og det er stadig forbundet med en vis ærbødighed, at man går over vindebroen og ind på dette slot, hvis samlinger er en tilsyneladende udtømmelig kilde til europæisk storpolitik navnlig i 16 og 1700-tallet. Foruden at deltage i disse mange officielle sammenkomster måtte jeg naturligvis også tage det arbejde på mig at udarbejde og besvare de mange spørgeskemaer, som sammenlagt blev indarbejdet i den rapport, der dannede basis for vore forhandlinger. Det kunne undertiden være et lidt drøjt arbejde, men det måtte jo gøres. Ved siden heraf leverede jeg også de danske bidrag til tidsskriftet »Archivum«.

Tilstedeværelsen af den internationale arkivorganisation medførte tillige, at forskellige lande udsendte indbydelser til de udenlandske kolleger, som normalt deltog i det internationale arbejde, når de selv afholdt nationale kongresser. Også jeg fik min del af disse indbydelser. I 1957 deltog jeg således for første gang i det vesttyske arkivarmøde, som afholdtes i Koblenz under præsidium af den daværende Bundesarchivar G. Winter. Siden fulgte andre tyske arkivarmøder i Konstanz (1958) og i Regensburg (1961). Der var også et møde i Osnabrück i 1959, men det deltog jeg ikke i. Referatet i »Nordisk Arkivnyt« fra dette møde er leveret af landsarkivaren i Åbo Toivo F. Rinne, der ligesom jeg fik konstante indbydelser til at deltage i disse møder. Jeg har haft stort personligt udbytte af at lære tyske kolleger at kende, og deltagelsen i deres sammenkomster har medført, at jeg har haft lejlighed til at besøge adskillige tyske arkivarer og navnlig at studere de principper, hvorefter de har opført deres nye bygninger. I Koblenz fik jeg således lejlighed til at besøge det nye »glashus«, som for mig står som et afskrækkende eksempel på, hvorledes man i hvert fald ikke skal indrette et arkiv. Til gengæld var jeg meget betaget af det nye arkiv i Wolfenbüttel med den meget indtagende beliggenhed i et skovbryn

og med bygninger omkrandsende en indre gårdhave. Der fører en direkte linie herfra til nybygningen på Jagtvejen. Mit første besøg i Wolfenbüttel fandt sted sammen med en af Vesttysklands mest succesrige arkivdirektører efter krigen, nemlig lederen af arkivvæsenet i Niedersachsen, dr. Rud. Grieser, som jeg vist nok lærte rigtigt at kende i Konstanz i 1958, og som jeg flere gange har besøgt dels i Hannover dels i Bad Nenndorf, hvor han tilbringer et velfortjent otium. Også til hans efterfølger, dr. Carl Haase har jeg fået etableret en nær forbindelse. Dr. Haase ville idag have været en af Vesttysklands førende arkivarskikkelser, hvis han ikke for nogle år siden var blevet ramt af en højst generende lammelse, der medfører, at han har måttet afsige sig enhver form for rejser. Heldigvis har han så nogen lunde kunnet varetage sin indflydelsesrige lederpost i Niedersachsen.

Også de franske og de italienske arkivarer har sendt invitationer til deltagelse i deres nationale møder. Jeg var til fransk arkivarmøde i Paris, hvor vi samtidig blev indbudt til at deltage i indvielsen af det nye arkiv i Mézieres i Ardennerne. Det var en overdådig fest, iscenesat med bravour af Charles Braibant. Ved festmiddagen fik vi helstegt vildsvin med champagne, som reolfirmaet Forges de Strasbourg havde leveret. Sådan noget forstod Braibant sig på. Senere på aftenen sørgede han for, at det middelalderlige torv i Mézieres blev festligt illumineret. Efter mødet var alle gæster inviteret på en strålende udflugt til de gamle slotte i Loiredalen, og det vellykkede møde afsluttedes med en gigantisk fransk middag sent om aftenen i en underjordisk vinkælder nær Blois. Ved den lejlighed havde mine kolleger anmodet mig om at tolke gæsternes tak til værtsfolket. Med fortsæt henlagde jeg min tale til det tidspunkt, hvor middagen gik på hæld, og samtlige gæster var i godt humør. Jeg formede min tale som et arkivalisk eventyr i H. C. Andersens stil, og jeg kom helskindet fra det. Det var i hvert fald mit eget indtryk, men jeg havde jo som alle de andre konsumeret i hvert fald 5 slags udsøgte franske vine. Jeg plejer at sige, at efter det andet glas champagne

synes man selv, at man taler flydende fransk. Også Italien fik jeg lejlighed til at besøge, idet jeg var inviteret til det italienske arkivar-møde i den lille, romantiske by Ascoli Piceno. Også her havde man koblet en arkivindvielse ind i programmet. Det virkede en smule overraskende, i hvert fald på de nordiske gæster, at der i den anledning var hidkaldt en katolsk pater, som stænkede vievand på os alle, inden vi fik lov til at betræde nybygningen. Den nye arkivbygning var ellers nærmest tom. Der stod dog enkelte arkivalier hist og her i magasinet, men institutionen var foreløbig ikke normeret med arkivarer og skulle indtil videre fjernbetjenes fra Rom.

I december 1958 blev rigsarkivet anmodet om at lade sig officielt repræsentere ved de polske statsarkivers 150-års jubilæum, og jeg drog afsted med toget via DDR. Der var kommet repræsentanter fra både øst og vest, og der blev holdt en række officielle taler. Samtlige østlande anvendte deres eget sprog, og vor ven Belov fra Moskva indledte talernes række. Da turen kom til mig, indledte jeg med at sige, at jeg naturligvis også godt kunne tale dansk ved denne lejlighed, men at jeg foretrak at benytte det gamle fælleseuropæiske sprog fransk. Jeg havde hjemmefra medbragt en fin fotokopi i fuld størrelse af en venskabstraktat, som Erik af Pommern havde afsluttet med Polen i 1419, og vi havde desuden ladet Gärtig fremstille nogle smukke afstøbninger af de til dokumentet knyttede segl. Under stor opmærksomhed overrakte jeg den polske generaldirektør Henryk Altman denne gave, idet jeg tilføjede, at det drejede sig om en fredstraktat, og i overensstemmelse med gammel tradition besvor de kontraherende parter hinanden evigt venskab. Jeg føjede også til, at vi historikere jo ved, at det er så som så med dette evige venskab. Efter mødet kom en kvindelig polsk arkivar hen til mig og sagde på fransk: Hvor var det dejligt igen at høre et ord fra Vesten, og derefter forsvandt hun. Det var mit første møde med det sønder-skudte Warszawa, og det gjorde et stærkt indtryk på os alle. Senere besøgte vi både Chopins fødehjem og Krakau, og mødet med denne højst interessante by var rejsens største oplevelse. Som bekendt

måtte Hitlers armé i største hast rømme denne by for at undgå omklamring af den røde hær, og byen blev derfor ikke ødelagt. Det var interessant at gå omkring i denne gamle, fornemme by. Et stærkt pust af Østeuropa lå umiskendeligt over både mennesker og omgivelser.

Rejsen til Warszawa i dec. 1958 gav mig også lejlighed til mit 1. besøg i DDR. Både før og efter mødet i Warszawa havde jeg lejlighed til at besøge forskellige østtyske arkiver fx. arkivet i Merseburg og i Dresden. I Merseburg traf jeg den daværende arkivdirektør Nissen, som et par dage senere forsvandt til Vesttyskland. I Dresden havde jeg den oplevelse endnu engang at møde en gammel bekendt, nemlig professor Hellmut Kretzschmar, der stod umiddelbart foran sin afgang. Han tilhørte den gamle arkivargeneration og var ikke medlem af partiet. Jeg husker, at han sagde til mig, at han jo var sådan et slags »Nationaldenkmal«, så han risikerede intet. Hans kone, der ikke lod mig i uvished om, hvorledes hun så på styret i DDR, fortalte enkeltheder om den frygtelige nat, da allierede fly totalt ødelagde det centrale Dresden. Da vi kom op fra bunkeren, sagde hun, kunne vi konstatere, at vort borgerlige liv var definitivt afsluttet. Ved et mærkeligt tilfælde undgik den pompøse arkivbygning i Dresden at blive ødelagt. Da jeg besøgte denne bygning, stod den nærmest isoleret i et helt sønderknust kvarter. Det var ved denne lejlighed, at jeg først traf Kretzschmars efterfølger, dr. Horst Schlechte, som jeg senere har opretholdt forbindelsen med og flere gange besøgt.

Både i DDR og i Polen foretog jeg på rigsarkivets vegne de første sonderinger med hensyn til muligheden af at få lov til at affotografere arkivalier i østtyske og polske arkiver, som havde interesse for dansk arkivforskning. Vi havde allerede nogle år tidligere taget initiativet til en genoptagelse af arkivfotograferingerne i Moskva. Da statsminister H. C. Hansen og undervisningsminister Bomholt skulle på et officielt besøg i Moskva, bad vi Bomholt om at rejse dette spørgsmål overfor sin sovjetrussiske kollega. Der kom forelø-

big ikke noget praktisk resultat ud af disse drøftelser, men vi opnåede dog et vist tilsagn om, at man ville overveje spørgsmålet, og at vi kunne regne med, at der ville være interesse for en gensidig affotografering. Som man vil vide, blev der nogle år senere skabt de bevillingsmæssige forudsætninger for, at Danica-fotograferingen kunne sættes i kraft. Forhandlingerne i Polen og i DDR i december 1958 kan betragtes som indledningen til Danica-fotograferingen.

Under mit besøg hos dr. Nissen i Merseburg, kom jeg til at fortælle, at jeg i min pure ungdom havde fået tilladelse til at arbejde i statsarkivet i Kiel. Han sagde: et øjeblik og forsvandt ud af lokalet. Lidt efter kom han tilbage med en fotokopi af den skrivelse, som statsarkivets daværende direktør gehejmeråd Richter havde tilstillet generaldirektøren for den preussiske arkivforvaltning i Berlin-Dahlem, og hvori han på mine vegne anmodede om tilladelse til at lade mig arbejde i Kiel. I Merseburg ligger den preussiske arkivforvaltnings arkiv, og det er jo ganske pudsigt at tænke på, at et sådant brev har overlevet det ragnarok, som ellers har ramt tyske arkiver.

Min sekretariatstid under Aakjær står i erindringen som en lang og afvekslende arbejdsdag. Jeg trivedes med mit arbejde, og jeg havde indtryk af, at vi opnåede mange positive resultater. Sekretariatet var blevet en velsmurt maskine, som fungerede upåklageligt, og alle hjul greb vel ind i hinanden. De mange forskelligartede opgaver, som beskæftigede mig, følte aldrig tunge og besværlige. Det gik ikke altid, som jeg håbede og havde lagt op til, men det gik stadig fremad, og det forekom mig, at vi havde opnået meget og havde lagt grunden til mange nye fremskridt, når mulighederne engang faldt til rette. Jeg var altid indstillet på at gribe en chance, når den meldte sig.

Min dag var først og fremmest optaget af rent administrative og ledelsesmæssige opgaver, og jeg tror selv, at jeg havde evner til at administrere og tilrettelægge. Og disse evner fik jeg fuldt ud brug for. Der var naturligvis også mange rent rutinemæssige opgaver, som hverken inspirerede til fantasi eller særlig omtanke, men som

simpelthen skulle gøres. Også disse blev udført, uden at jeg af den grund følte mig generet. Jeg har altid foretrukket at have rent bord, når jeg om eftermiddagen forlod mit kontor. Der har aldrig ligget bunker af uafgjorte sager. Hvad man ligeså godt kunne udføre straks, fordi det nu engang skulle udføres, blev aldrig henlagt. Breve blev besvaret omgående. Forespørgsler inden for huset blev afgjort, så hurtigt som det var muligt, og jeg havde altid tid til at høre på kolleger, når de havde noget på hjerte, som de ville forelægge mig.

Der var dog noget, jeg af og til savnede midt i alle de små og store administrative gøremål, og det var beskæftigelse med egentlig arkivalisk arbejde. Det blev der i denne periode meget lidt tid til, når jeg ser bort fra mine egne videnskabelige sysler, som stadig blev drevet for fuld kraft. Som sekretariatsarkivar under Linvald havde jeg, også i hans sidste tid, dog af og til haft med arkivalier at gøre, men det var vanskeligere under Aakjær, hvor forholdene medførte, at jeg i vid udstrækning måtte udføre også en rigsarkivars normale opgaver. Med en vis misundelse så jeg på de kolleger, som på dette punkt var gunstigere stillet end jeg. Da dr. Kornerup pludselig døde i 1958, og det kom på tale, hvem der skulle udnævnes til hans efterfølger, prøvede jeg at overbevise Aakjær om, at han burde udnævne mig til denne stilling. Jeg har altid haft en vis kærlighed til 2. afdeling. Jeg havde tilbragt lykkelige ungdomsår med beskæftigelse med moderne arkivalier, og jeg kunne udmærket tænke mig at blive leder af denne afdeling. Det var måske en forfængelig drøm, at min forflyttelse skulle medføre, at jeg kunne få sat gang i registreringen af arkivalier fra tiden efter 1848, en opgave der i realiteten helt var gået istå. Jeg drømte også om at få genoptaget Linvalds bestræbelser for at få gennemført vidtgående kassationer. Mine ønsker om forflyttelse strandede imidlertid på Aakjærs absolutte modstand. Han ville ikke af med sin sekretariatschef, og han havde desuden sin egen kandidat til den ledige stilling, nemlig arkivar Rise Hansen. Der kunne heller ikke fremføres nogen saglig indven-

ding imod denne udnævnelse, som effektueredes fra 1. jan. 1959, med det resultat, at jeg fortsatte som sekretariatschef.

Helt uden arkivalske beskæftigelser var jeg dog ikke, men det blev ikke til ret meget.

Som bekendt er kongehusets nyeste arkivalier henlagt under rigsarkivarens umiddelbare administration. Det var en opgave, som Linvald havde taget ganske bogstaveligt. Som regel gik han personlig ned i den specielle arkivhvælving, hvor disse arkivalier opbevaredes, når der skulle ekspederes. Af og til tog han mig med, således at jeg blev bekendt med de enkelte skabes indhold, men nøglen gav han aldrig fra sig. Også på dette område medførte Aakjærs tiltræden en anden procedure, og det blev også sekretariatschefen, som i det daglige måtte administrere kongehusets arkiv, og de »hemmelige« arkiver, som var anbragt i denne hvælving. En formiddag stillede pludselig en embedsmand fra undervisningsministeriet og forlangte den såkaldte »Landersag« udleveret øjeblikkelig til brug for ministeren. Aakjær var netop denne dag i »mumleklubben«, og vi kunne ikke få fat i nøglen til kongehushvælvingen. Det var en temmelig pinlig situation, og den foranledigede, at nøglen for fremtiden blev anbragt således, at sekretariatschefen eller hans stedfortræder kunne få adgang til den. Jeg har ingen erindring om, at Aakjær interesserede sig for Kongehushvælvingens indhold, og jeg gad vide, om han nogen sinde har aflagt den et besøg. Naturligvis måtte Aakjær formelt modtage andragender om at benytte arkivalier fra kongehusets arkiv og også underskrive de fornødne skrivelser til kabinetssekretæren om adgang. Jeg erindrer, at vi på et vist tidspunkt og efter mit forslag forsøgte at opnå kgl. resolution på, at kun sager, der stammede fra det Glücksborgske kongehus, altså hovedsagelig sager efter tronskiftet i 1863, skulle forelægges majestæten, men det afslog Frederik IX. Han ønskede fortsat at få forelagt alle andragender om adgang til at benytte også Christian VIII.s og Frederik VII.s papirer, men vi fik til gengæld aldeles omgående den ønskede kgl. resolution. Det opnåedes dog, at man

ikke længere behøvede at ansøge majestæten om adgang til Frederik VI.s arkiv og inkvisitionskommissionens papirer. Der fandtes fra gammel tid visse primitive oversigter over de utilgængelige dele af kongehusets arkiv, men arkiverne trængte i høj grad til ompakning og nyregistrering. Jeg foreslog Aakjær, at vi gik i gang med en sådan opgave, og det blev overladt arkivar Vello Helk at løse denne opgave. Jeg arbejdede selv med en del af Chr. IX.s papirer, og jeg erindrer, at vi fik gennemført nogle højst tiltrængte kassationer af de vældige dynger af helt ligegyldige telegrammer, som indeholdtes i dette arkiv. Havde datteren Alexandra aflagt besøg hos sine forældre og rejste hjem til London over Esbjerg, kunne man finde op til 4-5 telegrammer fra den rejsende, hvori hun meddelte, at nu var hun ankommet vel til Korsør, Nyborg og Fredericia. Var et af prinsesse Thyras mange børn blevet forkølet og havde fået temperaturforhøjelse, rapporteredes telegrafisk temperaturens højde morgen og aften til bedsteforældrene på Fredensborg. Dette og meget andet ligegyldigt materiale endte nu i papirmøllen. Som resultat af Helks arbejde med kongehusets arkiv udsendtes i 1963 et bind Vejledende arkivregistraturer (nr. XIII) indeholdende en oversigt over arkivalier fra kongehusets arkiv omfattende Frederik VI's, Chr. VIII's og Frederik VII's tid, altså perioden indtil 1863.

Jeg kommer nu i min skildring til den begivenhed, der foranledigede, at jeg brød mine teltpæle i rigsarkivet op og forlagde residensen til Jagtvejen.

I februar 1961 fyldte landsarkivar Harald Hatt 70 år og fratrådte sin stilling med udgangen af februar måned. Der var ingen tvivl om, hvem der skulle være hans efterfølger. Det kunne kun være dr. Gunnar Olsen, der siden 1947 havde været arkivar ved landsarkivet. 1. marts 1961 overtog han stillingen. Da han ikke ønskede at flytte ind i tjenesteboligen, fik vi ministeriets tilladelse til at nedlægge den og inddrage den til kontorer for landsarkivet. For det personale, der på den tid var beskæftiget i landsarkivet, var det en vældig fordel. Kun landsarkivaren havde haft eget kontor. Nu kunne en

væsentlig del af personalet flyttes fra læsesalen og få egne kontorer. Det lykkedes at opnå de fornødne bevillinger (30.300 kr.) til en vis istandsættelse af boligen og anskaffelse af nye, moderne kontormøbler. Endnu på det tidspunkt var man ikke helt klar over, hvornår nybygningen kunne blive rejst, men Arkivudvalgets besøg på Jagtvejen havde i hvert fald overbevist medlemmerne om, at en øjeblikkelig lokaleudvidelse var nødvendig af hensyn til personale og publikum på læsesalen, og bevillingen blev givet, selv om alle var klar over, at villaen med embedsboligen ville blive nedrevet i forbindelse med det planlagte nybyggeri. Møblerne kunne man jo altid få anvendelse for.

I løbet af sommeren 1961 tog personalet embedsboligen i brug, og dr. Gunnar Olsen kunne sætte sig til rette i boligens tidligere dagligstue.

Af og til sker der det helt uventede i en institutions tilværelse, som pludselig vender op og ned på alting. Alle regnede med, at dr. Gunnar Olsen kunne se frem til en frugtbar arbejdsperiode i henved 20 år, og at det ville være ham, der skulle have ansvaret for nybygningens tilrettelæggelse og igangkøring. Som landsarkivar havde han den store fordel, at han kendte samlingerne ud og ind, og at han i vid udstrækning havde kunnet udnytte dem i sin private forskning. Der var ingen grund til at tro, at han ikke også i fremtiden ville have været istand til dette.

26. januar 1962 døde han imidlertid efter kun få dages sygdom. Det var et hjertetilfælde, der gjorde ende på hans liv. Budskabet om hans tragiske død rystede alle i kollegakredsen, hvor han havde mange personlige venner. Det store spørgsmål var nu, hvem der skulle efterfølge ham. I første omgang anmodede vi arkivar Emilie Andersen, der havde tilbragt mange tjenesteår på Jagtvejen, men som efter eget ønske var blevet forflyttet til rigsarkivet (Aakjær talte altid om »Emilies hjertebanken«, når talen kom på hendes fremsatte ønske om forflyttelse), om midlertidigt at overtage landsarkivarens forretninger, indtil en efterfølger kunne udnævnes.

Landsarkivet var på dette tidspunkt kun bemanded med turnusarkivarer fra rigsarkivet. Vi fandt det nødvendigt, at en helbefaren arkivar overtog den midlertidige ledelse.

Spørgsmålet om en udnævnelse af dr. Gunnar Olsens efterfølger kom naturligvis hurtigt til drøftelse mellem Aakjær og mig, og jeg meddelte ham at jeg kunne tænke mig at søge den ledige stilling. Det var Aakjær naturligvis ikke glad ved. Når vi talte sammen om dette emne, sagde han altid: »Du skal jo være min efterfølger«. Når jeg så hertil replicerede: Det er jo ikke noget, Du bestemmer«, svarede han altid: »Ja, men jeg skal nok tale med ministeren om det«. Det var jo elskværdigt af ham, men jeg havde jo endnu i tydelig erindring, hvorledes det var gået, da han selv blev rigsarkivar, og jeg havde ingen garanti for, at jeg ved et nyt embedsskifte ville være ministerens kandidat. Jeg ville ganske givet stille op, når rigsarkivarstillingen engang blev ledig, og jeg syntes også selv, at de forløbne år havde vist, at jeg ville kunne magte en sådan stilling. Jeg erindrer også, at jeg sagde til mig selv, og muligvis også til andre, at ønskede ministeren mig til rigsarkivar, var jeg jo ikke længere borte, end at han nemt kunne finde mig. Det kunne vel heller ikke være skadeligt for mine kvalifikationer, om jeg nogle år havde virket som landsarkivar. Da jeg imidlertid måtte regne med, at jeg kunne blive skuffet endnu engang, var det mit ønske at undgå at blive låst fast i stillingen som sekretariatschef for tid og evighed. Jeg kunne jo ikke regne med at få de arbejdsvilkår og den mulighed for fri udfoldelse af initiativ, som jeg havde haft under Aakjærs embedsperiode. Disse betragtninger vejede tungt til under mine overvejelser frem og tilbage, men det bør også tilføjes, at der var mange forhold, der gjorde stillingen på Jagtvejen attråværdig netop på det tidspunkt. Der var for det første den forestående udvidelse af landsarkivet. Det måtte være meget tillokkende at være med til at løse denne opgave og senere at tilrettelægge arbejdet i den nye bygning. De administrative forretninger ville af gode grunde vokse betydeligt i sammenligning med, hvad de hidtil havde været, men de ville

dog aldrig kunne beslaglægge hele min dag, således som tilfældet var i rigsarkivets sekretariat. Jeg regnede derfor bestemt med, at jeg ville få megen tid til rene arkivalske arbejdsopgaver, som aldrig havde tabt deres tiltrækningskraft på mig. Jeg stolede også på, at når jeg selv blev chef, måtte jeg have mulighed for selv at tilrettelægge min arbejdsdag. Hellere være chef på en mindre skude end næstkommanderende på et stort skib, det være sig nok så fornem en institution.

Trods Aakjærs talrige overtalelsesforsøg fastholdt jeg, at jeg ville melde mig som ansøger til landsarkivarstillingen, og en dag afleverede jeg personlig min ansøgning til fru Bjerregaard, der dengang residerede i kulturministeriet, som havde lokaler i det gamle hotel Cosmopolite i St. Kongensgade. Hun var naturligvis noget forundret over min beslutning, men da jeg havde forklaret hende mine motiveringer, kunne hun nu godt forstå mig. Jeg var meget lettet og også ret optimistisk, da jeg forlod hende. Hun var nu en ganske klog pige.

Ansøgningen gik sin gang, og Aakjær foretog den fornødne indstilling. En vis trøst for ham var det, at han havde mulighed for at finde en udmærket og velkvalificeret efterfølger til min stilling som sekretariatschef. Vi var begge enige om, at arkivar Aage Rasch burde være den kommende sekretariatschef. Jeg blev udnævnt til landsarkivar fra 1. maj 1962. (kgl. res. 14/4). Min sidste arbejdsdag i sekretariatet var 15. april. I anledning af min forflyttelse arrangeredes en hyggelig eftermiddagsthe i rigsarkivarens kontor, hvor vi tog afsked med hinanden. Jeg fik overrakt et smukt stk. moderne keramik fra mine nærmeste medarbejdere i sekretariatet. Ved arbejdstids ophør kl. 16 gik jeg for sidste gang ned ad vindeltrappen, som jeg havde slidt dagligt siden 1943. Det var naturligvis en mærkelig fornemmelse at tænke på, at når jeg næste gang kom op ad denne trappe, ville det være som en fremmed. Men jeg glædede mig faktisk til atter at komme i nye omgivelser og modtage nye udfordringer.

Slutningen af april måned tilbragte jeg i Finland. Ved et mærkeligt tilfælde gentoges begivenhederne fra 1. juni 1934, da jeg tiltrådte mit vikariat på 2. afdeling. Jeg kom endnu engang direkte med fly fra Helsingfors for at tiltræde en stilling. Jeg havde i forvejen korresponderet med arkivar Troels Dahlerup, som fungerede som landsarkivar, efter at arkivar Emilie Andersen var vendt tilbage til normal tjeneste i rigsarkivet. Jeg havde bedt Dahlerup om at drage omsorg for, at jeg kunne hilse på det samlede personale, når jeg kom til landsarkivet kl. 2 om eftermiddagen. Det var en strålende forårsdag hin 2. maj 1962, og landsarkivets flag var gået til tops for at hilse den nye chef. Vi samledes alle i tjenesteboligens gamle spisestue, der nu var indrettet til personalets frokoststue. Dahlerup bød velkommen, og jeg holdt selv en lille tale. Tidligere landsarkivar Harald Hatt var mødt ved den lejlighed og ligeledes konservator Gärtig og kustode Axel Nørlit. En behjertet person sørgede for at forevige os, og billederne findes idag i landsarkivets nyoprettede fotografisamling. Efter den højtidelige modtagelse fulgte Dahlerup mig ind i mit kommende kontor - den tidligere dagligstue - og overrakte mig med stor værdighed nøglen til en lille boks i væggen, der indeholdt landsarkivets pengekasse, som jeg fra nu af havde ansvaret for. Efter at have modtaget det ydre tegn på min nye værdighed, kunne jeg sætte mig i stolen og påbegynde min nye tilværelse. Dengang kunne jeg naturligvis ikke vide, at der skulle ligge mere end 14 lykkelige og udbytterige arbejdsår foran mig som leder af det sjællandske landsarkiv. Idag ved jeg, at dette kapitel i mit lange arkivalske liv blev både indholdsrigt og spændende. Men herom ønsker jeg ikke at berette idag.

Betød min udnævnelse til landsarkivar, at jeg definitivt overfor mig selv havde afskrevet alle forhåbninger om at vende tilbage til rigsarkivet som afløser af Svend Aakjær? Ingenlunde. I stille stunder kunne jeg godt henfalde i søde drømmerier, men jeg slap aldrig min jordforbindelse og gik helt og fuldt op i dagens gerning.

Allerede i sommeren 1961 stod det os alle klart, at det var tvivl-

somt, om Aakjær ville have kræfter til at sidde sin tid ud som rigsarkivar. Som sædvanlig fik jeg til min fødselsdag kort efter nytår 1963 en personlig lykønskning fra ham, men det var så ganske øjensynligt, at det havde voldt ham store kvaler at føre pennen. Kort tid efter døde han ganske pludseligt.

Stillingen som rigsarkivar blev herefter opslået ledig, og jeg måtte beslutte mig, om jeg skulle søge eller lade være. Meget lod sig sige for og imod, men der var noget i mig, der sagde, at jeg ville svigte min fortid, hvis jeg ikke besluttede mig til at stille op til dysten. Jeg indgav en ret udførlig ansøgning, hvori jeg navnlig dvælede ved de mange forskelligartede opgaver, jeg havde løst i forbindelse med min mangeårige tjenstgøring i rigsarkivet og i nært samarbejde med de to senest fungerende rigsarkivarer. Jeg var ikke fremmed overfor institutionen, og jeg kendte de krav, som fulgte med stillingen. Jeg mente selv, at jeg ville kunne honorere disse krav. Ligesom i 1956 ville min hovedkonkurrent være landsarkivar Johan Hvidtfeldt. Vi var omtrent lige gamle i tjenesten, og selv om vi havde fulgt forskellige spor, havde vi haft meget med hinanden at gøre ved løsningen af forskellige opgaver. Det var også den gang Julius Bomholt, der som kulturminister havde den endelige afgørelse. Der forløb nu nogle spændende uger. Gennem mine gamle kontakter i ministeriet havde jeg erfaret, at departementet havde besluttet efter interne overvejelser at indstille mig til posten, men at ministeren, da han modtog denne indstilling, svarede, at han gerne ville tænke over forslaget. Der gik derfor endnu ca. 14 dage, inden afgørelsen faldt. Jeg skulle rejse til Verona for efter indbydelse at deltage i et italiensk arkivarmøde. Jeg aftalte med min kollega Kr. Hvidt, at han skulle sende et telegram til mit hotel, hvis der skete noget. Da jeg ankom til hotellet, lå telegrammet, der meddelte mig, at ministeren havde indstillet Hvidtfeldt. Naturligvis var det en skuffelse. Det vil ikke være rigtigt ikke at indrømme det. På den anden side havde jeg hele tiden været klar over, at det kunne komme til at gå således. Jeg besluttede straks at afsende et lykønskningstelegram fra Firen-

ze til Hvidtfeldt, således som en slagen præsidentkandidat i USA aldrig undlader at gøre, når valgresultatet foreligger. Da det var besørget, gik jeg ud i byen og spiste en dejlig middag og drak en god flaske vin, hvorefter jeg gik hjem og sov. Næste morgen var jeg atter fuldkommen normal. Jeg erindrer ikke, om det allerede var den morgen, eller først da jeg atter sad på Jagtvejen, at jeg gav mig selv det højtidelige løfte, at skuffelsen ikke måtte få lov til at lamme min hidtidige virksomhedstrang. Fra nu af ville jeg gøre mig ganske til eet med det sjællandske landsarkiv. Det skulle få min fulde interesse og arbejdskraft. Det løfte kan jeg idag sige, at jeg ikke har svigtet, men beretningen om mit virke som landsarkivar, som jeg har skrevet, må vente lidt, inden jeg giver den fra mig.

Med Julius Bomholts afgørelse i foråret 1963 var en sidste mulighed for en tilbagevenden til rigsarkivet afskåret, og hermed sluttes beretningen om min tjeneste i rigsarkivet. Når jeg idag i erindringen forsøger at genkalde perioden 1934-62, tænker jeg først på mine to høje chefer, som var vidt forskellige i anlæg og interesser, og som jeg har meget at takke for. De var venlige og imødekommende overfor mig, og de gav mig mange interessante opgaver at prøve kræfter på. De viste mig stor tillid og gav mig et vidt tøj. Mine tanker går også tilbage til de mange ældre og yngre kolleger jeg har samarbejdet med. De her nedskrevne erindringsblade vil forhåbentlig bidrage til i nogen grad at gøre dem til levende mennesker og ikke blot tørre navne. Jeg har ikke elsket dem alle lige højt, og de heller ikke mig, men det må man jo affinde sig med. Man mødes mere eller mindre tilfældigt som arbejdsfæller i den samme institution, men man kommer med en forskellig baggrund, forskellige interesser, også personlige, og først og fremmest forskellige anlæg og evner. Man skal kunne indordne sig i institutionens daglige liv og også kunne samarbejde. Det er ikke altid lige let for alle. I det store og hele har jeg følt rigsarkivet som en god arbejdsplads, og jeg har ingen erindring om, at jeg nogen sinde er gået til arbejdet med ulyst.

Jeg havde den store lykke at begynde min arkivkarriere på et tidspunkt, hvor der begyndte at ske noget. Efter det store spring fremad, som institutionen må have oplevet i forbindelse med indflytningen i de nye lokaler i og omkring 1910, er det mit indtryk, at udviklingen atter var gået istå. Den første verdenskrig og de vanskelige efterkrigsår har så ganske givet hvilet tungt på en institution som rigsarkivet og virket hemmende på eventuelle initiativer. De ledende arkivarer var desuden alle gamle i gårde og havde trådt deres arkivalske børnesko omkring århundredskiftet. Det var derfor en stor lykke, at det blev Linvald, der blev rigsarkivar i 1934, og at der samtidig og i de nærmest følgende år udnævntes en række yngre kandidater til de ledige stillinger. Hermed blev en udvikling sat i gang, som lidt efter lidt fornyede institutionen, og som forbedrede den til at gøre et nyt spring fremad, da verdenskrig nr. 2 var overstået og de ikke mindre vanskelige efterkrigsår. Jeg har altid betragtet det som en stor personlig lykke, at jeg på min krop har følt de trange tider i 1930erne og derefter har oplevet den stadige fremgang i 1950erne, som tog yderligere fart, da vi tog hul på 1960erne. Det lykkedes for rigsarkivets ledelse at få andel i den almindelige fremgang, hvilket medførte dels en begyndende udbygning af personalet, således at man kunne tage en række nye opgaver op, dels en almindelig materiel forbedring af de ydre rammer for institutionens daglige virke. Den institution, som jeg i foråret 1962 sagde farvel til, var blevet en ganske anden end den, jeg oplevede i min tidlige ungdom.

DIS-Danmark

1 2 1 2 4 0 0

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK